

İçindekiler

I. RAPOR: ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE SOSYAL HAKLAR

ÖNSÖZLER.....	1
A. KİMLİK POLİTİKALARI VE GENÇLİK / Yiğit Aksakoğlu ve Silvia Volpi.....	12
A.1. KİMLİK POLİTİKALARI / Yiğit Aksakoğlu.....	12
A.2. İTALYAN GENÇLİĞİ: BAZI BİLGİLER / Silvia Volpi.....	19
B. GENÇLİK-GENÇLER VE ÖRGÜTLENME: GENÇLER ÖRÜNCE / Evren Ergeç.....	27
C. SOSYAL DIŞLANMA VE GENÇLİK / Laden Yurttagüler.....	40
D. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BARINMA HAKKI ÇERÇEVESİNDE YURT – KUR MEVZUATI / Yörük Kurtaran.....	66
E. ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE SAĞLIK HAKKI / Der. Yiğit Aksakoğlu	80
E.1. GENÇLERİN SAĞLIK HAKKI, SAĞLIKLI YAŞAMA HAKKI VE SAĞLIK HİZMETLERİNDEN YARARLANDIKLARI SIRADAKİ HAKLARI / Mustafa Sütlaş.....	81
E.2. RUH SAĞLIĞI, GENÇLİK VE SOSYAL HAKLAR / Şehnaz Layıkel.....	112
E.3. DERLEME İÇİN SONUÇ YERİNE / Yiğit Aksakoğlu.....	116
F. (GENÇLER İÇİN) BİR SOSYAL POLİTİKA ÖNERİSİ: NASIL BİR GENÇLİK ÇALIŞMASI / Yörük Kurtaran.....	123
G. EĞİTİM HAKKI: UYGUNLUK VE ULAŞILABİLİRLİK / Laden Yurttagüler.....	138
H. YAZARLARIN KISA BİYOGRAFİLERİ.....	146

II. ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE SOSYAL HAKLAR KONFERANSI ÇIKTILARI

A. SOSYAL HAKLAR, GENÇLİK ve TÜRKİYE OTURUMU	
A.1. GENÇLİK VE SOSYAL DIŞLANMA / Serra Müderrisoğlu.....	147
A.2.SOSYAL HAKLAR VE AVRUPA SOSYAL MODELİ / Başak Ekim Akkan.....	154
B. TÜRKİYE'DE GENÇLİK ALANI OTURUMU	
B.1. GENÇLİK VE TÜRKİYE: ALAN RAPORUNDAN ÇIKARIMLAR / Nurhan Yentürk....	157
B.2. GENÇLİK, ÖRGÜTLENME VE SOSYAL HAKLAR / İbrahim Betil.....	176
C. ATÖLYE ÇIKTILARI	
C.1. GENÇLİK VE KİMLİK.....	183
C.2. GENÇLİK VE SOSYAL DIŞLANMA.....	183

C.3. GENÇLİK VE OKUL DIŞI ÖĞRENME.....	185
C.4. GENÇLİK VE ÖRGÜTLENME.....	185
C.5. GENÇLİK, GÖNÜLLÜLÜK VE AKTİVİZM.....	186
C.6. GENÇLİK VE SAĞLIK HAKKI.....	186
C.7. GENÇLİK, EĞİTİM VE İSTİHDAM.....	187
C.8. GENÇLİK VE BARINMA HAKKI.....	187

III. ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA GENÇLİK VE SOSYAL HAKLAR

A. ULUSLARARASI DAYANAKLARIYLA SOSYAL HAKLAR VE GENÇLER / Mesut Gülmez.....	189
B. AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR ŞARTI.....	231
C. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME.....	246
D. GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI.....	257

Önsöz

Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Raporu'na dair...

“Gençlik ve Sosyal Haklar” projesi fikrini ilk paylaştığımız zamanlarda “Neden gençlik ve sosyal haklar?” sorusu ile karşılaştık çoğu zaman. Biz de hep “Neden olmasın?” dedik.

“Gençlik ve Sosyal Haklar” projesi Ocak 2007’de Avrupa Birliği’nin mali desteği ve AB Genel Sekreterliği’nin koordinasyonunda yürütülen AB Bilgi Köprüleri Programı kapsamında, Toplum Gönüllüleri Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi ortaklığıyla uygulanmaya başlandı. Proje, gençliğin Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmasına rağmen, sosyal haklar etrafında yoğunlaşan sorunlarıyla ülke gündeminde yeterince yer bulamaması sorunundan yola çıktı. Gençliğin sosyal haklar alanındaki sorunlarının bir gündem maddesi olarak siyasa üretim mekanizmalarına yansımaları amacıyla yürütülen proje, 2007 yılında üçüncü senesini geride bırakan Toplum Gönüllüleri Vakfı “Demokrasi ve Haklarımız” projesinin deneyimlerinden güç aldı. Ayrıca AB Bilgi Köprüleri Programı amaçlarına uygun bir şekilde proje, Yunanistan’dan Association for the Social Support of Youth ve İtalya’dan Accademia de Firenze’nin destekleriyle Avrupa Birliği üye ülkelerinin gençlik ve sosyal haklar alanındaki çalışmalarından da beslendi. “Gençlik ve Sosyal Haklar” projesi 2007 yılı süresince sosyal haklar akran eğitimi, “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” raporu ve konferansı olmak üzere üç alanda faaliyet gösterdi.

Elinizdeki “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” raporu gençlik perspektifinin sosyal politika üretim süreçlerine ve sosyal hak perspektifinin gençlik politikaları üretim süreçlerine dahil edilmesine dair bir çabanın ürünü. Bu hedef doğrultusunda “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” raporu üniversite gençliğinin sosyal haklar kapsamındaki sorunlarına dikkat çekmeyi ve Avrupa Birliği dahilindeki tartışmalardan beslenerek Türkiye’de gençlik ve sosyal haklar alanında kamusal bir tartışmanın oluşturulmasına katkı sunmayı amaçlıyor. Bu bağlamda raporun hedef kitesini, gençlik ve sosyal haklar alanında çalışan siyasa yapıcılar, sivil toplum kuruluşları, gençler ve akademisyenler yani tüm paydaşlardan oluşturuyor.

“Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” raporunun genel çerçevesi Türkiye yurttaşı üniversite öğrencilerinin sosyal haklar alanındaki sorunları temelinde kuruldu. “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” raporu üç ana başlıktan oluşuyor: “Rapor: Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar,” “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Konferans Çıktıları” ve “Uluslararası

Hukuk Bağlamında Gençlik ve Sosyal Haklar.” “Rapor: Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” isimli ilk bölüm Laden Yurttagüler, Yörük Kurtaran, Yiğit Aksakoğlu ve Evren Ergeç’ten oluşan rapor ekibinin bir senelik çalışmasının ürünü olarak ortaya çıktı. Rapor çeşitli araştırmalardan yararlanmakla birlikte kendi başına herhangi bir niteliksel veya niceliksel akademik araştırmanın sonucu olarak oluşturulmadı. Raporun yazar ekibinin üniversite gençliği ile uzun süreli saha deneyimlerinden, gençlik çalışmaları alanındaki tecrübelerinden ve akademik çalışmalarından güç alan bu bölüm, herhangi bir temsiliyet iddiası taşımamakta. Raporun ilk kısmında gençlik ve sosyal haklar üzerine teorik tartışmalar içeren makalelerle birlikte, temel sosyal hak alanlarında gençliğin sorunlarını ve çözüm önerilerini tartışan makaleler bulabileceksiniz.

Fakat bu bölüm yalnızca yukarıda adı geçen 4 yazarın ürünü değil. Raporun yazılma aşamasında gençlik ve sosyal haklar alanında faaliyet gösteren çok sayıda akademisyen, sivil toplum kuruluşu temsilcisi, sosyal hareketlerde yer alan aktivistler ve projeye dahil olan gençler bizlere zaman ayırdılar, rapora makale veya bilgi kutuları ile destek verdiler ve rapor yazarlarına önemli geribildirimler verdiler. Süreç boyunca gençlik ve sosyal haklar alanında faaliyet gösteren kurumlarla toplam 47 görüşme yapıldı. Burada isimlerini sayamadığımız emeği geçen herkese minnettarız. Özellikle rapora gönüllü olarak makale veren Sağlık Hakkı Hareketi Derneği’nden Dr. Mustafa Sütlaş’a, uluslararası ortağımız Accademia de Firenze’den Silvia Volpi’ye ve Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi’nden Şehnaz Layikel’e çok teşekkür ederiz.

Ayrıca “Rapor: Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” başlığı altındaki makalelerin sonunda alanda çalışan sivil toplum kuruluşları, sosyal hareketler ve araştırma merkezlerinden yazarların bilgi kutuları oluşturarak dikkat çektikleri konuları bulabileceksiniz. “Üniversite Gençliği Gençlik ve Sosyal Haklar Raporu” özellikle bu isimler sayesinde çoksesli bir çalışma oldu:

- Ayhan Nehirli-Boğaziçi Üniversitesi Engelli Öğrenciler Komisyonu
- Aysun Sayın-Kadın Girişimciler Derneği
- Prof. Dr. Ayşe Buğra-Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu
- Berivan Sarıkaya-Başak Kültür ve Sanat Vakfı
- Ceren Şahin- Kadın Girişimciler Derneği
- Dilek Kurban-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
- Erkin Erdoğan-Türkiye Sosyal Forumu

- Hacer Foggo-İstanbul Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği
- Kıvanç Eliaçık-DİSK Gençlik Sendikası (GENÇ-SEN)
- Yrd. Doç. Dr. Pınar Uyan- İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi
- Şebnem Keniş-Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü
- Tuna Öztürk-Küresel Eylem Grubu
- Umut Güner-Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği

Raporun “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Konferans Çıktıları” adlı ikinci kısmında ise 3-4 Kasım 2007’de Ankara Sürmeli Otel’de gerçekleşen “Üniversite Gençliği Gençlik ve Sosyal Haklar” konferansında Yrd. Doç. Dr. Serra Müderrisoğlu, Başak Ekim Akkan, İbrahim Betil ve Prof. Dr. Nurhan Yentürk’ün yaptıkları konuşmaların tam metinleri yer alıyor. Konuşmaların haricinde raporun ikinci kısmında 37 farklı kurumdan akademisyenler, bürokratlar, siyasa yapıcılar, STK temsilcileri ve sosyal haklar akran eğitiminden geçen gençlerin ortak tartışmalarının çıktılarını bulacaksınız. Bu çıktılar “Gençlik ve Sosyal Haklar” tüm tartışmalarda raportör ve kolaylaştırıcı görevleri üstelenen eğitmen eğitimi katılımcıları tarafından derlenmiştir. Beraber düşünmek ve beraber çözüm aramak için yapılan bu genç merkezli tartışmalarının ileride oluşacak bir gençlik ve sosyal haklar acil eylem planına temel oluşturabileceği inancındayız. Her ne kadar bu projenin son aktivitesi olsa da, “Üniversite Gençliği Gençlik ve Sosyal Haklar Konferans Çıktıları” aslında bu alanda yapılabilecekler için bir başlangıç noktası olmayı, gençlerin de parçası olduğu bir ortak dil yaratmayı amaçlıyor. Gençlik ve sosyal haklar alanında siyasa üretiminin uzun bir süreç gerektirdiğini akılda tutarak, bu konferansın ilk adımlardan biri olduğunu düşünüyoruz.

“Uluslararası Hukuk Bağlamında Gençlik ve Sosyal Haklar” adlı üçüncü bölüm Avrupa Birliği düzenlemeleri dahil olmak üzere uluslararası hukukta gençlik ve sosyal hakların keşişim kümesini ortaya koyuyor. Proje danışmanımız ve değerli hukukçu Prof. Dr. Mesut Gülmez’in “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” konferansında yaptığı sunuşa istinaden hazırladığı “Uluslararası Dayanaklarıyla Sosyal Haklar ve Gençler” adlı makalesi bize gençlik ve sosyal haklar alanında siyasa üretmek ve savunuculuk yapmak için bir temel metin sunuyor. Makalede özellikle sosyal hakların uluslararası sözleşmelerdeki listesini ve bu bağlamda gençlerle ilgili maddelerin belirtilmesi dolayısıyla Prof. Dr. Mesut Gülmez hem siyasa yapma gücünü elinde bulunduranlara hem de haklarının savunusunu yapan gençlere

önemli bir referans noktası sunuyor. Raporun bu bölümü ayrıca Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı tam metinlerini içeriyor.

Projenin en başından bugüne bizleri hep güler yüzü ile karşılayan, elinizde bulunan raporu titizlikle başından sonuna kadar okuyup, yazarlarımızı değerli eleştiri ve önerileriyle besleyen projemizin danışmanı Prof. Dr. Ferhunde Özbay'a; gerek konferansta gerekse raporda "Gençlik ve Sosyal Haklar" projesine çok değerli katkılar sunan danışmanlarımız Prof. Dr. Mesut Gülmez ve Yrd. Doç. Dr. Serra Müderrisoğlu'na; "Demokrasi ve Haklarımız" projesinin deneyimleri ile yolumuzu açan, projenin her aşamasında en önemli destekçimiz olan, akıl hocamız Ayşe Beyazova'ya; her daim sevincimizi, üzüntümüzü, sıkıntımızı, heyecanımızı paylaşan ve her zaman projeye olan inançları ile bize destek olan Toplum Gönüllüleri Vakfı yönetim kuruluna ve çalışanlarına, ayrıca hep yanımızda olan Derya Kılıçalp ve Meri İzrail'e; Başta Prof. Dr. Nurhan Yentürk olmak üzere İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi'ne; deneyimlerinden çok şey öğrendiğimiz, projenin sürdürülebilirliğini sağlayarak bize bir adım daha ileri gitme cesareti veren Gençlik ve Sosyal Haklar Projesi eğitmen eğitimi ve yaygınlaştırma eğitimi katılımcılarına; proje ortaklarımız Association for the Social Support of Youth'a ve Accademia de Firenze'ye ve burada ismini saymayı unuttuğumuz, bu kitabın basımında çalışanlardan, Toplum Gönüllüleri ofisinde bizi çaysız bırakmayan Fatma Hanım'a; kısacası emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Hepimizin emeğine sağlık. Umarız bu çalışma gençlik ve sosyal haklar alanında başka çalışmaları da beraberinde getirir ve daha iyi bir toplum için katkı sağlar.

Özlem Ezgin & Volkan Yılmaz

Gençlik ve Sosyal Haklar Koordinasyon Ekibi

Gençlik ve Sosyal Haklar Projesi

Toplum olarak diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en büyük avantajımız toplam nüfus içinde genç nüfusun payının büyüklüğüdür. Gençlerin barınma, eğitim ve sağlık gibi sosyal ve yasal haklarının bilincine varmaları, bu alanlarda talepkar olmaları demokratik gelişim sürecimiz içinde toplumda çok önemli farklar yaratabilecektir. Bu amaca yönelik olarak, *Gençlik ve Sosyal Haklar projesi* Toplum Gönüllüleri'nin kuruluş felsefesi ışığında, gençlerin hem kendi sorunlarının çözümünde, hem de toplumsal bilincin oluşmasında gençlerin kendi sözlerini söylemesinin önünün açılmasını talep eden bir çalışma olarak değer bulmaktadır.

Toplumumuz, 1980 yılından sonra bir anlamda sindirilen, etkisizleştirilen ve toplum yaşamında yaratabileceği olağanüstü potansiyeli görmezlikten gelinen genç kuşaktan yoksun kalarak çok uzun yıllar geçirmiştir. Gençlere yetki vermemek, gençlerin enerjisini küçümsemek ya da görmezlikten gelmek, nerdeyse bir kuşak için toplum kültürümüzün parçası olarak benimsenmiştir. Bu proje çerçevesinde geliştirilen sosyal haklar eğitimi modülü gençlerin öncülüğünde eğitimlerle yaygınlaştırılmaktadır. Eğitimlerin kapsamında insan hakları tarihçesi, sosyal haklar felsefesi, barınma hakkı, sağlık hakkı ve eğitim hakkı gibi alanlarda deneyimsel öğrenme metotları yoluyla gençlerin akranlarıyla sosyal haklar konusunda konuşacakları bir platform yaratılmıştır. Bu platform, zaman içinde gençlerin yoksun bırakıldığı sosyal haklar konusunda önemli katkılar sağlayacaktır.

Proje kapsamında hazırlanmakta olan “*Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar*” raporu, bugüne kadar “*etliye - sütliye karışmaktan*” uzak tutulan gençlerin, siyaset adamlarına yönelik ciddi bir konuyu anımsatma adına önemli bir konu olacaktır. Elinizdeki raporda *Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar* konusunda üniversite gençliğinin barınma, sağlık ve örgütlenme alanında yaşadığı sorunlara siyasa yapıcıların dikkatlerinin çekilmesi hedeflenmekte. Böylelikle üniversite gençlerinden başlayarak, aslında çok çeşitli nedenlerle üniversite öğreniminden yoksun kalan gençlerin de yaşadığı pek çok sorun böylelikle seslendirilmiş olacaktır. Toplumda hemen her kesimde çeşitli mutsuzluklara neden olan sosyal hakların tartışılması ve zaman içinde çözüme kavuşturulması için gençlerin öncülüğünde bir adım daha atılmış olacaktır.

Bu projenin başlatılmasında ve sürdürülmesinde katkısı olan sorumlu ve duyarlı genç arkadaşlarımı içten duygularıyla kutluyorum. Atılan bu önemli adımın toplumsal gelişmeye çok ciddi katkılar sağlayacağını düşünmekteyim. Raporda ve daha sonra kitapçıkta geliştirilen önerilerin başta Gençlik ve Spor Bakanlığı yetkilileri olmak üzere devlet yöneticileri ve siyasetçilerimiz tarafından önemsenerek değerlendirilmesini bekliyorum.

Bu önemli başlangıcın süre içinde çeşitli kesimlerle yapılacak diyaloglar sonucu geliştirileceğini ve ülkemizin en önemli enerjisi olan gençliğin toplumsal gelişime katkı sağlayabilmesi için sahip oldukları hakları sorgulamaları ve bu haklara kavuşabilmeleri için gereken önlemlerin de alınacağını umuyorum.

İbrahim Betil

Toplum Gönüllüleri Vakfı

“Gençlik ve Sosyal Haklar” projesinin düşündürdükleri

1990’lı yıllar ele alındığında siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan en keskin olgunun küreselleşme olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşmenin çok boyutlu sonuçlarının arasından gençlik ve gençlerin sosyal hakları üzerinde etkili olanlarına bakıldığında toplumsal dayanışma ve bölüşümü dengelemeye yönelik kurumların zayıflamasından söz edilebilir.

Refah devletinin zayıflaması sosyal adaletten söz edilebilmesinin temel unsuru olan eğitimde fırsat eşitliği konusunda önemli bir gerilemenin başlatıcısı olmuştur. Gençlerin eğitimlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan kamunun eğitim alanına sağlayacağı kaynaklar, ihtiyaç sahibi gençlere eğitimde kalmaları için doğrudan destekler ve maddi kısıtlar nedeniyle çocuklarını okula yollayamayan ailelere yapılacak koşullu yardımlar konusunda Türkiye’de sorunlar olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’de birçok genç üniversite eğitimini sürdürürken, bireysel özgürlüklerini geliştiremeyecekleri, bir çok konuda özgür tercihlerini yapamayacakları ve sorgulayamayacakları bir ortam içinde barınmak zorunda kalmaktadır. Türkiye’de gençlerin bekar oldukları sürece aileleri ile oturmaları yaygındır. Bu olgu eğitimi tamamlamış ve işe başlamış gençler için de geçerlidir.

Sosyal güvenlik sisteminin gelecekte alacağı şekil gençler açısından çok önemli bir tartışmadır. 1970’ler öncesi çalışma dünyasının istikrarlı istihdam koşulları temelinde filizlenen kolektif¹ sosyal güvenlik yönetimin yerine, 1990’lı yıllarda ağırlıklı olarak bireyselleşmiş güvenlik yönetim geçmeye başlamıştır. Kolektif sosyal güvenlik sisteminden dışlananlar, öncelikle yeni işe başlayan gençler olmakta ve yine gençler bireyselleşmiş sosyal güvenlik primlerini ödeyebilecek bir gelir ile iş hayatına başlayamamaktadırlar. Diğer yandan, yeni konjonktürde ortaya çıkan yarı zamanlı, kısa süreli, mevsimsel işler, ev eksenli işler gibi yeni iş türleri ile hayatını kazanmaya çalışan gençlere yönelik yeni sosyal güvenceler tartışılmamaktadır.

Genç yoksulluğu ve sosyal dışlanmışlığı dünyada olduğu kadar Türkiye’de de önemli bir sosyal sorundur. İhtiyaç temelli sosyal yardımlar ve hak temelli vatandaşlık geliri gibi sosyal

¹ ortak.

dışlanma ve yoksullukla mücadele politikaları, küreselleşme çağında ağırlaşan yoksulluk ve dışlanmışlık koşulları karşısında üzerinde durulması gereken bir diğer tartışma konusudur.

Gençleri doğrudan ilgilendiren sosyal haklarla ilgili önemli sorunların olduğu bir dönemde gerçekleştirilen “Gençlik ve Sosyal Haklar Projesi”, gençlerin gençlik ve sosyal haklar konusunda politika üreten ve uygulayan kamu kuruluşları ile iletişim kurmasının önemli bir adımı olabilir. Bu adım bir çok Avrupa ülkesinde gençlik politikaları alanında geçerli olan “gençler adına onların sorunlarını çözmek değil, gençlerin kendi sorunlarının çözümünde en çok söz hakkı olması” yaklaşımının Türkiye’de de dikkatleri çekmesine yol açabilir. Bu anlamda gençler, bu proje ile hem sosyal hakları konusunda düşündüklerini yazılı hale getirmişler, hem de bunu kamu kuruluşlarının ilgili kişileryle, konu ile ilgili akademik kişilerle, gençlik örgütleriyle, sosyal haklar ve sosyal politikalarla ilgili çalışan STK temsilcileriyle birlikte tartışma ortamı oluşturmaya, tüm bu paydaşların katkısını almaya çalışmışlardır.

Toplumun bir çok kesiminde yapılmakta olan sosyal haklar ve sosyal politikalarla ilgili tartışmalar kapsamında “gençliği merkeze alan”² bir yaklaşım geliştirilmesi çok önemlidir. Bu tartışmalar doğrudan gençlerin şimdiki hayatlarını ve geleceklerini ilgilendirmektedir. Gençliği merkeze alma yaklaşımı, “Gençler için Beyaz Sayfa’da”³ yer alan gençlere etkin vatandaşlık, özerklik ve politika üretme sürecine aktif katılım anlamına gelecek olan bireysel yetkinliklerin kazandırılmasının ve güçlendirilmesinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Bu nedenle bu çalışma, gençlerin haklarını bilmeleri ve haklarını savunmalarının aktif yurttaşlık ve çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez özellikleri olduğunu göstermek ve gençlerin hayata ve karar alma süreçlerine katılımını da teşvik etmek açısından ayrıca önemli bir yer tutuyor.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Başak Kültür ve Sanat Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi, İstanbul Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu-GENÇ-SEN, Sağlık Hakkı Hareketi Derneği, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, Kadın Girişimciler Derneği, KAOS-GL, Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları

² İngilizcesi “meanstreaming youth”

³ bkz. http://ec.europa.eu/youth/whitepaper/index_en.html

Kulübü ve Boğaziçi Üniversitesi Engelli Öğrenciler Komisyonu yazılarıyla destek oldular, çok teşekkür ederiz. Görüşlerini bildiren ve bizlere projeye ilgili geribildirimde bulunan çok sayıda STK'ya da değerli katkıları için teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nurhan Yentürk
İstanbul Bilgi Üniversitesi
STK Eğitim ve Araştırma Birimi

I. ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE SOSYAL HAKLAR RAPORU

A. KİMLİK POLİTİKALARI VE GENÇLİK⁴

Bu yazı siyasi bir kimlik olarak gençliği tartışan bir makaledir. Bu tartışma bizim için iki nedenden önemli; ilk olarak, konu üzerine bir söylem geliştirmek için ve ikinci olarak bu söyleme göre belirli politikalar geliştirilip geliştirilemeyeceği üzerine tartışmak için. Bu yüzden makale iki kısımdan oluşuyor. İlk kısım gençliğin diğer kimliklerin yanı sıra neden ve nasıl bir siyasi kimlik olarak kabul edilebileceğini tartışıyor. İkinci kısım İtalya’da gençliğin deneyiminin ayrıntılarına giriyor ve belirli ulusal politika önlemlerinin geç de olsa nasıl geliştiğinin altını çiziyor.

A.1. KİMLİK POLİTİKALARI

Yiğit Aksakoğlu

80’ler boyunca ve 90’ların başlarında bütün dünyada “değişim rüzgarları” esiyordu. “Kapitalizm ve sosyalizm arasındaki doğal düşmanlık” Batı’nın zaferi ile sona erdi. “Batı liberalizmine karşı tutarlı, sistemli seçeneklerin tamamen tükendiği” iddia edildi⁵. Bu doğru da olsa, yanlış da, artık muhalefetin sistemin içinden üretilmesi gerekiyordu. Devlet, ataerkil toplum, neo-liberal politikalar gibi farklı hegemonya biçimlerine direnmek için yeni muhalefet cepheleri yaratılmak zorundaydı. Bu değişim sürecine paralel olarak, özel olanın politik olduğu söylemi de gelişti. Böylece farklı direnç alanları politik alanda kendi nişlerini oluşturmaya başladı. Bu nişler kimlikler altında kendilerini daha açık ifade etme imkanı buldu ve kimlikler siyasileşti. Bir grup insan toplum içindeki hayatlarını geliştirmek için fikirlerini, ideolojilerini ama daha çok da talep ve ihtiyaçlarını paylaştığında grup kimlikleri, ve dolayısıyla siyasileşen kimlikler olarak ortaya çıktı. Sınıf siyasetinin eksenine aldığı daha iyi bir dünya hayalleri ve ekonomik adalet üzerine kurulu ütopyalar, çevre, cinsiyet ve ırk gibi konuları dışarıda bırakıyordu⁶. Bu koşullar altında sınıf siyasetinin özellikle toplumdan dışlanmışlara çözüm bulma kapasitesinin yetersizliği dolayısıyla kimlik siyasetinin daha çok kullanılan bir araç haline geldiği söylenebilir.

⁴ Bu makale Yiğit Aksakoğlu ve Silvia Volpi tarafından İngilizce kaleme alınmış ve Tuğba Akkaya tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

⁵ Fukuyama., 1989

⁶ Aronowitz, 1992

Sınıf siyasetinin iddiası, kapitalist piyasa ekonomilerinin iflası üzerine, eşitlik ve adalet için zenginliğin yeniden dağıtılmasıydı. Bu iddia, kitlelere özellikle işçi haklarının gelişmesinde önemli hareket alanı sağlamasına rağmen, hem üretim, hem de sınıfın tanımı zaman içinde değişti. Sınıf siyaseti, sınıf olarak kabul edilmeyen grupların, eşcinseller, kadınlar, çevreciler vb., ihtiyaç ve taleplerine cevap veremez hale geldi. Bu yüzden bu gruplar toplum içindeki konumlarıyla ilgili olarak görünürlük ve tanınma talep ettiler. Bu talep toplumsal görünürlüğün yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel hayata katılım anlamına da geliyordu.

Sosyal, kültürel ve ekonomik dışlanma çoğu zaman birbirini de tetiklediğinden, tanınma talepleri aynı zamanda yeniden dağıtım taleplerini de beraberinde getirdi. Bu yüzden kimlik siyasetinin tanınma ve sınıf siyasetinin yeniden dağıtım için ortaya koydukları talepler birbiriyle ilişki içindedir ve birlikte ele alınmalıdır. Ayrımcılığın, cinsiyet, engellilik ve ırkla ilgili olanlarında çok yönlü dışlamanın nasıl oluştuğunu gözlemlemek daha kolay olur. Örneğin, kadının aile içindeki rolü onun sadece kültürel olarak aile içindeki rollerini etkilemez, ailede ve daha önemlisi toplumda gelirin nasıl dağıtılacağını da etkiler. Tanınma ve yeniden dağıtım için oluşan talepler, haklar ve sorumluluklar altında kurumsallaşır. Bu haklar grupların kendilerini sosyal, kültürel ve ekonomik olarak dahil etmeleri için araçlar geliştirmesini de mümkün kılar. Sosyal içerme için haklar temelli yaklaşım sadece vatandaşların devlete ve piyasaya karşı haklarını genişletmek için bir mücadele değil, aynı zamanda topluluklar ve aile içinde oluşmuş rollere karşı da bir meydan okumadır.⁷ Dolayısıyla kimlik siyaseti, toplumdan gelen farklı ihtiyaç ve taleplerin belirlenmesine, haklar ve sorumluluklar alanının geliştirilmesine ve bu doğrultuda politikalar belirlenmesine katkıda bulunur.

Bu durumda tartışma, kimliği nasıl tanımlayacağımız ve bundan hareketle, hangi grubun kimlik olarak tanınacağı üzerinde yoğunlaşır. Her bireyin farklı kimlikleri ve rolleri olduğu gerçeğini göz önünde tutarsak, bu ikisini birbirinden ayırmak kolay değildir. Castells rollerin, toplumun kurumları ve örgütleri tarafından tanımlanmış kurallarca yapılandırıldığını iddia eder. Kimliklerin bireyler için daha güçlü anlam kaynağı olduğunu; *kimliklerin anlamları ve rollerin işlevleri örgütlediğini* ekler.⁸ Böylece herhangi bir kimlik, ilgili grup içerisinde ortak, toplumun geri kalanından farklı bir hayat algısı ve tanımını içerir.

⁷ Fraser, 1998

⁸ Castells, 2006

Anlamın farklı örgütlenmesi farklı ihtiyaçların oluşmasına da yol açar. Toplumun geri kalanından farklı olan bu ihtiyaçların aslında farklı haklar yaratması gerekir. Bununla birlikte, sosyal dışlama mekanizmaları bu farklı ihtiyaçları bastırır ve böylece daha eşitlikçi bir haklar sisteminin yaratılmasına izin vermez. Kadın hareketi ve ırkçılık karşıtı hareket gibi birçokları, gerçekte kendilerine yönelik baskının farklı alanlarıyla mücadele ederek, bu grupların toplumdaki algılanışını ve statüsünün değişmesini sağlamıştır.

Kimlik siyasetinin ilerlemesi, haklar ve hak talebinin yaygınlaşmasıyla toplumsal cinsiyet, ırkçılık vb. sorun alanlarında bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Buna rağmen yaş ayrımcılığı⁹ (ageism) henüz sorunsallaştırılmamıştır. Yaş ayrımcılığı, gençlerin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda dışlanmasıyla sonuçlanan, gençlere karşı bir ayrımcılık alanıdır. Cinsiyet ayrımcılığı ve ırkçılık gibi ayrımcılığın önemli alanlarıyla mücadele edilmiş ve toplumsal algılar değişmiş olmasına rağmen, yaş ayrımcılığı yoluyla gençlere yönelik ayrımcılık henüz tartışılmamıştır. Bu nedenle gençliğin kimlik olarak yaş ayrımcılığıyla mücadele için bir araç oluşturup oluşturmadığını tartışmamız gerekir.

Bu çalışma kapsamında, bir kaç nedenle gençliğin bir kimlik oluşturduğuna inanıyoruz. İlk olarak, gençliğin toplumun geri kalanından farklı talepleri ve ihtiyaçları olduğu çok açıktır. Bu ihtiyaç ve taleplerden doğan bazı özel hakları ve sorumlulukları olması gerekir. İkinci olarak, tek bir tip genç olmamasına, ve gençlerin farklı bireyler olmalarına rağmen yaş ayrımcılığı ve bu sebeple toplumsal yaşamın sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarından dışlanmaları gençliğin bir kimlik olarak algılanması gereğini pekiştirir. Roller ve kimlikler arasındaki farklılıkta tartışıldığı gibi, gençlik bireyin kişisel bir hikaye yazmaya başladığı ve bütün deneyim alanlarına neredeyse ilk defa anlam vermeye başladığı dönemdir. Bireyler, genelde hayatlarının geri kalanını da etkileyecek olan, hayatın anlam ve algısını düzenlemek için ilk denemelerini bu dönemde yaparlar. Bunların yanı sıra başka bir çok kimlikten farklı olarak, gençlik belirsizlik ve değişimin de oluşumuna katkıda bulunduğu farklı bir kimliktir.

Gençlik, yukarıdaki özelliklerinin yanı sıra, bir geçiş dönemi oluşturmasıyla da farklı bir kimliktir. Grubun üyeleri zaman içinde değişir. Bu nedenle gençliğin, geçişsel olması ve grup

⁹ Yaş ayrımcılığı ile ilgili siyasi, ekonomik, kültürel ve kişilerarası konular için bakınız Dominick, B. A. 1997 (<http://www.zmag.org/0009.htm>)

üyelerinin zamanla değişmesi sebebiyle bir kimlik oluşturmayaacağını iddia edenlere de rastlanabilir. Bu yaklaşım bazı doğuştan kazanılan kimlikler için doğru olmasına rağmen, dini azınlıklar, eşcinseller gibi özellikle fiziksel farklılıklarla kesin biçimde tanımlanamayan ve zaman içinde değişen bilen başka kimliklerin de olduğunu gözden kaçırır. Gençliğin durumunda ise, grup üyeleri değişmesine rağmen, ihtiyaçları ve talepleri toplumun geri kalanından farklı olacaktır. Toplumun veya devletin bu ihtiyaç ve taleplere cevap vermedeki yetersizliği de gençlerin sosyal, kültürel ve ekonomik dışlanmasıyla sonuçlanır.

Diğer yandan her bir kimlik grubunun siyasi talepleri olmak zorunda değildir. Örneğin bir sporu yapan veya bir spor kulübünü destekleyenlerin de bir kimlik grubu oluşturduğu söylenebilir. Bu grubun üyeleri de hayatı anlamlandırırken ve kişisel tarihlerini yazarken bu özelliklerine referansla bunu gerçekleştirebilirler. Fakat bu grubun ancak hak temelli siyasi talepleri olduğunda o kimliğin siyasileşmesinden bahsedilebilir. Dolayısıyla tartışma hangi grubun kimlik oluşturduğu değil, hangi kimliğin siyasileştiği ve neden siyasileştiğidir. Öte yandan sosyal dışlanmayla karşı karşıya kaldıkları için hak temelli bir talep geliştiremeyen grupların özellikle dezavantajlı konumda oldukları söylenebilir. Dolayısıyla kimlik iddiasındaki grupların, toplumda en dezavantajlı grubun lehine olan taleplerinin, adaletli ve adil kabul edilebileceği eklenmelidir. Fakat grup üyeleri de homojen değildir ve farklı sosyal, ekonomik ve kültürel konumlarda olmalarına rağmen bir grup oluştururlar. Dolayısıyla tanınma ve yeniden dağıtım taleplerinin farklı gruplar arasında olduğu kadar, aynı grup içindeki eşitliği de geliştirmesi gerekir. Örneğin, kadınların tanınma ve yeniden dağıtım talepleri, toplum içinde kadınların statüsünü geliştirecektir¹⁰. Ancak bu talepler aynı zamanda azınlık gruplarından kadınların koşullarını da iyileştirecekse grubun geri kalanı için de adil bir talep olacaktır.

Bir Kimlik Olarak Gençlik

Hak talebini geliştirmek üzere gençliği kimlik olarak kabul etmemiz için, kimliğin nasıl oluştuğunu incelemek gerekir. Castells kimlik oluşturulmasını üç kategoride tanımlar. Birinci kategori meşrulaştırıcı kimliktir. Castells, milliyetçilikte de olduğu gibi, kimliğin meşrulaşmasının toplumun baskın kurumlarınca, kendi baskınlıklarını toplum içindeki aktörlere karşı genişletmek ve mantıklı kılmak için yapıldığını savunur. İkinci olarak Castells

¹⁰ Butler, 1998

direnış kimliğini tanımlar. Direniş kimliğini baskın güçler tarafından değersiz durumda veya koşullarda olan aktörler olarak tanımlanan kişilerce geliştirilmiş bir kimlik olarak anlatır. Üçüncüsünü de proje kimliği olarak tanımlar. Proje kimliği, toplumdaki bir grubun konumunu yeniden tanımlamak ve böylece elde edilebilir kültürel materyal araçları ile sosyal yapıyı değiştirmek için geliştirilmesi olarak tanımlar. Sadece kadın hakları için mücadele alanında kalmayıp ataerkil toplum yapısına da meydan okuyan feminizmi Castells bu tür kimliğe örnek olarak verir. Toplum içindeki, cinsiyet ve yaş ilişkilerindeki benzerlikleri dikkate alarak, gençliğin kimlik olarak algılanmasına/oluşturulmasına bu tanımın en uygun olacağına inanıyoruz.

Castells proje kimliğini Touraine' a referans vererek şöyle tanımlıyor:

Bir birey olma, kişisel bir tarih yaratma, bireysel hayatın bütün deneyim alanlarını anlamlandırma arzusuna özne diyorum... Bireylerin öznelere dönüşmesi için, iki olumlamanın gerçekteşmesi gerekir: Bireylerin cemaatler karşısında ve bireylerin piyasa karşısında olumlanması.

(Touraine, 1995, Castells, 2006: 17 içinde)

Öte yandan, bütün kimliklerin toplumun sosyal adaletini geliştirmek için olduğunu iddia etmek doğru olmaz. Örneğin Castells direniş kimliklerinin kendi baskınlıklarını genişletmek ve rasyonelleştirmek için projeler başlatabileceğini ya da sosyal kurumlar içinde baskın olabileceğinin altını çizer. Kimliklerin kendi tarihsellikleri içinde düşünülmesi gerektiğini de ekler. Bu nedenle gençliğin, gençler ve toplumun geri kalanı tarafından kimlik olarak algılanmasının, sosyal adaletin gelişmesi için katkı yapıp yapmayacağını tarihte bu belirli zaman içinde analiz etmek önem kazanır. Bunun cevabı yaş ayrımcılığıyla ilgili tartışma kadar, bu rapor kapsamında ele alınan özellikle Türkiye'de gençliğin demografik yapısı, sosyal dışlanma ile olan ilişkileri vs. gibi yönlerden önemlidir. Eğer toplumlarımızda yaş ayrımcılığı baskın ise, bu durumda kimlik olarak gençlik, tanınma ve daha iyi bir yeniden dağıtım için var olan güç yapısını sarsabilir. Bu yapının sarsılması genç nüfus oranının yüksek olduğu Türkiye için ayrı bir önem taşır.

Buna rağmen gençliğin ne olduğunu tanımlamak da kolay değildir. Neyzi'nin de belirttiği gibi, gençlik bir çok açıdan tanımlanmıştır; tüketiciler, on üç ve on dokuz yaş arasındaki

kişiler, devrimciler, ulus devletın dayanakları vesaire...¹¹ Neyzi gücü elinde tutanların yaptığı ve gençliğin kendisi için yaptığı gençlik tanımları arasında farklar olduğunu belirtir. Gençliğin millet içinde “yabancı bir millet” oluşturduğunu oysa diğer taraftan yakın zamanda iletişim teknolojilerindeki değişimlerden dolayı gençliğin küresel ağın düğümlerini de oluşturduğunun altını çizer. Neyzi’ye göre gençliğin “*kurulmuş kurumsal alanlardan*” dışlanması “*özellikle yeni iletişim teknolojileriyle alternatif politik mobilizasyon biçimleri ve alanları*” yaratılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla geleneksel kurumlarda ve alanlarda gençliği kimlik olarak bulmak kolay olmaz. Buna rağmen, gençlere internet* üzerinden bir araya gelinen, yeni sosyal, kültürel ve politik alanlarda rastlamak daha mümkündür. Yeni alanlar, yeni biçimlerde ve yeni kimliklerin oluşturulmasına izin verir. Küreselleşme karşıtı hareket, dünya sosyal forumu ve birçok diğer kampanya yeni üyelerini çoğunlukla internet yoluyla bulur ve küresel eylemlerini yine internet üzerinden örgütlerler. Bu gibi hareketlere sanal ya da fiziksel olarak katılanlar aslında yeni bir kimliğin oluşmasına da katkıda bulunurlar. Bu durumda soru gençliğin yeni bir siyasi kimlik oluşturup oluşturmadığı değil, ancak artık geleneksel alanlarda bulunmayan bu kimliğin nasıl siyasileştiğidir.

Bu nedenle biz gençliğin kimlik oluşturup oluşturmadığını ya da yaş ayrımcılığının derinlemesine bir ayrımcılık olup olmadığını tartışmak yerine, gençliği ekonomik, kültürel ve sosyal hayatın tüm alanlarına dahil etmek için var olan yaklaşımlar ve hak talebini ve var olan haklarını kullanabilmelerine imkan veren araçlar üzerine tartışmak istediğimizi eklemek istiyoruz. Bu anlamda, temel sorulardan bir tanesi herhangi bir seviyede uygun gençlik politikaları olup olmadığı ve gençlerin hak talebi için nasıl örgütleneceğidir.. Gençlik politikaları üretmenin gençlik için özel katılım alanları yaratmak anlamına gelmediğini eklemek gerekir. Gelişmiş ülkelerde yaşayan göçmen grupların da karşılaştığı gibi, alt grubun sınırlarını tanımlayan çokkültürlülük yaklaşımıyla belli gruplara ayrılmış özel alanlar, o grubun dışlanmasının sürdürülmesine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla gerekli olan yeni bir azınlık veya cemaat yaratmadan gençliği dahil etmenin yollarını bulmaktır. Çokkültürcülük üzerinde yapılan tartışmalar, bir taraftan azınlık yaratmanın azınlık üyelerinin özgürlük alanlarını geliştirmelerini ve belli bir düzeyde kültürel zenginlikten faydalanmalarını sağlarken, diğer taraftan çoğunluk ile azınlık arasındaki güç ilişkilerini desteklediğini göstermiştir.¹² Bu nedenle genç insanların çözümün bir parçası olmaları, kendi katkılarını

¹¹ Neyzi, 2001

* Dijital bölünmeyle ilgili tartışmalar varolmasına rağmen bu makalenin sınırları içinde ele alınamayacak.

¹² Kaya, A., Kentel, F., 2005

getirmeleri ve kendi hayatlarının aktörleri olmaları gerektiğinden bahsetmemiz eşit derecede önemlidir. Gençlerin herhangi başka bir politika veya programın gerçekleşmesi için araçsallaştırılması yerine, gençlerin hak taleplerini geliştirmek için kendilerini araçsallaştırmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bu ihtiyaçlara cevap üretilmesi sürecinde pasif kalmamayı da gerektirir.

Buna rağmen gençliğin sosyal, ekonomik ve kültürel hak taleplerinin bir şekilde cevaplanması yaş ayrımcılığının tamamen ortadan kalkmasını sağlamaz. Yasalar ve kurumlar yoluyla oluşturulan daha adil mekanizmalar sadece gençliğin yasal/kurumsal dışlanmasını ortadan kaldıracaktır. Bu durum gençlerin farklı ihtiyaç ve taleplerinin görünürlüğünün azalması muhalefet alanının daralmasına da sebep olabilir. Feminist harekette de olduğu gibi, resmi mekanizmalar kadının toplum içindeki statüsünü geliştirmeye katkıda bulunmuştur. Fakat, ataerkil toplum yapısına karşı yasalarla ve bu yasaların uygulanması ile üstesinden gelinemeyenler, hala önemli bir mücadele alanıdır. Kadının toplum içindeki algısını sadece yasal/kurumsal düzenlemeler değiştirmeyecektir. Gençlik de benzer şekilde, dahil eden mekanizmalar yaratılsa da, yasal/kurumsal düzenlemeler de olsa da yaş ayrımcılığı ayrı bir mücadele alanı olarak kalacaktır.

Biz gençliğin, özellikle Türkiye’de, kendisini algılamasında oluşacak bir değişikliğin onların siyaseti algılamalarında da bir değişime katkıda bulunacağına inanıyoruz. Gençliğin bir kimlik olarak tanınması politikanın hem eski, hem yeni biçimlerinde “genç” kitleleri siyasallaşmaları için harekete geçirebilir. Gençliğin politikaya dahil olması en nihayetinde yeniden dağıtım mekanizmalarını da etkileyecektir. Bu nedenle gençliğin bir kimlik olduğu iddiasının, çeşitli ihtiyaçlar üzerine kurulu haklar alanını genişlettiğinden ve baskının başka bir mekanizması olan yaş ayrımcılığına karşı olduğundan, tarihsel ve çözümsel olarak ilerici olduğuna inanıyoruz.

A.2. İTALYAN GENÇLİĞİ: BAZI BİLGİLER

Silvia Volpi

Hangi Gençlik?

“Bugün var olan batı kültürleri için gençlik terimi, artık çocuk olmayan ve henüz yetişkin olmayan kişilere işaret ediyor. Yasal anlamda terim, erken gençlik yıllarından 16 ile 21 yaşları arasında bir noktaya kadar olan kişileri belirtmek için kullanılıyor, ki bu noktadan sonra yasal olarak yetişkin kabul ediliyor. Örneğin Birleşmiş Milletler 15-24 yaş arasındaki insanları genç olarak tanımlıyor.(UNESCO 2002b)¹³”

Avrupa Komisyonu'nun “Avrupa Gençleri için Yeni Teşvik - Beyaz Belge'sine”¹⁴ göre bugünlerde sadece gençlik hakkında konuşmak yerine *gençliği değiştirmek* hakkında konuşmak uygundur.

Gençlik daha uzun sürüyor: resmi eğitimin sonunda, iş hayatının başlamasında, bir aile sahibi olduğunda, vesaire gibi hayatın muhtelif aşamalarına geldiğinde genç insanlar geçmişe göre daha yaşlı oluyorlar.

Gençlik aynı zamanda çeşitli hayat rolleri deneyimliyor ve bu onların kafasının karışması riskini ortaya çıkarıyor. Bir gencin aynı zamanda öğrenci olması, işi olması, ailesi için sorumluluklarının olması ve hala ailesi ile yaşaması çok mümkün.

Toplumlar ve devletler sağlık hizmetleri, iş, sosyal güvence, barınma ve benzeri konularda eskisinden daha fazla garanti önermediği için, hayata dair gelecek planları daha az düz bir çizgide gelişebiliyor ve genç insanların kafası daha karışık hale geliyor.

Gençlik aynı zamanda aile gibi geleneksel kolektif modellerin de tartışıldığı yeni bir dönemi deneyimliyor. Bu, kişisel yolların daha da bireyselleşmesine yol açıyor ve genç insanlar kendilerini politikayı ve izlenen politikaları etkileme potansiyelinin yüksek olduğu grupların bir parçası olarak hissetmekte zorluk çekiyorlar.

¹³ Heaven, C., Tubridy, M., Global Youth Culture and Youth Identity, chapter 11, page. 150

¹⁴ Bakınız , “A new impetus for European Youth-White Paper” Directorate-General for Education and Culture-European Commission” sf. 13

İtalya’da, aslında ‘gençlik’ terimi genelde daha geniş ve daha belirsiz bir referansla kullanılıyor. Gençlik daha çok 15 ile 35 arasındakileri tanımlıyor. Gençlik ile yetişkinler ve çocuklar arasındaki ayrım sadece grubun yaşı ve yetişkin nüfusun nasıl yönetileceğini düzenleyen yasalar ile bağlantılı bir sorun değil. İtalya’da gençliğin daha net bir resmini çizmek için aşağıdakileri göz önünde bulundurmak önemli:

- -iş piyasası ile olan ilişkisi;
- -aile ile olan ilişkisi;
- -gençlik politikaları;
- -küreselleşme ve gençlik kimliği üzerindeki etkileri.

İş piyasası ile olan ilişkisi:

Avrupa’da olduğu gibi İtalya’da da Amsterdam Antlaşması’ndan beri¹⁵, istihdam yönergeleri; bireysel danışma, iyileştirilmiş eğitim ve eğitim sistemlerine bağlı uzun süreli işsizliğin önüne geçmek, okuldan ve mesleki eğitim sistemlerinden mezun olmadan okulu bırakan gençlerin sayısını azaltmak için yeni politikalar üretme ihtiyacı üzerinde dursalar da, genç olarak adlandırılan insanlar kendilerine uygun ve yeterli iş bulmada zorluklar çekmektedirler.

Curzio Maltese’nin dediği gibi, “artık 20 ile 40 yaş arasındaki insanların önemi yok. Bizim yönetici sınıfımız Batı ülkeleri arasında en yaşlısı ve genç istihdam oranı en düşük olanı. Üstelik çalışan genç insanlar ‘istikrarsız’, çok düşük maaş alıyorlar ve genelde hüsrana uğramış ve bunalımdalar. 20 ile 30 yaş arasındaki bir genç yıllık ortalama 10.000 Avro maaş kazanıyor ve bu bir İngiliz ya da Alman gencinin maaşının yarısına karşılık geliyor. Yaratıcı, özerk ve eleştirel düşünceye sahip genç insanların çoğu zaman iş bulmada birçok zorluk çektiği de bir gerçek. “Verilen kuralları” kabul eden, yönlendirme rehberlerini sorgulamadan ve işinde hiç bir yenilik ya da gelişme göstermeden verilen görevi yerine getirenler nispeten daha kolay iş bulabiliyor.”¹⁶

¹⁵ Bakınız “A new impetus for European Youth-White Paper” Directorate-General for Education and Culture-European Commission

¹⁶ La Repubblica “Questa Italia nemica dei giovani” 11 Temmuz 2005.

Kısa dönemli sözleşmeler, düşük maaşlar, gençlerin yetenekleri ve umutları ile örtüşmeyen görev ve işler, güçlü bir şüphe duygusu uyandırıyor. Gençlik, eğitim seviyelerine ve istek ve motivasyonlarına rağmen, ailelerinden alabilecekleri desteğe dayanmaya mecbur kalıyor ve bağımsız ve özerk olacakları anı erteliyor.

Aile ile olan ilişkisi

Genç insanlar, sabit bir iş olmadan ve yetişkinlik yaşamlarına dair net ve açık bir perspektifleri olmadan, yasalarca yetişkin olarak tanımlansalar bile genç olmaya uzun bir süre devam ediyorlar.

Ne yazık ki, gittikçe daha fazla genç insan uzun dönem işlerin olmaması, milli işsizlik sisteminin yeterli desteği sağlamaması, aile sisteminden özerkliği ve yetişkinliğe geçişi sembolize eden daire sahibi olabilmek ya da iş kurmak için kredilere ulaşma imkanlarının olmaması gibi ekonomik kısıtlamalardan dolayı ailelerinden bağımsız olmayı başaramıyor.

Çoğu zaman genç insanlar 30 yaşına gelene kadar aileleri ile beraber yaşamaya devam ediyor. 30'dan sonra, çalışmalarını bitirip iş sahibi olsalar dahi, ailelerden tamamen bağımsız olmak çok zor.

Aileler ekonomik, kültürel ve sosyal olarak gençler için güçlü destek olurken, bazen gençlerin ifade ve bağımsızlıkları için bir limit de oluyorlar. Aslında bazen genç insanlara ihtiyaçlarına uygun cevabı bulabilmeleri için gerekli araç ve yöntemleri sağlamıyorlar; çözümü ve cevabı daha soru sorulmadan sağlıyorlar.

Bugünün toplumlarında, çok sıklıkla aileler soruyu, gençlerin katılımını ve harekete geçmesini çözümleri ve cevapları kendileri sağlayarak engelliyorlar.

Diğer taraftan, aile gencin kendini ifade edebildiği güvenli yeri ve güvensizlik, risklilik ve şüphe duygularının birleşimi ve karmaşıklığı olan “unsicherheit”¹⁷ duygusuna karşı kendilerini korunmada hissettikleri yeri ifade ediyor. Bu duygu çok sıklıkla bireylere, gruplara

¹⁷ Baumann, Z. 2004, pp.7

ve onların kimliklerine meydan okuyor ve sonunda onların, özellikle gençleri istikrarsızlığa sürüklüyor.

Bu durumda aile temelinde, dünyanın karmaşasına ve gençlerin karşılaşılabileceği zorluklar ve meydan okumalara karşı güvenli bir yer olarak kabul edilir.

Gençlik politikaları

1970’den beri gençlik projelerini teşvik etmek ve yürütmek için birçok girişim düzenlendi. 1980’den beri, bu gençlik projelerinin sonucu olarak, bütün İtalya’da gençlik merkezleri, bilgi noktaları ve gençlik forumları yaratıldı.

1980 ile 1990 arasında, gençlik politikalarının başında bulunan bir kurum yoktu, fakat temel girişimler belediye, bölge yönetimi gibi yerel hükümetlere yönlendiriliyordu. Onlar suçluluk, istihdam, uyuşturucu, HIV önlemleri ve eğitim gibi gençleri ilgilendirebilecek belirli konularda tepki vermek için kullanılıyordu. Gençlik yıllarca problem, hastalıklı bir grup ya da varlık olarak algılandı. Yerel hükümetlerin tek görevi genç insanlar tarafından yaratılan problemlere çözümler bulmaktı.

Aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeydeki politikalara karşı güvensizlik duygusunun gençlik grupları arasında yaygınlaştığı çok açıktı.¹⁸ Sonuç olarak gençliğin katılımı için ayrılmış olan alanlar (gençlik forumları, gençlik merkezleri gibi) terk edilmeye başlandı.

Yıllarca STK’larla, sendikalarla, derneklerle vb. işbirliği yapan yerel hükümetler gençlik katılımını harekete geçirmek, gençleri sivil toplumda aktif hale gelmeye motive etmek için sorumluluk aldı. Bu yaklaşım belirli bir hedefle, belirli bir konuyla, belirli bir alanla bağlantılı olan bölünmüş girişimleri kolaylaştırdı. On beş yıldan uzun süre ulusal düzeyde entegrasyonun ve birlikte yönetimin olmaması bölünmüş kimliklerin ortaya çıkışını kolaylaştırdı.

Sosyal işler bakanlığı, eğitim bakanlığı vb farklı bakanlıklar gerçek ve güçlü bir eşgüdüm olmadan gençlik politikaları ile ilgili belirli konulara vekalet ettiler. Bütünleşik ve eşgüdümün

¹⁸ “Tangentopoli” hakkındaki ulusal skandala ve Berlin Duvarının yıkılması ile oluşan değişimlere bakınız.

olmaması Ulusal Kurumlar ve yasalarda güçlü bir ortağı veya referans noktası olmayan gençlerin belirsizlik duygusunu kuvvetlendirmeye devam etti.

2004’de, önemli haberlerden bir tanesi, gençlik politikalarını ilgilendirdiği kadarıyla, gençliğin sesini çeşitli ulusal STK’lar yoluyla temsil edecek olan Ulusal Gençlik Forumu’nun kurulması oldu. 15 Haziran 2006’da, İtalya ve İtalyan gençliği, Gençlik Politikaları ve Spor Bakanlığı’nın “gerek politik kararları, gerekse gençlik politikaları ile ilgili yasal düzenlemeleri kapsayan bütün girişimlerin koordinasyonu” sorumluluğu ile kurulduğunu gördüler.¹⁹

Başlangıçtan beri, Hükümet kendini “gençleri eve, işe, kredi ve kültüre ulaştıracak Gençlik için Milli bir Plan başlatmaya” adanmıştı. Hükümetin geçen yıl yaptığı işle ilgili bir fikir vermek için, adaletli barınma ve bununla ilgili koşullardan bahsedebiliriz. Bu aynı zamanda geçen seneden beri bütçe yasasının da bir parçasını oluşturuyor.

Gençlerin bugünün toplumlarında karşılaşmak zorunda kaldığı en temel zorluklardan biri de aileden uzakta çalışırken ya da okurken kaldıkları daire için vermek zorunda kaldıkları kiradır. Son dönem istatistiklerine göre yapılan kira sözleşmelerinin yarısı kayıt dışıdır ve buna en çok maruz kalabilecek kategori, ailesinden uzakta okuyan üniversite öğrencileridir. Büyük şehirlerde, ortak paylaşılan tek bir oda için ortalama aylık kira 500 Avro civarındadır. Fahiş fiyatlar ve daire kiralarını düzenleyen kuralların olmaması genç insanları ailelerinden yardım almaya zorlamıştır.

Aslında hükümet aşağıdaki yasal önlemleri aldı:

- dışarıda okuyan üniversite öğrencilerin ailelerinin barınma masraflarının kolaylaştırılması,
- kara borsada kayıt dışı kiralamanın ortaya çıkışını engellemek,
- barındırma planı için ilk unsuru yaratmak, belirli sosyal kategoriler için barınma problemini azaltan önlemleri kanunlar ile düzenlemek

¹⁹ POGAS: 2007 Bütçe Kanunu

Küreselleşme ve gençlik kimliği üzerindeki etkileri

Avrupa’da ve İtalya’da, genç insanların çoğunluğu dıştan gelen kültürel ve ekonomik etkilere açık görünüyor. Onlar dünya vatandaşı gibi hareket etmeye açık ve hevesliler. Dünya onların referans sistemiyken, diğer taraftan çoğu küreselleşmenin kendi kimlikleri üzerindeki sonuçları ile sosyal adalet, kültürlerarası diyalog, sürdürülebilir gelişme vb. konular bakımından uyuşmazlık içindeler.

Esas olarak hareket kabiliyeti ve kültürler arası öğrenme süreçlerini kolaylaştıran ve sürdüren Avrupa programları sayesinde, genç insanlar bilgiye ve sınırları ve engelleri hareket etme, seyahat etme ve iletişim ve bilgi teknolojilerini kullanarak iletişim kurmayı mümkün kılan etkinliklere ve projelere gittikçe daha fazla erişim kazanıyorlar. Bütün dünya her gün gittikçe daha ulaşılabilir hale geliyor, en azından İngilizce konuşabilenler, bilgiye erişimi olanlar, ICT (bilgi ve iletişim teknolojileri) kullanabilenler bir yerden başka bir yere daha kolay hareket edebiliyorlar, engelleri aşmak zorunda değiller (vize konusuna bakınız). Genç insanların geri kalan kısmı ise daha az fırsatları olan ya da dışlanmış olarak adlandırılan insanları temsil etmekte.

Küreselleşme, yeni dışlanma türleri ortaya çıkarmakla birlikte gençlerin “değişen kimliklerini” istikrarsızlaştırmakta. Çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine geçiş sürecini yaşayan gençler, özel hayatları ve mesleki hayatları, aile ve arkadaş ilişkilerinde karşılaştıkları zorluklarla baş etmenin yanı sıra küreselleşen piyasanın dayattığı değişim hızını da takip etmek zorundadırlar.

Çok sık rastlanan bir durum ise gençlerin küresel meseleler hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen, yakın çevreleri hakkında fikir sahibi olmamalarıdır. Yerel olanla temas kurmaktan kaçınıp, sanal olarak küresel dünyada yaşamaktadırlar. STK’lar ile işbirliği içinde bulunan kuruluşlar ve gençlik kurumları, gençleri; yerelden küresele doğru genişleyen bir bakış açısıyla toplum içindeki rolleri üzerine iyice düşünmeye teşvik edecek tamamlayıcı ve bütünleyici bir eylem tanımlamalıdır.

Gençleri yerel, ulusal ve uluslar arası topluluklara dahil etmek artık gözden kaçırılmaması gereken başlıca meselelerden biridir.

Kaynakça

Aronowitz, S., *The Politics of Identity: class, culture, social movement*, Routledge, 1992

Baumann, Z., "Europe of strangers", 2004,
<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/bauman.pdf>

Butler, J., Merely Cultural, *New Left Review* I/227, January-February 1998

Campagnoli, G., "Le politiche giovanili in Italia" article for the cooperative Vedogiovane, 2006

Casavecchia, A., "*Giovani, Identità e lavoro*", Effatà editrice, 2007

Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Cilt 2: *Kimliğin Gücü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

Dominick, B. A., *Liberating Youth*, 1997 <http://www.zmag.org/0009.htm> erişim tarihi: 12/9/2007

Fraser, N., *Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation*, <http://www.hss.iitb.ac.in/upendra/Papers/PAPERS/PDF/fraser.pdf>

Fukuyama, F., "The End of History?" *The National Interest*, no:16, Summer 1989

Grassi, R., "*Giovani, identità e appartenenze*", L'adolescenzaliquida Istituto Iard Francobrambilla, 2007

Heaven, C., Tubridy, M., "Global Youth Culture and Youth Identity" <http://iyp.oxfam.org/documents/Chapter%2011%20Global%20Youth%20Culture%20&%20Youth%20Identity.pdf>

Jervis, G., "*Che cosa è l'identità*", Rai educational, 1998

Kaya, A., Kentel, F., *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005

Measures related to Youth Policies, Ministry of Youth and Sport, 2007

Neyzi, L., Object or Subject? The Paradox of "Youth" in Turkey, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 33, No. 3. (Aug., 2001), ss. 411-432.

POGAS - Politiche giovanili e attività sportive, "*The 2007 Budget Law*"

www.politichegiovanili.it, "I giovani nelle leggi italiane"

B. GENÇLİK-GENÇLER VE ÖRGÜTLENME: GENÇLER ÖRÜNCE...

Evren Ergeç

Örgüt, toplum dilinin yabancılaştırmasıyla kötü anlamlar yüklenen bir durumu, bir oluşu gösteriyor. Bireyin kendi yalnızlığından sıyrılıp başka bireylerle ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurduğu ortaklık olmasına rağmen, 1980'li yıllarla birlikte, özellikle bireyi kutsayan, bireyi öne çıkaran anlayışın yaygınlık kazanmasıyla oldukça yaralandı. Bu yaralanma, bir yandan da örgüt olmayı, örgütlü olmayı yeni anlam dünyalarıyla düşünmemiz için de bir fırsat sundu. Artık örgütlenmenin 'haklaştırıldığı' metinler; örgütün, örgütlü olmanın anlamını yeterince açıklayamıyor. Yurttaşların ördüğü ulus devletlerden, bireylerin ördüğü ulus-üstü örgütlenme biçimlerine, küresel inisiyatiflere, sanal oluşumlara gidişat, aslında örgütlenmenin başka türden gelişimler içinde olduğunun da göstergesi. Ulus devlet temelli bir yaklaşım gösterisiyle ulusun iyiliğini, ulusun refahını; yurttaşların örgütlenmesiyle, yurttaşların çeşitli örgüt tiplerinde bir araya gelerek sağlamlasını yapmasını belirtmek, hatta beklemek sadece "bir" (g)örüntüden ibaret. Bir de örgütlenenler, 'gençler' olduğunda, bu örme biçiminin başkalaştığını, klasik örgütlenme anlatılarının ötesinde bir hal aldığını, bir hal almakta olduğunu belirtmek gerekir.

Genç, öncelikle, biyolojik tanımıyla bir yaş aralığını betimliyor. Her şeyden önce varoluşuyla bir yüklem. Yüklem olan gencin en önemli özelliği, yaş aralığının da getirdiği avantajla kirlenmemiş olması. Dolayısıyla genç olmak beraberinde kirlenmemişliği, yaşanmamışlığı, yaş almamışlığı gösteriyor. Hakkın ve sosyal hakların savunuculuğuna soyunmak için gençlerin; örgütleniyor, örgütlenebiliyor olması metinlerde haklaştırılmış örgütlenmeyi bir biçimiyle 'örgüye' dönüştürüyor. Düşünceyle pratik arasındaki gelgit dünyası, genç için daha hızlı, daha kolay üstesinden gelenebilir. Gençleri yüklem kılan, eylem içinde olmalarını sağlayan en önemli özellik yaşlarından dolayı temkinli davranmak zorunda olmamaları. Genç büyüdükçe, yaş aldıkça kirlenmeye, yaşadıkları, öğrendikleri, gördükleriyle içine kapanmaya, daha fazla eyleme geçmemeye başlayabiliyor.

Gençlerdeki hızlılık, gençlerdeki kolay eylem içinde olma durumunun ortaya koyduğu süreçte gençleri kirletir. Genç, klasik örgütlenme biçimleriyle metne bürünür. Bu metinle hakkı, sosyal hakkı yaratır. Bu da var olana, tarihi gerçekliğe bir eklentidir. Lakin aslolan örgülerdeki canlılık; sürekliliktir. Bu durumda gençler için bir hakkın var olması için;

gençlerce var edilmesi, gençlerin kendi örgütlenme biçimleriyle kendilerini ortaya koyması gerekmektedir.

Gençlerin Örgütlenmesi: Taklit, Münhasır

Gençlerin kurdukları birliktelikler içindeki örgütlenmeleri iki ana başlık altında ele alabiliriz:

- Taklit örgütlenmeler
- Münhasır örgütlenmeler.²⁰

Taklit örgütlenmeler, varolan modellerin yinelenmesinden oluşuyor ve kendi içinde iki gruba ayrılıyor. Birincisi, hali hazırda gençleri katma amacıyla, gençleri de bulundurma, içirme amacıyla oluşturulan ya da sonradan genci içine alan örgüt yapıları. Siyasi partilerin gençlik kollarından, üniversite öğrenci konseylerine kadar geniş bir yelpazede sınıflandırabileceğimiz bu taklit örgütleri, gençlerin katılımını sağlamayı, gençleri içermeyi, var olan örgütsel yapının içine almayı yaşamımızın her alanında görebiliyoruz. Üniversiteli gençlerin, son dönemlerde sendikalaşma, sendikalaştırılma çabasını da bu sınıflandırmanın içine koyabiliriz.

Taklit örgütlenmelerin ikinci grubunu, gençlerin kendileri üzerinden, toplumun özneleri olarak toplumu ürettiği, toplumu taklit ettikleri klasik örgütlenme tipleri oluşturuyor. Tüm üniversite kulüpleri, toplulukları kendilerini var etmek isteyen gençlerin örgütlenme alanları... Tiyatro kulüplerinden, siyaset bilimi kulüplerine değin var olan alanlar içinde kendilerini ifade etmek, kendi eylemlerini o alanlara taşımak için gençler taklit ederler. Gençlerin dernek kuruyor olması, bu taklit örgütlenme başlığının uzantısıdır.

Münhasır örgütlenmeler, gençlerin kendi var oluşlarını ortaya koymak adına bir araya geldikleri yapılardır. Gencin varoluş kaygısının dışı vurumudur. Bu aslında yukarıda da değindiğim başkalaşmanın sonucudur. Sanal dünyanın kazanımlarını kullanarak örgütlenen gençler bu münhasır örgütlenme başlığını doldurmaktadır. Sadece sanal dünya değil,

²⁰ kendine ait olanı, kendinden çıkanı örgütleme

yüklemin aykırılığını ve aynılaşmaya, uyumlaşmaya, darlaşmaya karşılığını, karşı oluşunu gösteren, bu tip örgütler oluşturan gençler münhasır örgütlenme modelini var etmektedirler.²¹

İki başlık altında modellemeye çalıştığımız gençlik örgütlenmelerinin ortak yanı dinamik olmalarıdır. Bir diğer taraf ise her iki örgütlenme modeli için de geçerli olmayan kısa solukluluktur. Yapısal olarak bakıldığında kısa soluklu olan münhasır örgütlenme modelidir, taklit örgütlenme gençlerin yeniden, yeniden ürettiği bir katılım alanı, aynı zamanda aracı haline gelir. Münhasır örgütlenme modeli de kısa soluklu olmak durumunda değildir. Bu örme işini başlatan, yaratan, üreten genç ya da gençlere bağlı olarak münhasır örgütlenmenin kısa solukluluğu değişkenlik arz edebilir.

Dinamizmin ortaya koyduğu örme

Bir gençlik örgütlenmesinden uzun soluklu olması beklenemez. Bu, gençlerin katılımı için oluşturulmuş taklit örgütlenmeler de, gençlerin kendi oldukları, kendileri için ürettiği münhasır örgütlenmeler de sürekli bir değişim içinde, gelecek kuşaklardaki gençlerle kendini yenileyecektir. Bu durumda taklit örgütlenmelerin sürdürülebilirlik şansı daha fazlayken, münhasır örgütlenmeler daha hızlı dağılma, yok olma sürecinin içine girerler. Münhasır örgütlenmeleri yaratanların; benzerlerini yaratması, benzerlerini bulması, benzerleriyle karşılaşması daha zordur. Bu da örgütlenmiş yapının ortadan daha çabuk kalkmasına yol açar. Kısa soluklu var oluş, örgütün kalıcı olmasına zarar verirken, örgütün kendisine zarar vermez. Kısa solukluluk, dinamizm ve parçalı yapı gençlerin ortaya koyduğu örgütlenmeyi, örmeye dönüştürür. Gençlerin örgütlenmeleri, bu örmelerin yan yana gelmesi, kesişmesi, birbirlerine devrediyor, devredebiliyor olmalarıdır. Bu durumda sadece devretme işinin bir geleneği olacaktır. Gençler gençlere devredecektir. Gençler gençlere devredebildikleri ölçüde de gençlik örgütlenmesi olabilecektir.

Devrediş

Gençlik örgütlenmelerinin kısa solukluluğun aşılmasının en sorunlu alanlarından biri, halihazırda kendilerini ister münhasır ister taklit örgütlenme modellerinde ifade etsinler, gençlerin bu ifade edişlerini devretme konusunda sıkıntılar yaşıyor olmasıdır. Örgütlenme

²¹ Özellikle web ortamının kullanılması, alternatif siyaset dilinin oluşturulması için çalışmalar yapılması, yeni gençlik girişimleri . Buna bir örnek için bkz.: genç siviller. Genç bir dille gugullayın...

hakkı pratiğinin gerçekleşebiliyor olması bu devredişi özellikle gençlik örgütlenmesinde önemli bir yere oturtuyor. Devredişin sorunlu hale getirilmesi örgütlenme hakkını da zedeliyor. Gençler çoğunlukla –diğer- gençlerin örgütlenme haklarını da engelleyebiliyorlar. Bu engellenişin doğurduğu başka bir sonuçsa ayrı isim, benzer amaçlar etrafında bir araya gelmiş gençlik örgütlenmelerinin sayısında artışa neden olması. Birbirleriyle anlaşamayan gençlerin aynı örgüt altında yer almamasıyla tetiklenen süreçte taraflar ayrı ama benzer örgütlerde kendilerini ifade etmeye devam ediyorlar. Bu dağınıklık sadece örmeye yarıyor, örgütün örselenmesine, örgütlenme hakkının örselenmesine yol açabiliyor. Bu durumda gençlerin sorunlarını ortaya koymak adına zaten engellenmek üzerinden bir araya gelmemişlerin oluşturduğu yapılar da “gençlerin sorunlarının çözümünde” de bir araya gelemezler çözüm yolunda atılabilecek adımları yavaşlatmakta, çözümsüzlüğe yol açmakta.

Dolayısıyla gençlik örgütlenmelerinde devrediş de bir hak alanı olarak ele alınmalıdır. Bu durumda ideal bir gençlik örgütlenmesinde gençler örgütlenme hakkını devretme konusunu da gündemlerinde tutmak durumunda. Her şeyden önce yüklem olan gençler, bir zaman gelince içinde buldukları örgütü –eğer bu gençlik örgütüyse- bırakacaklar. Bıraktıklarında kalınan yerden devamının getirilmesini istiyorlarsa tabi. Bu gençlerin örgütlenerek ortaya koydukları iddiaların her zaman sorunlu olabileceği kuşkusunu doğurabilir ancak bu iddianın çeşitlenerek devam etmesi, ettirilmesi tamamıyla gençlerin, gençlere devredebilmesiyle mümkün. Gençlerin gençlerle kurdukları ilişki alanı olarak örgütlenmeden, gençlerden gençlere devredilen örgütlenmelerin sayısının artması örgütlenme hakkının gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Gençlerin Sosyal Hakları Örmesi – Genç ve Devlet İlişkisi, Devletin Gençleşmesi

Halihazırda sosyal haklar, sosyal politika yaklaşımının açıklıkla ortaya koyduğu kapitalizmin gelmiş olduğu noktada “refah devletini” çığnemesiyle eşitsizliklerin, dışlanmışlıkların, toplum içinde var olan uçurumların artması gerçeğine karşı yeniden sağlık, barınma, eğitim, temel vatandaşlık geliri vb. kavramlar bireyin, yurttaşın sosyal güvenliği esasıyla ortaya konuluyor. Tüm bu yaklaşımların hayata geçirilebiliyor olması için yurttaşların örgütlenmesi en uygun yol. Kapitalizm insan yaşamının riskini her geçen gün küresel boyutta arttırırken, devletler içinde örgütlenmiş yurttaşların bu risklere karşı örgütleniyor olması, sadece ev içini düzenleme, düzeltme adına ne kadar sosyal gerçekçi olacak tartışılacaktır elbet. Bu tartışmanın bir diğer tarafı da bu sosyal haklar adına gençlerin

de örgütlenebiliyor, gençlik örgütlenmelerinin de konu ya da konuları örüyor olmaları. İster taklit örgütlenme, ister münhasır örgütlenme olsun gençlerin de sosyal haklar konusunu örmeye ihtiyacı var. Sadece bu değil sosyal hakların da gençlere ihtiyacı var.

Yoksulluğun, sosyal dışlanmanın, eğitim, barınma, sağlık konularında ortaya konulan politikaların gençler tarafından ele alınması yeterli değil. Gençlerin bu konuları gündeme getirebilecekleri alanlara ihtiyaç var. Öyle alanlar ki gençlerin zorla kabul ettirilen haklar yerine, yaşanan, yaşatılabilen, yaşanabilen sosyal haklar için bir aradılığı faydalı. Henüz literatüre girmemiş, henüz kıyısından pek geçilmemiş hakların da gençler tarafından örülebiliyor olması için de gençlerin alana ihtiyacı var. Yarının hakkını, yarının haksızlığını genç olanlar eylemleriyle, örmeleriyle betimleyecekler. Kendileri de dışlanan, kendileri de yoksunluk, yoksulluk içinde olan gençler yeni bir sosyal hak dilinin örülmesinde de başat rol oynayacaklar.

Bunun için, gençlik coşkunculuğunun ötesinde bir yerde olmak için, gençlerin münhasır örgütlenmeler yaratıyor olması yeterli değildir. Ulus devlet paradigması içinde devletin genci sürekli nesneleştirmesinin²² ötesinde bir tavır geliştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ulus devlet çerçevesinde gençler istedikleri kadar taklit, münhasır olarak örgütlensinler, devletin yaklaşımı eğer gençleri nesnelere olarak görüyor, bunu özneleştiremiyorsa örgütlenme görüntüden ibaret olacaktır. Bu durumda devletin de üzerine düşenleri yerine getirmesi, yenileniyor –gençleşiyor- olması gerekiyor.

Gencin potansiyel suçlu olarak görülüp, devletin güvenliğini tehdit eden unsur olarak değerlendirildiği zamanların dönem dönem ortaya çıkması, çıkarılması hep düşündürücü olmuştur²³. Bu durum Türkiye'nin yakın siyasi tarihinde özellikle darbe öncesi, darbe sonrası dönemlerde daha çok görülmüştür. Kitlese hareketliliğin yoğunlukla yaşandığı 60'lı ve 70'li yılların sona ermesiyle daha çok üniversite gençliği güvenliğini tehdit edebilen bir algıyı hala yaşamaktadır. Artık işçilerin, genç işçilerin varlığı tehdit olmaktan çıkmıştır. Devletin tehdit

²² Gençler geleceğin neselleri dolayısıyla taşıyıcıları olarak bir çok ulus devlet modelinde olduğu gibi hala yurttaşlık öncesi hazırlık yaptırılan birer nesne olarak ele alınıyorlar. (Nesnelerin en çok yaptığı iş -ya da yaptırılan mı yazmalı- spor...) Bir safha var yurttaş olmak için. O safhayı geçene değin genç bir çeşit nesne, öznelere bu nesneyi şekillendiriyorlar. Acı olan aynı duruma gencin de yurttaş olduğunda yani o safhayı geçtiğinde düşüyor olması. Bu da öğretilenden sıyrılmamak, gençliği terk etmek demek.

²³ Burada gençlerin uyumsuz oldukları ve, uyumlaştırmalarının gerekebileceği anlayışından hareket edilmektedir.

algısını ortadan kaldırması, gence ehlileştirilmesi²⁴ gereken birey olarak bakmaması gerekiyor. Yukarıdan bakan yetişmiş, ehlileşmiş özne olarak yaş almışların²⁵ dünyasında gençler söz edilen, akıl verilen konumunda. Bu diyalogsuzluk devlet için de geçerli. Devlet gençlerle monolog halinde.

Devletin monolog halinde oluşunun en önemli göstergelerinden biri, gençleri güvenlik tehdidi yaratabilecek bireyler olarak ele almasıyla korunması gereken “yurttaş öncesiler”²⁶ olarak görmesidir. Bu koruyucu, kollayıcı anlayış yurttaş olana değin gençlerin yapması gerekenleri de öngörmektedir. Gençler adına davranış kodları hasbelkader belirlenmiştir.²⁷ Gençleri toplumda bekanın devamlılığı üzerinden ele alan bu yaklaşım onları aynı zamanda homojen bir yapı olarak görmektedir. Bu görüşün ortaya koyduğu gençler için örgütlenme alanları oldukça sınırlıdır. Gençlere örgütlenmeleri için, kendilerini ifadelendirmek için yaratılan alanlar yetersizdir.

Gençlere bu bakışın ivedilikle ortadan kalkması gerekmektedir. Özellikle münhasır örgütlenme konusunda devlet gençlere alan yaratmak, gençlerin münhasır örgütlenmelerini harekete geçirecek kolaylaştırıcılığı yaratması gerekmektedir. Bu kolaylaştırıcılığın birinci adımı da gençlik örgütlenmelerini -taklit, münhasır- gençlerin örgütlenme hakları konusunda bir araya getirmesidir. Birinci adımdan sonra yapabileceklerini bu örgütlenme tipleri içinde kendilerini var eden gençlerle kurmuş olduğu diyalogdan sonra öğrenecek, bu konuda politikalar geliştirmeye, sosyal harcama kalemi olarak bütçe ayırmaya, uygulamaya gençlerden aldığı bilgiler üzerinden başlayacaktır.

Devlet taklit örgütlenmelerle iyi ilişkiler geliştirebilir. Asıl sorunlu ama daha önemli diyalog alanı, devletin münhasır örgütlenmelerle bir araya gelmesinde. Gençlerin özünde

²⁴ Ehil olması için de ehlileştirmek.

²⁵ Kızım, oğlum üniversiteye gidince muhakkak örgütlenin diyen bir baba ya da anne arıyor!

²⁶ Gençler her an “gidilmemesi, girilmemesi” gereken yollara sürüklenebilirler. Bu durumda yurttaş olabilmeleri için gidilmemesi, girilmemesi gereken yollar belirlenir. Bu belirleme gençleri yurttaş öncesi konumuna getirir.

²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Temel Haklar ve Ödevler kısmında, Anayasa'nın 58. Maddesi'nde Devletin gençle kurduğu ilişki şöyle yer almaktadır : “A. Gençliğin Korunması Devlet, İstiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.”

uyumlaşma karşısında, “yurttaş öncesi” durumu kabul etmeyerek belirlenmiş, ortaya konulmuş yurttaş tanımının ötesinde kurdukları örmenin bu var olan refleks tarafından kucaklanması zordur. Benzer bir durum münhasır örgütlenmelerde kendilerini var eden gençler için de geçerlidir. Gençler devletle böyle bir ilişki içine girmeyi kendi var oluşları üzerinden uygunsuz bulabilirler. Buna karşın devlet gençlerin örgütlenme hakkını da göz önüne alarak münhasır örgütlenme modelinin çoğalması adına münhasır örgütlenme içinde kendilerini var eden gençlerle de bir araya gelmek, onları dinlemek ve varsa taleplerini karşılamaya ilişkin harekete geçmek durumundadır. Bu durum gençlerin örgütlenmesi büyük başlığını da geliştirecektir. Bu gelişimin orta vadede sosyal politikaya katkısı da görülecektir. Bu katkının görünür olması için devlet ivedilikle gençleri özneler olarak ele alıp, kendisinde var olan reflekslerinden sıyrıp diyalog kurmaya başlamalıdır. Bu diyalog yeni yapıların kurulmasına, gençlerin kendilerini daha iyi ifade edecek alanların doğmasına yol açacaktır. Bu devletin de “genç”leşmesidir.

Dar alanın ötesi: Yeni Sosyal Devletten Küresel Duyarlılığa

Gençler örgütlenecek, örgütlenmeyi örmeye devam ederek örgütlenmenin kendisini farklılaştırmaya devam edecekler. Örgütlendikleri alanlar üzerinden de alanları kendi dilleriyle farklılaştıracaklar. Sosyal politika konularında gençlerin örgütlenmesi, örgütleniyor olması bu konunun da gençlerin diliyle ortaya konulmasını gençlerin diliyle farklılaşmasını beraberinde getirecek. Lakin bunun devamlılığının olması için de devletin, sosyal devletin üzerine düşen sorumluluklar bulunuyor. Bu sorumlulukları gençlerin de sosyal hakkı çerçevesinde değerlendirerek yerine getirmek, örgütlenmiş gençlerle diyaloga geçmek durumunda. Bu hareket yeni sosyal devletin yaratılmasının da ilk adımıdır. Yeni sosyal devlet diyalog sonrası gençlerin kendilerini var edebildikleri alanların, yapıların yeniden yaratılmasını gerektirecek. Yeni sosyal devlet gençlerle birlikte, gençlerin katılımıyla örülecek.

Diyalog sonrası süreç gençlerin hareket alanının derinleştirilmesiyle ulus üstü yapılarla, ağlara ulaşımını da kolaylaştıracaktır. Genç yaşadığı çevrenin dışına çıkarak dünyada örgütlenen başka gençlerle de bir araya gelecek, gelebilecek; benzer konularda örgütlenen gençlerle küresel ilişkiler kurmaya başlayacaktır. Yeni sosyal devletin de katkısıyla gençlik ağlarının içinde gençlerin kendilerini ifade etmesi sadece ulus devlet değil ama aynı zamanda dünyada yaşamaya, dünyada olmaya ilişkin bir duyarlılığın da doğmasına, bu duyarlılığın

örgütlenmesine yol açacaktır. Bu duyarlılığın örgütlenmesi devlet – yurttaş ilişkisinin ötesinde ulus üstü insan ilişkilerinin, insan hakları temelli bir dünyanın kurulmasını da kolaylaştıracaktır.

ALANDAN GENÇLİK VE ÖRGÜTLENMEYE DAİR

Örgütlenme ve Gençlik

Öğrencinin Sendikası mı olur?

Kıvanç Eliaçık – GENÇSEN

“Örgüt” sözcüğü bizim kuşak, hatta bizim ülke için “terör örgütü” ile özdeşdir. İlk kez lise yıllarımda, okulumuzun önünde belediye otobüsü geçmesi için imza toplarken, terör örgütü üyesi olmakla suçlanmışım. Suçlayanlar sonradan o otobüse binen sınıf arkadaşlarımdı.

Ülkemizin imzaladığı pek çok uluslararası anlaşma; “herkesin haklarını, çıkarlarını, özgürlüklerini korumak ve geliştirmek için örgütlenme hakkı, özgürlüğü vardır” der. Sendikalar sözlük tanımı itibarıyla üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak geliştirmek için kurulan örgütlerdir.

Yaklaşık bir yıldır, hak arama ve sorunların çözümü için diğer mağdurlarla birlik olma bilinci gelişmemiş kuşağımız arasında yeni bir örgüt modelini hayata geçirmeye çalışıyoruz. Dünyanın pek çok ülkesinde örneklerini görebileceğimiz bir öğrenci gençlik sendikası: GENÇSEN. Eğitimin ticari hale gelmesinin, gençlerin okul ve işyeri gibi yaşam alanlarında söz sahibi olmamasının ve sigortasız çalışmanın gençler arasında giderek yaygınlaşmasının küresel ölçekte en büyük gençlik sorunları olduğunu düşünüyoruz. İlk sloganlarımızdan biri “Asla Yalnız Yürümeyeceksin”. Bu slogan aslında bizim örgütten ne anladığımızı gösteriyor. Birileri “her koyun kendi bacağından asılır” derken, biz katkı payı ödemek istemiyorken, ertesi gün sınavın olduğu halde çalışman gerekiyorken, ÖSS stresi ile boğuşurken, diplomanla işsiz kalmışken... “asla yalnız yürümeyeceksin” diyoruz.

Örgütlenme ve hazırlık sürecinde, tüm potansiyel üyeler ve potansiyel partner kuruluşlarla beraber bir tartışma yürüttük. Örgütleneceğimiz alanlarda, okullarda çok sayıda irili ufaklı toplantı düzenledik. Sendikanın taleplerini ve işleyiş biçimini tüm potansiyel üyelerin katkısı ile hazırladık. Örgütlenmenin kısmen yasak olduğu mevcut örgütlerinse anti-demokratik olduğu bir dönemde GENÇSEN’in demokratik katılımcı ve mücadeleci bir örgüt olmasını hedefliyoruz.

Genç Kadınlar ve Örgütlenme

Ceren Şahin & Aysun Sayın- Türkiye Kadın Girişimciler Derneği- Kadın Fonu

Türkiye 1999 yılında AB aday ülke statüsünü aldıktan sonra bir dizi reforma ve yasalarda AB müktesebatı doğrultusunda uyum çalışmalarına başlamıştır. Bu sürecin başlaması ile beraber Türkiye’de hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşlarının çabalarının daha fazla görünür olmaya başladığını ve başlıcaları elbette ki insan hakları, kadının insan hakları, azınlıklar ve etnik gruplar olan taleplerinin daha fazla dikkate alındığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde genç kadınları doğrudan etkileyen bir dizi reform hayata geçirilmiştir. Bunların başında eşit muamele ilkesi çerçevesinde kadınlar ve erkekler arasında ayırım yapmama ile ilgili; anayasada, Türk Ceza Kanunu’nda, Medeni Kanun’da ve İş Kanunu’nda yer alan yeni düzenlemeler gelmektedir.

Türkiye’nin AB süreci ve genç kadınlar tarafından bakıldığında genç kadınların sürece müdahale etme veya sürecin parçası olma ile ilgili araçlara sahip olmadığı görülmektedir. Türkiye’de yalnızca genç kadınları temsil etmek üzere kurulan bir sivil toplum kuruluşu bulunmamaktadır. Ancak genç kadınları faaliyet alanlarının hedef kitlesi yapan ve sivil örgütlenmeye dahil etmeye çalışan kadın örgütleri ve karma örgütler vardır.²⁸ Bu yapıların dışında da üniversitelerde kadın kulüpleri bulunmakta ve bu kadın kulüpleri sayesinde temelde üniversitede kadın olmak ekseninde çalışmalar yapılmaktadır. Bu yapıların kulüpleşmeleri önemli bir adımdır ve üniversite dışına taşınmaları da gereklidir.

Genç kadın örgütlenmelerini gençlik örgütlenmelerinden ayrı tutmamızın nedeni Türkiye’de kadın sorunu olarak tanımlanan hemen her alandaki sorunun kadının temsili ile ilgili bir meselede kilitlenmesidir. Türkiye’de kamusal alanda ve karar verme mekanizmalarında kadının katılımı ve temsiliyle ilgili sorunlar yaşanmaktadır ve bu sorunlar eğitime erişimden sosyal hayatta birey olmaya; üniversitede kadın olmaktan iş gücüne katılmaya ve siyasi temsile kadar uzanmaktadır. Genç kadınların örgütlenmesi veya STK’larda yer almalarıyla ilgili problem, öncelikle ülkemizdeki sivil örgütlenmeden kaynaklı bir sorun olarak kadın-erkek bütün herkesi etkilemekle beraber, bu sorun aşıldığı anda da

²⁸ Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi, Toplum Gönüllüleri, ARI Hareketi, Kadın Fonu.

cinsiyete ve yaşa dayalı ayrımcılık olarak kendini gösterebilmektedir. Sendikaların, karma STK'ların yapılarına baktığımızda genç insanların yönetimlerde yer almadığını görmekteyiz. Partilerde bu sorun gençlik kolları ve kadın kolları çalışmaları ile giderilmeye çalışılsa da gençlik kollarının yapısı ve örgütlenmesinde erkek egemen bir yapılandırma hemen karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de örgütlenmenin kendisi bir başka problem alanı olarak karşımızda dururken -ki biz burada bunu tartışmayacağız- tartışmak istediğimiz mesele mevcut örgütlenmelerin gençlerin katılımına ve karar verme mekanizmalarında yer almalarına ne kadar dost kurumlar olduğu sorusudur. Bundan dolayı genç ve kadın olmaktan kaynaklı sorunları, sorunlara farklı yaklaşımları, çözüm önerilerini ve bunları hayata geçirebilecek yapıları genç kadınlar için karma gençlik örgütlenmelerinin dışında ele almak gerekmektedir.

Kadınlık ve erkeklik birer simgesel kategori olarak toplumda kurulmuştur ve bu, diğer tüm simgesel kategorilerden ve iktidardan bağımsız değildir. Bu duruma insanın belirlenen olduğu kadar belirleyen de bir varlık olduğunu ekleyerek, kadınların mücadele alanlarının içinde kendilerine dayatılan rollerle, cinsiyetçi kalıp yargılar ve ön yargılarla çarpıştığını ve bu durumu öncelikle kendilerinden, sonra kadın gruplarından başlayarak çözüm yolları aradıklarını biliyoruz. Bu çözüm yolları aslında kültüre müdahale noktaları ve kültür içinde iktidar olana direniş noktaları... Bundan dolayı eğer bir toplumda pek çok sorun hemen akabinde kadın sorunu olarak karşımıza çıkıyorsa, bu sorunu yaşayanların örgütlenmesi gerekmektedir. Genç kadınlar için genç ve kadın kimlikleri ile bir arada durabilmek ve her iki kimliğe karşı ayrımcılığı en azından örgütlenmelerinin içinde yaşamamaları adına ayrıca örgütlenmek gereklidir. Bu anlamda da karma örgütler ve en çok da biz kadın örgütleri kendi örgütlenmemizin ne kadar genç ve kadın kimliğine karşı dost olduğunu sorgulamalı, hem katılımı hem de karar verme mekanizmalarında/temsilde yeni aktivistlerin yollarını açmalıyız.

Üniversiteli Genç Kadınlar ve Örgütlenme: Kadın Çalışmaları

(Der.) Şebnem Keniş-Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü

Üniversiteli kadınların taleplerinin hayata geçirmenin ilk adımı olarak, üniversitelerde kadın araştırmaları alanında faaliyet yürütmek isteyen kadın öğrencilerin kulüpleşmesi önündeki engellerin bir an önce kaldırılması ve üniversitelerin kendi misyonlarıyla birebir örtüştüğünü düşündüğümüz özgürlükçü ve sorgulayıcı kadın çalışmalarının desteklenmesi oldukça önemlidir. (Üniversiteli Kadınlar Forumu Bildirgesi, Üniversiteli Kadınlar Forumu Kitapçığı, 2006)

Yeni Kuşağın Yeni Örgütlenmesi: Sosyal Forumlar

Erkin Erdoğan-Türkiye Sosyal Forumu

1999'da Amerika'nın Seattle kentinde Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) karşı yapılan gösteriler, yeni bir kuşağın dünya siyaset sahnesine atıldığının somut bir göstergesiydi. Geleneksel sendika örgütleriyle kaplumbağaların korunması için üniversitelerinde kampanya yapan gençlik topluluklarının bir araya gelip ortak eylemler, etkinlikler yapmaya başlaması, yeni bir kuşakla birlikte, yeni bir siyaset biçiminin de oluştuğunu ortaya koyuyordu. Bu kuşağı biraz tanımlamak için şunları da eklemek gerekir: Bu yeni jenerasyon 80'lerin ve 90'ların neo-liberal saldırı dalgasının yarattığı yenilgi havasından etkilenmemiş, somut kazanımlar elde etmek için buldukları alanda yaygın kampanyalar yapan, sekterlikten uzak, başka kampanya ve örgütlerle somut işbirlikleri üzerinden rahatça bir araya gelebilen bir yapıda. Dolayısıyla bu kuşağın siyaset sahnesine atılması sosyal hareketlere büyük bir dinamizm kazandırdı.

DTÖ, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kapitalizmin simgesi durumunda olan kuruluşların dünyaya yoksulluğu yayan, fakir ülkeleri borç batağına sokan, AIDS ilaçlarının patent hakları için bir çalışan, dünyayı bir çevre felaketine hızla sürükleyen bir görünüm sergilemesi, bu yeni kuşağı siyasallaştıran en görünür olgulardı. Daha adil ve daha eşit bir dünya talebi 'başka bir dünya mümkün' sloganıyla ifade edilmeye başlandı. Seattle'dan sonra ardı ardına yüzlerce şehirde yapılan gösteriler (En görünür olanları Prag, Cenevre ve 15 Şubat

2003'te aynı gün 35 milyon insanı sokağa döken gösterilerdi) yeni bir hareketi müjdeliyordu. Sosyal hareketler arasındaki birlik ruhunu büyük ölçüde geliştiren bu hareketler yükselen bir ivmeyle devam etti. Her eylemden sonra ABD medyasının 'artık bitti' dediği hareket, bir süre sonra sadece 'anti' olduğu yönünde eleştiriler de almaya başladı.

Tam da böylesi bir ortamda 2001 yılında Brezilya'nın Porto Alegre kentinde dünyanın farklı kıtalarından bir araya gelmiş 15 bin kişi 'başka bir dünyanın' nasıl mümkün olabileceğini tartışmak, sosyal hareketler arasında somut işbirliklerini arttırmak ve farklı hareketler arasında geçişkenliği sağlamak için Dünya Sosyal Forumu çatısı altında buluştu. Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu'na ezilenlerden yana bir alternatif oluşturmayı amaçlayan forum sosyal hareketlerin ve Seattle sonrası kuşağın büyük bir ilgisiyle karşılandı. Dünya Sosyal Forumu sürekli bir yapıya kavuştu ve her yılın Ocak ayında toplanmaya başladı. Birey inisiyatifiyle hareket eden, kararlarını oylamayla değil, konsensüsle alan forumlar kısa zamanda diğer kıtalara ve giderek ülkelere doğru yayıldı. Asya, Avrupa, Amerika Forumları, DSF'nin yanı sıra toplanmaya başladılar ve her biri yüz binlerce aktivistin bir araya gelip, hareketin stratejisini ve kendi alternatiflerini tartıştıkları zeminler haline geldi. Forumlar özellikle genç kuşağın ilgisini çekti, onları etkiledi.

2003'ta Irak'ta yaşanan haksız ABD müdahalesine karşı neler yapılabileceği o dönemdeki forumların temel gündem maddesiydi. 15 Şubat gösterileri DSF çağrıları sayesinde bu denli geniş bir yankı buldu. 7. Dünya Sosyal Forumu bu yıl Afrika'da, Kenya'nın Nairobi kentinde toplandı. Afrikalı sosyal hareketlerin düzenlediği ve tüm Afrika'dan aktivistlerin katıldığı ilk toplantı olma özelliğine de sahip olan 7. DSF, forumların ne denli önemli bir işlev gördüğünü bir kez daha ortaya koydu. Savaşlar, AIDS, yoksulluk, su, 3. Dünya ülkelerinin borçları ve ilaç patentleri forumun öne çıkan başlıkları oldu. Afrikalı hareketlerle dünyanın diğer ülkelerinden gelen kampanyalar ve örgütler ilk kez bu kadar geniş bir şekilde bir araya gelme fırsatı buldular. Afrika ile AB arasında imzalanma sürecinde olan ve sonuçta Afrika ülkelerinin biraz daha yoksullaşmasına sebep olacak olan EPA anlaşmalarına karşı DSF'nin çağrısıyla bir kampanya başlatıldı. Forumlar yeni kuşağın yeni siyaset biçiminin yeni örgütlenmeleri olarak ortaya çıktı ve bütün dünyaya yayıldı. Bu yeni dinamiğin neleri değiştirebileceğini önümüzdeki yıllarda göreceğiz.

C. SOSYAL DIŞLANMA VE GENÇLİK²⁹

Laden Yurttagüler

Günümüz toplumunda farklı deneyimlerden ve yaşamışlıklardan gelen bireylerin bir arada ve uyum içinde yaşayabilmesini sağlayan en önemli gereklerden biri “birlikte yaşama kültürü”nü geliştirebilmeleridir. Birlikte yaşama kültürünün gelişebilmesi için gerekli olan temel zeminin, toplumun genelinin birbirinden sorumlu olduğu anlayışı ve sosyal adalet arayışı olduğu söylenebilir. Toplumun birbirinden sorumlu olma durumu yapısal yansımaları sosyal refah devletinde bulurken, sosyal adalet anlayışı (değer olarak) ve kapsadığı alan, sosyal refah devleti uygulamalarının ana tartışma zeminini oluşturmuştur. Sosyal adalet anlayışı, ikinci dünya savaşı öncesi yıllarda, ekonomik sisteme bağlı bir değerken, gelir/servet dağılımını çeşitli politikalarla düzenlemeyi ve yoksullukla mücadele etmeyi hedef olarak görmüş, 1970’lerden sonra daha geniş bir çerçeveden tanımlanmaya başlanmıştır. Sosyal adalet anlayışı salt hane ya da kişi başına karşılık gelen gelir olmaktan çıkıp, sağlık ve eğitim gibi farklı alanlarla da zenginleştirilmiştir. Özellikle 1990’larla beraber bireylerin ya da grupların, ekonomik nedenlerin yanı sıra başka kısıtların da eklenmesiyle toplumsal yaşamda yer alamadığına ilişkin vurgu önem kazanmıştır (Adaman ve Keyder; 2006). Birlikte yaşama kültürünün gereği olan toplumsal alana her bireyin ulaşılabilirliğini engelleyen nedenler ve ulaşılabilirliği sağlamaya yönelik politikalar, ekonomik çerçevenin ve politikaların ötesinde düşünölmeye başlanmıştır. Bireylerin ya da grupların toplumsal alana³⁰ (*social sphere*) istemelerine rağmen çeşitli nedenlerden ötürü ulaşamamaları ve toplumsal alanın dışında konumlandırılmaları ilgili yazında “sosyal dışlanma” (*social exclusion*) kavramsal çerçevesinde tartışılmaktadır.

Bu makalenin amacı sosyal dışlanmanın mevcut ilgili yazında nasıl tanımlandığının bir derlemesini sunmak ve sosyal dışlanma ve gençlik arasındaki ilişkiye dikkat çekmektir. Makale iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sosyal dışlanma tanımlanmaya çalışılacak ve sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkiye değinilecektir. Bölümün sonunda ise sosyal dışlanma ve gençlik arasındaki ilişki üzerine bir tartışma yürütülecektir. Makalenin ikinci bölümde ise gençlerin sosyal alana dahil olabilmeleri için Avrupa Konseyi

²⁹ Bu makale, İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yayınlanacak Gençlik Alan Raporu’nda da yer alacaktır.

³⁰ Gençlerin ulaşmakta zorlandığı ya da çeşitli dezavantajları yüzünden ulaşamadıkları “*toplumsal alan*” hem mekan, hem de gençlerin genel olarak ulaşamadıkları tüm toplumsal hizmetleri anlatmak için kullanılmıştır. Mekan olarak çeşitli nedenlerden ötürü (ulaşım zorluğu, paralı ya da pahalı katılım olanakları gibi) katılamadıkları ve yararlanamadıkları toplumsal faaliyetlere vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda toplumsal alanla ifade edilen iş, eğitim, sağlık gibi olanaklardan yararlanamamalarıdır.

ve Avrupa Komisyonu tarafından üretilen politikalar özetlenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümün sonunda Türkiye özelinde sosyal dışlanmayı konu alan çalışmalardaki gençlik başlığına kısaca değinilecektir. Yazının sonundaysa sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede ilgili yazında belirtilen gençlere tanınabilecek olanaklar özetlenecektir.

Kavram olarak Sosyal Dışlanma

Sosyal Dışlanma (*social exclusion*) kavramının kullanılmasına ilişkin bir başlangıç aranırsa, ilk kullanının 1974'te, Fransız Devlet Sosyal İşler Sekreteri Rene Lenoir olduğu görülmektedir. Rene Lenoir, sosyal dışlanmayı yönetsel olarak engellilik, tek ebebeyn olma durumu ve/veya sigortasız çalışma gibi (geleneksel sosyal güvenlik sistemi tarafından korunmayan) çeşitli nedenlerden dolayı devletin sosyal koruma mekanizmaları dışında kalan bireyleri ve grupları işaret etmek için kullanmıştır (Todman, 2004; Vleminckx ve Berghman, 2001). Sosyal dışlanma kavramı ilk kullanılmaya başlandığı dönemde istihdam ile ilişkilendirilmiştir. İlerleyen zaman içerisinde sosyal dışlanma, istihdamın koşulları üzerinden tartışılmaktan çıkıp mekana ilişkin bir yüz de kazanmıştır. Özellikle göçmenler ya da yoksullar gibi sosyal ve ekonomik olarak toplumsal yaşamın içerisinde yer alamayan grupların şehir merkezi dışında yaşamaları (sosyal konutlar aracılığıyla şehir merkezleri dışında yaşamaya *itilmeleri*) kavramın kapsadığı alanının genişlemesine neden olmuştur. Dezavantajlı grupların şehir merkezi dışında yaşamaları bir yandan ulaşım sorununu ve şehir merkezindeki faaliyetlere katılamamayı yanında getirirken, öte yandan okul şartlarının yetersizliğini, gettolaşan barınma koşullarını ve sosyal hizmetlerden yeterince yararlanamamayı da yanında getirmektedir. Gerek şartların yetersizliği, gerekse hizmetlere ulaşımın kısıtlı oluşu, bireylerin ya da grupların toplumsal alandan kopmalarına neden olmaktadır. 1980ler ve 1990larla beraber uzun dönemli işsizlik, temel sosyal güvenceden ya da sosyal imkanlardan yoksun yaşayan gençler ve çalışan yoksullar gibi gruplar da sosyal dışlanma kavramı çevresinde tartışılmaya başlanmıştır. Fransa'da başlayan sosyal dışlanma ile ilgili tartışma değişen ekonomik ve sosyal şartlarla Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ülkelerinin gündemine taşınmıştır. Özellikle sosyal dışlanma ile mücadele Avrupa Birliği sosyal politikasının önemli hedeflerinden biri haline gelmiştir.³¹

³¹ Sosyal dışlanma ile mücadele, Avrupa Birliği altı sosyal politika hedefinden biri olarak Avrupa Topluluğu anlaşması 136. maddede topluluk politikalarından biri olarak belirtilmiştir. Bu konuya ilerleyen sayfalarda detaylı olarak değinilecektir.

Sosyal dışlanma (*social exclusion*) tartışmaları Avrupa Konseyi içinde sosyal uyum (*social cohesion*) çerçevesinde yapılmaktadır. Sosyal Uyum için Avrupa Komitesi (*the European Committee for Social Cohesion*) 2000 yılında hazırladığı ve 2004 yılında Bakanlar Konseyi için yenilediği tanımda sosyal uyumu aşağıdaki gibi tanımlar:

“Sosyal uyum, bir toplumun tüm bireyleri için sosyal refahı garanti altına alabilmesi, toplumdaki bireyler arasındaki farklılıkları en aza indirebilmesi ve kutuplaşmaları engelleyebilmesidir. Uyum içinde yaşayan bir toplum birbirlerini karşılıklı olarak destekleyen ve yukarıda sayılan amaçları yerine getirmek için demokratik araçları kullanan özgür bireylerden oluşur.”

Sosyal uyuma ulaşmayı amaçlayan bu strateji meşruiyetini İnsan Hakları Sözleşmesinden ve Avrupa Sosyal Şartı'ndan alır. Sosyal uyum için mücadele edilmesi gereken en temel iki unsur sosyal dışlanma ve yoksulluktur. Özellikle toplumdaki zarar görebilir grupların korunması için ihtiyaçlarına yönelik önlemlerle desteklenmeleri gerektiğinin altını çizer (Colley; 2005). Sosyal uyum her ne kadar gündeme ekonomi politikaları ve Avrupa'yı bütünleştirmeyi uman bu politikaların onanmasını sağlamak için gelse de, kavram toplumdaki bireyler arasında dayanışmaya, karşılıklı güvene, ortaklaştırılmış ve paylaşılan yurttaşlık kimliğine dayanır (Muffels ve Fouarge, 2001). Bireylerin ya da grupların dayanışmadan yoksun ve belirsizlik ortamı içinde yaşamaya itilmeleri sosyal uyumu tehlikeye atacağı gibi, birlikte yaşamayı da olanaksız hale getirecektir.

Her ne kadar sosyal dışlanma kavramı, özellikle son 10 yılda, gerek Avrupa sosyal politikasını gerekse ulus devlet sosyal politikalarını etkileyen ve biçimlendiren bir yere sahip olsa da kavramın içerdikleri konusunda kesin bir uzlaşmaya varıldığı söylenemez. Sosyal dışlanma, kavram olarak, yoksulluktan çeşitli grupların dil, barınma, işsizlik gibi nedenlerden ötürü toplumsal alanda varolamamalarını kapsamaktadır. Kavramın gücünün ve politika üretmede ana çerçevelerden birini oluşturmasının nedenlerinden birinin çok yönlülüğü ve bulanıklığı olduğu söylenebilir. Kavram iki ana yaklaşım çevresinde tartışılmaktadır (Todman, 2004). İlk yaklaşım, kabaca, bireylerin ya da grupların emek piyasası dışında kalması ile ilişkilendirilmektedir. Sosyal dışlanmayı emek piyasasına ulaşamama durumu (örneğin uzun dönemli işsiz kalma durumu ya da emek piyasası içinde sigortasız olarak güvencesiz varılmaya zorlanma) olarak tanımlayan bu yaklaşımda istihdam odaklı çözümler

sosyal dışlanma ile mücadelede ana politikaları oluşturmaktadır (Somerville 1998).³² Diğer yaklaşım ise sosyal dışlanmayı, bireylerin ya da grupların “etiketlenme”, kurumlar tarafından yapılan ayrımcılık ve/veya hukukun zorlayıcılığı ya da engelleyiciliği gibi nedenlerden ötürü, eğitim, sağlık, barınma gibi temel sosyal haklarından mahrum kalması olarak tanımlamaktadır.

Her iki yaklaşımın birbirini tamamlar oldukları ve tek başlarına yeterince açıklayıcı olmadıkları söylenebilir. Bir yandan emek piyasası dışında kalmak, ekonomik olarak kısıtlayıcı ve riskli yaşam şartları ile bireyleri ya da grupları karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle sosyal politika alanında, bireylerin temel haklarını ve özgürlüklerini güvence altına alan sosyal güvenlik uygulamalarının var olmadığı durumlarda kişinin belirsizlik içinde yaşamını sürdürmek zorunda kalmasına neden olmaktadır. Ancak emek piyasasına ulaşımı sadece ekonomik nedenler üzerinden tartışmak sınırlayıcı olabilir. Özellikle modern devlet uygulamaları ile gelişen ve kendini yeniden üreten ahlak anlayışında çalışmaya özel bir değer atfedilmektedir (Akyüz, 2006). Çalışmanın “iyiliği”, “gerekliliği” ve “önemi” hakkında sürdürülecek eleştirel bir tartışma bu yazının konusu olmayacaktır. Vurgulanması gereken, bireylerin emek piyasası dışında kalmaları(nın) yalnızca ekonomik olarak değil, mevcut toplumsal değerlerle de çelişen bir durum oluşturmasıdır.³³ Öte yandan sosyal dışlanmayı emek piyasasına ulaşımın ötesinde temel haklara ulaşım olarak gören yaklaşımda bireylerin sağlık, eğitim, barınma, sosyal güvenlik gibi haklarının güvence altına alınması önerilmektedir. Bu yaklaşım bireyin sosyal dışlanma deneyimini yaşarken sadece ekonomik ihtiyaçlarından mahrum kalmadığını (ve yalnızca sosyal haklarının ihlale uğramadığını), aynı zamanda politik ve sivil haklarını da kullanamaz hale geldiğinin altını çizer (Saraceno, 2002). T.H. Marshall’ın Sosyal Sınıf ve Yurttaşlık makalesinde tüm hakların birbiri ile ilişkili ve bütüncül olduğu vurgusunu hatırlatan bu yaklaşım, bireyin sosyal dışlanma deneyimini yalnızca emek piyasasına katılım alanında değil, tüm toplumsal alana katılımında yaşadığını belirtir (Marshall, 2005).³⁴

³² İstihdam odaklı politika, sosyal dışlanmanın nedenlerini emek piyasasının dışında kalmak olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden iş olanakları yaratmak, bireylerin iş sahibi olmalarını sağlayacak eğitimler vermek ve eğitimle emek piyasasını birbiriyle ilişkilendirmek odaklı çözümler önermektedir.

³³ “Çalışma”nın olumlu tasarımı hakkında yapılan tartışma için bakınız: Ahmet İnsel, “İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak”, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (derleyenler), “Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru” içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007. Nitekim sosyal güvenlikle ilgili uygulamalarda bireylere ilişkin yapılan destekleyici ya da koruyucu önlemlere karşı çıkanların en önemli argümanı “temel gelir desteği” gibi uygulamaların bireyleri tembelleğe ittiğidir. Bu argüman çalışmanın ulvililiğine ve önemine gönderme yapmaktadır. Temel gelir desteği hakkında kısa bir tartışma ilerki sayfalarda yapılacaktır.

³⁴ Marshall makalesinde bir hakkın kullanımının diğer hakları kullanılabilirliğe bağlı olduğunun altını çizer. Örnek vermek gerekirse siyasal ya da sivil hakların kullanımı sosyal haklara sahip olmaktan geçer.

Avrupa Birliği Sosyal Dışlanma hakkında Ortak Rapor'da (*EU Joint Report on Social Exclusion*) sosyal dışlanma ve yoksulluk “bireylerin ekonomik, sosyal ve sivil hayata tam katılımlarının engellenme durumu ve/veya bireylerin ulaşabildikleri gelirlerin ya da diğer kaynakların (kişisel, ailesel, sosyal ve kültürel) yetersizliği yüzünden, içinde yaşadıkları toplum tarafından “olması gereken” olarak kabul edilen hayat standartlarından ve yaşam kalitesinden yoksun yaşamaları” olarak tanımlanmıştır (Avrupa Konseyi, 2001). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise sosyal dışlanmayı temel sivil ve sosyal hakların tanınmaması (örneğin yeterli ve gerekli sağlık hizmetine, eğitime ve ekonomik olmayan diğer refah formlarına ulaşım), ve bu hakların tanınması durumunda hakların elde edilmesi yönünde gerekli olan hukuki sistemin eksikliği ya da işlevsizliği olarak tanımlamaktadır (Burchardt vd., 2002).

Sosyal dışlanmanın kavramsallaştırılmasında eğitim, sağlık, barınma gibi temel servislere ulaşamama ya da bu servislere ulaşma sürecinde dezavantajlı olma durumunun altı çizilmektedir (Atkinson ve Davoudi, 2000; Sen 1999). Sosyal dışlanma bireylerin ve grupların toplumsal, ekonomik, politik, kültürel, sivil ve diğer kurumlara, faaliyetlere ve olanaklara ulaşamama süreci olarak tanımlanabilir. Sosyal dışlanma kavramında önemli vurgulardan biri yaşamın kalitesi üzerindedir. Bu yüzden kavram gerek ekonomik kısıtlarla ilgili yanı, gerekse toplumsal yaşama dahil olamama durumu ile ilişkili olarak literatürde, genellikle, yoksulluk ile birlikte ya da yoksullukla, zaman zaman, yer değiştirilerek kullanılmaktadır. Amartya Sen sosyal dışlanmayı temel yapabilirliklerden (temel haklara ve hizmetlere ulaşım) yoksun kalıp bir kişinin ya da grubun “iyi yaşama” ya da iyi yaşama ulaşmayı sağlayan gerekliliklere erişiminin olmaması durumu olarak tanımlamaktadır (Sen, 2000). Sen'in sosyal dışlanmayı yoksullukla ilişkilendirirken, yoksulluğu “yoksul yaşam” olarak görmek gerektiğini ekler. Yoksulluk gelirin az olması (Sen'in deyişiyile cüzdanın boş olması değil), yaşam koşullarının yoksul olmasıdır (Sen, 2000).

Graham Room sosyal dışlanmanın kavramsallaştırılmasında ve ölçülmesine yönelik yaptığı tartışmalar ile Avrupa düzeyinde etkin bir akademisyen olarak konuya yeni açılımlar getirmiştir. Room sosyal dışlanmayı çok boyutlu (*multi-dimensional*), dinamik (*dynamic*), “komşu” boyutlu (*neighbourhood dimension*), ilişkisel (*relational*) ve toplumsal ilişkileri sekteye uğratan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Sosyal dışlanmanın çok boyutluluğu, sadece gelir değil, hayat standartlarını da göz önüne almayı gerektirir. Ayrıca dinamik olmasının, süreç olarak değerlendirilmesinin ve nedenlerinin analiz edilmesinin altını çizer. Komşu

boyutlu olması, kişisel kaynakların yetersizliği ya da eksikliğinin ötesinde toplu taşıma, kamu okulları, yerleşim yerlerinin toplumsal faaliyetler için uygunluğu gibi toplumsal olanakların yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Yoksulluk gelirin ya da kaynakların dağılımı ile ilgili bir konuyken, sosyal dışlanma yetersiz ya da kısıtlı toplumsal katılım, ya da sınırlı sosyal entegrasyon gibi ilişki konulara odaklanır. Son olarak sosyal dışlanma deneyimini yaşayanlar, toplumun geri kalanıyla ilişkilerini sürekli kılamazlar (Room 1999).

Öte yandan sosyal dışlanma sürecinde öznenin “yapabilirliklerinin” (*capabilities*) ve hareket alanının sınırlı olmasının sebebinin yine “öznenin kendisi” olması yaygın bir anlayıştır. Öznenin yeterince çaba göstermediğini, tembel olduğu ya/da sağlanan imkanlardan yararlanmadığı için sosyal dışlanma ve yoksullukla karşı karşıya olduğunun savunulduğu görülmektedir. Yapısal sorgulamalar yerine “neden”leri özনে aramak ve öznenin yetersizliklerine odaklanmak hem sorunlarının esas nedenine ilişkin perspektif kaybına, hem de geliştirilen politikaların sürekli değil anlık çözümler üretmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu ise öznenin (belli birey ya da grupların) sosyal ilişkiler ağının dışına yerleştirilmesi, marjinalleştirilmesi ve “topluma aidiyet” durumunun kaybı yaygın olarak gözlemlenebilir. Hangi öznenin sosyal alanın dışında varolduğuna hangi normlarla ilişkilendirilerek karar verildiği ya da uygulamaların yapıldığı, “normlar” ve yapabilirlikler üzerine bir tartışma gerektirir. Sosyal alanının sınırlarını belirleyen normlar, bu normların nasıl oluştuğu ve bireylerin sosyal alanın içinde ve dışında yer aldığına ya da alabileceğine, hangi öznelere (hangi iktidar alanını zemin alarak) karar verebileceği başka bir makalenin tartışma konusudur. Ancak bir yandan normların bireyleri oluşturduğu, öte yandan ise bireylerin normları oluşturduğunu akılda tutmak gerekir. Bu nedenlerle sosyal alanı belirleyen sınırlar (normlar tarafından belirlenen sınırlar) risk grupları lehine değiştirilebilir ve dönüştürülebilir.

Tekrar hangi öznelere sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kaldığına odaklanacak olunursa, ilgili yazında en fazla vurgu yapılan öznelere dezavantajlı gruplar örneğin yoksullukla karşı karşıya olanlar, yaşlılar, engelliler, göçmenler, romanlar, tek ebeveynli aileler ve gençlerdir. Sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kalan gruplara ilişkin çalışmalarda yaygın olarak bireylerin özerkliklerini³⁵ kazanıp kazanmadıkları ve diğer bireylere ve kurumlara bağımlılıkları üzerine tartışmalar yürütülmektedir. Özellikle geçiş döneminde yaşayan bireyler için toplumsal faaliyetlere katılabilmek, özerk olmak ve başka birey ya da

³⁵ Özerklik kavramının detaylı tartışması için bakınız: Kurtaran, Y., Gençlik Çalışması, Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Raporu içinde.

kurumlara bağımlı olmadan toplumsal hayatın içinde varolabilmek ana ölçütleri oluşturur. Özellikler çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi, süregelen tanımıyla gençlik dönemi sosyal dışlanma ve yoksulluk açısından önemli risk taşıyan bir dönemdir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemini karakterize eden ve risk taşıyan dört ana durum Avrupa Komisyonu tarafından “ailenin evinden ayrılmak”, “yüksekokul, teknik lise ya da üniversiteyi bitirmek”, “bir işe girmek ya da sahip olmak” ve “biriyle beraber düzenli bir ilişki yaşamaya başlamak” olarak tanımlanmıştır (Eurostat, 1997). Gençlik döneminin riskli tanımlanmasının sebeplerini genç bireylerin özerkliğine ve bağımlılığına ilişkin tartışmalar oluştur. Gençlerin bağımlılığını etkileyen faktörlerin başında eğitim ve emek piyasası içinde yer alma durumları varken, özerkliklerini etkileyen faktörlerin içinde aile durumları (aile evinden ayrılmak, hareket edebilir olmak gibi) gelir.

Bağımlılık ve Özerklik

Gençlerin sosyal dışlanma ve yoksulluk riskine ilişkin yapılan çalışmalarda yaygın olarak görülen yaş grupları üzerinden analizlerin yapılmasıdır. Yaş grupları üzerinden yapılan analizler gençlere ilişkin çözüm öneren politikaların ihtiyaç odaklı ve yerele özel geliştirilmesi açısından önemlidir. Avrupa Birliği ve Avrupa Komisyonu ülkelerinde genç tanımı ulusal politikalara paralel olarak değişmektedir. Geniş olarak alındığında, gençlik 16-29 yaş arası olarak tanımlanmakta ve 16-19 yaş, 20-24 yaş ve 25-29 yaş olmak üzere ihtiyaçları ile ilişkili olarak 3 ana alt gruba ayrılmaktadır.³⁶ Avrupa çapında gençlerin yaş üzerinden ihtiyaçlarının belirlenmesinin yanı sıra, sosyal politika çerçevesinde ele alınıp ulus devlet uygulamaları içerisinde üretilen ve Avrupa düzeyinde prensip olarak benimsenen farklı politikalar bulunmaktadır. Gençlikle ilgili üretilen politikalarda bir diğer göz önünde bulundurulacak etken genel genç nüfusa ilişkin politikalar üretmenin yanı sıra, eğitimi, işi ve/veya ailesi olmayan ve özel risk grubunu oluşturan gençlere yönelik politikalar üretmektir.

Gençlere ilişkin sosyal dışlanma ve yoksullukla ilgili yapılan analizlerde özerklikle ve (ekonomik) bağımsızlıkla ilgili alanlar tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır. Bağımsızlıkla ilgili yapılan tartışmalarda eğitim ve emek piyasasına katılım temel iki ana ölçüttür. Özerklikle ilgili tartışmalarda ise ailenin evinden ayrılma ve kendine ait bir yaşam

³⁶ Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gençlik tanımını 15-24 yaş arası yapmaktadır. Gençlik tanımı yapılırken temel belirleyici faktör gençlerin emek piyasasına katılımıdır. Bakınız: <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/forum/>

kurma temel ölçektir. Gençlerin bağımsızlıklarına ulaşabilmeleri için eğitimden emek piyasasına (iş sahibi olma) geçişleri önemli bir adımdır. Eğitim, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede, gerek Avrupa Birliği ve Komisyonu, gerekse ulusal politikalarda ana odak noktasını oluşturmaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksullukla ilgili yapılan çalışmalar sonucunda okullaşmaya geç yaşlara kadar katılımın bir taraftan genç işsizliğini azaltacağıın altı çizilmekte, öte yandan okulla piyasa arasında gençlerin yararına bir ilişki kurulmasını sağlayabileceği gibi, gençlerin donanımlı olarak emek piyasasına katılımını sağlayacağı savunulmaktadır. Gençlerin okullaşmasını desteklemek için üç ana politika önerilmektedir. Bu politikaların ilki eğitim kurumlarına yapılacak doğrudan destek; ikincisi doğrudan gençlere, eğitim sistemi içinde kalmasını sağlayacak destekler ve sonuncusu ise ailelere yapılacak olan dolaylı yardımlardır (Middleton, 2002). Gençlere eğitim sistemi içinde yeterli ve gerekli yardımların yapılmaması, gençlerin ailelerine bağımlı yaşaması ile sonuçlanmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından 2003 yılında Gençlik Politikası geliştirme ve uygulama konusunda yapılan toplantıda gençlik politikasının yaşam boyu eğitimi desteklemesi üzerinde durulmuştur. Komisyonun eğitim ve gençlerin eğitimde kalmalarını sağlayacak önlemleri ile ilgili önerileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2003):

- (1) Yaşam Boyu Eğitim programı içindeki (hem formal hem de non-formal/formal olmayan eğitim ile) aktif gençlerin sayısı cinsiyet, yaş, sosyal ve kültürel geçmişlerine bakarak ayrımcılık yapılmaksızın artırılmalıdır. Gerek yapılandırılmış, gerekse müfredatlı non-formal eğitimle elde edilen özellikler Yaşam Boyu Eğitim programının bir parçası olarak tanınmalıdır.
- (2) Yeni teknolojiye erişimi olan ve bu teknolojiyi yararlarına kullanmak için eğitilen gençlerin sayısı artırılmalıdır.
- (3) Üye ülkelerde özel danışmanlık, destek ve mesleki yönlendirme alan gençlerin oranı artırılmalıdır.
- (4) Üye ülkelerdeki gençlik danışma merkezlerinin, medyadaki gençlik danışma hizmetlerinin ve gençlik danışma kontak noktalarının sayısı ve bu servislerden yararlanan gençlerin oranı artırılmalıdır.

(5) Sağlıklı bir hayat sürmeye karar veren gençlerin sayısı artırılırken bu konuda danışmanlık ve servis sağlayacak olan sağlık ve sosyal hizmet birimlerinin sayısı da artırılmalıdır.

(6) Merkezi hükümetle işbirliğine giden ve gençler için uygun barınma sağlayacak yerel yönetimlerin oranı artırılmalıdır.

Komisyon gençlerin becerilerini arttıracak eğitim programları ile desteklenmelerinin yanı sıra, eğitim sistemi içinde kaldıkları süre boyunca sağlık ve barınma konularında güvence altına alınmalarını önermektedir. Temel güvenlik sisteminin oluşturulmasının yanı sıra eğitimle piyasa arasında bağlantıyı sağlayacak danışma ya da bilgi merkezlerinin oluşturulmasının ise geçiş döneminde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Avrupa Komisyonu ve Konseyi tarafından 2005 yılında düzenlenen bir başka toplantıda ise gençlerin eğitim sistemi içinde kalmaları ya da özel kurslar görmelerinin okullara ya da kurslara “kapatıldıkları” sürece yeterli olmayacağını altı çizilmiştir. Bu sürecin toplumsal katılım olarak ve gençlerin ihtiyaçlarına ve deneyimlerine önem vererek kurgulanmasının sosyal içerme (*social inclusion*) politikaları üretmedeki önemine vurgu yapılmıştır (Avrupa Birliği ve Avrupa Komisyonu, 2005).

Avrupa Birliği 2000 yılında gençlerin topluma dahil olabilmeleri için bir araya gelmiş ve Lizbon Stratejisine dayanarak üye ülkeleri

- Gençlerin sosyo-ekonomik durumlarını ve sosyal içerilmesini geliştirmeye ve aynı zamanda pek çok farklı alanda sosyal dışlanma ile mücadele etmeye;
- Gençlerin toplumsal ve ulusal programlara katılımını, özellikle gençlerin mobilitelerinin artırılması yönünde, teşvik etmeye;
- Tüm gençlerin ekonomik ve sosyal hayata tam katılımlarını garanti altına alacak amaçları gerçekleştirmeye;
- Gençlere karşı geliştirilen ayrımcı davranışlarla mücadeleye ve gençleri marjinalize edecek durumları engellemeye;
- Gençleri kurumsal, ekonomik ve sosyal alanda destekleyip kendilerini ilgilendiren alanlarda karar verici aktif aktörler olarak yer almalarını desteklemeye;
- Gençlerin sosyal dışlanmasıyla mücadelede geliştirilen bilgiyi ve “iyi uygulamaları” paylaşmaya;

- Gençlerin dışlanmasını ve işsiz kalmasını engelleyecek önlemler almak; eğitim sistemi dışında kalmış gençlere yeni beceriler kazandıracak olanaklar sağlamak; iş dünyasına girmede ya da geri dönmeye en büyük zorluğu yaşayan gençlere giriş için olanaklar sağlamaya;
- Kaliteli eğitime ulaşımı desteklemek; özellikle okuldan ayrılmış ve dezavantajlı gençler için istihdama yönelik yeni eğitim olanakları sağlamaya;
- Gençlerin bilgiye ulaşımını teşvik etmeye ve yeni bilgi teknolojilerine ulaşımını garanti altına almaya;
- Gençlerin barınma konusunda özerkliklerini kazanma yolunda yüreklendirilmesine;
- Şiddete maruz kalmış ya da şiddetle tehdit edilen gençler için barınak ve destek yapılarını güçlendirmeye;
- Gençler için sağlık hizmeti sağlamaya ve gençlerin ihtiyaçlarına yönelik koruyucu sağlık hizmeti sağlamaya;
- Gençler için boş zamanlarını değerlendirmelerini sağlayacak spor, kültürel ve diğer faaliyetleri ücretsiz sağlamaya;
- Gençlik sivil toplum kuruluşlarını ve inisiyatiflerini desteklemeye ve bu kuruluşların gençlere sivil toplumda sundukları olanakların artırılmasına yönelik destekler sunmaya
- Gençlerin kendilerini ilgilendiren kararları verme süreçlerine katılımını sağlamaya ve arttırmaya

davet etmiştir.³⁷ Avrupa Birliği'nin davetindeki ana amaç gençlerin bütüncül bir yaklaşımla tüm politika alanlarında göz önüne alınması ve gençlerin karşı karşıya olduğu sosyal dışlanma ve yoksulluk riski ile mücadele etmektir. Avrupa Birliği 2001 yılında Beyaz Kitap'ı (*White Paper*) yayınlamış ve gençlikle ilgili ana konularda politika önerilerinde bulunmuştur. Beyaz Kitap'ta eğitimin üç ana amacı olduğu vurgulanmıştır. Bunları ilki kişisel gelişim, ikincisi sosyal içerme ve sonuncusu aktif yurttaşlıktır (Avrupa Birliği, 2001). Sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede eğitimle ilgili önemle vurgu yapılan konu "eğitime ulaşım"dır. Eğitime ulaşım bir yandan tüm gençler için sağlanması gereken bir hakken, eğitimin kalitesine ve ihtiyaçlara uygunluğuna da değinilmiştir.

³⁷ 14 Aralık 2000'de gençlerin sosyal içerilmesi üzerine (*social inclusion of young people*) Konsey'in ve üye ülkelerin temsilcilerinin hazır bulunduğu, Konsey'de yapılan toplantı sonucu varılan karar uyarınca [Resmi Belge C 374 of 28.12.2000].

Eğitimden emek piyasasına geçiş gençlerin zarar görebilir olduğu ve korunması gereken alanlardan biridir. Bu süreci değerlendirirken iki yönlü olduğunu akılda tutmak ve arz-talep dengelerine ilişkin müdahalede bulunmak gereklidir. Bir yandan gerek üniversite, gerekse teknik okul seviyesinde gençlere piyasa ile uyumlu eğitim fırsatları sunulmalı, öte yandan rehberlik ya da danışmanlık servisleri ile gençlerin piyasaya ulaşımı ve korunmaları sağlanmalıdır. Piyasa tarafındaysa işverenlerin gençleri işe almaları ya da “ilk iş” veren olmalarını sağlayacak politikalar geliştirilmesi ve kamuda gençler için iş olanaklarının açılması önerilmektedir (Middleton, 2002). Avrupa Birliği, gençlerin sosyal dışlanma ve yoksulluktan korunması için genç işsizliğiyle mücadelenin altını çizmektedir. Beyaz Kitap'ta gençlerin sosyal olarak içerilebilmesi için sürekli işsizlikten korunacakları politikalar geliştirmek gerektiği, alt gelir grubundan gelen gençlerin teknolojiye ulaşımının kolaylaştırılması, farklı deneyimlerden ve özelliklerden gelen gençlerin ihtiyaçlarına yönelik programların geliştirilmesi ve okuldan ayrılan gençlerin yaşam boyu öğrenim programları ile desteklenip piyasaya katılmalarını sağlayacak mekanizmalarını yaratılmasının önemi vurgulanmıştır. Gençlerin “öğrenci işi”, “dönemsel iş”, “kısa dönemli iş”, “yarı zamanlı iş” gibi düşük ücretli ve sigortasız işlerden hukuk yoluyla korunmaları gerektiği önemle belirtilmiştir (Avrupa Birliği, 2001). Gençlerin uzun dönemli işsizlik hallerinde korunmalarına ilişkin yeterli güvenlik politikası geliştirilmemesi ise bir başka sorun olarak öne çıkmaktadır. Sosyal güvenliğe ilişkin politikalar kısa dönemli, engellilik halini ya da sosyal entegrasyonu desteklemeyen politiklardır. Sosyal güvenlik politikalarının gençlere yönelik yapılandırılmaması, gençlerin bağımlı kalmalarının yanı sıra özerkliklerini de etkilemektedir.

Gençlerin özerkliklerine ilişkin en belirgin özellik aileleriyle birlikte yaşadıkları evlerden ayrılıp tek başlarına ya da bir eş ile yeni bir hane kurmalarındır. Bu noktada gençlere yönelik destek politikalarının görece az ya da hiç olmadığını görülmektedir. Sosyal güvenlik politikaları gençleri ailelerinin sorumlulukları altında varsaymakta ve özellikle barınma konusunda destek sağlamamaktadır. Bu durum gençlerin yetersiz şartlarda ve/ya şehir merkezinden uzak yerleşimlerde yaşamalarına neden olmaktadır. Gençler arasında evden ayrılma oranlarına bakıldığında genç kadınların, genç erkeklere oranla daha erken yaşlarda evden ayrıldığı görülmektedir (Middleton, 2002). Genç kadınların daha erken anne-baba evinden ayrılmalarının temel nedeni evlenmeleridir.

Türkiye özelinde bakıldığında gençlerin sosyal dışlanması ve yoksulluğuyla ilgili çok sayıda çalışma bulunmamaktadır. Ancak sosyal dışlanma ve yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda gençlerin eğitim olanaklarından tam anlamıyla faydalanmalarını sağlayacak okul dışı faaliyet azlığı, sınıfların kalabalık oluşu, evde çalışmaya uygun ortamın bulunmayışı gibi sebeplerden ötürü yeterli ve gerekli koşullara sahip olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Yanı sıra gençlerin bir kısmı okula gitmek yerine bazıları tam ya da yarı zamanlı çalışmakta veya evdeki bakım faaliyetini üstlenmektedirler (Adaman ve Keyder, 2006). Dahası gençlerin kendilerini gerçekleştirebilecek mekanları yoktur. Aileye bağımlılık ve özerkliklerinin geç yaşlara kadar kazanılamaması ise hem gençlere sunulan istihdam olanaklarıyla, hem de gençlere verilen sosyal güvenlik desteğiyle ilişkilidir.

Sosyal Dışlanma ve Gençlikle İlgili Politika Önerileri

Sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede gençlik üzerine üretilen politikalarda ve çözümlerde iki ana yaklaşım olduğu görülmektedir. İlk yaklaşım genel olarak gençlerin sosyal dışlanma ve yoksullukla karşı karşıya kalmalarını engellemek üzerine geliştirilen politikalardır. Diğerisi ise genç madde bağımlıları, genç tutuklu ve hükümlüler, genç göçmenler, genç hamileler³⁸ gibi riskle daha fazla karşı karşıya kalan gruplar için ve bu grupların özel ihtiyaçlarına ilişkin üretilen politikalar ve çözümlerdir. Gerek gençlere yönelik üretilen genel politikalarda, gerekse riskle daha fazla karşı karşıya kalan gruplar için üretilen özel politikalarda, gençlerin (özellikle ailelerine) bağımlılıklarından kurtulmaları ve özerkliklerini kazanmaları için desteğe ihtiyaç duyduklarının altını çizmektedir. Sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele alanında üretilen politikalarda “sorun-odaklı” yerine “ihtiyaç-odaklı” yaklaşımın benimsenmesi, gençlerin tehlike, gelecek, ya da sadece işgücü olarak görülmesini engelleyeceği gibi sosyal alan içinde özerk, bağımsız ve aktif yurttaşlar olarak varolmalarının yolunu açacaktır. “İhtiyaç-odaklı” yaklaşımla gençler için üretilen politikalarda göz önünde bulundurulmuş önemli noktalardan biri sosyal dışlanma ve yoksulluğun sadece eğitim ve istihdam ile ilişkili bir sorun olmadığıdır. Gençleri sosyal dışlanma ve yoksulluk riskinden korumak için üretilen politikaların bütüncül bir yaklaşımla

³⁸ Genç hamileler ile ilgili yabancı ilgili yazında bolca örneğe ve çözüm önerisine rastlamak mümkündür. Özellikle evlilik dışı ve sosyal güvenceden yoksun genç kadınların hamileliğiyle ilgili tartışmalar vardır. Ancak Türkiye’de yaygın olarak görülen bir sorun olmamasına rağmen genç hamilelikle ilgili örnekler yazının devamında kullanılmıştır. Bu örneklerin kullanılma sebebi özel ihtiyaçları olan bir grupla çalışırken getirilebilecek olası çözümlere ilişkin örnekler vermektir.

(*holistic approach*) konuya eğilmeleri gerekmektedir.³⁹ Bütüncül yaklaşımla altı çizilen tek bir alanda değil, gençlerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak tüm alanlarda desteklenmeleri gereğidir. Bütüncül yaklaşımda üç ana ögenin altı çizilmektedir. İlki gençlere hayat boyu eğitim olanakları sağlamak, ikincisi gençlerin aktif ve özerk yurttaşlar olarak varolabilmelerini sağlayacak destek mekanizmaları kurmak ve üçüncü olarak, gençleri toplumsal güvenlik ağı ile donatmak gelmektedir (Williamson, 2005).

Gençleri ihtiyaçları doğrultusunda desteklemek için sağlanacak olanaklar (bütüncül yaklaşımı da göz önünde bulundurarak) farklı alanlarda olmalıdır. Gençlerin kendilerini gerçekleştirmelerini ve özerkliklerini sağlayacak önemli alanlardan biridir eğitimdir. Eğitim alanında geliştirilecek genel politikalarda örgün eğitimde (okul eğitimi/formal eğitim) gençlerin başarıya ulaşmaları için eğitime ulaşım ve eğitimin bireyin özelliklerine uygunluğunun göz önünde bulundurulması gerekir. Aynı zamanda eğitim süresince gençlere yönelik sosyal hizmetlerin sağlanması, gençleri eğitim sistemi içinde tutmanın önemli yollarından biri olarak belirtilmektedir. Örgün eğitimin yanı sıra, yaşam boyu eğitimi amaçlayan yaygın eğitim (okul dışı/non-formal eğitim) yaklaşımı ile gençler desteklenmeli ve kendilerini gerçekleştirmeleri için farklı olanaklar sağlanmalıdır. Eğitim süresince gençlerin yeni bilgi teknolojilerine ulaşımının sağlanması gibi gençleri zenginleştirecek hedefler koymak yararlı olabilir. Eğitim üzerine geliştirilen genel politikaların yanı sıra zarar görebilir gençler için özel programlar ve çözümler üretilebilir. Yapılan araştırmalarda eğitim sistemi dışına düşmekle madde bağımlılığı, erken hamilelik ve suç işleme oranları arasında bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu yüzden, özellikle hiçbir becerisi, eğitimi ya da (ilişkili olarak) işi olmayan gençlere yönelik özel konulu kurslar gibi eğitim olanakları yaratmak özellikle önem taşımaktadır. Yaratılacak yeni eğitim olanaklarıyla gençlerin becerileri artırılabilir, ki bu iş bulma olanaklarının da artmasını sağlayacaktır. Bir başka yöntem ise okuldan ayrılmış ya da risk grubunu oluşturan gençler için ihtiyaçlarına uygun, örgün eğitim sistemi içinde özel müfredatlı programlar üretmektir. Bu programlar okula dönüşü kolaylaştırabildiği gibi, okuldan ayrılma oranlarını da düşürebilir (madde bağımlısı gençler için ek müfredat, hamile gençler için fiziksel ihtiyaçları ile ilişkili programlar oluşturmak, göçmenler için ek dil kursları desteği gibi) (Williamson, 2005). Oluşturulacak özel programlarda önemle üzerinde

³⁹ Bütüncül yaklaşımın en önemli özelliği sosyal güvence, eğitim, barınma, sağlık, toplum merkezleri, boş zaman aktiviteleri, içinde yaşanılan mahalle/bölge gibi pek çok farklı etkenin sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede eşit olmasa bile, ayrı ayrı önemli olduğunun altını çizmesidir. Bir alanda üretilecek, örneğin eğitim, politika, eğer diğer alanlarla desteklenmiyorsa, örneğin barınma genel olarak sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadelede başarılı olması zor olabilir. Nitekim bu yaklaşım makalenin başında kısaca değinilen Marshall'ın hakların bölünmezliği ve birbiriyle ilişki olduğu vurgusuyla birlikte düşünülebilir.

durulması gereken konu ise, programların ayrıştırıcı ve “etiketleyici” değil, gençlerin sosyal hayata katılımını sağlayıcı mekanizmalara dönüşmesini sağlamaktır (hamile genç kadınlara sadece çocuk bakımı öğreten ya da dil konusunda sıkıntı yaşadığı için diğer derslerde de olması gereken düzeyden daha hafif derslerle desteklenen programlar gençlerin katılımını arttırmaktan çok, katılımlarının önünde bir engel oluşturabilirler). Gerek yaygın gerekse örgün eğitim aracılığıyla gençlerin desteklenmesi, gençlerin istihdamını artırabileceği gibi aktif yurttaşlar olarak toplumda varolmalarını kolaylaştıracaktır.

Gençlerin eğitim alanında desteklenmeleri gerekli olmakla beraber tek başına yeterli olanaklar sağlamamaktadır. Yanı sıra gençlerin bağımlılıklarını azaltacak ve bağımsız bireyler olarak toplumda varolabilmelerini sağlayacak sosyal yardım mekanizmaları kurulmalıdır. Genç bireylerin temel sorunlarından biri emek piyasası içinde yer almaları konusunda yaşadıkları zorluklardır. İster gerekli eğitimi almış olsun, isterse de herhangi bir beceriden/donanımdan yoksun olsun, gençlerin okuldan ayrılıp işgücü piyasasına geçme sürecinde, çoğu zaman, herhangi bir sosyal güvenliği yoktur. Dahası gençlerin eğitim aldıkları süreçte de herhangi bir sosyal güvenlik mekanizması tarafından korundukları söylenemez. Gerek eğitimlerini alırken, gerekse emek piyasasına girmeye çalıştıkları süre boyunca gençler hak temelli, tüm yurttaşlar arasında eşitliği gözeten bir sosyal güvence sistemi ile değil, alternatif güvence yollarıyla korunmaktadırlar. Varolan sosyal güvenceler genelde aileler tarafından ya da sivil toplum alanından karşılanan mekanizmalardır. Gençlere aileleri ya da sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan sosyal güvence hak temelli olmadığı için hem davranışsal bir şarta tabi, hem de paternalist bir yaklaşımla uygulanabilir. Davranışsal şarta tabi uygulamalarda (hem STK’lar, hem de aileler tarafından) gençlerin sosyal güvenceyi hak etmeleri için belli şartları yerine getirmeleri gerektiği öne sürülür. Ailenin kurallarına uygun davranması, aile tarafından belirlenen mesleği seçmesi ya da STK tarafından belirlenen başarı kriterlerini karşılaması şartıyla sağlanan güvenceden yararlanması örnek olarak verilebilir. Paternalist yaklaşımda ise gençlere sağlanan sosyal güvence hayır işi olarak yapılandırılıp hem hiyerarşik bir ilişki kurulurken, hem de sürekliliği de hayır işini yapanın tercihiyle ilişkilidir. Paternalist yaklaşımda kime sosyal güvence sağlanacağı ya da bu güvencenin nasıl kullanılacağına gencin karar vermesi çok mümkün olmayabilir. Desteği sağlayan STK’nın belirlediği değerlere uygun olduğu takdirde gencin destekten yararlanabilmesi sıkça görülen uygulamalardandır. (Standing, 2007). Gençlerin eşit yurttaşlar olarak karar verebilmelerini sağlamanın yolu kendi hayatları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarından geçer. Gençlerin özgürlüklerini güçlendirmek, kendi hayatları hakkında

karar verebilir kılmak ve bağımsız ve aktif yurttaşlar olabilmeleri için sosyal güvenciden yoksun oldukları süre boyunca vatandaşlık geliri ile desteklenmeleri topluma katılımları yönünde önemli bir adım olabilir.⁴⁰ Vatandaşlık geliri bireye çalışma hayatındaki konumuna göre değil, bir toplumun üyesi olduğu için sağlanan sosyal güvencedir (Buğra ve Keyder; 2007). Vatandaşlık gelirinde (ilgili yazında temel gelir olarak da geçmektedir) karşılıklılık ilkesi, yani toplumda herhangi bir şey talep eden birinin onu hak etmek için gerçekten bir şey yapması gerektiğini söylemek, göz önüne alınmaz. Vatandaşlık geliriyle hem gençlerin özerkliklerini kazanmalarında önemli bir adım atılabilir, hem de gençlerin karşı karşıya kaldığı yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesiyle mücadele edilebilir. Yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele için geliştirilen nakit gelir desteği modelleri, genelde, birim olarak aileyi hedeflemektedir.⁴¹ Aileyi hedefleyen nakit gelir desteği programları aileye destek verdiği için birey olarak gençlere ayrı bir sosyal güvence sağlamamaktadır, ki bu da gençlerin aileye bağımlılıklarını güçlendirmektedir. Aile, STK ya da hak temelli olmayan ve eşitliği amaçlamayan herhangi bir sosyal destek programı özgürlük sağlamayacak ve demokrasiye ya da gençlerin katılımına katkıda bulunmayacaktır. Son olarak vatandaşlık gelirinin kategorik olarak ayrılıp, sadece gençler için önerildiği düşünülmemelidir. Tüm ihtiyaç sahibi vatandaşlar için önerilen bir politika olarak vurgulanmıştır. Burada gençlere ilişkin öne çıkan kısmı desteğin aileye değil, bireye sağlanması gerekliliğidir.

Vatandaşlık gelirinin yanı sıra gençlere temel hak olarak sağlık ve barınma konusunda destekler sağlamak ise bağımsızlıklarını kolaylaştıracak bir başka sosyal güvencedir. Sağlık konusunda tüm gençlere sağlanacak ücretsiz sağlık hizmeti ve koruyucu hekimlik uygulamaları önemli bir yer tutmaktadır. Koruyucu hekimlik uygulamaları içinde özellikle cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda yaygın danışma merkezleri kurmak ve gençlerin bu ofislere ulaşımını kolaylaştırmak gereklidir. Özel sağlık önlemleri olarak madde bağımlısı gençler için ücretsiz rehabilitasyon ve bilgi alabilecekleri merkezler kurmak marjinalize olmalarını engelleyecektir. Gerek üreme sağlığı ve cinsel yolla bulaşan hastalıklarla ilgili, gerekse madde bağımlılığı için kurulan merkezlerin kolay ulaşılabilir ve gençlerin özel

⁴⁰ Vatandaşlık geliri tartışmaları için bkz. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (derleyenler), “Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

⁴¹ Vatandaşlık, temel gelir ya da nakit gelir desteği olarak adlandırılan programların uygulanmasına karşı sıralanan nedenlerin başında mali kaynakların yetersizliği gelse bile, tembelliğe alıştıracığı ve karşılığı olmayan bir gelir sağlamanın ahlaki olarak doğru olmadığı yönündeki yaklaşım çok güçlüdür. İlgili tartışmalar, karşı argümanlar ve Türkiye’deki nakit gelir desteği programları hakkında detaylı bilgi için bkz: Ayşe Buğra ve N. Tolga Sınmazdemir, “Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği”, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (derleyenler), “Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru” içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

hayatını koruyan yapılar olması önemlidir. Özellikle üreme sağlığıyla ilgili verilen hizmetlerde genç kadınların gebeliği engellenebilir ya da gebelik süresinin sağlıklı geçirilmesi sağlanabilir. İlgili merkezleri üniversitelerde ve mahallelerde hayata geçirmek gençlerin merkezlerden yararlanabilirliğini arttıracaktır.

Gençlerin barınmasıyla ilgili üretilebilecek politikaların başında, gençlere yönelik sosyal konut imkanlarının sunulması gelebilir. Gençlerin barınmasıyla ilgili bir başka sorun üniversite süresince yurt imkanlarının kısıtlı olmasıdır. Gençlere eğitim olanaklarının yanı sıra ücretsiz barınma imkanlarının sunulması eğitimden ayrılma oranlarını düşürecektir. Barınmayla ilgili sağlanabilecek genel olanakların yanı sıra dezavantajlı gençler için üretilebilecek özel politikalar da mevcuttur. Özellikle şiddete maruz kalma gibi acil durumlarda gençlere barınabilecekleri sığınaklar sağlamak ve bu sığınakları esnek yapılar olarak kurgulamak önemlidir.

Son olarak gençlerin aktif yurttaşlar olarak topluma katılımlarını sağlamak için gerekli olanakların başında kendilerini ifade etmelerini ve “kamusal alan”da varolmalarını kolaylaştıracak merkezler gelebilir. Gençlik ve sosyal dışlanma ve yoksulluk üzerine yürütülen tartışmalarda, gençlerin arkadaşlarıyla ilişkilerine vurgu yapılmaktadır. Bu ilişkiler gençlerin toplumsal alan içerisinde ailelerine bağlı olmadan ve özerk olarak varolabilmeleri için önemli ölçeklerden biri olarak gözükmektedir (Middleton, 2002). Gençlerin toplumsal katılımını sağlamada, toplum ya da gençlik merkezleri, gençlerin özerkliğini sağlamada ve sosyal dışlanma ile mücadelede önemli kurumlar olarak belirtilmektedirler (Avrupa Birliği, 2001; Avrupa Konseyi, 2005). Gençlik merkezleri ve gençlik çalışanları aracılığıyla gençlerin toplumda görünür olmalarını sağlamak mümkündür. Dahası gençlerin kendileri ve içinde yaşadıkları toplum hakkında karar verebilir olmalarını sağlamak, kendi ihtiyaçlarını daha açık ifade etmelerini sağlayacaktır. İhtiyaçların tanımlanabilmesiyle çözümlerin gençlik perspektifiyle geliştirilmesine ve içinde yaşadıkları toplumla ilişkilerinin daha güvenilir ve “içermeci” olmasına olanak verecektir. Dezavantajlı gruplara yönelik, geliştirilecek “komşu boyutu”, gençlerin toplumdan dışlanmamaları için önemlidir. Gençlik çalışanları ya da sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla gençlerin kendilerini ifade etmeleri için uygun ortamlar sağlanabilir, danışmanlık hizmeti verilebilir ve gençlerin toplumsal katılımı sağlanabilir. Özellikle mobil gençlik çalışanları ve dezavantajlı gençlerin içinde yaşadıkları mahallelerde kurulacak gençlik merkezleri gençlerin toplumda birey olarak varolabilmelerini ve ilişki kurabilmelerini sağlayacaktır.

Kaynakça

Adaman, Fikret ve Çağlar Keyder (2006) “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, bkz. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

Akyüz, A. (2007) *Bir İş Yapma Biçimi olarak Gönüllülük ve Örgütlenmesi, Gönüllülerle İşbirliği*, der. Alper Akyüz ve Laden Yurttagüler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Avrupa Birliği (2001) Beyaz Kitap.

Avrupa Komisyonu (2003) Gençlik Politikaları Göstergeleri Raporu, Strasbourg.

Burchardt, Tania; Julian Le Grand; and David Piachaud, (2002) Introduction. in *Understanding Social Exclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Buğra A. ve Keyder Ç. (2007) *Önsöz, Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul.

Colley H., Bryony Hoskins, Teodora Parveva, and Philipp Boetzelen (2005) “Social inclusion and young people”, Report of a research seminar 31 October - 2 November, 2005; by Council of Europe & European Commission Youth Research Partnership.

Eurostat (1997) Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: European Communities, bkz. <http://www.europeansocialsurvey.org>

Koen Vleminckx ve Jos Berghman (2001) “Social Exclusion and the Welfare State: an overview of conceptual issues and policy implications”, in *Social Exclusion and European Policy*, der. David G. Mayes, Jos Berghman ve Robert Salais, Edwards Elgar Publishing, Cheltenham.

Marshall, T.H. (2005) “Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf”, derleyen Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, *Sosyal Politika Yazıları* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul.

Middleton S. (2002) *Transitions from youth to adulthood, Poverty and Social Exclusion in Europe*, derleyenler Matt Barnes vd., Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

Room, Graham (1999) "Social Exclusion, Solidarity, and The Challenge of Globalization", *International Journal of Social Welfare*, 8 (3), s. 166-174.

Ruud Muffels ve Didier Fouarge (2001) "Social Exclusion and Poverty: Definition, Public Debate and Empirical Evidence in the Netherlands", der. David G. Mayes, Jos Berghman ve Robert Salais, *Social Exclusion and European Policy* içinde, Edwards Elgar Publishing, Cheltenham.

Saraceno (2002) "Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept." Paper presented at the Institute for Child and Family Policy at Columbia University.

Sen, Amartya (2000, June) *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, Social Development*. Paper No. 1. Office of Environment and Social Development, Asia Development Bank.

Somerville, P. (1998) "Explanations of Social Exclusion: Where Does Housing Fit In?" *Housing Studies*, Vol. 13, No 4, s. 761-780.

Standing, Guy (2007) "Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla bir Mücadele Yöntemi", der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul.

Todman, Lynn C. (2004) "Reflections on Social Exclusion: What is it? How is it different from U.S. Conceptualizations of Disadvantage? and Why Americans might consider integrating it into U.S. social policy discourse?", bkz. http://www.uic.edu/cuppa/cityfutures/papers/webpapers/cityfuturespapers/session2_3/2_3reflections.pdf.

Williamson Hovard (2005) "Youth Policy and Social Exclusion", der. Monica Barry, *Youth Policy and Social Exclusion: Critical Debates with Young People* içinde, Routledge, London.

ALANDAN GENÇLİK VE SOSYAL DIŞLANMAYA DAİR

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu'nun Sosyal Haklar Perspektifi

Prof. Dr. Ayşe Buğra-Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (SPF), sosyal politika alanında disiplinlerarası bilimsel araştırmaları teşvik etmek ve politika süreçlerine katkıda bulunmak üzere kuruldu. SPF'nin faaliyetleri, belirli bir sosyal politika tanımı temelinde yürütülen çalışmaları kapsıyor. Bu tanıma göre, sosyal politika, insanların içinde yaşadıkları topluma o toplumun eşit bireyleri olarak katılmalarını sağlamak üzere, kamu kaynakları kullanılarak devletçe alınan önlemlerin oluşturduğu bir alandır. Söz konusu önlemler, çok boyutlu bir sorun olan “sosyal dışlanma”nın gerisindeki etkenleri dikkate almak durumundadırlar. Bu etkenler arasında, etnik köken veya toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, bireylerin sağlıksız, tehlikeli, sosyal güvencesiz ve geçinmeye yetmeyecek derecede düşük ücretli işlerde çalışmayı reddedememelerine yol açan yasal ve ekonomik sorunlar, örgütlenme özgürlüğünün önündeki engeller, bazı insanların eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşamamaları veya düzgün bir konutta yaşama imkanına sahip olmamaları özellikle önemlidir. Dolayısıyla, sosyal dışlanma kavramını temel alan bir sosyal politika yaklaşımı, yoksulluğu işsizlik, gelir düzeyi veya gelir eşitsizliğine indirgeyerek ele alan yaklaşımlardan farklı bir araştırma ve siyaset alanı içinde yer alır.

SPF'nin bir sosyal dışlanmayla mücadele alanı olarak ele aldığı sosyal politikaya yaklaşımı, sosyal harcamalar artırılıp gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılmadığı sürece, ekonomik büyüme ve istihdam artışı yoluyla sosyal dışlanma sorunun ortadan kaldırılabileceği fikrini reddeder. Aynı şekilde, sosyal dışlanmayla mücadelenin geleneksel veya modern hayırseverlik biçimlerine havale edilmesine karşı çıkar. Hayırseverliğin verenle alan arasındaki eşitsiz ilişki temelinde tanımladığını ve bu ilişkinin, alanının ihtiyaçlarını gidermeye katkı yapabildiği durumlarda dahi, onun topluma toplumun eşit bir ferdi olarak katılmasını sağlayamayacağını vurgular. Bunun yerine, “hak temelli” bir yaklaşımı benimseyerek, sosyal politikanın devlet-vatandaş ilişkisinin mantığı içinde, kabul edilmeleri siyasi yetkililere net bir biçimde tanımlanmış sorumluluklar yükleyen haklara atıfla tanımlanan önlemlerden oluştuğu görüşünü savunur.

Tarlabaşı'ndaki Gençlik

Yrd. Doç. Dr. Pınar Uyan-İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi – Tarlabaşı Toplum Merkezi

Afrika ve Irak'tan yasadışı göçlerle gelen, kaçak çalışan, hiç bir sosyal haktan yararlanmayan ve kırk metre kare evlerde üç- dört aile birden yaşamaya çalışan göçmenlerin; yerleşik bir kültürden gelmeyen, İstanbul'da Sulukule ve Küçükbakkalköy'den sonra Tarlabaşı'nda yaşayan ve daha çok müzisyenlik ve çiçekçilik ile hayatlarını kazanan Romanlar'ın; zorunlu göç ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen, genelde okuma yazma oranı çok düşük olan ailelerin, yoksullukla mücadele ettiği, uyuşturucu satıcılığının ve kullanımının, hırsızlık ve gasp suçlarının çokça yaşandığı; farklı etnik kültürlerin bir arada yaşadığı, eski İstanbul dokusunun her sokağında kendini hissettirdiği, yakın komşulukların yaşandığı bir yer Tarlabaşı.

Böyle bir semtte yaşamak, böyle bir semtte genç olmak aileler ve özellikle gençler için özverili bir yaşamı gerektiriyor. Çeşitli kente uyum sorunları dışında, her gün yaşadığı yer Tarlabaşı ile yüz elli metre sonrası Taksim arasındaki farklılık, adaptasyon sorunlarına ve çeşitli bunalımlara yol açıyor. Okuma yazma bilmeyen anne babanın on beş yaşında bilgisayarla tanışmış çocukları olarak okul yaşantılarında oldukça zorlanıyorlar. Eğer bir de okurken çalışmak zorunda kalıyorsa, hem eğitim almaları, hem de evi geçindiren kişi olmaları sebebiyle ev halkının ihtiyaçları açısından kilit bir rol oynuyorlar. Eve ekmek getiren yetişkin olmakla evin çocuğu olmak arasında gelgitler yaşıyorlar. Gençliklerinin getirdiği delikanlılıkla, ailelerini koruma kollama yükü birbirinin içine giriyor, onları hayatlarıyla ilgili kararlarda tercihsiz bırakıyor. Taptaze olmaları gerekirken, akranları arasında yaşlı gençler, yaşlı çocuklar olarak hayatlarını kurmaya, yaşamaya çalışıyorlar. Kendilerine sorulduğunda ya kendilerine ait bir oda ya da kendilerine ait bir yatak özlemi içindeler. Sorgulayıcı ve akılcılar; kendilerine sunulan fırsatları en iyi şekilde değerlendirmeyi biliyorlar.

İşte Tarlabaşı Toplum Merkezi bu yaşam olanakları daha doğrusu olanaksızlıklarıyla çevrelenmiş gençlerin kendileri için bir şeyler yapmalarına imkan sağlamak amacıyla onları sosyal ve psikolojik yönden güçlendirerek bir birey, bir genç olmalarını sağlamak için çalışmalar yürütmekte. Çevresi içinde bireyi ele alarak gençlerin aile, okul, yaşadıkları çevre

ile duyguları ve amaçlarını dikkate alarak destek olmaktadır.

Tarlabası Toplum Merkezi okul sonrası derslere destek amaçlı etütler ile ritim, sanat, müzik, yaratıcı drama, film atölyeleri dışında çeşitli sergi ve müze gezileriyle sosyal olarak destek olmakta; ayrıca merkezde üreme sağlığı, hijyen ve cinsel sağlık, aile ilişkileri, dışlanma, oryantasyon, madde bağımlılığı ve uyuşturucudan korunma yolları ile ilgili eğitim seminerleri verilmekte ve grup çalışmaları yapılmaktadır. Tarlabası Toplum Merkezi, bize benzer koşullara sahip mahallerde yaşayan gençler için toplum merkezlerinin ne kadar önemli olduğunu ve gençlere nefes alabilecekleri alanlar açma imkanı verdiklerini göstermektedir.

Zorunlu Göç Mağduru Gençler ve Eğitimsizlik

Berivan Sarıkaya-Başak Kültür ve Sanat Vakfı

Zorunlu göç olgusunun en dramatik ve toplu olarak yaşandığı 1990'ların çocukları, bugünün göç mağduru gençleri... Bu durumun yarattığı en önemli sorunlardan biri ise, göç mağduru çocuk ve gençlerin temel eğitim hakkından ve fırsatlarından mahrum edilmeleri oldu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde güvenlik gerekçesiyle okulların bir çoğunun kapalı olması nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakan bu çocuklar, göç ettikleri yerlerde de eğitimlerine devam edemediler. Ailelerinin vasıfsız olmasından, önyargılardan ve işsizlikten kaynaklanan sorunlar nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakarak, çalışmak zorunda kalan ya da zorla çalıştırılan bu çocuk ve gençler, bir yandan da kente uyum sürecinin zorluklarını yaşıyorlar. Bu gençler göç edilen yerlerde yoksulluk, işsizlik ve eğitimsizlik nedeniyle sosyal dışlanma, kültürel çatışmalara da maruz kalmaktalar.

Göç mağdurlarına baktığımızda, ailelerin, bütçeleri elverdiğince seçilen bir çocuğu çoğunlukla da erkek çocuklarını okuttuklarını görüyoruz. Özellikle hiç okula gitmemiş ya da eğitimlerini yarıda bırakmış kızların çoğunluğu evde oturmakta, kamusal alanda neredeyse hiçbir şekilde yer alamamaktadır. Sosyal haklardan yoksun, çoğunluğu kayıt dışı tekstil atölyelerinde düşük ücretlerle çalışan gençlerin, yaşadıkları yoksulluğu yenebilmeleri, vasıflı iş gücü haline gelebilmeleri neredeyse imkansız. Bu gençlerin en önemli sorunu doğal olarak bir yandan çalışmak zorunda olmaları bir yandan da eğitimlerini tamamlamaya dair olanaklar yaratabilmeleridir. Bu gençlerin büyük bir çoğunluğu en azından ilköğretimi tamamlamayı, açık orta öğretim kurumlarından yararlanmayı talep etmektedir.

İşsizlik ve yoksullukla baş etmek zorunda kalan, sosyal dışlamaya maruz kalan gençlerin eğitim ve eğitimde fırsat eşitliği yaratabilmeleri ise ancak devlet desteği mümkündür. Bu nedenle zorunlu göç mağduru gençlere ilişkin politikalarda, eğitim hakkı ve eğitimde fırsat eşitsizliği öncelikli olmalıdır ve kızlara pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır. Bu gençlere okuma yazma kursları, mesleki beceri kursları ve açık orta öğretimden yararlanabilmeleri için kolaylıklar sağlanmalıdır.

Engelli Üniversiteliler için de Sosyal Haklar Raporu...

Ayhan Nehirli-Boğaziçi Üniversitesi Engelli Öğrenciler Komisyonu

Görme, işitme, ortopedik ve başkaca engellere sahip olan engellilerin üniversite hayatlarını sürdürürken karşılaştıkları sıkıntıların başlıcaları akademik doküman temini, barınma olanaklarının yetersiz ve sınırlı olması, üniversitenin çalışan kadrosunun ve öğrencilerinin engellilik hakkında yeterli bilgiye ve duyarlılığa sahip olmalarını sağlayacak bir sistemin oturmuş olmaması, ayrıca; engellilere sağlanması gereken hizmetlerin sadece kişilerin bu konudaki anlayışına ve inisiyatifine bırakılması hususları görme engellilerin eğitim ve öğrenim hayatında önemli bir yer teşkil eder.

Öncelikle; engelli öğrencilerin yurtdışındaki üniversitelerde olduğu gibi kendilerine istedikleri ve gerekli durumlarda yardımcı olması gereken (bu konulara örnekler: akademik yardım, barınma, sağlık, ulaşım, burs desteği, görme engellilere gerekli teknolojik ekipmanlar ve olanakların tedarik edilmesi ve sosyal destek verilmesi.) personelin olması çok önemli bir ihtiyaçtır.

Üniversiteli engellilere yönelik akademik yardımı içeren konular, hem rehber insanlara hem de teknolojik ekipmanlara dayalıdır. Bu konuların üzerinde özellikle görme engelli öğrencinin üniversiteye başladığı ilk andan itibaren bu iş için eğitilmiş, öğrenci psikolojisini – genel olarak ve bazı durumlarda özel olarak engelli genci- anlayan profesyonel, fakat bir o kadar da üniversitedeki eğitim ve öğrenimin önceliklerini bilen bir kadro görme engelli öğrencilere rehber olmalıdır. Talep edilen bahsettiğimiz bu kadronun sadece öğrencinin herhangi bir konuda zorlandığı zamanlarda ve koşullarda devreye girmesi değil, öğrencinin ilk andan itibaren bu sorunlarla karşılaşmamasına yönelik çalışmaların önceden düşünülmesi, tasarlanması ve uygulamaya hazır duruma getirilmesidir. Aynı zamanda öğrencinin üniversitenin koşullarına adapte olmasının kolaylaştırılması gerekmektedir.

Örneğin, barınma olanaklarının sadece belli bir yerde konuşlandırılmaması ve yurtların görme engelli öğrenciye yönelik temiz tutulması çok önemlidir. Ulaşım konudaki sıkıntılara yönelik çözümlerin hem kampus içinde hem de dışında geliştirilmesi acil bir gerekliliktir.

Sağlık konusunda ise görme engelli öğrencilerin kendisiyle ilgili bir sıkıntısı olduğunda,

ona profesyonel sağlık uzmanı kadrolar tarafından ve gerekirse bu bilince sahip öğrenci arkadaşlar tarafından -yardım bağlamında değil de dayanışma ve sosyal duyarlılık adına destek verilmesi gerekmektedir. Ayrıca sağlık sigortasının özellikle engelli öğrenciler için daha acil ve duyarlı bir biçimde –engelli öğrencilere öncelik tanınarak- yerine getirilmesi esas olmalıdır.

Engelli öğrencilerin kendi sağlıklarıyla ilgili giderlerinin yüksek olması nedeniyle, öğrenci akademik olarak hangi seviyede olursa olsun engelli öğrenciye özel olarak burs olanağı sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda engelli öğrencilerin eğitim hayatlarında çeşitli sorunlarla uğraşırken maddi sıkıntılar içerisinde olmaları hiç de adil olmaz. Sözlerimi Türkiye’de başkaca toplumsal ve altyapısal sorunların varlığına rağmen engellilik konusunun göz ardı edilmemesi ve bir an önce bu konularda Avrupa Birliği üye ülkelerinin iyi örneklerinden faydalanılarak biz Türkiye’de yaşayan engelli öğrencilerin topluma tam entegrasyonunun sağlanması dileğimle bitiriyorum.

Türkiye’de LGBTT (Lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transeksüel) gençlerin sorunları

Umut Güner- Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği

Türkiye’de LGBTT gençler öncelikle kendi cinsel yönelimleri ve/veya cinsiyet kimliklerine ilişkin bilgilere ulaşmada sıkıntı yaşamaktadırlar. Eşcinsellere yönelik tek bilgi kaynağı eşcinsel örgütlerin web siteleri ve Kaos GL Dergisinden ibarettir. Bu da lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transeksüel gençleri yalnızlığa ve umutsuzluğa itmektedir.

18 yaşının altında bireylerin cinsel yönelim/cinsiyet kimliğine ilişkin sorunları ve soruları cinsel kimlik bozukluğu çerçevesinde ele alınabilmekte ve LGBTT bireyler ailelerinin ısrarı ile tedaviye zorlanabilmektedir. Türkiye’nin ataerkil yapısından kaynaklı eşcinsel ve biseksüel kadınlar zorla evlendirilmekte ve cinsel yönelimlerini rahat ifade etmelerine aileleri ve sosyal çevreleri ciddi bir baskı oluşturmaktadır. LGBTT bireyler cinsel yönelimlerini ve cinsiyet kimliklerini Ankara, İstanbul ve İzmir’de diğer şehirlere nazaran daha iyi yaşayabilmektedirler. Bu da LGBTT bireyleri büyükşehirlerde yaşamaya zorlamaktadır.

Orta öğretim kurumlarında bireyler cinsel yönelimleri nedeniyle hem öğretmenleri hem de sınıf arkadaşları tarafından ayrımcılığa uğrayabilmektedirler. Üniversiteler ise orta öğretim kurumlarına nazaran daha özgür ortamlar olmasına rağmen LGBTT öğrenciler cinsel yönelimleri nedeniyle yurtlardan atılabilmekte, okullarla bırakmalarına yönelik baskılar yapılabilmektedir. Özellikle travesti ve transeksüellerin cinsiyet kimlikleri nedeniyle eğitim hakları ellerinden alınmaktadır. Eğitim hakkına paralel olarak çalışma hakları da ellerinden alınan transeksüeller fuhuşa itilmektedirler.

Türkiye’de eşcinsellik suç olmamasına rağmen ahlaka mukarir davranış, müstehcen davranış gibi ahlak değersel kavramlarla eşcinsellik suç haline getirilmekte ve LGBTT bireylerin cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalabilmekte ve cezalandırılmaktadır. Anayasa’da ve Türk Ceza Kanununda cinsel yönelim ayrımcılığı tanımlanmadığı için LGBTT bireyler uğradıkları ayrımcılığa karşı haklarına arayamamaktadırlar. Bütün bu sorunlar LGBTT bireylerin düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü olumsuz yönde etkilemekte ve LGBTT gençler sessizliğe mahkum edilmektedir.

Üniversitede Başörtülü Kadın Olmak

(Der.) Şebnem Keniş-Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü

Başörtülü genç kadınların eğitim haklarına getirilen kısıtlamalar ise üniversitede kadınların karşılaştıkları ayrımcılık ve baskının bir başka yönüdür. Pek çok üniversite başörtülü kadınların okula girişlerini yasaklamakta, ders almalarını engellemektedir. Ayrıca burs almak isteyen başörtülü bir öğrenci “giyimiyle, görünümüyle, davranış ve fikirleriyle çağdaş bir öğrenci olduğunu yansıtmaması şart”ının dışında kaldığı gerekçesiyle bu hakkından mahrum bırakılabilmektedir. Düşünce ve inanç özgürlüğü açısından değerlendirildiğinde ise pek çok başörtülü kadın öğrenci, kendi inançlarının gereği olan başörtüsünü takıyor oldukları için hocalarının ve arkadaşlarının önyargılı tavırlarına maruz kaldıklarını, bu tavrın derslere katılımlarını kısıtladığını ya da kulüp faaliyetlerine devam etmelerini engellendiğini dile getirmektedir. (“Üniversitede Başörtülü Olmak”, Duygu Dalyanoğlu, BÜ’de Kadın Gündemi, 11.Sayı)

D. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BARINMA HAKKI ÇERÇEVESİNDE YURT – KUR MEVZUATI

Yörük Kurtaran-Gençlik Çalışmaları Birimi⁴²

Bugün Türkiye’de 591 Fakülte, 179 adet 4 yıllık yüksek okul, 473 adet 2 yıllık meslek yüksek okulu faaliyettedir. İkinci öğretimdeki lisans ve ön lisans öğrencileri de dahil olmak üzere 1.247.404 öğrenci yüksek öğretimde eğitim görmektedir.⁴³ Bu rakama Açık Öğretimde okuyan öğrenciler dahil değildir. Sanırız, açık öğretim dışında okuyan bu öğrencilerin çok büyük bir kesiminin, 17 – 29 yaşları arasında olduğunu önermek yerinde bir tespit olacaktır. Gençlerin, çok ciddi bir kesiminin yaşadığı ilden farklı bir ilde üniversiteye okumaya gitmesi de bu makalenin konusu olan üniversite öğrencilerinin barınma hakkı dahil birçok sorunu da kendi içinde üretmektedir.

Farklı illerden gelen gençlerin üniversitelere ve gittikleri şehir hayatına daha kolay alışmaları, bu süreçte mali açıdan desteklenmeleri, farklı bir ilde giderken ve/veya o il içindeki kamu ulaşım araçları tarafından sağlanabilecek indirimlerden yararlanmak gibi birçok ihtiyaç temelli politika tanımlamak mümkündür. Bugün, bu hizmetlerin bazıları gençlere yerel yönetimler tarafından sağlanmaktadır. Bunun en tipik örneklerinden biri, öğrencilerin bir pasoya sahip olmaları karşılığında çeşitli şehir içi ulaşım araçlarından daha düşük ücretle yararlanma hakkıdır. Benzer biçimde, merkezi yönetimin sağladığı hizmetlerden birine örnek de TC Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu’nun ihtiyaç sahibi gençlere sağladığı burslardır.

Bu makale, yukarıda bahsedilen çerçevede, yüksek öğretimde okuyan gençlerin barınma hakkından yararlanmalarına yönelik hizmet sunan Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu’nun (Yurt–Kur) sağladığı hizmetlerin bir analizini, eleştirel bir perspektifle tartışmayı amaçlamaktadır. Yurt-Kur’un 2006 yılı faaliyet raporunu ve aynı kurumun Yurt İdare ve İşletme Yönetmeliği’ni temel dokümanlar olarak ele alındı. Mevcut dokümanlardaki olumlu uygulamaların üzerinde durulmadı . Buna paralel olarak, dokümanlar çerçevesinde oluşturulan haklar ve yükümlülüklerin uygulamada nasıl hayata geçtiği de bu makalenin konusu değildir. Aksine bu makale, uygulamanın nasıl olduğu ve daha sonra da nasıl olması

⁴² Gençlik Çalışmaları Birimi; Toplum Gönüllüleri Vakfı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığında Türkiye’de gençlik çalışmaları politikalarının geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için: <http://genclik.bilgi.edu.tr>

⁴³ Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Türk Yüksek Öğretiminin Bugünkü Durumu Kasım 2005, 2005.

gerektiğine yönelik bir araştırmanın bir ön metni olarak kabul edilmelidir. Böylece Türkiye’de gençlere – sadece genç oldukları için - devlet tarafından sağlanan tüm hizmetlerin ileriki dönemde haritalandırılması ihtiyacı ve hatta gereğine yönelik de bir zihin egzersizi olarak okunmalıdır. Bu makale Türkiye’de sosyal politikanın gençlerle ilişkisini kurmak, aynı zamanda gençlerin de hak temelli ‘uğraşlarda’ bulunmalarını da sağlamaya yönelik bir çabadır. Bu tür uğraşlar içinde araştırma, sokağa çıkmak, gönüllü faaliyetlere katılmak sayılabilir. Çünkü ‘Dünyadaki genel eğilim, eğitimde birim maliyetin kişisel getirinin karşılığı olan kısmını reel öğrenim ücreti olarak vergi mükelleflerinden öğrencilere ve ailelerine kaydırmaktır. Ayrıca, beslenme ve barınma için yapılan sübvansiyonlar da azaltılmaktadır.’⁴⁴ İşte tam da bu nedenle, aslında bu konu, küresel çaptaki bir dönüşüm ile de ilgilidir.

Yurt-Kur

Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak çalışan Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu’nun amacı; yüksek öğrenim gören öğrencilere kredi vermek, yurtlar yaptırmak ve yurt işletmesini sağlamak suretiyle gençlerin yüksek öğrenimlerini, sosyal ve kültürel gelişmelerini kolaylaştırmaktır.⁴⁵

Kapasite

Nisan 2007 itibariyle 78 il ve 79 ilçedeki toplam 219 yurttan 115.304 kadın, 85.638 erkek öğrenciye (toplam 200.942) hizmet verilmektedir. 2000 yılı ile karşılaştırıldığında toplam kapasitenin 180.417’den 200.418’e çıktığı hesaba katılarak altı yılda kapasite artırımında sadece %10 oranında bir iyileştirme sağlanmıştır.

2006 döneminde, 197.938 gencin başvurduğu yurtlara asil listeden yapılan kabuller sonucu 88.522 öğrenci kabul edilmiştir. Böylece kabul oranı %44’te kalmıştır. Bu rakama lisans ve lisansüstü öğrenciler dahildir. ‘*Bir Üniversite Adına Bir Diğer Üniversitede Lisansüstü Eğitim Gören Araştırma Görevlileri Hakkında Yönetmelik* çerçevesinde gelişmekte olan üniversitelerdeki araştırma görevlilerinin, diğer üniversitelerde lisansüstü eğitim yapmalarına yönelik başlatılan uygulama neticesinde yurtiçinde yerleştirilen toplam öğretim üyesi sayısı sadece 723’tür. Sayının bu kadar az olmasının sayılan üç nedeninden

⁴⁴ YÖK (2005)

⁴⁵ Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kılavuzu, 2006

biri, YÖK tarafından: ‘Araştırma görevlilerine, gelişmiş üniversitelerimizin bulunduğu büyük şehirlerde barınma imkanı sağlanamaması nedeniyle program cazip hale getirilememiş ve birçok araştırma görevlisi lisansüstü çalışmalarını kısa süreli, geçici görevlendirmelerle yürütmek zorunda kalmıştır.’⁴⁶ olarak açıklanmaktadır. Görüldüğü üzere sorun sadece lisans öğrencileri için çok ciddi bir sorun değildir.

03.01.1999 gün ve 23572 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe gir en Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurt İdare ve İşletme Yönetmeliği’nin 8. Maddesine göre:

Kontenjan tespitinde, Türk Cumhuriyetleri ve Diğer Türk Topluluklarından gelecek öğrenciler ile gerçek veya tüzel kişilerle kurum arasında yapılan protokollerdeki özel hükümlere göre ayrılan yatak sayısı, boş yatak sayısından düşüldükten sonra geriye kalan boş yataklara yurt bazında yerleştirme aşağıdaki oranlara göre yapılır:

- a) %88’i genel müracaatlara, (Ara sınıf ve birinci sınıf öğrencilerinin oranları gerektiğinde Yönetim Kurulunca tespit edilebilir.)
- b) %2’si ön kayıt ve özel yetenek sınavı ile yüksek öğretim kurumlarına giren öğrencilere,
- c) %2’si artık yıl öğrencilerine,
- d) %1’i lisansüstü öğrencilerine,
- e) %5’i Genel Müdürlük tarafından gerekli görülenlere,
- f) %2’si Hükümetimizle Kültür Antlaşması olan ülkelerin öğrencileri ile Milli Eğitim Bakanlığı’nca burs verilen yabancı uyruklu öğrencilere.

Buna göre, özellikle e) maddesinde öngörülen ‘Genel Müdürlük tarafından gerekli görülen öğrencilerin hangi kriterler ile seçildiği belli değildir. Bu da her 100 kişiden 5’inin yurtlara yerleştirilmesinde objektif kriterlerin ne kadar kullanıldığı ile ilgili ciddi bir soru işareti yaratmaktadır.

20 Bölge müdürlüğü ve 219 yurt dahil olmak üzere tüm hizmetler toplam 2.707.742 m²’lik alanda sağlanmaktadır. Böylece öğrenci başına düşen m² miktarı 13.5’tur. Bu ortalama alınırken, 20 bölge Müdürlüğü’nün bina alanları, yurtlardaki sosyal alanlar,

koridorlar, kantinler ve odalar dışındaki diğer binalar gibi alanların tümü dahil edildiği düşünülürse, aslında öğrenci başına düşen alan, hesaplandığından çok daha azdır.

Bu 78 il içinde sadece 20 ilde öğrencilerin yararlanmasına yönelik çeşitli sosyal tesisler mevcuttur. Bu sosyal tesislerin dağılımına bakıldığında 345 adet spor sahasına (futbol, basketbol, jimnastik, tenis kortu, voleybol, vs.) karşılık 4 anfi salon, 9 sinema tiyatro salonu, 3 yüzme havuzu, 1 kondisyon salonu ve bir sauna bulunmaktadır. Sosyal tesis olarak algılanan 122 çamaşırhane ve 1 PTT'yi de kattığımızda bile spor dışı sosyal tesislerin oranı spor tesislerinin neredeyse üçte birine tekabül etmektedir. Bu dağılım, devletin gençlik konusundaki herhangi bir konunun spor ile ilişkilendirilmesi politikası ile uyumludur. 219 yurt içindeki kütüphane sayısı 40'tır.

Yeni Teknolojiler

Tüm kurumdaki bilgisayar sayısı 1.927'dir. Bu sayıya Genel Müdürlükteki bilgisayarlar da dahildir. Böylece her 104 öğrenciye bir bilgisayar düşüyormuş gibi gözükse de, bu rakam gerçekte çok daha düşüktür. Benzer biçimde, 262 fotokopi makinesinden kaçının yurtlarda öğrencilerin kullanımına açık olduğu bilgisi verilmediği için çok kaba bir hesaplama her 766 öğrenciye bir fotokopi makinesinin düştüğünü söyleyebiliriz. Fakat yine bu rakam olduğundan çok daha düşüktür.

Yurtlarda öğrencilerin kendilerini geliştirebilecekleri imkanlar oldukça sınırlıdır. Dış hizmet alımı çerçevesinde desteklenen internet ve bilgisayar kullanım olanakları bile oldukça kısıtlı kalmaktadır. Bunun sonucu olarak bilgisayar kullanım maliyetleri üniversite dışında ek bir maliyet olarak ortaya çıkmakta, ayrıca teknolojik gelişmelerin özel olarak öğrenim hayatını, genel olarak hayatı kolaylaştırıcı etkilerinden yararlanılamamaktadır.

E-yurt uygulaması ile öğrencilerin yurtlara girişi ve çıkışları bilgisayar destekli bir sistemle denetlenmektedir. Bu uygulama 14 yurttan, 14.861 öğrenciye ulaşmaktadır. Bu oran öğrenci sayısının %7.5'ine tekabül etmektedir.

2006 – 2007 döneminde üniversite sınavına giren öğrencilerin müracaatlarının kabulü ÖSYM'nin internet sitesinden yapılmıştır. Bu uygulama olumlu gibi gözükse de üniversite öncesi bilgisayar ve internet kullanımının düşük oranları göz önüne alındığında, internete

ulaşımı olmayan, özellikle kırsal kesimde yaşayan, öğrenci adayları için ciddi bir dezavantaj yaratmıştır.

Ücretler

Kabul edilen öğrencilerden alınan aylık yatak ücreti 57 YTL iken, depozito ücreti olarak 175 YTL alınmıştır. Böylece çok kaba bir hesap ile bir öğrencinin Ekim – Haziran ayları arasında, devletin yurdunda kalmak için ödemesi gereken miktar toplam senelik 513 YTL gibi yüksek bir meblağdır. Bugün Türkiye’de asgari ücretin net ayda 419YTL olduğu düşünülürse, bu rakamın ne kadar yüksek olduğu ortaya çıkacaktır.

2002 – 2006 yılları arasındaki aylık yurt ücreti oranı %125’ten fazla artmıştır. Depozito oranı da aynı dönemde %50 oranında artış göstermiştir. Her iki oran da aynı dönemdeki enflasyon artış oranından yüksektir. Ayrıca farklı ücret uygulaması yapılan yurtlar da mevcut olabilmektedir.⁴⁷ Bu yurtlar dışındaki tüm ödemeler üçer aylık dönemler halinde, o döneme ait ilk ayın son iş gününde ödenmelidir. Böylece, 171 YTL’nin, ilgili yurt hizmeti alınmadan , önceden, ödenmesi beklenmektedir.

Öncelik kodundan ve Y.İ.İ.Y’nin 8f ve 11b maddelerine göre barınan öğrencilerden şehit ve gazi çocuğu 1748 kişiden yurt ücreti ve depozito alınmazken anne ve babası hayatta olmayan, anne ve babası boşanmış olan, devlet koruması altında olan ve Darüşşafaka Lisesi mezunu toplam 6.370 öğrenci bu kolaylıktan yararlandırılmamıştır.

İlgili Yönetmeliğin 9. Maddesinde, faaliyet raporundaki ücretin aksine, yurtlardan alınacak ücretlerin belirlenmesinde fiziki durum ve ‘barındırma durumu’na göre farklı ücret uygulamalarının önü açılmıştır. Buradaki net olmayan kriterler üzerinden yapılabilecek bir ücretlendirmenin öğrenciler üzerinden yapabileceği olumsuz etkiyi göz ardı etmemek gerekir. Özellikle yurt dışında, öğrenci evi gibi bir alternatifin, diğer tüm avantajlarına rağmen daha pahalı olması, bu durumun ciddiyetini daha da arttırmaktadır. Aynı maddede bahsedilen ‘Bir yıllık erken ödemelerde %20 indirim yapılır.’ ibaresi de yurt ücretini toptan ödeyebilen öğrencilerin, diğerlerinden daha ucuza kalmalarına neden olmaktadır. Böylece daha fazla mali avantaja sahip öğrenciler, sırf daha fazla mali imkana sahip oldukları için daha az ücret

⁴⁷ Kılavuz, 2006

ödemektedirler. Bu da mali imkanı olan ve ol(a)mayan öğrenciler arasında ciddi bir eşitsizlik yaratmaktadır.

Personel

Personel yapısı itibarıyla memur, işçi ve sözleşmeli personel olarak istihdam edilen toplam 6.622 kişilik kurum personelinin 6.490'ı memurdur. Bu personelin 1.219'u ilköğretim ve ortaokul mezunudur. Personelin cinsiyet dağılımına bakıldığında erkeklerin sayısı kadınların sayısının iki katından fazladır. Personelin yaklaşık yarısının kurumda 11 – 20 yıl arasında, dörtte birinin de 21 yıldan fazla bulunduğu göz önüne alınırsa, bu uzun yıllardır çalışma durumu, hizmetlerin devamlılığı açısından pozitif bir tablo gibi görünse de, gençler ile her gün yüz yüze kalan personelin yaş ortalamasının yüksek olması, verilen hizmetin 'genç dostu' olmasını etkileyebilecek önemli faktörlerden biridir. Bu veriyi destekleyen bir başka istatistik de, personelin %94'ünün 35 yaş üstü kişilerden oluşmasıdır. Benzer biçimde personelin sadece yarısının bir Yüksek Okul ve/veya Üniversite mezunu olması da benzer biçimde verilen hizmetin içeriğini olumsuz etkileyebilecek faktörlerden biridir.

6.622 kişilik personelin 2006 yılı içinde çeşitli hizmet içi eğitim alanlarının sayısı 1423'tür. Böylece mevcut personelin %25'ten azı 2006 yılı içinde hizmet içi eğitimden geçirilmiştir.

İyileştirme Çalışmaları

2006 döneminde 197.938 gencin başvurduğu yurtlara asil listeden yapılan kabuller sonucu 88.522 öğrenci kabul edilmiştir. Böylece kabul oranı %44'te kalmıştır. Kurumun yaptığı tespitlere göre 34.925 kadın, 40.700 erkek toplam 75.625 yurt yatak kapasitesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bir fikir vermek açısından, bu ihtiyaca yönelik olarak 2006 yılında yapılan iyileştirme çerçevesinde, sadece 7 yurt açılarak 4.888 yatak kapasitesi hizmete girmiştir. Kapasitede yapılan düzenlemeler ile net artış 4.087 olmuştur. Bu da ihtiyacın yıl bazında %6'lık bir iyileştirme ile karşılanmaya çalışıldığını göstermektedir. 2006 yılı içinde etüt proje ve/veya inşaat aşamasında olan yurtların kapasitesi toplam 29.000 yataktır. Buna ek olarak halen devam eden yurt inşaatları da hesaba katılırsa 30.250 kişilik yatak kapasitesinin artırımına yönelik çalışmalar bir şekilde başlamış gözükmektedir. Başka bir deyişle mevcut ihtiyacın sadece %50'sini karşılamaya yönelik çalışmalar kurum içinde devam etmektedir.

Tüm bu faktörlere ek olarak ranza sisteminden karyolalı sisteme geçiş ve yurtlardaki hamam sistemlerinin kabin-duş sistemlerine dönüştürülmesi ile ilgili çalışmalara hız verildiği de düşünülürse öğrenci yurtlarının ne durumda olduğu ile ilgili önemli bir ipucu da elde edilmiş olur. Buna ek olarak Kılavuz'da belirtilen 'Sıcak su saati ve süresi yurt müdürlüklerince şehir şebekesinin su durumuna göre tespit edilmektedir.' maddesi de hala, yurtlara belirli saatler arasında sıcak su verildiğinin bir kanıtıdır.

Odalarda yapılan iyileştirmeler çerçevesinde 2006 yılındaki 5476 adet karyola alımına karşılık olarak 4.087 adet ranza, kurum tarafından satın alınmıştır. Buna ek olarak son 3 yılda yapılan tüm yurtlarda, 1-2-3-4 kişilik sistemlere geçildiğini de belirtmek gerekir. Bu durumda halen bir politika olarak, öğrencilerin tek başlarına bir odaya sahip olmalarına yönelik çabalarda büyük eksiklikler olduğunu önermek yanlış olmayacaktır. Mevcut 219 yurt içinde, 7 yurt için ISO 9001 kalite belgesi alma çalışmaları da başlatılmıştır. Başka bir deyişle yurtların %3.19'unda kalite belgesi alınması ile ilgili çalışmalar başlatılabilmektedir.

2006 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Kurum arasında düzenlenen protokol gereğince yurt inşaatlarına Sermaye Transferleri için 41.035.000.- YTL ödenek ayrılmış, ancak bu ödenekten 5.289.241.-YTL harcanmıştır. Yurt-kur Bölge Müdürlükleri 423.146.366 YTL'lik ödeneklerinin sadece 368.501.845 YTL'lik bölümünü harcayabilmiş, bu da mevcut bütçe gerçekleştirme oranının %87.09'da kalmasını sağlamıştır. Yurt-kur Bölge Müdürlükleri'nin Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü toplam bütçesi içindeki bütçe payı sadece %22.75'tir. Bütçenin yaklaşık dörtte üçü Kredi Dairesi Başkanlığı tarafından harcanmaktadır. Özellikle yurt inşaatları için ayrılan ödeneğin ihtiyaca rağmen harcanmaması dikkat çekicidir. Böylece yukarıda bahsedilen yatak kapasitesi ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, inşaat sermaye transferi için ayrılan bütçenin sadece %12'sinin harcanması daha da dikkat çekici olmaktadır.

Sabah kahvaltısı ve öğlen yemeği çerçevesinde devlet öğrenci başına günlük 2,5 YTL'lik yemek yardımı yapmaktadır. Böylece 2002 yılında 8.660.085 YTL'lik devlet yardımında %20'den fazla iyileştirme sağlanarak 46.912.955 YTL'ye çıkarılmıştır. Bu oran bir iyileştirme gibi gözükse de aynı dönemdeki enflasyon artış oranı ile neredeyse paraleldir.

Madde 15'e göre ikinci üniversitesini okumak isteyen öğrenciler yurtlardan

yararlanamazlar. Madde 19, yurtlarda yapılabilecek sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin çerçevesini ‘sergiler, şenlikler, turnuvalar, yarışmalar’ olarak belirlemiştir. Böylece yurtlarda – mesela – çeşitli içerikli toplantıların düzenlenmesinin önü, yönetmelik ile kesilmiştir.

Disiplin Yönetmeliği

Disiplin işlemleri 3 grupta toplanmıştır; uyarma, kınama ve yurttan süresiz çıkarma cezaları. Uyarma cezasını gerektiren fiiller arasında dikkat çeken bazı maddeler; yatağını düzeltmemek, geceyi izinsiz ve mazeretsiz olarak bir gün yurdun dışında geçirmek, yatakhane ve müşterek kullanıma verilen yer ve eşyanın temizlik, tertip ve düzenine özen göstermemek olarak özetlenebilir. Özellikle son maddenin ilgili odadaki tüm öğrenciler için geçerli olduğu da eklenirse, ‘düzensiz’ öğrenciler üzerinde bir grup baskısı kurma temelinde bir yaklaşımdan bahsetmek yerinde olacaktır.

Öğrencilerin dolap, bavul ve benzeri özel eşyalarını ‘yurttan ayrılırken’ ve/veya ‘yurt idaresince gerekli görülen zamanlarda’ denetime açık tutmamaları da kınama cezasının işleme konulmasını gerektirmektedir. Böylece özel hayatın dokunulmazlığı ile ilgili en temel yaklaşımlardan biri, bir gerekçe göstermeksizin, yurt müdürlüğü tarafından çığnenebilmektedir. Yurt bina ve tesislerinin *herhangi bir yerine* poster ve afiş yapıştırmak da aynı cezaya çarptırılmayı getirmektedir. Böylece özellikle örgütlü faaliyetlerin duyurulması ile ilgili belki de üniversiteden sonra en temel mekan olma şansına sahip yurtlar bu faaliyetlere kapatılmaktadır. ‘Genel ahlak kuralları’na uymamak gibi muğlak bir ifade ile de kınama cezası verilebilmektedir. Özellikle bu ‘genel ahlak’ın şehirden şehre ve kişiden kişiye değişebildiği göz önüne alınırsa, bu maddenin nasıl yorumlanabileceği, tamamen görevlilerin keyfiyetine bırakılmıştır. Üst üste iki gün yurt dışında geçirilen geceden sonar da kınama cezası verilmektedir.

İdare ve idarecilere karşı toplu ya da ferdi olarak sözlü ya da yazılı küçük düşürücü demeçte bulunmak yurttan süresiz çıkarma cezası ile cezalandırılmaktadır. Bu durumda öğrencilerin yurt bünyesindeki herhangi bir iyileştirme ile ilgili koyabilecekleri örgütlü tepkinin önü kesilmektedir. Benzer biçimde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet veya yasa dışı öğrenci olaylarına katılmak suçlarından gözaltına alınıp, adli makamlara intikal ettirilmiş olmak da aynı ceza ile sonuçlanmaktadır. Böylece benzer gösterilere yurdun dışında da katılınması ile ilgili bir caydırıcılık hissiyatı yaratılmaktadır.

Muğlak ifadeler ek olarak, ideolojik veya politik amaçlı gösterilerde bulunmak da cezalandırılmaktadır. Mesela temel hak ve özgürlüklerin protesto edildiği bir gösteride gözüktüğüne alınmak doğrudan bu çerçevede yorumlanarak öğrencilerin yurttan atılmalarına sebebiyet verebilir. Geceyi izinsiz ve mazeretsiz biçimde üst üste üç gün dışarıda geçirmenin sonucu da yurttan atılmaktır. Ek olarak, üniversiteden, herhangi bir nedenle 3 ay veya daha fazla uzaklaştırma cezası alan öğrencilerin de yurtlar ile ilişkisi kesilmektedir.

Tüm bu kararları vermek üzere oluşturulan disiplin kurulunda, doğrudan taraf olan öğrencilerin temsilcileri yer almamaktadır. Bu da mevcut soruşturma ve ceza verme süreçlerinin ne kadar objektif olabileceği ile ilgili ciddi soru işaretlerine yol açmaktadır.

Disiplin Yönetmeliği'ne paralel olarak ilgili Yurt-Kur Kılavuzu'nda da benzer ibarelere rastlanarak öğrenciler 'uyarılmaktadır'. Mesela: 'Milli birlik ve beraberliğimizi bozacak yayınların⁴⁸ yurda getirilmesi, afişlerin asılması ve odalarda bulundurulmaması ile ilgili öğrenciler ilgili Kılavuz'da uyarılmaktadır. Bu yetmemiş olacak ki, zaten katılınması kanunen suç olan yasadışı örgütlere olası katılımları önlemek için de 'Her ne şekilde olursa olsun, yasadışı örgütlere katılmayınız veya faaliyette bulunmayınız.' maddesi ilgili Kılavuz'a eklenmiştir. Açıkça görüldüğü üzere, gençlerin potansiyel olarak suçlu muamelesine tabi olmalarına yönelik her tür davranışın düşünsel zemini bu ve benzeri dokümanlarda mevcut.

Son Söz

Yukarıda kısaca çizmeye çalıştığımız tablonun dışında, tam da yasal duruma paralel biçimde işleyen, öğrencilerin yurtlardaki hayatı ile ilgili kapsamlı bir reform sürecine ihtiyaç vardır. Bu makalenin konusu dışında olmasına rağmen yemeklerin kalitesi, kadın ve erkek öğrencilerin birbirlerini ziyaretlerdeki sorunlar, kadın ve erkek yurtlarında kadınların aleyhine farklı uygulamalar, mevcut hukukun nasıl yorumlandığı ve uygulandığı gibi daha onlarca durum, üzerinden çok tartışılmayı ve iyileştirmeyi beklemektedir. Buna ek olarak mevcut yurt sisteminden – mesela – engeli olduğu için yararlanamayan, bir soruşturma neticesinde yararlanma hakkı ellerinden alınan ve daha 'iyi' şartlar sağladığı için bir öğrenci evinde barınmayı seçerek kendi istekleri ile yurttan kalmayanların da sorunları, doğrudan bu konu ile ilgilidir.

⁴⁸ Kılavuz, (2006)

Üniversiteye giden gençlerin barınma ihtiyaçlarının karşılanabilmesinin ötesinde, üniversitede okuyan gençlerin barınma haklarının tanınması ve bu hak çerçevesinde hem gençlerin bunu talep etmesi, hem de devletin bu hizmeti sağlamasına yönelik savunuculuk faaliyetlerinin önemi burada da ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu bir hak olarak tanımlandığı ölçüde devletin bunu belirli bir gruba değil de tüm öğrencilere eksiksiz bir standart çerçevesinde sağlamasına yönelik de farklı çalışmalar yapmak gerekecektir. Bu kendi içinde ihtiyaç analizi, katılım, izlemek, bilgi temelli politika gibi anahtar kelimeleri içinde barındıran bir süreç olarak kurgulandığı ölçüde hak olarak kurgulanma yolunda bir adım olacaktır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bahsedildiği biçimde (md. 25)⁴⁹ ve hatta bu alandaki diğer hukuki dokümanların da destekleriyle 'barınma', bu makalenin konusu olan üniversite öğrencileri ile sınırlı kalmayacak biçimde temel bir insan hakkıdır. Yurttaşların devletin de görevi, yurttaşlarının ihtiyaçlarına yönelik oluşturduğu her sistemi, hiç bitmeyecek şekilde, yeniden tanımlaması ve tanımlayarak uygulamasıdır.

Kaynakça

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Faaliyet Raporu, 2006

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kılavuzu, 2006

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Türk Yüksek Öğretiminin Bugünkü Durumu Kasım 2005, 2005

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Yurt İdare ve İşletme Yönetmeliği

⁴⁹ "Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir."

ALANDAN GENÇLİK VE BARINMAYA DAİR

Roman Gençleri ve Kentsel Dönüşüm

Hacer Foggo-İstanbul Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği

İstanbul'da özellikle Kağıthane, Küçükbakkalköy, Hasanpaşa ve Sulukule de yüzlerce Roman ailesini etkileyen, "Kentsel Dönüşüm", "Kentsel Yenileme", "Gecekondu Dönüşüm" projeleri adı altında yıkılan Roman mahallelerinde yüzlerce aile evsiz ve işsiz kaldı.

Bu yıkımlardan etkilenen ve yıkım sonrası aynı bölgede kurdukları çadır ve barakalarda yaşayan çok sayıda Roman genç okullarını terk etmek ya da yarıda bırakmak zorunda kaldı, hurdacılık ve çiçekçilikle ailelerinin geçimine katkı sağlayan bir çok gençte işsiz kaldı. Evleri yıkıldıktan sonra elektriksiz, susuz, sağlık hizmetleri olmaksızın, hijyenik ve tuvalet dahil hiçbir temel ihtiyaçları karşılanmaksızın yaşamak zorunda kaldıklarını belirten gençler gelecek hayalleri kuramadıklarını belirttiler. İnsanların en temel ihtiyacı olan barınma hakkının hak olmaktan çıkması gençlerin özerk ve bağımsız davranmalarının önündeki en büyük engeli oluştururken gençlerde; sosyal olarak dışlanma korkusu, güvensizlik, geleceksizlik, sevgisizlik, nefret gibi geri dönülemeyecek ve silinemeyecek kadar derin izler bıraktı bırakmaya da devam ediyor.

T.C anayasasının barınma hakkı ile ilgili maddesi de devlete yükümlülükler getirmiştir: "Anayasa Madde 56: *Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin görevidir.*" der.

Ayrıca 1996 yılında İstanbul'da Habitat II Dünya Kent Zirvesi'nde gençlikle ilgili alınan (paragraf 120) "*İnsan yerleşimleri ile ilgili politikalarda, gençlik yapabilir kılınmalı ve yerel yönetimler de dahil olmak üzere hükümetler gençliğin etkin rolünü artırmalı*" kararı; Yine Avrupa Gençlik Şartı'nın 12. maddesi olan "*Taraflar genç insanlara tatmin edici ve nitelikli barınma tedarik etmeyi garanti ederler . Düşük gelirli genç insanlara öncelikli olarak sosyal barınma sağlanmalı ve kirası uygun olarak ayarlanmalıdır*" kararı bir an önce hayata geçirilmelidir.

Zorunlu Göç Mağduru Gençler: Köy ile Kentin, Çocuklukla Yetişkinliğin Arasında
Dilek Kurban-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

Gençlik genellikle bir 'ara kategori' olarak görülür. Daha doğrusu, hep 'arada' olduğu için kategori dışıdır. Çocukluk ile yetişkinliğin arasında olmaları, gençleri toplumun ve devletin gözünde başa çıkılması zor bir kitle kılar. Akılları yetmediği ve kendi kararlarını verecek irade ve kapasiteye sahip olmadıkları düşünülen çocuklar eğitilir, yaşamları ve karakterleri oturduğu varsayılan yetişkinler ile konuşulurken, kontrol edilemedikleri ölçüde bir tehlike addedilen gençlik ile ne yapılacağı bilinemez. Hele ki söz konusu olan, aileleri iradeleri dışında topraklarından kopartılarak kent yoksullarının arasına karışan, kendileri büyük şehirlerde doğan veya küçük yaşta bu şehirlere göç eden zorunlu göç mağdurları ise...

Nitekim, gerek zorunlu göç mağdurlarına yönelik çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının gerekse son yıllarda Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler'in telkini ile bu kitleye dönük politika ve projeler gerçekleştiren devletin hedef kitlesini çocuklar ve/veya yetişkinler oluşturuyor. Ancak, yerinden edilenlere, sorunları ve talepleri benzeşen homojen bir kitle olarak yaklaşılmaması gerektiğini öngören duyarlılık, söz konusu gençler olduğunda sergilenmeyebiliyor. Kuşkusuz, resmi politikalar ile toplumun algısındaki bu körlük, sadece zorunlu göç mağduru olan gençler için geçerli değil; Türkiye'de gençlik, çoğunlukla sadece 19 Mayıs'ta hatırlanan/tanınan bir sosyal tabaka. Yine de, zorunlu göç mağduru gençlerin kendilerini yaşlılarından ayıran özel durumları nedeniyle gençlere yönelik geliştirilecek sosyal politikalarda öncelikli ele alınmaları gerekmektedir. Zira onlar, genç olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunlara ek olarak ve bu sorunların ötesinde, Kürt oldukları, çoğu zaman aksanlı Türkçe konuştukları, eğitimsiz oldukları, 'kentli' olmadıkları, dışlandıkları ve potansiyel suçlu olarak görüldükleri için özel bir mağduriyet taşıyorlar.

Üniversiteli Kadın-Erkek Yurtları Arasındaki Farklılıklar

(Der.) Şebnem Keniş-Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü

Üniversiteli kadın öğrencilerin kampüs hayatı içinde karşılaştıkları bir diğer ayrımcılık ise kadın ve erkek yurtları arasındaki uygulama ve yaptırım farklılıklarıdır. Yurda giriş-çıkış saatlerinde, giriş-çıkışlardaki imza prosedüründe, yoklama uygulamalarında kadınların aleyhine ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu uygulamalarda erkek öğrencilere müsamaha gösterilirken kadın öğrencilerin yurda geç kalmaları durumunda dahi ailelerine şikayet edilmeleri ve haklarında soruşturma açılması söz konusudur. Kadın ve erkek yurtları arasındaki uygulama ve yaptırım anlamındaki her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. (Üniversiteli Kadınlar Forumu Bildirgesi, Üniversiteli Kadınlar Forumu Kitapçığı, 2006)

Gençler ve Göç

Yrd. Doç. Dr. Pınar Uyan- İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Göç bir travmadır ve bir göç ülkesi olan Türkiye’de bu travma toplumsal olarak hissedilmektedir. 1950’li yıllardan itibaren başlayan göç olgusu son yıllarda zorunlu göç ile daha da radikal değişimlere neden olmuştur. Zaten genç bir nüfusa sahip Türkiye’de en korumasız/savunmasız grup olan çocuklar ve gençler göçten en fazla etkilenenlerdir.

Göçle birlikte çocuğun büyüme ve gelişme sorunlarına göç sonrası yerleşilen yere uyum sorunları eklenmekte, köydeki destek ağının kentte farklılaşması bireysel ve ailevi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu süreçte gençler için bir kültürel tercih yapma sorunu doğmakta, evdeki değerler sistemi ile sokaktaki yaşam (dil, kültürel değerler) çatışmakta ve bu durum ergenlerin önemli bir bölümünde davranış bozuklukları, depresyon, somatik bozukluklar, kaygı bozukluğu, okul başarısızlığı, dilsel sorunlara (kekemelik vb.) yol açmaktadır. Göç öncesi ve sürecinde yoğun şiddet ve güvenlik sorunları ile karşılaşan çocuklarda ve gençlerde, öğrenilen bir davranış olan şiddete yönelme gözlemlenmektedir.

Zorunlu göçle köylerini çok kısa bir süre içinde terk etmek zorunda kalan aileler, kente maddi ve manevi yönden hazırlanmadan, gerekli ekonomik birikimi yapmaya ve ilişkileri kurmaya fırsat bulamadan göç etmek zorunda kalmışlardır. Büyük bir yoksulluk için düşen göçmen ailelerde çocukların aileye gelir getirmesi önemli bir olgu olarak gözlemlenmektedir. Göç mağduru çocukların ve gençlerin kentlerde sokakta çalışmaya, bir bölümünün sokakta yaşamaya başlaması ve kimi zaman suç işlemesi ile birlikte konu, kamuoyunda ilgi odağı olmuştur. Öte yandan Türk-İş başta olmak üzere çeşitli sendikaların yaptığı çalışmalar da, özellikle küçük ve orta boy işletmelerde, kayıt dışı ekonominin kendi kuralları çerçevesinde çocuk ve genç işgücünün kullanıldığını ortaya koymaktadır.

E. ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE SAĞLIK HAKKI

Derleyen: *Yiğit Aksakoğlu*

Gençlik ve sosyal haklar konusunda önemli bir başka tartışma alanı da sağlık hakkıdır. Sağlık hakkını herkes için bedelsiz sağlık sigortası olarak algılamak ve gençler için de bu hakkın geçerli olmasını bir mücadele alanı olarak kabul etmek mümkün. Öte yandan sağlık hakkıyla ilgili teorik tartışmalarda ise aslında bedelsiz sağlık sigortasının sağlığı bozan unsurları ortadan kaldırmadığı ve sadece sağlık sektörünün gelişmesine katkıda bulunduğunu öne sürenler de var⁵⁰. Bu makalede maalesef sağlık hakkının bedelsiz sağlık sigortası ötesindeki tartışma alanlarına değinmek ve sağlığı bir özgürlük alanı olarak tartışmamız mümkün olmayacak. Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesiyle gençlik ve sağlık hakkı konusunu sadece gençlerin ve aslında yurttaşların sağlık hizmetlerinden bedelsiz yararlanma hakkı alanında tartışabileceğiz.

Bu dar çerçevede bile sağlık hakkının özellikle herhangi bir sosyal güvencesi olmayan gençler için daha sorunlu bir hal aldığı söylenmelidir. Sağlık hakkından yararlanamayan ve bu yüzden çalışma, eğitim vb. gibi diğer haklarından da faydalanamayacak olan gençlik için sağlık hakkı vazgeçilmezdir. Dolayısıyla gençlerin sağlık hakkını ya da sağlık hizmetlerine ücretsiz ulaşımını tartışırken aslında bir çok başka hakkın ve bu haklardan yararlanabilmenin önkoşulunu da tartışmış oluyoruz.

Bu bölüm gençlerin sağlık hakkıyla ilgili olarak yukarıdaki çerçeve içerisinde birbirini tamamlayan iki makaleden derlendi. Sağlık Hakkı Hareketi Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Sütlaş yazısında gençleri farklı kategorilerde ve ihtiyaç grupları olarak ele alıyor ve sağlık hakkının tam ve eksiksiz olarak kullanılabilmesi için, bu gruplar için yapılması gerekenleri ve bu grupların kendileri için yapması gerekenleri anlatıyor. Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi'nden Şehnaz Layıkel ise ruhsal sıkıntılar yaşayan bireylerin sosyal dışlanmasıyla ilgili bir yazıyla katkıda bulunuyor.

⁵⁰ İllich, I., 1995

E.1. GENÇLERİN SAĞLIK HAKKI, SAĞLIKLI YAŞAMA HAKKI VE SAĞLIK HİZMETLERİNDEN YARARLANDIKLARI SIRADAKİ HAKLARI⁵¹

*Mustafa Süttaş**

Giriş

Herkes için temel bir hak olan “sağlık hakkı ve sağlıklı yaşama hakkı” yalnız ulusal anayasada değil, bir çok uluslararası sözleşmede de özel olarak vurgulanarak tanımlanmıştır.

Bu hak ve bu hak çerçevesinde yararlanılması gereken kimi hizmet ve olanaklara, çocuklar ve gençler için bazı belgelerde daha ayrıntılı yer verilmiş, hatta pozitif ayrımcılık bağlamında özel düzenlemelerde yapılmıştır.

Resmi verilere göre Türkiye’de nüfusun % 50’si 20 yaş ve altındadır. Bu nedenle bu hakların tanımlanması ve uygulamada varolması çok daha önemli bir hale gelmektedir.

Dolayısıyla ülkemiz gençlerinin bu haklarının farkında olması, haklarla ilgili bilgilenebilmesi, bu hakların hakkı olduğu bilincine varması ve böylelikle, bu hakları talep edip, gündelik yaşamda ve uygulamada yararlanır hale gelmesi çok önemlidir. Bu aynı zaman da söz konusu hakların geliştirilmesi, içerik ve kapsamının genişletilmesi, yaygınlaştırılması açısından da yararlı olacaktır.

Sürecin gençler ve onların örgütleri tarafından sahiplenilmesi ve yönlendirilmesi ise içeriden bir mücadele verilmesi bakımından anlamlı ve önemlidir. Bu nedenle gençlik örgütleriyle içinde gençlerin bulunduğu her türden örgütlenme ve yapılanma, önündeki işlerin içinde bu çabalara katılmalı ve öncelik vermelidir.

⁵¹ Bu yazıda sunulan veriler Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı ve DSÖ Üreme Sağlığı İşbirliği Merkezi, HÜ. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (HÜKSAM)’dan Prof. Dr. Ayşe Akın’ın bu konudaki sunumundan derlenmiştir.

* Sağlık Hakkı Hareketi Derneği Yönetim Kurulu Başkanı

Her türlü temel hak için bilinmesi gereken bir başka önemli nokta, bu hakların herhangi bir mücadele sürecini gerektirmeden, o hakları sağlayanlarca -ki bu bağlamda en önemli sağlayıcının ‘devlet’ olduğu unutulmamalıdır- yararlanması gereken kesime sunulması, dolayısıyla gündelik yaşamın içinde varolmasıdır.

Bu saptamadan yola çıkarak; gençler ve örgütlerinin sorumluluğunu “fark etmek, öğrenmek, içselleştirmek, bilincine varmak, talep etmek ve geliştirmek” biçiminde tanımlayabiliriz.

Diğer yandan, bu hakların yokluğu ya da gereğinin yapılmaması nedeniyle gençlerin vermek zorunda kaldıkları hak mücadelesini söz konusu haklar bakımından olumlu ve sevinilecek bir durum olarak değil, tam tersine bu hakları muhataplarının yararlanmasına açmayan sorumlular açısından olumsuz bir durum olarak nitelendirmek gereklidir.

Hakların dile getirilmesi ve bunlardan yararlanacak olanların bilgilendirilmesi ayrıca bu haklardan yararlanma ve kullanılma süreçlerinin izlenmesi ve kamuoyuna duyurulması, başta bu hakların muhatabı olan gençler olmak üzere herkesin hem hakkı hem de ödevi olmalı; gençlerin örgütleri ise yukarıda tanımlanan sürecin en temel sorumlusu sayılmalıdır.

Gençler ve gençlik

Gençlik kategorik olarak kendi başına ve bağımsız bir “toplumsal sınıf ya da katman” değildir. Gençlik, dünyada yaşanan süre ile beden değişimi, başka bir deyişle yaş ve yaşın getirdiği bazı özellikler temel alınarak belirlenen bir dönemi ve bu dönemdeki insan grubunu tanımlar. Gençliği ortaklaştıran ve buluşturan diğer dinamiklerin tümü bu temel olguya dayalı olarak şekillenir.

Gençliğe bilimsel olarak bedenin gelişmesi ve şekillenmesi açısından bakıldığında 10-24 yaş arasındaki dönemdeki insanlara “genç insan” nitelendirmesi yapılmaktadır. Bu dönemin

en önemli unsuru olan ergenlik dönemi (Adolesan) ülkeden ülkeye değişmekle birlikte 12-15 yaş arasındır. (Bazı coğrafyalarda ve ırklarda 18 yaşına kadar uzayabilmektedir.)

Gündelik yaşamda gençlik dönemi olarak kabul edilen dönem ise 15-24 yaş arasını kapsamaktadır. Bir çok ülkede bizde de olduğu gibi, bu dönemin içinde bulunan 18 yaş “reşit olma=çocukluktan çıkma=kendinden sorumlu olma yaşı” olarak kabul edilmektedir.

Diğer yandan ülkemiz mevzuatında özellikle evlilik kurumunun tanımı çerçevesinde 15 yaşından sonra ailenin rızası veya mahkeme kararıyla evlilik söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla evli insanlar, 18 yaşın altında olsa bile erişkinlerin bazı haklarından yararlanabilmektedirler.

Buna göre gençliğin 18 yaşına kadar olan bölümü yasal olarak çocuk olarak kabul edildiğinden çocukların sahip olduğu hakların tümü bu dönemde gençler için bir hak durumundadır. Benzer olarak 18 yaştan sonraki gençlik dönemi için de erişkinlerin bir vatandaş, yurttaş olarak sahip olduğu hakların tümü gençlik için geçerlidir. Dolayısıyla gençlik bu yasal tanımlar çerçevesinde kendilerinden yana olan tüm haklara pozitif anlamda sahiptirler.

Gençliğin, tıpkı çocukluk dönemi gibi ikinci bir temel özelliği vardır. Bu da fizyolojik, psikolojik ve sosyal olarak bir gelişim dönemi olmasıdır. Dolayısıyla toplumun ve onların dışındaki kesimlerin, onların bu gelişiminin eksiksiz ve tam olarak sağlanması için de bazı sorumlulukları ve yükümlülükleri bulunmaktadır.

Bunların her biri doğrudan bir hak olarak tanımlanmamış olsa bile yine de var olmaları ve gençliğin yararlanmasına sunulması gereklidir.

Gençliğe dair üçüncü önemli saptama gençlerin ve gençliğin toplumun içinde bir birey ve o bireylerden oluşan bir grup, dolayısıyla toplumsal ve sosyal yaşamın önemli unsurlarından birisi olmalarıdır. Bunun toplum tarafından da kabul edildiği yerlerde gençler her türlü söz ve

karar sürecinde hem bireysel olarak, hem de içinde buldukları grupları ve kendi öz yapılarıyla birlikte etkin ve etken katılımları sağlanmaktadır. Bunun her yerde böyle olması ve kabulü gereklidir.

Sonuç olarak gençler ve gençlik İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de garanti altına alındığı üzere yaşamda varolma, kendilerini geliştirebilme, toplumsal ve sosyal olayların gerçekleştiği; yaşamın içindeki, ekonomi, siyaset, inanç, bilim ve sanat gibi alanlarının tümünde varolabilmelidir.

Gençliğin Önem ve Anlamı

Son bilimsel verilere göre gençlerin nüfusu neredeyse dünya nüfusunun yaklaşık %30'una ulaşmıştır. Bunların da %85'inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı bilinmektedir. Diğer yandan yaklaşım olarak gençlik dönemini çocukluk ile erişkinlik arasında hızla geçen bir ara dönem olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Gençlik dönemi yaklaşık olarak 70 yıllık bir yaşamın %20'sini oluşturmaktadır. Bu durumuyla gençler aynı zamanda pek çok ülkenin ekonomik ve sosyal yaşamının en önemli gücü halindedirler. Diğer yandan gençlik döneminde oluşan davranış biçimleri hem bireyi hem toplumu etkilemekte ve şekillendirmektedir.

Gençler fiziksel, ruhsal yönden gelişirken çeşitli riskler ve yaşamındaki yeni durumlarla karşılaşmakta, sağlıklılık halleri ve sağlıklı yaşamaları bunlardan sürekli olarak etkilenmektedir.

Ergenlik, adet görme, cinsellik ve cinsel aktivite, buna bağlı olarak ortaya çıkabilen gebelik riski ve istenmeyen gebelikler ya da isteyerek yapılan düşükler, gebelikten korunmaya yönelik tedbirlerin alınması ya da alınmaması, bu amaçla çeşitli ilaçların kullanımı ve bunların etki ve yan etkileri, cinsel faaliyet nedeniyle ortaya çıkan sağlıkla ilgili riskler ve bu yolla geçen çeşitli hastalıklar (*CYBE=Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar*), toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, cinsel şiddet, sigara, alkol, madde kullanımı gibi bağımlılıklar, bunlar arasındadır

ve hepsi de aslında tüm toplumu ilgilendiren ve etkileyen durumlardır. Bunlar gerektiği gibi yaşanmadığında çeşitli sorunlar çıkmaktadır.

Sorunun sağlık açısından büyüklüğünü ve önemini anlamak için bazı verilere bakacak olursak şunları görebiliriz:

- Dünyada her yıl doğan yaklaşık 15 milyon çocuğun annesinin henüz ergenlik döneminde olduğu bilinmektedir.
- Her yıl meydana gelen sağlıksız düşüklerin 4 milyonu (%25) yine aynı yaş grubunda görülmektedir.
- Yeni HIV/AIDS vakalarının yarısının da bu dönemde yani 10-24 yaş grubunda olduğu kaydedilmektedir.
- Dünya üzerinde yaşayan gençlerin büyük bölümü “yoksulluk ve yoksunluk” içinde yaşamaktadır. Buna göre gençlerin 238 milyonu günde 1 \$'ın altında bir gelirle yaşamak zorundadır ve bu rakam tüm genç nüfusunun yaklaşık %25'ine denk gelmektedir.
- Gençliğin büyük bölümü yetersiz eğitim almakta *(2000 yılı verilerine göre, yaklaşık 82 milyon genç kadın ve 51 milyon genç erkek (10-24) okur-yazar değildir. Az gelişmiş ülkelerde, kızların sadece %13'ü ve erkeklerin %22'si orta okula gitmektedir), iş bulamamakta (Dünyada 10 ile 14 yaş arası 73 milyon ergen genç çalışmaktadır. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlerin %80'ini, dünyada ise %50'sini gençler oluşturmaktadır.)*, yetersiz, yanlış ve dengesiz beslenmekte, bundan kaynaklanan sorunları yaşamakta, erken yaşta evlilik yapmak, erken ve çok çocuk doğurmak, bu nedenle çeşitli bulaşıcı hastalıkların hedefi haline gelmekte, cinsel şiddete, tacize ve tecavüze maruz kalmakta, seks endüstrisinin nesnesi haline dönüşmekte, intihara yönlendirilmekte, savaşa ve silahlı çatışmalara zorlanmakta, doğrudan katılmasalar bile, çocuklardan sonra bu çatışmaların en büyük mağdurları arasında yer almaktadırlar.

Türkiye'deki duruma bakıldığında da ortaya çıkan tablo ne yazık ki çok olumlu değildir. Buna göre ülkemizdeki kız çocuklarının “%40'ı ilk okulu bitirmemekte”, “%50'i orta okula

hiç gitmemekte”, “640,000 okul çağındaki kız çocuğu ise okuma yazma dahi bilmemektedir. Bunların 250,000’i Doğu ve Güney Doğu Anadolu’daki 10 kentte yaşamaktadır”.

Günümüz dünyasında gençlik dönemine baktığımızda; bu dönemi yaşayan gençlerin dünyaya egemen olan kapitalist sistemin etkisi altında çok zor koşullarda yaşamlarını sürdürmekte ve onun yarattığı olumsuzluklardan en çok etkilenen kesimlerden birisi olduğunu görüyoruz. Ancak diğer yandan da bu dönemi yaşayan gençlere ilişkin olarak dünyada giderek daha belirginleşen insan hakları düşüncesinin de etkisiyle yeni hakların tanımlandığını ve bunların sürekli geliştiğini de fark ediyoruz.

İşte tüm bu nedenlerden dolayı “sağlık hakkı”, “sağlıklı yaşama hakkı” ve “sağlık hizmetlerinden yararlanırken sahip olunan haklar” daha fazla önem kazanmaktadır.

Gençlerin toplumsal yaşamdaki konumları

Burada dile getireceğimiz hakları daha kolay anlatabilmek için onların muhatabı olan gençliği, toplumsal yaşamdaki konumları bakımından temel olarak üç farklı gruba ayırmakta yarar vardır.

- Öğrenci gençlik (Temel eğitim ve Üniversite eğitimi içinde bir eğitim sürecini yaşayanlar)
- Çalışan gençlik (Yaşamını sürdürebilmek için bir karşılık olarak bir ekonomik faaliyet içinde olanlar -Ücretli olarak çalışanlar ve ev ekonomisi için çalışanlar)
- Evinde oturan gençlik (Kendini geliştirme dışında herhangi bir üretim ve eğitim faaliyeti içinde olmayan gençlik grubu)

Bu üç grubun her birisinin içinde cinsiyete göre ayrıca bir farklılığın ve bu farklılıklardan kaynaklanan sorunların, ayrıca bu farklılıklardan yola çıkılarak düzenlenmesi gereken hakların olabileceği de öngörülmelidir.

Bu bağlamda gençlerin sağlık hakkı, sağlıklı yaşama hakkı ve sağlık hizmetlerinden yararlanırken söz konusu olan haklarını,

- Tüm grupların ortak gereksinimler ve bunların gerektirdiği haklar,
- Özel (yukarıda belirtilen gruplar içinde) gereksinimler ve bunların gerektirdiği haklar, bağlamında değerlendirilebiliriz.

Bu hakların yalnızca tanımlanması ve ortaya konulmasının yeterli olmayacağı açıktır. Bu bağlamda bu hakların uygulamada varolması için yapılması gerekenler de ortaya konulmalıdır.

Bunu da;

- Bireylerin teker teker bir ebeveyn ve/ya gençlerle ilişkide olan kişiler sıfatıyla yapması gerekenler,
 - Toplumun ve toplum içinde bulunan resmi ve sivil kurum ve her türden yapıların yapması gerekenler
 - Gençlerin ve gençlik örgütlerinin yapması gerekenler
- olarak ayrı başlıklarda ele alabiliriz.

Gençlerin sağlık hakkı ve sağlıklı yaşama hakkının içeriği ve buna ilişkin tanımlar

Burada öncelikle söz konusu ettiğimiz bu hakların temel ve önemli belgelerde nasıl yer aldığı bilinmelidir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni bir yana koyarsak ilk olarak ele alınması gereken belge; buna dayanılarak ortaya konulan bir genel belgedir. "BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi" başlıklı bu belgede gençlere de yer yer özel atıflar yapılmakta ve bu bakımından temel bir dayanak olarak büyük önem taşımaktadır.

Yaşama hakkı gibi en temel hakkı anlamlı kılan, bu hakkı tamamlayan hakları ortaya koyan bu belgenin “Maddi haklar” başlıklı üçüncü bölümünde yer alan çeşitli maddelerde konu çeşitli başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır.

Ailenin, anneliğin, çocuk ve gençlerin korunmasını özel ve önemli bir alan olarak öncelikli olarak düzenleyen bu belgenin “10. Madde”sinde aynen şöyle denilmektedir:

“Bu Sözleşmeye Taraf Devletler şu korumaları sağlar:

1. Toplumun doğal ve temel bir birimi olan aileye, özellikle kuruluşu sırasında ve bakmakla yükümlü oldukları *çocukların bakım ve eğitim sorumluluğu devam ettiği dönemde, mümkün olan en geniş ölçüde koruma ve yardım sağlanır.* Evlilik, evlenmeye niyetlenen çiftlerin serbest rızaları ile meydana gelir.

2. *Annelere doğumdan önce ve sonra makul bir süre özel koruma sağlanır. Çalışan annelere bu dönem için ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlikten yararlanabilecekleri bir izin verilir.*

3. Nesep veya diğer şartlar bakımından hiç bir ayrımcılık yapılmaksızın, *bütün çocuklar ve gençler için özel koruma ve yardım tedbirleri alınır.*

- *Çocuklar ve gençler ekonomik ve toplumsal sömürüye karşı korunur.*
- *Çocukların ve gençlerin ahlaklarına veya sağlıklarına zararlı bulunan veya onların yaşamları için tehlikeli olan veya onların normal gelişmelerine engel olan işlerde çalıştırılmaları kanunla cezalandırılır.*
- *Devlet ayrıca, çocukların ücretli olarak çalıştırılmasının hukuken yasaklandığı ve cezalandırıldığı asgari yaş sınırını tespit eder.”*

Çocuğun ve gençliğin varlığını ve yaşam içinde gelişmesini garanti altına alan, koruma görevi ve yükümlülüğünü anlamlandıran, birbiriyle ilişkili bir şekilde değerlendirilmesi gereken üç temel nokta vardır: Bunlar “sağlık”, “eğitim” ve “çalışma” konularıdır.

Bu bağlamda “Yaşama standardı hakkı” başlıklı “11. Madde”de;

1. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler *herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir.* Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası işbirliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, *açlıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul ederek,* kendi başlarına ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programlar da dahil, aşağıdakiler için gerekli olan tedbirleri alır:

a. *Teknik ve bilimsel bilgiyi tam olarak kullanarak, beslenme prensipleri ile ilgili bilgileri duyurarak ve doğal kaynakların etkili bir biçimde geliştirilmesini ve kullanımını sağlayacak bir yolla tarım sistemlerini ilerleterek veya reform yaparak, üretme, üretilenleri saklama ve dağıtma yöntemlerini geliştirmek;*

b. *Yeryüzündeki besin kaynaklarının ihtiyaçlara göre eşit dağıtılmasını sağlamak için, gıda ihraç eden ve gıda ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate almak.*

Aslında yaşama standardını sağlayan en önemli unsur sağlık standardıdır ve bu da “Sağlık standardı hakkı” başlıklı “12. Madde”de söyle ortaya konulmuştur.

1. *Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanır.*

2. *Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları tedbirler, aşağıdakiler için de alınması gerekli tedbirleri içerir:*

a. *Varolan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması;*

b. *Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme;*

c. *Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;*

d. *Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması.*

Bu belgede yer verilen haklar ayrıca;

“Çalışma hakkı” başlıklı 6. Madde’de; “Çalışma hakkı *herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkanına ulaşma hakkını da içerir*”;

“Teknik ve mesleki rehberlik hizmetleri ile öğretim programları yapmak, *bireyin temel siyasal ve ekonomik özgürlüklerini koruyan şartlar içinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ile tam ve üretken istihdamı sağlamak*”;

“Adil ve uygun işte çalışma şartları” başlıklı 7. Madde’de; “Hiç bir ayrıma tabi tutulmaksızın özellikle *kadınların erkeklerin çalışma şartlarından daha alt düzeyde olmayan şartlarda çalışmaları güvence altına alınarak, eşit işe eşit ve adil ücret*”; “kendisi ve ailesi için *nezih bir yaşam*”; “*Güvenli ve sağlıklı çalışma şartları*”; “Dinlenme, çalışma arası, çalışma saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ile ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesi”.

“Sosyal güvenlik hakkı” başlıklı 9. Madde’de; “*herkese sosyal güvenlik hakkını tanır. Bu hak, sosyal sigorta haklarını da içerir*”;

“Eğitim ve ilköğretim hakkı” ile ilgili 13. ve 14. maddelerde de “*ilköğretim zorunludur ve herkese ücretsiz ilköğretim sağlanır*;”

diyerek; benzeri çok sayıda düzenlemeyle gençlerin gelişiminin sağlanması bakımından eğitim yönünden sahip olmaları gereken hakları herkes açısından ortaya koymaktadır. (Burada dile getirilen hakların ayrıntıları bu çalışmanın diğer bölümlerinde yer almaktadır.)

İkinci -mevcut entegrasyon süreci açısından da değerlendirildiğinde çok anlamlı ve önemlidir- bir diğer belge “Avrupa Sosyal Şartı”dır.

Bu belgede BM Sosyal ve Ekonomik haklar Sözleşmesi’nde belirtilen düzenlemelere benzer biçimde “*Hiçbir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal soy veya sosyal köken ayırımı gözetmeksizin sosyal haklardan yararlanma hakkının sağlanması gerektiği*” temel bir kural olarak ön görülmüştür.

Bu kural doğrultusunda da;

- “*Çocuklar ve gençler uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkı*”

- *“Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı”*
- *“Herkes ulaşılabilir en yüksek sağlık düzeyinden yararlanılmasını mümkün kılan her türlü önlemlerden faydalanma hakkı”*
- *“Tüm çalışanlar ve geçimini temin ettikleri kişiler sosyal güvenlik hakkı”*
- *“Yeterle kaynaklardan yoksun herkes, sosyal ve sağlık yardım hakkı”*
- *“Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı”*
- *“Özürlü kimseler, özürlerinin nedeni ve niteliği ne olursa olsun, mesleki eğitim, rehabilitasyon ve topluma yeni intibak hakkı”*
- *“Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı”*
- *“Medeni hallerini ve aile ilişkilerine bakılmaksızın, analar ve çocuklar uygun sosyal ve ekonomik korunma hakkı”*

açıkça tanınmış ve garanti edilmiştir.

Bu hakların ayrıntıları şartın daha sonraki maddelerinde ortaya konulmuştur. Söz konusu Avrupa Sosyal Şartı, temel başlıklar itibariyle söz konusu haklara yönelik uygulamalar konusunda;

- *Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu haricinde asgari çalışma yaşının en az 15 olmasını sağlamayı;*
- *Tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgari çalışma yaşını daha da yükseltmeyi;*
- *Henüz zorunlu öğrenim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalışmamalarını sağlamayı;*
- *16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;*
- *Genç çalışanların ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkını tanımayı;*
- *Ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü sağlamayı;*

- Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere; uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı;

- Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlik yardımı veya kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla toplam en az 12 haftalık izin sağlamayı; emzirme döneminde analara, bu amaçla yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı;

- Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken eğitimleri için bir çıraklık sistemiyle diğer sistemli düzenlemeleri sağlamayı ve geliştirmeyi,

Sağlığın korunması hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, ya doğrudan veya kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde, diğer önlemlerin yanı sıra,

- Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak;

- Sağlığı geliştirmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluğu artırmak üzere ve danışma kolaylıkları sağlamak;

- Salgın hastalıklarla yerleşik mevzii ve başka hastalıkları olabildiğince önlemek; üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı taahhüt ederler.

- Bir sosyal güvenlik sistemini kurmayı veya korunmayı;

- Sosyal güvenlik sistemini giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çalışmayı;

- Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı;

- Bedensel ya da Zihinsel Özürlülerin Mesleki Eğitimi, Mesleğe ve Topluma Yeniden İntibak Hakkı bağlamında bedensel veya zihinsel bakımdan özürlü kimselerin mesleki eğitim, mesleğe ve topluma yeniden intibak hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamayı

da üye devletlerin sorumluluk ve yükümlülüğünde, taahhüt ve garanti altına almıştır.

Gençlerin cinsel sağlık ve üreme ile ilgili hakları

Amacı ve hedefi doğrudan gençler olduğu için burada bir pencere açarak “gençlerin cinsel sağlık ve üreme ile ilgili hakları” konusuna özellikle değinilmesi, özellikle ve açıkça söz edilmesi” gerekmektedir.

Bu bağlamda önce konunun önemini vurgulayan bazı saptamalar yapılmasında yarar vardır:

- *Ergenlik dönemindeki genç kızlar, plânlı ve hazırlıklı olmadan her yıl 14 milyon bebek dünyaya getirmektedirler.*
- *Aynı dönemdeki genç kızların ölüm nedenlerinin başında gebelik ve gebelikle ilgili komplikasyonlar gelmektedir ve ölüm riski 18 yaş altında 2 ile 5 kat daha fazladır.*
- *Benzer biçimde annesi ergenlik döneminde olan yeni doğan bebeklerin, yaşamlarının ilk yılında ölme riskleri diğer annelerin bebeklerine göre 5 kat daha fazladır.*
- *Kadınlarda 20 yaş öncesinde, evlilik içi veya dışı cinsel ilişki Sahra Altı Afrika’da %83, Asya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da %48, Latin Amerika’da %56’dır.*
- *Brezilya, Macaristan ve Kenya’da yapılmış çalışmalarda, 15-19 yaş arasındaki erkeklerin, dörtte birinden fazlasının 15 yaşından önce cinsel ilişkide bulunduğunu ortaya koymuştur.*
- *Bangladeş’de yapılan bir çalışmada da 18 yaşına girmeden cinsel ilişkide bulunanların oranı kentlerde yaşayan ve evli olmayan erkeklerin %88’i, kızların %35’i; kırsal alanlarda ise erkekler için %38 ve kızlar için %6’dır.*

Bu konuda henüz içselleştirilmiş ulusal bir yasal dayanak mevcut olmamakla birlikte çeşitli çalışmalar sürdürülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü 2002 yılında uluslararası bir cinsellik tanımı yapmış ve bu tanım doğrultusunda da bazı hakları ortaya koymuştur.

Söz konusu tanımında “*Cinsellik insan yaşamının merkezinde yer alan öğelerden biridir ve seks, toplumsal cinsiyet kimliklerini ve rollerini, cinsel yönelimi, erotizmi, zevki, yakınlığı ve üremeyi kapsar. Cinsellik düşüncelerde, fantezilerde, arzularında, inançlarda, tutumlarda,*

değerlerde, davranışlarda, uygulamalarda, kimlik ve ilişkilerde yaşanır ve ifade edilir. Cinsellik bu boyutların hepsini içerse de bunların hepsi yaşanmaz veya ifade edilmez. Cinsellik biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel, hukuki, tarihsel, dini ve ruhsal etkenlerin etkileşiminden etkilenir” denilmektedir.

Cinsellik ve cinsel sağlık aynı zamanda sağlıklı yaşamın da önemli unsurlarından birisidir. Bu gerektiği gibi yaşanmadığında fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlıklılık hali bozulmakta, bu bozulma, yalnız kişiyi değil, onun içinde bulunduğu ortam ve ilişkide bulunduğu kişilerin sağlığı ve sağlıklılığı açısından ciddi sorunlar doğurabilmektedir.

Gerek toplumların genel ahlak kuralları, adet ve gelenekler, gerekse ülkelerin iç yasal mevzuatları ya getirdiği sınırlamalar yoluyla bu konuda sorunlar doğmasına yol açmakta, ya da hakları ve sorumlulukları somut olarak ortaya koymadığı için bu alanın kapalı ve gizli, kendiliğinden dolayısıyla bilgisizce yaşanmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda söz konusu hakların ve bunlara karşılık gelen uygulama ve hizmetlerin de açıkça bilinmesinde yarar vardır.

Öncelikle gençlerin cinsellik ve üremeye ilgili hakları da aslında sağlıklı yaşama bağlamında temel insan haklarının bir parçası sayılmalıdır.

Bu hakların amacı her bireyin risksiz ve tatminkar bir cinsel yaşama sahip olmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda cinsel aktivitelerin zamanından önce “erken başlamasını” engellemek, ve başladığında da “sağlıklı bir cinselliğin” yaşanmasını sağlamak, dolayısıyla cinsellik ve üreme sağlığı ile ilgili ölüm ve hastalık oranlarının azaltılması bu amaca ulaşmayı sağlayacak diğer hedefler olarak sıralanmaktadır.

Söz konusu amaç ancak sağlıklı, kendine güvenen, bilgili, cinsellik ve üremeye ilgili haklarının farkında olan gençler yetiştirmek, cinsel ve üreme sağlığının da “tam iyilik halinde” olabilmesini sağlayacaktır.

1994 yılında Kahire’de yapılan “*Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı*” ve 1995’de Pekin’de gerçekleştirilen “*Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*” cinsellik ve üremeye ilgili haklarını insan haklarının bir parçası addederek bunlarla ilgili düzenlemelerin kişisel boyutunu ortaya koyarak hakları somut olarak ortaya koymuştur.

Buna göre cinsellik ve üremeye ilgili haklar arasında “özgürlük ve güvenlik hakkı”, “eşitlik hakkı”, “mahremiyet hakkı”, “bilgilenme ve eğitim hakkı”, “evlenme ve aile kurma konusunda seçme hakkı”, “çocuk yapıp yapmamaya özgürce karar verme hakkı”, “bu alanda sağlık bakımı ve desteği alma ve sağlığın korunması hakkı”, “bilimsel gelişmelerden ve bunların ortaya koyduğu hizmetlerden yararlanma hakkı” şeklinde sıralanabilecek haklar bulunmaktadır.

Tüm bireyler için geçerli olan bu temel haklar bağlamında “Uluslararası Aile Planlaması Federasyonu” bu hakları gençler için özelleştirmiş ve gençlerin cinsellik ve üremeye ilgili haklarını tanımlayarak ortaya koymuştur.

Buna göre gençlerin bu alanda “kendini ifade etme, bu konudaki bireysel eylem ve etkinliklerinde özgür olma ve kendi kararını kendisinin vermesi hakkı”, “cinsellik ve cinsel sağlıkla ilgili olgu, durum ve konuları bilme ve bilgilenme hakkı”, “gerek cinsellikle ilgili sağlık sorunlarından, gerekse cinselliğin sonucu olarak ortaya çıkacak gebelik vb. olumsuzluklardan korunma hakkı”, “bu konudaki sağlık hizmetlerine ulaşma ve yararlanma hakkı”, “bu alandaki tüm etkinlik, eylem ve özellikle karar süreçlerine katılma hakkı” bulunmaktadır.

Ulusal Düzenlemelerde Gençlerin Sağlık Hakkı ve Sağlıklı Yaşama Hakları

Gençlerin ele aldığımız bu konudaki hakları ulusal ölçekte temel olarak “Anayasa”da ortaya konulmuş ve tanımlanmıştır. Mevcut yasalarda yer alan düzenlemeler dayanaklarını buradan alır.

1982 Anayasası'nın "Kişinin Hakları ve Ödevleri"ni tanımlayan ikinci bölümünde "Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı" başlığı altında yer alan 17. Madde "Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" denilerek kişinin hem varlığı, hem de kendisini geliştirme hakkı temel bir hak olarak tanımlanmıştır.

Bunu anlamlandıran düzenlemeler ise Anayasanın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı bölümünde "Ailenin korunması" adı altında 41. Madde de ortaya konulmuştur. Buna göre "*Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar*" denilerek, ailenin ve onun içinde çocukların korunması bir görev olarak devletin sorumluluğu altına alınmıştır.

Benzer olarak "Sağlık, çevre ve konut" bölümünde yer alan "Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlıklı 56. madde de "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler*" denilmektedir.

1982 Anayasası'nın içinde "gençler"in doğrudan açıkça söz edildiği bir de bölüm vardır. "Gençlik ve spor" üst başlıklı 9. bölümde "Gençliğin korunması" başlıklı 58. maddede önce gençlerden beklentisini ve bu beklentisi doğrultusunda üstlendiği görevi "*Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır*" diyerek hatırlatmakta; sonra da gençleri olumsuz etkileyen durumlara yönelik olarak "*Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır*" diyerek onları kollama görevinin kapsamını açık ve net olarak tanımlamaktadır.

Bu maddenin “Sporun geliştirilmesi” başlıklı 59. maddesinde de “*Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder*” diyerek sağlık hakkının gereği hizmetlere ulaşma ve yararlanma bakımından bir kez daha görevli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu hükümler içerik olarak zayıf, uluslar arası belgelere göre daha belirsiz görünseler bile uygulamada özellikle de kimi içtihat haline gelmiş mahkeme kararlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, hem yapılması gerekenler, hem de gerektiği şekilde yapılmadığında ortaya çıkan sorumluluklar bakımından “devleti” sorumlu saydığı ve bu anlamda “devlete” çeşitli görevler yüklemesi bakımından önemlidir.

Bu görevler diğer yandan çeşitli yasalarla da açıkça tanımlanmıştır.Örneğin sağlıkla ilgili mevzuatın tarif ettiği hizmetlerle ilgili düzenlemelerde de devletin özellikle çocuk ve gençlerin “sağlık ve sağlıklı yaşama hakkı”yla bu hakkın gereği hizmetlere ulaşma ve yararlanma konularında açık düzenlemeler getirmiştir.

1961’den beri yürürlükte olan “224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesine Dair Kanun” ve onun uygulamasına yönelik çıkarılmış olan çeşitli yönetmelikler; önceki yıl yasalaşan ve 2008’den itibaren uygulanacağı belirtilen “Genel Sağlık Sigortası Yasası”, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ilkeleri doğrultusunda, çalışma konusunda çıkarılmış çeşitli mevzuat, nihayet yüksek eğitimle ilgili çeşitli düzenlemelerde bu hakkın gereği uygulamaları ve bunlardan yararlanmayı garanti altına alan çeşitli düzenlemeler vardır.

Bu noktada özellikle vurgulanması gereken bir önemli belge 1998 yılından beri uygulamada olan “Hasta Hakları Yönetmeliği”dir. Bazı eksikliklerine, bakış farklılıklarına rağmen gerek sağlık hizmetine ulaşma ve bundan etkin bir şekilde yararlanma gerekse bu hizmete ulaşıldığı sırada sahip olunan hakları en somut ve doğrudan tanımlayan bu yönetmelikte kişilerin ve bu arada özellikle çocuk ve gençlerin bu hizmetle ilişkileri ve hakları özel olarak burada yer almaktadır.

Yasaların ve bunlara bağı mevzuatın ayrıntılarına dalmaksızın bu yasal dayanaklara göre hak haline gelen hizmetlerin yukarıdaki bölümlemeyi temel alarak somutlaştıralım ve bunların neleri kapsadığını ortaya koyalım.

Gençlerin tümünün sahip oldukları ortak haklar

Öncelikle her üç grupta yer alan tüm gençlerin sağlıklı yaşama hakkı, sağlık hakkı, sağlık hizmetinden yararlandıkları sırada yararlandıkları hakları, yani sağlıklılıkları ile ilgili temel hak ve hizmetlerin neler olduğunu ortaya koyalım.

Yukarıda belirtilen bildirge ve mevzuatta açıkça belirtildiği üzere, öncelikle; sağlıklılık halini ortaya çıkaracak olan temel unsurlar arasında yer alan, “konut”, “beslenme” ve “sağlıklı çevrede yaşama” konusundaki tüm gereksinimler gerek toplumsal, gerekse bireysel bağlamda sağlanmalıdır.

Aç, açıkta ve kötü koşullarda yaşamak zorunda kalan hiçbir çocuk ve genç olmamalıdır. Bunların yalnız “iaşe”, “yardım”, “dayanışma” biçimindeki desteklerle sağlanıyor olması da yeterli değildir. Asıl olarak bu topluma hizmet etmekle yetkili ve görevli kurumların, kendi olanaklarıyla bu hizmetleri gençlere sunmalı ve yararlanmalarını sağlamalıdır.

İkinci olarak; sağlık hizmetlerinin sunumu aracılığıyla sağlıklılığın sağlanması ve sürdürülmesi gereklidir.

Bu bağlamda gençler “kişisel ve bedensel gelişimleriyle ilgili olarak gereksindikleri tüm sağlık hizmetlerine ulaşmalı ve herhangi bir koşul ve karşılık söz konusu olmadan onlardan yararlanmalıdırlar”.

Bu konudaki hizmetler ise şunları kapsamalıdır:

- *Gençlerin bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimini sağlayacak her türlü hizmet ve destekle birlikte, onların kendilerine yönelik uygulayacakları sağlık açısından gerekli bireysel bakımlarıyla ilgili tüm gereksinmelerinin sağlanması,*
- *Başta, yaşın gereği yeni ortaya çıkan cinsel ve cinselliğin yaşanması sırasında ortaya çıkabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik olanlar; bazı genetik geçişli hastalıklar ve kişinin bedensel hijyeniyle ilgili olanlar olmak üzere, gencin o zamana kadar henüz öğren(e)mediği, kendi sağlığıyla ilgili, kendine uygun ve gereksinim duyduğu her türlü sağlık bilgisine açıkça ve yeterli bir şekilde ulaşması ve bunları öğrenmesinin sağlanması,*
- *Başta gençlerin durum, eylem ve etkinlikleri nedeniyle ortaya çıkanlar olmak üzere, gençliğin sağlığını olumsuz etkileyecek her türlü nedenin öngörülerek ortadan kaldırılması, bu bağlamda erken yaşlarda başlayan her türlü bağımlılığın önlenmesiyle ilgili hizmetlerin özel merkezler ve uzmanların katkı ve desteğiyle sağlanması,*
- *Ortadan kaldırılamayan nedenlerin olumsuz etkilerini önleyecek şekilde, sağlığı koruyucu kişisel önlemlerin öğretilmesi, onların alınmasının sağlanması, dolayısıyla gençlerin hastalıklardan korunması ve bunun için gerekli koşul ve olanakların sunulması,*
- *Her türlü önleme ve koruma çabalarına karşın yine de ortaya çıkabilecek çeşitli hastalıkların, olabildiğince erken ve geri dönüşü mümkün olmayan olumsuz sonuçlar yaratmadan önce saptanması, buna uygun tanı, tedavi süreç ve uygulamalarının tümünden, herhangi bir karşılık söz konusu olmaksızın yararlanmasının sağlanması,*
- *Tüm bu hizmetler ve yapılacak işlemler sırasında daima kendi kararının kendisinin vermesinin sağlanması, bunun için gerekli aydınlatmanın ve sonucunda söz konusu olan “aydınlatılmış onam”ın bizzat kendisinden alınması,*
- *Bu hizmetler sırasında uygun sağlık kurumu ve hekim seçimi de dahil olmak üzere, sağlık hizmetinden yararlanma sırasında söz konusu olan her türlü hasta/kişi hakkının gözetilmesi; bu bağlamda, kişisel düşünce, değer ve inançlara saygılı olunması, mahremiyet ve güvenliğin sağlanması, insana ve insan onuruna yakışır bir hizmetin sunulması, karşılaşılan olumsuzluklarla ilgili olarak başvuru mekanizmalarını kullanması ve haklarını araması*

- *Tümüyle ortadan kaldırılamayan ve yaşamla birlikte sürececek herhangi bir sağlık sorununun varlığı halinde, bunun gencin yaşamını olumsuz etkilemeyecek şekilde yaşamla bağdaşır kılacak ve çeşitli sorunlar yaşamasını önleyecek tedbirlerin alınması, bu yöndeki gerekli hizmetlerin sağlanması, rehabilitasyon ve destek sistem ve hizmetlerinin sunulması,*

- *Bütün bu hizmetler için hem genel sağlık hizmetlerini, hem de durumuna uyan ve onun gerektirdiği özel sağlık kurumlarının var olması, bunların işler halde tutulması, herhangi bir karşılık ödemek zorunda kalmaksızın gerekli tüm hizmetlerden gençlerin eşit biçimde yararlanmasının sağlanması,*

Bunların tümü sağlıklılığı ortaya çıkaracak en temel ve olmazsa olmaz hizmetler olup, her gencin ön koşulsuz bir şekilde yararlanması gereklidir.

Tüm bu hakların ve onları sağlayan hizmetlerin varolduğu bir ortamı “verili bir durum” olarak kabul edelim ve yukarıda tanımladığımız bölümlere uygun olarak, bunlara ek olarak farklı gençlik gruplarına sağlanması gereken hizmetler üzerinde duralım.

Öğrenci gençliğin somut hakları ve bunlara yönelik hizmetler

Temel eğitim ve/ya üniversite eğitimi içinde olan gençlik kesiminin sağlık hakkını ve sağlıklı yaşama hakkını sağlayacak olan diğer hizmetler şöylece sıralanabilir.

- *Yukarıda söz konusu edilen hizmetlerin, gencin eğitimini engellemeyecek ve geciktirmeyecek şekilde onun en yakınında ve her zaman ulaşacağı biçimde kolaylaştırılması ve özel olarak sunulması,*

- *Bu hizmetler ve onların gerek kıldığı, araç, gereç, sarf malzemesi ve donanım için onun herhangi bir ek bedel ve karşılık ödemesinin istenmemesi,*

- *Bu hizmetlerin yine onun tercihinin göre bireysel olarak veya diğer kendine benzer durumda olanlarla birlikte ve bir arada almasının ve yararlanmasının sağlanması,*

- *Bu hizmetleri ona sunacak kurumlarda, onun durum ve koşullarını bilen, eğer gerekiyorsa bu anlamda bir pedagojik formasyondan da geçmiş personel ve uzmanların bulunması ve hizmetlerin onlar tarafından verilmesinin sağlanması,*
- *Süreğen hastalık ve engellilik halleri bulunan gençlere yine bireysel tercihleri de göz önüne alınarak, eğitimle ilgili gereksinimlerini tam olarak karşılayacak her türlü destek ve yardımın yapılması ve böylelikle eğitiminin kolaylaştırılması,*
- *Eğitimden, eğitimin içeriğinden, eğitim ortamından, eğitimde rol oynayan ve görev alan kişilerden kaynaklanan, başta psikolojik olanlar olmak üzere, öğrenci gencin sağlığını olumsuz etkileyen her türlü durum ve nedenin önceden öngörülerek önlenmesi ve ortaya çıkmışsa giderilmesi, bu amaçla öğrenci gençlere yönelik her türlü destek ve hizmetin sunulması,*
- *Öğrenci gencin sağlıklılık halini daha iyi kılacak, spor, sosyal etkinlik vb. her türlü ortam ve olanağın sunulması, öğrenci gençliğin bu yöndeki çabalarının her durumda özendirilmesi ve cesaretlendirilmesi ve desteklenmesi; bağlamda eskiden olduğu gibi öğrenci gençlere hizmet veren sağlık sosyal hizmet birimlerinin mediko-sosyal birimler olarak eskiden olduğu gibi korunması, bunların toplum içindeki genel sağlık kurumlarıyla ilişkilendirilmesi ve bağlantılı olarak çalışır halde tutulması,*

Çalışan gençliğin somut hakları ve bunlara yönelik hizmetler

Yaşamını sürdürebilmek için bir karşılık alarak ya da kendi aile/ev ekonomilerinin gereği olarak herhangi bir ekonomik faaliyet içinde olanların, ücretli/sigortalı olsun olmasın sağlıkları ve sağlıklılık halleriyle ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz genel hizmetlere ek olarak sahip oldukları haklar ve bunlara karşılık gelen hizmetler ise şunlardır:

- *Gençlerin yaptıkları işin onların bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimlerine uygun olmasının sağlanması, bunun için gerek çalışan gençleri, gerekse gençlerin çalıştığı iş yerleri ve çalışma ortamlarının onlara ve gelişme gereksinimlerine uygun bir şekilde düzenlenmesinin sağlanması, tüm bunları kontrol eden ve denetimini gerçekleştiren sağlık ve çalışmayla ilgili sistemlerinin kurulması ve işletilmesi,*
- *Gençlerin iş dolayısıyla karşılaştıkları her türlü olumsuzluğun onların sağlık ve sağlıklılıklarını olumsuz yönde etkileyip etkilemeyeceği konularında*

bilgilendirilmesi, bu olumsuzlukların engellenmesi ve gençlerin bu tür işlerde istihdamlarının önlenmesi, çalışmak zorunda olanların bu olumsuzluklardan korunması için gereken bilgi, donanım ve araç gereç desteğinin sağlanması, bunlarla ilgili başvuru ve hak arama mekanizmalarının işletilmesi, gerekli yönlendirme ve desteklerin sağlanması,

- *İş ve işçi sağlığıyla ilgili sağlık birimlerinin, özel olarak gençlere ve gençlerin gençliklerinden kaynaklanan gereksinimlerine yanıt verecek düzey ve durumda olmasının sağlanması, bu birimlerin toplumun genel sağlık birimleri ve yalnız gençlere hizmet veren sağlık kurum ve kuruluşlarıyla eşgüdüm ve işbirliği içinde çalışmalarının sağlanması,*

- *İş giriş ve çalışma sırasındaki sağlıklılık ve işe uygunluk durumlarının kaydı, kontrolü ve izlemesinin yapılması, bunların gencin çalışmasını ve çalışma isteğini engellemeyecek şekilde gerekli bilgi ve diğer desteklerle bütünleştirilmesi,*

- *Engelli gençlerin kendi istekleri doğrultusunda çalışmaları sağlanırken, işlerinin gerek engelleri, gerekse işin neden olduğu ya da olacağı sağlık sorunlarının aşılması için gerekli, yönlendirme, tıbbi yardım ve bakım, destek, rehabilitasyon ve hizmetlerin sağlanması,*

Evinde yaşayan gençlerin somut hakları ve bunlara yönelik hizmetler

Kendini geliştirme ve yaşamını sürdürme dışında herhangi bir üretim ve eğitim faaliyeti içinde olmayan gençlik grubunun da genel olarak tüm gençliğe yönelik olanlar dışında sağlıkları yönünden bazı hak ve bunlara uygun hizmetlere gereksinimleri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu grup içinde orta ve alt gelir düzeyinde bulunanlar, küçük kentlerde ve büyük kentlerin varoşlarında yaşayanlar, eğitim/sınav süreçlerinde elemelere maruz kalanlar, herhangi bir nedenle eğitim olanağından yoksun bırakılanlar, çalışabilecek durumda olmakla birlikte iş bulamayanlar, işsiz bırakılanlar ve istihdamla ilgili çeşitli sorunları olanlar ağırlıkla yer almaktadırlar.

Bu kesimin yine durumlarından kaynaklanan başta beslenme ile ilgili fiziksel sorunlar ve evde bulunmaktan kaynaklanan psikolojik sorunlar olmak üzere çeşitli düzeylerde ciddi sağlık sorunları bulunmaktadır.

Büyüme ve gelişmenin tamamlanması, yaşamın idame ettirilebilmesi, hastalıkların önlenmesi ve sağlığın iyileştirilmesi için yeterli ve dengeli bir beslenmenin çok önemli olduğu bilinmektedir. Bu konuda yaşanan sorunlar özellikle gençlik sırasında ve yani gelişimin en kritik dönemlerinden birisinde olduğunda çok ciddi ve büyük sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Özellikle obezite olarak adlandırılan aşırı kilo alma ve yağlanma ile bunun tam tersi bir durum olarak ortaya çıkan fiziksel durumu koruma amacıyla ya da başka gerekçelerle yapılan aşırı açlık halinin önlenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda sağlıksız beslenme alışkanlıkları, öğün atlama, düşük kalorili diyet ve fiziksel aktivitenin azlığı, yemenin kısıtlanması, aşırı yemek yeme, zararlı yemek alışkanlıkları ile anoreksia nervosa ve bulimia gibi hastalıklar, sık görülen ve erken çözümlenmesi gereken ve bu grup içinde çok daha yaygın olan sağlık sorunları arasındadır.

Bu grup içinde geleneksel aile yapısı, çeşitli adet ve alışkanlıkların etkisiyle en büyük olumsuzluğu genç kızlar üstelik de daha ergenlik dönemlerinden başlayarak yaşamaktadır.

Benzer biçimde yine bu grup içinde yer alanların önemli bir bölümü herhangi bir şekilde bir “engellilik hali” içinde bulunanlardır. Aileler onları dışarıya göstermemek adına adeta ev ve aile ortamları içinde hapsedmekte ve engellerinden kaynaklanan sağlık sorunlarına bir de böyle yaşamının getirdiği sorunlar eklenmektedir.

Gençlerin tümü için söz konusu olsa da bu grupta yer alanlarda sık karşılaşılan bir durum da “cinsel istismar ve şiddet”tir. Cinsel istismarın sıklığı, tüm vakaların rapor edilmemesi nedeniyle tam olarak bilinmese de bununla karşı karşıya kalan kesimlere ilişkin bilgiler değişik kaynaklarda %30'lara kadar ulaşmaktadır.

Yaşanan cinsel şiddet biçimleri arasında “taciz” en üst sırayı almakta, bunu tecavüzler, flört şiddeti, ensest, pornografiye maruz bırakılma ve seks ticaretine konu edilme gibi durumlar izlemektedir.

Genç kadınların, cinsel istismara ve şiddete daha fazla maruz kaldıkları bilinmektedir. Bir resmi veriyle ortaya konulması gerekirse tüm dünyada, cinsel içerikli saldırıların yaklaşık yüzde 50'sinin 15 yaş ve altı ergen genç kızlara yöneldiği ifade edilmektedir. Kuşkusuz bu yöndeki eylem ve uygulamalar, beraberinde ciddi fiziksel ve mental sorunların yanı sıra cinsel yolla bulaşan hastalıkları da gündeme getirmektedir.

Tüm bu durumlar göz önüne alındığında bu kesimin bu konuları ortaya koyacak, önleyecek, tanı ve tedavisini gerçekleştirecek ve en önemlisi bilgilendirecek şekilde verilecek hizmetlerin tümünün şu iki unsuru içermesi gereklidir.

- Sağlık ve sosyal hizmetlerinin birlikte ve bir arada sunulması,
- Bu hizmetlerinin onlara doğrudan ve buldukları yerlerde ulaştırılmasıdır.

Bu amaçla sağlık ve sosyal hizmet görevlileriyle birlikte ev ziyaretlerinin yapılması, bu ziyaretler sırasında sağlık durumlarının ve gelişimlerinin kontrol edilmesi, saptanan sağlık sorunlarının üzerine gidilerek çözümlenmesi bir hak olarak kabul edilmelidir.

Bu bağlamda benzer durumda olanların yine ev ve diğer doğal mekanlarda gerçekleştirilecek bilgilendirmeye, sorunları anlamaya ve birlikte çözmeye yönelik toplantılar düzenlenmesi de onların hakları arasında yer alır.

Bu kesimin maruz kaldıkları; yaşamlarını ve sağlıklarını olumsuz etkileyecek, ev/aile içi ve dışından gelecek, taciz, kötü muamele, ensest vb. çeşitli olumsuzlukların, yörelerin özellikleri de dikkate alınarak öngörülmesi, bunlara uygun başta psikolojik yönden olmak üzere çeşitli hizmetlerin yerinde ve karşılıksız olarak sunulması da önemli bir hak olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla sağlık ve sosyal hizmet birimlerinin bu yöndeki hizmetler de iş tanımları arasında yer almalıdır.

Sokakta yaşıyan gençler

Aslında bu grup içinde değeriendirilecek bir kesim de “sokakta yaşıyan ve/veya yaşamak zorunda bırakılan gençler”dir.

Bunlar da hem genel olarak gençliğin sorunlarını, hem yukarıda belirlediğimiz tüm gruplardaki gençlerin sorunlarına benzer sorunları bir arada yaşamaktadırlar.

Bunun daha ötesinde toplumun en alt kesiminde ve tümüyle korunaksız durumda buldukları için bundan kaynaklanan çeşitli ek sorunlarla da boğuşmakta, bir yandan toplumun, diğer yandan devletin, özellikle kolluk kuvvetlerinin çeşitli biçimlerde gerçekleştirdiği hak ihlallerine maruz kalmaktadırlar. Bunların hemen tümü onların “sağlık hakkı” ve “sağlıklı yaşama hakkı”nı da ihlâl etmektedir.

Böylesi hak ihlalleriyle karşı karşıya olan bu grup içindeki gençler bir ihlâli de sağlık kurumlarına başvurma ve onlardan hizmet alma noktasında yaşamaktadırlar. Onlar gereksindikleri bu hizmetlere ya hiç ulaşmamakta, ya da ulaşılar bile gerektiği gibi yararlanamamaktadırlar.

Başlı başına ayrı bir konu olan bu kesimin sağlık ve sağlık hizmetleriyle ilgili hakları arasında somut durumlarından kaynaklanan genel ve özel sağlık durumlarıyla, bulaşıcı hastalıklarla ilgili olabilecek olumsuzlukların saptanması, önlenmesi, tanı ve tedavisini yapılması yanında, özellikle bağımlılıkla ilgili mağduriyetlerin göz önünde bulundurulması da sağlık hakkının bir gereği olarak kabul edilmelidir.

Yapılması gerekenler

Buraya kadar söz ettiğimiz genel ve özel haklar ve bunlara karşılık gelen hizmetler başta da belirttiğimiz gibi bu konuyla ilgili tüm kişi ve kurumlarla onların birlikteliklerinin ve

örgütlerinin önüne çeşitli görevler koymaktadır. Kısaca da olsa bunlara değinmekte yarar vardır.

Bireylerin teker teker “bir ebeveyn” ve/ya “gençlerle ilişkide olan kişiler” sıfatıyla yapması gerekenler

Gençlerin nitelik, özellik ve durumları bireylerin gözünde doğru bir şekilde belirlenmelidir. Onlar yalnızca ülkenin, devletin, ailenin, geleceğin bırakılacağı birer özne adayı değil, bizatihi bu toplumun birer ferdi ve bireyidirler.

Onların hakları olabileceği, bu haklar için herkesten farklı olarak özel bir şeylerin yapılması gerektiği herkesin bilincine yükselmeli ve dahası davranışlarını belirlemelidir.

Gençlere “yetersiz ve değersiz ‘pro-insanlar’ (insan öncelleri)” olarak değil, diğer insanlarla aynı ama onlara göre bazı bakımlardan daha fazla hakka sahip bireyler olarak bakılmalı ve böyle yaklaşılmalıdır.

Böyle bir yaklaşım söz konusu olduğunda, onların sahip oldukları ve karşılanması gereken haklar da daha somut olarak ortaya çıkacaktır.

İkinci önemli nokta onların bu haklarını kendilerinin de mücadele ederek alabilecekleri, ama bunun olması gerekene göre daha geri-ilkel bir durum olduğunun kabul edilmesi ve mutlaka başkaları tarafından onlara sağlanması gerektiği noktasıdır.

Ebeveynler ve tüm bireyler, gerek kendi çocukları ve gençleri için, gerekse herhangi bir şekilde ilişkide buldukları tüm gençler için bunları göz önünde bulundurmalı, tutum ve davranışlarını bu temelde şekillendirmelidirler.

Tam bu noktada adet, alışkanlık, gelenek, ahlak kuralları ve nihayet yasaların belirlediği analık ve babalıkla ilgili tüm kurallar ve düzenlemeler, yeniden ama bu defa burada ifade ettiğimiz haklar penceresinden bakılarak yeniden tanımlanmalı ve bu tanıma uygun tutum ve davranışlar zaman içinde yerleştirilmelidir.

Yukarıda tanımlanan hakların ve onlara karşılık gelen hizmetlerin neredeyse tümü, bir biçimde ebeveynlerin ve diğer bireylerin katkı ve katılımını gerektirmektedir. Dolayısıyla bunlar mutlak bir şekilde yerine getirilmeli, çeşitli nedenlerle getirilmeyenlerin de getirilebilmesi için gereken çaba gösterilmelidir.

Toplumun ve toplum içinde bulunan resmi ve sivil kurum ve her türden yapıların yapması gerekenler

Toplumun tümünün ve toplumsal yaşamın içinde bulunan, onun tarafından kurulan ya da finansmanı sağlanan resmi, sivil tüm kurumlar ve her türden örgütlenmiş yapı da bu konuda üzerine düşen görevleri hakkıyla ve hakça yerine getirmelidir.

Bu yapılar gençleri yukarıda belirttiğimiz biçimiyle öncelikle gençleri haklarıyla birlikte görüp ona göre tutum almalı; dolayısıyla bu hakların benimsenmesi ve uygulanması doğrultusunda çaba göstermeli ama bunun yanında bu hakların gerçekten uygulamada varolması doğrultusunda da kendi üzerine düşen, sorumluluk alanına giren, bireylerin veya onların oluşturduğu topluluk ve yapıların yerine getiremeyeceği ne varsa onları yerine getirecek düzen, organizasyon ve sistemleri, geliştirmeli, kurmalı, işletmeli ve aksayan yanlarını yeniden gözden geçirerek aşama aşama yeniden düzenlemeli ve uygulamalıdır.

Üstelik tüm bu sistem ve onlar aracılığıyla sağlanan hizmetler sırasında bu hizmetlerden yararlanacak kesim olan gençlerin, başta karar süreçleri olmak üzere etkin ve etken katılımlarını sağlamalıdır.

Bu hakların gerektirdiği hizmetler sağlık ve sosyal hizmet kurumları eliyle verilirken göz önünde tutulması gerekenler

Hizmetler kolay ulaşılabilir olmalı, bireysel ve grup olarak hizmet alınabilmeli, gizliliğe azami özen gösterilmeli, danışmanlık ve tedaviyi birlikte kapsamalı, mümkün olduğu ölçüde hizmetler başvuran gençle aynı cinsiyetteki bir görevli tarafından sağlanmalıdır.

Bu bağlamda hizmeti üstelenenlerin yaşça ona yakın, gerekli bilgi ve deneyim bakımından donanımlı, işinin uzmanı, konusunu bilen, alanındaki gelişmeleri izleyen, profesyonel, iyi eğitilmiş, tutarlı, güler yüzlü olmalı, gençlere önyargısız, destek olacak şekilde dostça ve anlayışlı davranmalı, güvenilir ve arkadaşa bir yaklaşımda bulunmalıdır. Her koşulda mahremiyete önem vermeli, gerektiğinde cinselliği dile getirmekten utanmamalıdır.

Diğer yandan bu hakların sağlanacağı sağlık ve sosyal hizmet birimleri kolay ulaşılabilir, mümkünse gençlerin bulunduğu mekanların içinde ve yakınında, fiziksel koşulları yeterli, temiz olmalı, yeterli donanım ve maddi kaynağa sahip olmalı, hizmetten yararlananlar aşırı ölçülerde beklememeli ve zaman kaybına maruz kalmamalıdır.

Hizmeti sağlayan yapılar bunları gerçekleştirirken gençleri önemsemeli, onların da katıldığı çözümleri üretmeli ve yeğlemeli, işbirliğine açık olmalı, çok merkezli ve çok taraflı hizmetler biçiminde hizmetlerini düzenlemelidir.

Gençlerin ve gençlik örgütlerinin yapması gerekenler

En önemlisi gençlerin ve gençliğin kendisini bir özne olarak görmesi ve buna uygun davranmasıdır. Bu bağlamda gençler de haklarıyla birlikte var olduklarının bilincinde olmalı, tutum ve davranışlarıyla her zaman bunu göstermelidirler.

Haklarını öğrenmeli, öğrenmek için çaba sarf etmeli, sonunda farkında olmalı ve bilmeli, yaşamın içinde ve uygulamada da sağlanması için bunları talep etmeli, talebine karşılık

alamadığında bunu ifade etmeli ve hem diğer gençlere, hem bunları yapacak olanlara, hem de onların üzerindeki denetleyicilerine bunları duyurmalıdırlar.

Bu noktada bireysel tutumlar kadar, gençlerin oluşturdukları her türden örgütlenme aracılığıyla oluşturdukları örgütlerin de çok büyük önemi ve bu süreçte vazgeçilmeyecek görevleri vardır.

Her örgütlenme, en başta gençlere bakışı ve yaklaşımıyla bu bilinç içinde olmalıdırlar.

İkinci olarak başta ve öncelikle kendi örgütlenme alanlarıyla ilgili olanlar olmak üzere söz konusu hakları göstermeli, anlatmalı, öğretmeli, bunların talep edilmesi için gençlerin etkin olmasını sağlamalı, ihlâllere yönelik etkin bir gözlemci, saptayıcı ve duyurucu rol üstlenmeli, bu hakların uygulamada varolması ve geliştirilmesi için örgütsel olarak üzerlerine düşenleri yapmalıdırlar.

Her gençlik örgütü hem kendisi için, hem de diğer gruplarda yer alan gençler için ortak ve birlikte çalışma ve uğraşma alışkanlığına erişmelidir.

İşin yapıldığı süreçlerin de, hedeflerin gerçekleşmesi kadar önemli ve öğretici olduğu daima göz önünde tutulmalıdır.

Gençlerin cinsellik ve üremeye ilgili hakları konusunda yapılması gerekenler

Bu noktada gençlerin cinsellik ve üremeye ilgili hakları konusunda yapılması gerekenleri, önemi ve aslında sorunların büyük bir bölümünün nedeni olması dolayısıyla özel olarak ortaya koymakta yarar bulunmaktadır.

Öncelikle gençler cinsellik ve üremeye ilgili hakları olduğunu bilmeli, öğrenmeli, bunları talep etme konusunda çekingen olmamalıdırlar.

Gerek onlara bu hakları sağlayacak ya da bu haklardan yararlanması sırasında etkin olacak tüm kişi ve kurumlar da en başta gençlerin de cinsellikleri ve cinsel yaşamları olduğunu bilmek ve kabul etmek, onların bu haklarına saygı göstermek kaydıyla; bu konudaki her türlü gereksinimleri göz önünde bulundurulmalı, gençlerin uyarı ve taleplerine kulak vermeli ve ciddiye almalıdır.

Ergenlik dönemine giren tüm bireyler ve gençler cinsellikleri ve üremeyle ilgili olarak gereksinim duydukları her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşabilmeli, bu bilginin sağlanmasında herhangi bir kısıtlama söz konusu olmamalı, ebeveynler ve gençlerle ilişki içinde bulunan toplumun diğer bireyleri bu anlamda bilgi ve deneyimlerini gençlerle paylaşmalı ve onlara gereken desteği sunmalıdır.

Benzer biçimde, gerek eğitim süreçlerinde, gerekse toplumsal ve bireysel sağlık hizmetlerinde ve bu hizmetleri yerine getiren sağlık kurumlarında bu alanda özel hizmet birimleri oluşturulmalı ve gençler her koşulda gereken desteğe ve hizmete ulaşabilmelidir.

Bu alanda cinselliğin somut pratik yaşanması sırasında gereksinim duyulan, kondom, gebelikten korunma, vücut hijyen ve bakımında kullanılan araç ve gereçlere gençlerin kolaylıkla ulaşmasının ve yararlanmalarının sağlanması da kamusal bir görev olarak tanımlanmalı ve yerine getirilmelidir.

Son söz

Bu yazımda buraya kadar açıklamaya çalıştığım hakların karşılığı olan uygulamaları gençlerin ve onların örgütlerinin doğrudan üstlenmelerinin onların işi olmadığı çok iyi bilinmelidir.

Çünkü bir hakkın gerçekten hak olabilmesi için, onun herhangi bir biçimde ve nedenle onu geçici olarak sağlayandan bağımsız olarak herkes için varolması ve uygulanması gereklidir.

Örneğin gençlik örgütlerinin örneğin cinsel ilişkiyle bulaşan hastalıklar konusunda bir öğretici faaliyeti yerine getirmesi kuşkusuz olumlu bir şeydir. Ama bu bilgilendirme eğer tüm gençler için bir hak olarak tanımlanmışsa, bu faaliyetin herkes için gerçekleştirilmesi, gençlerin tümünün bu bilgileri edinmesinin sağlanması hedeflenmelidir.

Dolayısıyla bu örgütün bu hakkın yerine getiricisi olarak sorumluluk üstlenmesi yerine bu hakkın herkesin ulaşabileceği bir uygulamaya dönüşmesi için çaba sarf etmesi daha doğru ve gerekli bir yaklaşım olacaktır. Bu süreçlere katılımın gençlerin ve örgütlerin en temel haklarından birisi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu nedenle gençler hedef ve çabalarını bu noktada yoğunlaştırırlarsa, hem kendileri hem de tüm gençlik adına daha çok ve daha önemli bir işi başarmış olabilirler.

Sosyal haklarla ilgili belki de en temel yanlış anlaşılma bu noktada şekillenmektedir. Sosyal hakların bir “dayanışma hakkı” olarak tanımlanması, onun karşılayanın bu dayanışma doğrultusunda eşitlerine ve benzerlerine göre biraz daha farklı ve ileri noktada bulunanın dayanışma yoluyla bu hakların sağlanmasını ve bu şekilde kavranmasını gerektirmez. Onu dayanışma hakkı haline getiren, daha farklı ve ileri noktada olanların benzerlerinin de kendilerinin bulunduğu noktaya gelmesi için sarf ettikleri çabadır. Kuşkusuz hakların doğru algılanması, o hakların varolması için yapılacak çalışmalar kadar önemlidir. Bu noktada çaba gösterenler de her zaman verdikleri emeğin ürününü alacaklardır.

E.2. RUH SAĞLIĞI, GENÇLİK VE SOSYAL HAKLAR

*Şehnaz Layikel**

Ruh sağlığı alanında hak-temelli ve yaşamın her alanına katılımı hedefleyen sosyal politikalara ihtiyaç var. Tam rakamlar bilinmese de Türkiye’de yaklaşık olarak 1,5 milyon kişinin zihinsel engellilik, 1 milyon kişinin ise ruhsal sıkıntılar nedeniyle devlet kurumlarına bakım ve tedavi için başvurdukları tahmin edilmektedir. Bu konuda kesin ve detaylı istatistiklerin olmayışı sorunu gözlerden uzak tutma eğilimimizle ilişkili olabilir. Bu yazıda çoğunlukla doğum hataları ve genetik nedenlerden kaynaklanan zihinsel engellilikten çok, kişileri çoğunlukla gençlik yıllarında etkilemeye başlayan ruh sağlığı sorunları ve beraberinde getirdiği sıkıntılar sosyal haklar bağlamında tartışılacaktır. Yazının kapsamının bu şekilde belirlenmesinin sebebi her iki konuyu da bu yazı kapsamında hakkını vererek tartışmanın zorluğudur.

Ruh sağlığı ve gençlik çeşitli bakış açılarından ele alınabilecek bir konudur. Bu yazıda konuya birbiriyle son derece ilişkili olduğu düşünülen iki boyutta ele alınacaktır. Birincisi, Türkiye’de geçlik yıllarında yaşanan ruhsal sıkıntılarla baş etmede yardımcı olacak yeterli bir ruh sağlığı sisteminin olmayışı ile bu dönemde yaşanan sıkıntıların uzun süre kişiyi etkileyen ve çoğu zaman psikiyatrik bir teşhisle görünümü değişen durumlarda ortaya çıkan sosyal dışlanma. Her ne kadar şizofreni, bipolar bozukluk, depresyon gibi psikiyatrik teşhisler sorunu toplumun genelinden ayrıksı duran bir azınlığa ilişkin bir sorun gibi algılamamıza sebep olsaydı da, aslında gençlik yıllarında yaşanan sıkıntılarla baş etme konusunda yardımcı olacak yaygın ve ulaşılabilir bir destek sistemi belki de bugün çözülmesi imkansız kronik bir sorunmuş gibi görünen ruh sağlığı problemlerini önleyici bir özellik taşıyabilir.

Çoğunlukla, yetişkinliğe geçiş ve kimlik ile ilgili sıkıntıların yoğunlaştığı lise ve üniversite yıllarında ortaya çıkan ruh sağlığı sorunları kısa dönemli olabildiği gibi uzun süre etkisini sürdüren nitelikte de olabilmektedir. Türkiye’de kişiyi ihtiyaç duyduğu farklı alanlarda destekleyecek çok boyutlu bir destek sistemi olmadığından iyileşme çoğu zaman mümkün olamamakta, bu kişilerin yaşadığı sıkıntılar uzun süre yaşamlarını etkilemektedir. Özellikle sorunun uzun yıllar etkisini sürdürdüğü durumlarda kişiler ve yakınları, yeni bir

* Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi, Kurucu Üye ve Başkan Yardımcısı

yaşam biçimi kurgulamak durumunda kalmaktadır. Aşağıda örnek olaylarla konuyu biraz daha açmak istiyorum:

Mehmet, 22 yaşında bir gençtir. Üniversitede işletme öğrenimi görmektedir ve geleceğe ilişkin pek çok hayali vardır. Yaşadığı psikolojik sorunlar nedeniyle bir süredir eğitimine konsantre olamamakta, sosyal çevresinden giderek uzaklaşmaktadır. Sorunlar artık kendi kendine başa çıkamayacağı bir boyuta ulaştığında bir psikiyatri uzmanına gitmiş ve yaşadığı sıkıntıların psikiyatride bir tanımı olduğunu öğrenmiş, şizofreni teşhisi almıştır. Doktor, kendisine düzenli bir ilaç tedavisi görmesi gerektiğini, bunun tüm hayatını etkileyecek bir hastalık olduğunu, bu hastalıkla yaşamayı öğrenmesi gerektiğini söylemiştir. Mehmet'in o dönemde en çok ihtiyacı olan şey güvendiği birisiyle dertleşmek iken, hastalığını öğrendikten sonra saklama ihtiyacı hissetmiş, en yakın arkadaşlarıyla bile açıkça konuşamamaya başlamıştır. Kendisini farklı biri olarak algılamalarından, dışlamalarından korkmaktadır. Dışarıya hiçbir sorunu yokmuş gibi davranmaya çalışmakta, giderek kendisini daha da yalnız hissetmektedir. Sonuçta Mehmet, eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış, aflatla okula dönmeye çalışmış, ancak eğitimini tamamlayamamıştır. Ekonomik olarak ailesine bağımlı olmak onu çok rahatsız etmekte, son 10 yıldır çalışmak istemekte, ancak başvurduğu işlerden red cevabı almaktadır. Bunu açıkça söylemeseler de, işlere kabul edilmeyişinin işlere engelli kotasından başvuruyor oluşu ve işverenlerin kendisi yerine genelde hafif fiziksel engelli kişileri tercih etmesine bağlamaktadır. Geleceğe dair umutsuzdur. Ömür boyu ailesiyle birlikte yaşama fikrine alışmaya çalışmaktadır. Hayattan beklentileri giderek düşmekte, yaşamdan koptuğunu hissetmektedir. Hastalığının seyrine gelince, pek bir değişiklik yoktur, hatta kendisini giderek daha kötü hissetmektedir. Kendisine en iyi gelen şeyin benzer sorunları yaşayan kişilerle bir araya gelip anlaşıldığını hissettiği sohbetler ettiği ve kendisini eve kapatmadığı zamanlar olduğunu hissediyor.

Bu örnekteki genç gibi yeni yaşam kurgusunda bireyler ve aileleri, farklı alanlarda çeşitli desteklere ihtiyaç duymakta; sağlık, sosyal hizmetler, eğitim, istihdam gibi farklı konuları dikkate alan çok boyutlu bir destek sistemi Türkiye'de henüz mevcut olmadığından, bu kişiler kendi olanakları dahilinde bu destekleri yaratmak durumunda kalmaktadır, çoğu zaman da olanaksızlıklar baskın gelmekte ve gereken destek yaratılamamaktadır. Bu da zamanla hayattan beklentilerini en aza indirgemeleriyle sonuçlanmaktadır.

Ruh sağlığı sorunları yaşayan kişilerin içinde bulunduğu durum daha çok ihtiyaçlar üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır. Ne yazık ki, henüz ruh sağlığı alanını hak-temelli bir bakış açısıyla ele alma alışkanlığını edinmiş değiliz. Bunun bir sebebi, konunun psikiyatri disiplininin içine hapsolmuş olması ve kişilerin yapabildiklerinden çok yapamadıkları üzerinden yapılan bir tanımlamanın egemen oluşudur. İhtiyaç-temelli yaklaşımlar, belirli eksiklikleri giderse de, ruhsal sıkıntılar yaşayan bireyleri yasalar karşısında eşit haklara sahip bireyler olarak algılamaktan uzak kalmakta, tıpkı az önce sözü geçen ailede olduğu gibi beklentilerimizi düşürmekte, bu kişilerin ihtiyacı olan ve sağlanması gereken tek şey tedaviymiş gibi algılanmakta, dolayısıyla sosyal dışlanmanın önüne geçememektedir. Belki de bunun, ruhsal sıkıntılar yaşayan ve psikiyatrik teşhis almış bireylerin hastalıklarından ibaretmiş gibi algılanmasıyla bir ilgisi olabilir. Halbuki her birey gibi, ruh sağlığı sorunları yaşayan kişiler de biyolojik, psikolojik ve sosyal alanlarda kendine özgü özellikleri ve çeşitli ihtiyaçları olan farklı bireylerdir. İşte bu noktada sosyal haklar alanındaki yetersizlikleri ve bunun sebep olduğu sosyal dışlanmanın önüne geçebilmek için neler yapılması gerektiğini tartışmaya başlayabiliriz.

Türkiye'nin, ruhsal rahatsızlıklara karşı damgalama eğiliminin en yoğun olduğu ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Ruhsal sıkıntılar yaşayan bireyler pek çok alanda sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Özellikle de sorun yoksulluğun beraberinde getirdiği zorluklarla ve yoksulluğa bağlı dışlanmayla birleştiğinde, pek çok kişinin kabul ettiği gibi bu bireyler toplumun en çok dışlanan, en kıyısında yer alan gruplarından birini oluşurmaktadır. Kendilerine uzun süre tedavi kurumlarında gördükleri ilaç tedavisinin ötesinde bir destek sağlanmayan bu kişiler çoğu kez var olan becerilerini de yitirmekte, eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmakta ve iş bulamamaktadır. Kimi zaman ailesi tarafından da dışlanan bu bireyler evsiz bile kalabilmekte, kurumlarda barınma ve gıda gibi temel gereksinimlerini karşılamak için yıllarca kalabilmektedir. Bütün bunlar yaygın bir sosyal dışlanmayla sonuçlanmaktadır. Farklı grupların vatandaşlık hakları temelinde toplumsal ve ekonomik yaşama tam katılımını hedefleyen sosyal politikalara ihtiyaç vardır.

Ancak hak-temelli yaklaşımlarla ruh sağlığı sorunları yaşayan bireylerin toplumsal yaşama tam katılımını öngören sosyal politikalar, sosyal dışlanmanın önüne geçebilecektir. Bu politikalar oluşturulurken, yaşamla örtüşüp rtşmedikleri ve ihtiyacı karşılayıp karşılamadıkları, ancak sorunu doğrudan yaşayan kişilere ve yakınlarına danışılarak anlaşılabilir.

Geçtiğimiz Mart ayında Birleşmiş Milletler yeni bir insan hakları sözleşmesini ülkelerin imzasına açtı: “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”. Aslında, bu sözleşmenin oluşturulma süreci sorunu doğrudan yaşayan kişilerin katılımıyla politika belirleme konusunda iyi bir örnek teşkil ediyor. Engellilik alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının ve hak savunucusu grupların aktif katılımıyla hazırlanan sözleşmenin temel ilkeleri şöyle:

- İnsani onur, kendi tercihlerini yapma özgürlüğü dahil olmak üzere bireysel özerklik ve bağımsızlığa saygı
- Ayrımcılık yapmama
- Toplumsal yaşama tam ve etkin katılım ve içerilme
- Farklılığa saygı ve engelli bireylerin insanlığın ve insan çeşitliliğinin bir parçası olarak kabul edilmesi
- Fırsat eşitliği
- Ulaşılabilirlik
- Erkek ve kadınlar arasında eşitlik
- Engelli çocukların gelişen yetilerine saygı ve kimliklerini koruma haklarına saygı

İlkelerden de anlaşıldığı gibi, sözleşme her türlü engeli olan bireylerin toplumsal yaşama eşit vatandaşlar olarak tam ve etkin katılımını öngörüyor. Büyük bölgesel psikiyatri kurumlarında, yaşadıkları çevrelerden uzakta, çoğunlukla ilaç tedavisiyle sınırlı bir tedavi gören kişilere nasıl bir yaşam istedikleri sorulduğunda, sözleşmedeki ilkelerin oluşturulması gerekli olan politikalara ilişkin somut izdüşümlerini duyabiliyoruz. Şöyle diyorlar: “Yaşadığım yere yakın olmak istiyorum; çalışabilmek, üretebilmek istiyorum; okuluma geri dönmek istiyorum; ailemin yakınında olmak istiyorum; ihtiyaç duyduğumda danışabileceğim kişiler olsun istiyorum; kendime ait bir evim olsun istiyorum,....”. Her ne kadar onlar bunları hak olarak tanımlamasa ve “bunlar bizim hakkımız” demese de, bu alana yönelik politikalar oluşturulurken dikkate alınması gereken sosyal hakları özetliyorlar ve sosyal dışlanmanın nasıl önlenebileceğine ilişkin ipuçlarını veriyorlar.

Son söz olarak: Ancak, tüm dezavantajlı grupların ve farklılıkların yaşamın her alanına tam katılımları mümkün hale geldiğinde, sosyal dışlanmadan söz etmemize artık gerek kalmayacak. Belki de sosyal dışlanmanın olmadığı bir toplumu, dezavantajlı gruplarla ve farklılıklarla yaşamın her alanını paylaşabilme ve birlikte yaşama üzerine düşünerek

kurgulamaya ve bunu yapmaya yıllardır dışlanan gruplar için onlara kulak verip beklentilerimizi düşürmeden çözümler üretmekle başlayabiliriz. İnanıyorum ki, o zaman farklılıklarla zenginleşmiş bir dünyada yaşayabileceğiz.

E.3. DERLEME İÇİN SONUÇ YERİNE

Yiğit Aksakoğlu

Gençlik ve sağlık hakkı gibi bir konunun sağlık politikalarından bağımsız tartışılmasını beklemek mümkün değildir. Sağlık politikalarının zaman içinde değişiminin önemli göstergelerinden biri de sağlık alanında yapılan harcamalara bakmak olabilir. Zaman içinde kamu ve özel sektörün sağlık harcamalardaki katkılarının değişimine bakmak önemli birkaç ipucu verebilir.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, 1997 – 2005 arasında, Türkiye’de sağlık harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın %4,2’sinden %7,7’sine ulaştığı görülüyor. Sağlıkta hem özel, hem kamu harcamaları artarken, aralarındaki artış farkı dikkat çekiyor (Tablo – 1). Sağlık Bakanlığı harcamalarının toplam sağlık harcamalarındaki oranı %21’den %18’e düşmüş, sosyal güvenlik harcamaları %27’den %37’ye çıkmış, kişilerin kendi ödedikleri harcamalar %28’den %19’a düşmüştür. Fakat en çarpıcı artış önceden ödenmiş ve risk havuzlama planlarındaki (prepaid and risk- pooling plans) harcamaların artışıdır. Bu harcamaların toplam sağlık harcamalarına olan oranı 1997 – 2005 arasında, %0,1’den %3’e çıkmıştır. Bu artış açıkça, sağlık politikasındaki değişimin çarpıcı bir şekilde sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi yönünde olduğunu, hatta bu özelleştirmenin de en çok herhangi bir sağlık hizmeti vermeyen sigorta şirketlerinin sektörden aldığı payın artmasıyla gerçekleştiğini göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü verileri 2005’e kadar olduğu için, özellikle bu dönemden sonra şekillenen sağlık politikalarının vardığı yerle ilgili bir şey söylemek mümkün değildir.

Tablo – 1: Sağlık Harcamaları Verileri Değerlendirmesi⁵²

B. Değerler oranlar ve seviyeler	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Sağlık Sistemi Harcamaları ve Finansmanı									
I. Finansman sağlayan kurumların ölçümü (Milyon NCU)									
Toplam Sağlık Harcaması (TSH)	1 215	2 523	4 985	8 248	13 337	20 524	27 259	33 237	37 013
Hükümetin Genel Sağlık Harcaması (HGSH)	870	1 815	3 047	5 190	9 097	14 445	19 510	24 019	26 426
HGSH'nin TSH'na Oranı	71,60%	71,94%	61,12%	62,92%	68,21%	70,38%	71,57%	72,27%	71,40%
... Sağlık Bakanlığı	255	471	805	1 140	1 822	3 039	3 674	4 461	6 759
Sağlık Bakanlığı Harcamasının TSH'na Oranı	21,02%	18,68%	16,15%	13,82%	13,66%	14,81%	13,48%	13,42%	18,26%
... Sosyal güvenlik fonları	337	918	1 615	2 882	4 595	7 631	10 662	13 152	13 966
Sosyal Güvenlik fonlarının TSH'na Oranı	27,75%	36,40%	32,40%	34,94%	34,45%	37,18%	39,11%	39,57%	37,73%
Sağlıkta Özel Harcamalar (SÖH)	345	708	1 938	3 058	4 240	6 079	7 749	9 218	10 587
SÖH'in TSH'na Oranı	28,40%	28,06%	38,88%	37,08%	31,79%	29,62%	28,43%	27,73%	28,60%
... Hanehalkı cebinden ödemeler	343	705	1 449	2 280	3 114	4 300	5 414	6 372	7 354
Hanehalkı cebinden ödemelerin TSH'na Oranı	28,26%	27,95%	29,07%	27,64%	23,35%	20,95%	19,86%	19,17%	19,87%
... Önceden ödenen, risk havuzlama planları	2	3	211	361	521	747	971	1 153	1 350
Önceden ödenen, risk havuzlama planlarının TSH'na Oranı	0,16%	0,12%	4,23%	4,38%	3,90%	3,64%	3,56%	3,47%	3,65%
... Hanehalkına hizmet veren STK'lar	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Sağlık alanında yapılan değişiklikler yeniden yapılandırma reformu adı altında gerçekleşmektedir. Yeniden yapılandırmanın da içerik olarak daha az devlet katkısı anlamına geldiği söylenebilir. 2004'deki yeniden yapılandırma reformu öncesinde devlet katkısının sosyal güvenlik harcamaları içindeki oranı %40 civarındayken, reform sonrasında bu oran %25'e düşmüştür. Aradaki farkın, “vatandaşlarca daha fazla prim, daha fazla katkı payı, daha düşük emekli aylığı olarak finanse edileceği açıktır”⁵³. Bu değişim Tablo 2'de de gösterilmektedir. Onaylanmayı bekleyen yeni Genel Sağlık Sigortası Sistemi ve Sağlık Sigortası Kurumu Kanunu Tasarısı, yeni bir prim sistemi öneriyor. Buna göre, prim oranı kazancın %12,5'i olarak belirlenirken, asgari ücretin 1/3'ünden az kazancı olanları prim ödemekten muaf tutuyor. 18 yaşına kadar olanların ebeveynleri prim ödediği koşulda sağlık sigortası kapsamında olacağını belirtiyor⁵⁴. Düzenli geliri olmayan veya asgari ücretin 1/3'ünden biraz fazla kazananların nasıl sağlık hizmeti alacağını söylemiyor. Aynı şekilde, gençlerin ve üniversite gençlerinin de sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için kendilerinin veya ebeveynlerinin prim ödemesi gerekiyor.

⁵² Dünya Sağlık Örgütü, Ulusal Sağlık Verileri, 1996 – 2005'den derlenmiştir.

⁵³ Altay, A. (2007)

⁵⁴ Genel Sağlık Sigortası Sistemi ve Sağlık Sigortası Kurumu Kanunu Tasarısı Taslağı, Madde 3: Sigortalının bakmakla yükümlü olduğu kişiler; 18 yaşını doldurmuş çocukları, prim ödeme gücü olmayan; eşi, evli olmayan ve orta öğrenim yapması halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmuş olan, malul olduğu tespit edilen çocukları

Tablo 2: Türkiye’de Devlet Katkısı (2004 ve Reform Sonrası Dönem)⁵⁵

2004’teki Durum	Milyar YTL
SSK, Emekli Sandığı, Bağkur Prim Gelirleri	23,4
Toplam Devlet Katkısı	18,8
Toplam Harcama	42,2
Devlet Katkısının Prim Tahsilatına Oranı	80%
Devlet Katkısının Sosyal Güvenlik Harcamaları İçindeki Oranı	45%
Reform Sonrası Durum	
SSK, Emekli Sandığı, Bağ-kur Prim Gelirleri	23,4
Toplam Devlet Katkısı	5,85
Toplam Harcama	29,25
Devlet Katkısının Prim Tahsilatına Oranı	25%
Devlet Katkısının Sosyal Güvenlik Harcamaları İçindeki Oranı	20%

Bir görüşe göre sağlığın özgürlük ve haklar olmak üzere iki yönü vardır⁵⁶. Bireyin “*kendi biyolojik durumu ve yakın çevresinin koşullarını*” kontrol edebileceği alan olarak sağlık özgürlüktür. Bu özgürlüğün belirlenmesi ise siyasi bir mücadele alanıdır. “Sağlığın adaletli dağılımı” ise bir haktır. Mustafa Sütlaş’ın da belirttiği gibi, gençlere sağlanan sağlık hizmetleri “*iaşe, yardım, dayanışma biçimindeki desteklerle*” değil, bir hak olarak ele alınmalıdır. Farklı risk gruplarından gençlerin sağlık ile ilgili farklı talep ve ihtiyaçlarının karşılanması da bu bağlamda bir haktır. Öte yandan hiçbir özel sağlık kurumunun, ve özellikle sigorta şirketlerinin, yerine getiremeyeceği gençlerin sağlığını bozan koşulların ortadan kaldırılması ise devletle bireyler arasında önemli bir özgürlükler mücadelesi alanıdır. Maalesef bu alan yukarıdaki şartlar altında tartışmamızın gündemine bile girememektedir.

Her ne kadar gençlerin toplumun genelinden farklı ihtiyaç ve talepleri olacağını ve özellikle herhangi bir sağlık sigortası kapsamında olmamalarının önemli bir adaletsizlik olduğunu söylesek de, asıl sorun gençlerin de sağlık politikalarındaki bu yeni durumdan paylarına düşeni fazlasıyla alacak olmalarıdır. Sağlık hakkı ve sağlıklı yaşama hakkı anayasa ve uluslararası metinlerle güvence altına alınmış, kazanılmış bir hakken; hizmetlerin

⁵⁵ <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der64m2.pdf>, erişim tarihi: 02/10/2007

⁵⁶ Ilich, I., 1995

özelleştirilmesi ve özellikle mediko-sosyal tesislerin kapatılması gibi yöntemlerle üniversite gençliğinin elinden bu hakkın alınması Türkiye’de sağlık hakkı ve gençlik konusunda ciddi bir sorun alanına işaret etmektedir. Dolayısıyla gençler ve sağlık konusunda, gençler için ve üniversite gençliği için özelleşmiş hizmetler veren mediko-sosyal tesisler gibi sağlık merkezlerini ve bu hizmetlerin içeriğini tartışmıyoruz. Tüm bunların yanı sıra gençlerin sağlığını bozan çevresel koşulların iyileştirilerek; özgürlükler alanının genişletilmesi de yine tartışılmadan kalan başka bir sorun alanı olarak kalıyor.

Kaynaklar

Altay, A., Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sayıştay Dergisi*, No: 64, Ocak-Mart 2007, sf 33-58,

<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der64m2.pdf> erişim tarihi: 02/10/2007

DSÖ, Ulusal Sağlık Verileri, <http://www.who.int/nha/country/tur/en/>

Illich, I., *Sağlığın Gasplı*, Ayrıntı Yayınları, 1995

ALANDAN GENÇLİK VE SAĞLIK HAKKINA DAİR

Sağlık Hakkı, Gençlik ve Medikomu Vermiyorum Kampanyası

Tuna Öztürk-Küresel Eylem Grubu

AKP Hükümeti ile İMF ve Dünya Bankası'nın ortak çalışması olan Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası (SSGSS) yavaş yavaş, sessiz bir biçimde hayatımızdaki yerini almakta. Önce Düzce, Denizli ve Eskişehir pilot bölge olarak seçildi. Süreç öyle bir ilerledi ki İzmir'deki sağlık ocaklarının neredeyse tamamı Aile Hekimliği ismi altında özelleştirildi. Aile Hekimliğini tek cümle ile açıklayacak olursak; 1. basamak sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi diyebiliriz. Bu tanımı Dünya Bankası yapıyor ve 2004 Türkiye raporunda diyor ki "1. basamak sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi anlamına gelen 'aile hekimliği' Türkiye'de ivedilikle kabul edilmelidir".⁵⁷

Bu yasa görüşülmek üzere Anayasa mahkemesi kararıyla şu anki hükümete bırakılmıştı. İlk AKP Hükümeti'nden yetkililer erteleme kararının ardından yaptıkları açıklamalarda "İMF'nin endişeleneceği bir durum söz konusu değil. Biz ne yapar eder, bu yasayı meclisten geçiririz," demişlerdi.

Uzun ismi sizi aldatmasın, yasanın altında sağlığın ticarileştirilmesi yatıyor. Dünya genelindeki neo-liberal uygulamalardan sadece birisi. Yunanistan'da üniversiteleri özelleştiren yasa hazırlandığında öğrencilerin yanıtı net oldu: İşgal. Yunanistan'da aylarca eğitim verilemedi. Fransa'da yeni mezun öğrencilerin iş güvencelerini ellerinden alan CPE yasası önerildiğinde Fransa tarihinin en büyük öğrenci hareketi yaşandı ve hükümet mecburen yasayı geri çekti.

Küresel Eylem Grubu (KEG), Türk Tabipler Birliği (TTB), Sağlık Emekçileri Sendikası (SES) GSS'ye karşı kampanya yürütmeye başladı. Birçok şehirde paneller, toplantılar düzenlendi; üniversitelerde öğrencilere, öğretim görevlilerine, üniversite çalışanlarına GSS ve Aile Hekimliği anlatıldı. Hastanelerde, sağlık ocaklarında, okullarda, sokakta sağlıkta özelleştirmenin nasıl durdurulacağı tartışıldı, bildirimler dağıtıldı. Anlatılanların temelinde sağlık hakkımızın bizim temel hakkımız olduğu ve bu hakkın kar uğruna satılamayacağı

⁵⁷ <http://www.istabip.org.tr/basin/ba20102006.asp>

anlatıldı. Eğer yasa meclisten geğerse artık hasta olarak değil, müşteri olarak görüleceğiz. Hekimler ucuz işgücü olarak görülecek, iş güvenceleri olmayacak. Takım çalışması yerini rekabete ve yapaylığa bırakacak.

Üniversitelerde bulunan mediko-sosyal tesisleri hem öğrenci ve öğretim görevlilerine, hem de üniversite çalışanlarına ücretsiz sağlık hizmeti vermektedir. Fakat GSS ile birlikte medikolar tasfiye edilecek ve kısıtlı yaşam koşullarına sahip öğrenciler ücretsiz sağlık hizmetinden yoksun kalacak. Maalesef mevcut durumu iyileştirmek yerine onu bir masraf kalemi olarak niteleyip, ondan kurtulma politikası seçildi. KEG'in üniversitelerde başlattığı "Medikomu Vermiyorum" kampanyası öğrenciler arasında büyük destek gördü ve 12 Mayıs 2007'de Ankara'da "Medikomu Vermiyorum" eylemi yapıldı. AKP'nin bu kar-yatırım girişimine karşı halk tepkisini sokakta gösterdi. Bugüne kadar on binlerce insan sağlık emekçileriyle, medikoları ellerinden alınmak istenen üniversite öğrencileriyle birlikte yürüdü. İzmir'de "Beyaz Referandum" yapıldı ve yasaya karşı 500 bin beyaz oy çıktı. Mart ayının başında "Beyaz Eylemler" yapıldı ve sağlık emekçileri "Beyaz Grev" yaptı.

Bütün bu aktivizmin temelinde genç insanların dinamizmi, özverisi ve ilgisi var. Yeni nesil mütemadiyen apolitik olarak gösterilse de onlar kolektif bir uyum içindeler ve hareketin içinde yer edinmiş durumdalar. Sağlık, temel hakkımız olan yaşama hakkının yapı taşıdır. Kar uğruna yanlış politikalara değişilemez.

Üniversiteli Kadınlar ve Cinsel Taciz

(Der.) Şebnem Keniş-Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü

Üniversitelerde kadın öğrencilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri cinsel tacizdir. Sadece rahatsız edici *cinsel* davranışların değil *cinsiyetçi* davranışların da cinsel taciz sayıldığı düşünülürse kadınlar günlük hayatta derslerde, kampüste, kantinde vs cinsel tacizin pek çok biçimiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Öğretim görevlileri ve öğrenciler arasında yaş, sosyal statü, akademik birikim gibi ciddi güç eşitsizliklerinin ve bağımlılık ilişkilerinin bulunması cinsel taciz vakalarını artırmaktadır. Türkiye’de üniversitelerin acilen cinsel tacize karşı kurumsal politika benimsemeleri gerekmektedir. Cinsel taciz durumunda uygulanacak prosedürlerin netleşmesi; yaptırımını güçlü, caydırıcı olabilecek disiplin cezalarının belirlenmesi ve cinsel taciz konusunda bilgilendirme çalışmalarını yürütülmesi gerekmektedir. (“Cinsel Tacizin Kavramsallaştırılması,” Şebnem Keniş, Fatma Cansu Varol, BÜ’de Kadın Gündemi, 12.sayı)

Üniversitede Kadın Sağlığı ve Cinsel Sağlık

(Der.) Şebnem Keniş-Boğaziçi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Kulübü

Üniversiteler cinsellikle ilgili deneyimlerin genelde ilk kez yaşandığı alanlardır. Üniversitede cinsel eğitim ve sağlık hizmetleri konusundaki eksiklikler çoğunlukla kadın öğrencileri zor durumda bırakmaktadır. Mağduriyetlerin önlenmesi için kadın ve erkekler için “Gençlik Danışma Birimleri”nin yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi, cinsel danışma ve eğitim telefon hattı kurulması, üniversiteye bağlı revir ve hastanelerde kadın hastalıkları merkezlerinin bulunması, kadın öğrencilere doğum kontrolü ve kürtaj imkanı sunabilecek altyapı ve desteğin sağlanması gerekmektedir. (Üniversiteli Kadınlar Forumu Bildirgesi, Üniversiteli Kadınlar Forumu Kitapçığı, 2006)

F. (GENÇLER İÇİN) BİR SOSYAL POLİTİKA ÖNERİSİ: NASIL BİR GENÇLİK ÇALIŞMASI...

Yörük Kurtaran-Gençlik Çalışmaları Birimi

Genç olma durumu, toplumdaki her bireyin hayatının bir döneminde başına gelmesi itibarıyla aslında toplumun tümünü – en azından bir dönem için – kapsayıcı olma özelliği taşır. Böylece, gençlere yönelik kurgulanan herhangi bir sosyal hizmetin toplumsal hafızadaki meşruiyetinin geçerli olma ihtimalinin yüksek olması beklenmektedir. Sonuçta bu konu üzerine kafa yoranlar ya gençtirler, ya da hayatlarının bir döneminde genç olmuşlardır. Her ne kadar farklı gençliklerin farklı farkındalıklar yarattığı bir gerçek olsa da – çünkü tek bir gençlik türü yaşanmamaktadır – bu farklı gençliklerin de farklı toplumsal risklere açık olduğu bir gerçektir.

Bu makale Türkiye’de özellikle son 10 yıldır sivil toplumda sıkça kullanılmaya başlanan ‘gençlik çalışması’ kavramının içini ‘buralı’ ve ‘yerel’ bir bakış açısı ile gençler ve gençlik örgütlenmeleri ile pratik ve sahada bir yaşanmışlık üzerinden doldurmaya yönelik bir çabadır. Böylece bu metin, çerçevesi belirlenmiş ve belirli değerleri hayata geçirebilen bir gençlik çalışmasının, gençlerin göreceli olarak özerkleşmesine⁵⁸ destek olabileceğini savunacak. Göreceli bir özerkleşme, çünkü bu pratiği kendini ve çevresindeki toplumsal koşullar ve aktörleri yeniden tanımlayarak hiç bitmeyen bir süreç olarak kurguluyoruz. Böylece mutlak bir özerk olma durumu - ki bu bizzat bağımsız olmak ile eşdeğer bir durum olarak adlandırılabilir – yerine dinamik, hareket eden ve sonuçta hiçbir zaman sonu olmayan bir *süreç* olarak anlıyoruz özerkliği. Böylece gençler ve sosyal haklar ilişkisinde, gençlik çalışmasının örgütlenme hakkı gibi, sosyal hakların gençler tarafından talep edilmesini sağlamaya yönelik de bir praksis⁵⁹ olabileceğini önereceğiz.⁶⁰

Böylece gençlik çalışmasını, sivil alanda genel olarak Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK), özel olarak da gençlik STK’larının uyguladığı bir çalışma olarak değil de devletin gençlere sağladığı hak temelli bir sosyal politika aracı olarak kurgulamaya çalışırken gençlik çalışmasının *ne* olduğunu değil, *nasıl* bir gençlik çalışmasının gençlerin hayatına olumlu bir

⁵⁸ Belirli yayınlarda otonomi olarak da geçen kelimeyi İngilizce’de ‘autonomy’ nin karşılığı olarak, çok geniş anlamı ile ‘dış otoriteden bağımsız olmak’ anlamında kullanıyoruz.

⁵⁹ Teorik bilginin pratik uygulama *sürecinde* ‘hareket ve/veya eylem’ anlamında kullanıyoruz.

⁶⁰ Gençlerin örgütlenme ve sosyal hak talepleri ilişkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için Evren Ergeç’in aynı rapordaki Gençler ve Örgütlenme makalesi.

müdahale olabileceğini tartışacağız. Böylece, gençlik çalışmasını *kimin yaptığı, kime yönelik* yaptığı ve hangi *tema* çerçevesinde bu pratiğin hayata geçirildiği sorularının en az birine ‘gençlik’ cevabı verildiği ölçüde çalışma bu makalede gençlik çalışması olarak alınacaktır.⁶¹ Bu geniş tanıma eklenmesi gereken bir temel nokta, bu kavramın sosyal politika çerçevesinde tartışılacağıdır. Bu temelde gençlere yönelik kurgulanacak bir sosyal politika bütününe *içindeki* bir gençlik çalışmasının, aslında refah devletine giden yoldaki temel duraklardan biri olabileceğinin de altını çizmeyi umuyoruz. Bu sosyal politika bütününden kasıt, kolektif olarak doğrudan gençlere yönelik risklere işaret eden siyasi eylemlerin hayata geçmesidir.

Gençlerin Özerkliği

Özerklik, siyaset teorisi bağlamında çok tartışılan bir kavram. Kelime bu anlamı ile kendi içinde bir özerk özne ve bu öznenin ilişkide bulunduğu bir başka kişi, kurum, çevre veya gerçeklik tanımlıyor. Böylece ister istemez özne ile diğeri arasındaki Foucault’nun tarif ettiği biçimde bir güç ilişkisinin de var olduğunu kabul etmek gerekiyor⁶² – ki bu ilişkiler yumağı sadece devlet ve birey, devlet ve sınıf gibi ikilikler üzerinden değil, insan ilişkilerinin bulunduğu her zaman ve her mekanda mevcut. Böylece gençlerin sadece devlete karşı bir özerkleşmesi değil aile, aile içinde ana/baba figürü, arkadaş çevreleri gibi daha geniş bir ilişkiler yumağı ile olan ilişkisi üzerinden bir özerklik tanımı yapmak gerekiyor. Fakat varolan bu güç *ilişkisinin* tanımlanması, anlamlandırılması ve çözümlenmesi bu metin çerçevesinde bilinçli olarak *yapılmayacak*. Bu zaten başlı başına bir siyaset teorisi sorunsalı olarak birçok makale ve akademik yayında tartışılmış durumda. Ayrıca böylesine derin bir konunun Türkiye’de gençlik ve sosyal haklar alanındaki büyük resmi görmek isteyen ve bu resim üzerinden pratik politika önerileri yapmayı amaçlayan bir raporda yeteri kadar ayrıntılı olarak incelen(e)memesi gibi bir kaygıyı taşıyoruz. Bu perspektifimiz, bu güç ilişkisinin varolmadığını değil, hatta varolmasına rağmen bu metinde yer alamayacağı ile ilgili bir durum tespiti aslında. Buna ek olarak özerkliği sırf ekonomist bir mantık açısı ile, finansal açıdan kendi ayakları üzerinde durmak, olarak da tanımlamıyoruz. Aksine, özerkliği, bu tanımı da içeren, daha geniş bir anlam ile mevcut toplumsallık (ki bunun içine aile, devlet ve piyasa üçlüsü ve birbirleri ile ilişkisinin bütünü dahil) ile bağlarını edilgenlikten etkenliğe giden

⁶¹ Bu üç sorunun birbiri ile ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de sivil alandaki gençlik çalışmasının haritalandırılması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gülesin Nemetlu, Türkiye Gençlik Çalışması Alan Raporu, Gençlik Çalışmaları Birimi, 2007 (basım aşamasında)

⁶² Foucault, Michel. Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977. Ed. Colin Gordon. New York: Pantheon Books, 1980

yolda dönüştürebilen bir ilişkiler bütünüdür durumu olarak alıyoruz. Böylece özerklik, kendi içinde ‘hareket’ odaklı bir süreci kapsıyor. Bu süreç, hem gencin kendisini hem de çevresini zamana kısıtlı kalmadan ve bir döngü çerçevesinde sürekli olarak yeniden tanımlamasını, hem de bu tanımlama sonucu davranışları ile değiştirmesini içeriyor. Başka bir tanım ile özerklik kendi içinde bir aktif olma durumunu da içeriyor. Tam da bu yüzden gençlere yönelik eğitim, istihdam, sağlık, barınma, adalet, seyahat, vs. gibi sosyal politika araçlarından hangisi gençlerin özerkliğini arttırmada destek olur sorusunun birçok cevabı mevcut.⁶³ Daha önce değinildiği gibi, bu makalenin konusu, bu birbirinden belki de ayrılamaz biçimde önemli olan (çünkü ihtiyaçların hiyerarşisi yoktur) politikalardan biri olan gençlik çalışmasının nasıl olabileceği üzerine.

Gençler

Gençlik çalışması ile ilgili yazabilmek, kendi içinde bir ‘genç’ tanımını önceden yapabilmiş olmayı getiriyor. Farklı kurumların gençlere bakışı çerçevesinde farklı gençlik tanımları mevcut. Birleşmiş Milletler (BM) gençleri tanımlarken 15 – 25 yaş aralığını alırken⁶⁴ Avrupa Komisyonu’nun Gençler Eylemde⁶⁵ (eski adıyla Gençlik Programı) adlı programı – yaşlanan Avrupa Birliği (AB) nüfusunu da göz önüne alarak – programdan yararlanabilme yaş aralığını – belirli Eylemler için – 15 – 29 olarak belirlemiş durumda. Türk dil kurumunun internet sözlüğünde⁶⁶ genç kelimesinin karşılığı ‘Yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı’ olarak tanımlanmıştır. Gençlik kelimesi için ‘Genç olma durumu, ihtiyarlık karşıtı’,⁶⁷ ‘İnsan hayatının ergenlikle orta yaş arasındaki dönem’⁶⁸ ve ‘özellikle çocukluk ve yetişkinlik arasındaki dönem’⁶⁹ tanımlarına da rastlanmaktadır. Burada özellikle gençler ile ilgili bir tanım yapılıyorken sadece yaş odaklı bir tanımın yapısı itibariyle eksik kalacağını belirtmek gerekiyor. Çünkü genç dediğimiz kitle kendi içinde heterojen bir yapıya sahip. Böyle bir yapı da ister istemez gençler içindeki farklı kesimlerin farklı ihtiyaçları olduğunu; böylece bu farklı ihtiyaçlara yönelik farklı sosyal politika araçlarının hak temelli yapılandırılmasının önemini bir kere daha gözler önüne seriyor. Örnek vermek gerekirse; devletin 20 yaşında bir öğrencinin ihtiyaçlarına yönelik sağlayabileceği destekler ile 20 yaşında evinden çık(a)mayan

63 Autonomy for Young People: Report on the ETUC Youth Working Seminar, 11 – 12 Eylül 2002, Brüksel, s. 2

64 In World Youth Report 2005 (Young People today and in 2015), pp. iii

65 Youth in Action

66 Türk Dil Kurumu. www.tdk.gov.tr

67 a.g.e.

68 a.g.e.

69 Merriam - Webster Online. <http://www.m-w.com/dictionary/youth>

bir kadına yönelik sağlayacağı desteklerin birbirlerinden farklı olması gerekiyor. Farklı derken burada hem sağlanan hizmet itibariyle, hem de bu hizmetin kurgulanma *süreci* itibariyle bir farklılıktan bahsediyoruz. Veya 30 yaşındaki biri ile 29 yaşındaki birinin – sadece yaş farklılığı nedeniyle – genç olup olmama durumlarının değişmesi de benzer bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Fakat tüm bu farklılığa rağmen toplum içinde – mesela çocuklar veya yaşlılar gibi – bu kesimin ortaklaştığı da çok fazla alan olduğunu unutmamak gerekiyor. Bu yüzden sosyal politikanın geliştirileceği bir kesim olarak gençlerin - diğer kimlikleri ile – bir tanımının yapılması bizi birden fazla gençlik tanımına götürebilecektir. Bu da farklı gençler için farklı desteklerin sağlanması adına değişen topluma ayak uydurabilen bir sosyal devletin olmazsa olmazlarından biri olmalıdır.

Devlet, gençlerin maruz kaldığı bir çok toplumsal riskin çözümünü Türkiye’de aileye yüklemiştir. Üniversiteden yeni mezun bir genç, piyasada emeğini satabilecek bir olanak – ki bu olanak kimileri için sürdürülebilir bir düzensiz işler yumağıdır – bulana kadar ailesinin finansal desteğine muhtaçtır (Burada aile derken Türkiye’deki geleneksel aile yapısı çerçevesinde bu aile kelimesini kolaylıkla baba ile değiştirmek de mümkündür). Öyle ki, birinci kuşak akrabaların ölüm ve imkansızlık gibi bu desteği sağlayamadığı durumlarda ‘ailenin’ amca, dayı, dede gibi diğer kesimleri devreye girerek bu hizmeti yerine getirir. Bu bağımlı olma durumu gencin o dönemdeki tüm yaşantısını da etkiler. Mesela işi olmayan erkeğe ‘kız verilmez’.⁷⁰

Bu ilişki, salt ekonomik açıdan bir bağımlılık ilişkisi de değildir. Mesela, çoğunlukla ortaokuldan itibaren başlayan bir süreç içinde neredeyse her gencin bir ‘büyüğü’ o gencin hayatını etkileyebilecek çeşitli danışmanlık hizmetleri verir. Meslek seçimi ile ilgili yapılan okul seçimleri (düz lise mi, meslek lisesi mi), ustaların yanına ‘verilerek’ mesleği öğrenmek veya üniversitede hangi bölüm okunacaksa onunla ilgili tercih sıralamasına müdahaleleri hep bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu danışmanlık hizmetleri bazen isteyerek, bazen de yarı gönüllü olarak alındığı ölçüde buradan gelen bilgilerin gencin hayatına yansması da buna paralel olarak yürür. Böylece aslında ‘istemese’ de yazın tatil yapmak (ki tatil yapmayı da burada boş boş oturmak olarak yorumlandığı biçiminde kullanabiliriz) yerine usta yanında geçirenler, ‘büyüdükçe’ öğrendiklerinden başka ellerinde bir şey olmadığı ölçüde usta olmak

70 Bu örnek, kadınların ‘verilmesinin’ erkek egemen toplumun diline nasıl yansıyor normalleştirildiğinin tipik bir örneği olsa da benzer biçimde aile ve gençler arasındaki bağımlılık ilişkisi için de çok sık rastlanan bir örnektir.

zorunda kalırlar. Bu açıdan bakıldığında, devletin aslında boş bıraktığı gibi gözükse bu alan, devlet benzeri ‘sivil’ bir yapı olan aile tarafından ‘başarılı’ bir biçimde doldurulmaktadır.

Bugüne kadar devam eden uygulaması ile, Türkiye’de, geleneksel olarak aileye gençler için yüklenen görevlerim – piyasadaki yapısal değişiklikler çerçevesinde – yerine getirilmesi zorlaşmaktadır. Öncelikle doğum oranları düşükçe⁷¹ geniş ailelerden çekirdek aileye dönüş hızlanmaktadır. Kırdan kente göç arttığı ölçüde, gençlerin iş bulmak için büyük şehirlere gitmesi mecbur hale gelmektedir. Tam da bu arka plan üzerinden gençlerin ihtiyaçlarına yönelik farklı hizmetlerin bizzat devlet tarafından kurgulanması ivedi bir ihtiyaçtır.

Burada sorun, bu ve benzeri hizmetlerin aile tarafından sağlanması değil (çünkü devlet, sosyal bir devlet olsa da benzer bir yönelim yaşanabilir), buna paralel veya alternatif olarak devletin de - istenildiği veya ihtiyaç duyulduğu takdirde - benzer hizmetleri halihazırda *sağlamamasıdır*. Bu doğrudan gençlerin özerkliğini etkileyen bir süreçtir.

Gençlik Çalışması

Gençlere yönelik hizmetlerin ihtiyaç temelli olmayışı, Türkiye’de gençlere yönelik bir politikanın olmadığını göstermez. Aksine bu hizmetlerin olmayışının kendisi bizzat bir gençlik politikasıdır. Bu gençlik politikası(zlığı) içinde gençlik çalışmasının mevcut hali de benzer paralellikler göstermektedir. Tüm meşruiyetini Anayasa’nın 58. Maddesinden alan bu yaklaşım, Türkiye’de mevcut hali ile devletin gençlere gençlik çalışması temelinde sağladığı hizmetlerin nasıl bir genç istediğinin de kanıtıdır. İlgili Anayasa maddesine göre:

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

MADDE 58. – Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

71 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2003

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

Böylece en geniş tanımı ile gençlik politikası ve bu makalenin konusu olup daha dar bir alan olan gençlik çalışmasının ‘nasıl’ olduğu, bu maddenin gerektirdiği biçimde kurgulanmaktadır.⁷² Nasıl bir gençlik çalışmasının hayata geçmesi durumunda, demokratik değerlerin hayata geçmesini sağlayabileceğini anlayabilmek için – kısaca – gençlik çalışmasının ne olduğunu da tanımlamak gerekiyor.

Eğer gençlik çalışmasını sadece ‘gençlerin kişisel ve toplumsal gelişiminin örgün eğitim dışında sağlanması için yapılanların tümü’⁷³ olarak tanımlarsak o zaman bu sürece gençlerin katılımının niteliğinin önemsiz olduğu gibi bir yargıya varılabilir. Benzer biçimde örgün eğitim sisteminin dışında gençlere yönelik yapılan tüm çalışmaları da ‘gençlik çalışması’ olarak adlandırdığımız ölçüde gençlerin istihdamını arttırmaya yönelik çalışmaları da bu kategoriye almak gerekebilir. Bu yüzden en geniş tanımı ile gençlik çalışmasını ‘gençlerin kendilerini gerçekleştirebilmeleri amacı ile gencin ihtiyaçlarına yönelik tasarlanan bir öğrenme ortamının yaratılmasına yönelik yapılan çalışmalar’ olarak alıyoruz. Bu ‘çalışmalar’, gençlerin tam da genç oldukları için ihtiyaçları olan bilgiye ulaşmalarından toplumsal katılımın bir aracı olan gönüllü faaliyetlere kadar uzanan bir yelpazedir oluşuyor. Böylece gençlere yönelik ve gençlerin aktif yurttaşlık temelinde katılımını artırıcı bilgilendirme faaliyetleri, eğitimler ve/veya projelerin hayata geçmesi ile ilgili oluşturulan – ve bu makale kapsamında devlet tarafından sistematik bir biçimde kurgulanabileceğini savunduğumuz – bu çalışmaların bütününe devlet eliyle gençlere hak temelinde sağlanan gençlik çalışması diyoruz. Buna paralel olarak bu hizmetlerin sağlandığı veya sağlanabileceği yerler olarak da gençlik merkezleri, toplum merkezleri, gençlik bilgi merkezleri ve bizzat sokağın kullanılabilmesini eklemekte yarar var. Tabii ki devletin gençlere gençlik çalışması temelinde sağladığı bu hizmetlerin sağlanabilmesi için uzmanlığı gençlerle çalışmak olan donanımlı bir sosyal hizmet uzmanı da tanımlamak gerekiyor. Bu uzmanlığa ek olarak, mevcut sosyal hizmetler yapısı bünyesindeki diğer meslek kategorilerini de yatay olarak kesen ve uzmanlığı gençlerle çalışmak olan psikolog veya rehber gibi diğer meslek gruplarının da bu süreçte bu

72 Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gençlik Çalışmaları Birimi’nin 2000 - 2007 Gençlik Alan Raporu içinde ‘Devletin Gençlik Çalışması Temelinde Gençlere Sağladığı Hizmetler’; Yörük Kurtaran (basım aşamasında).

73 Jean Spence and Carol Devaney with Kylie Noonan in Youth Work: Voices of Practice, the National Youth Agency, March 2006, s.1.

işe uygun olarak çerçeveselendirilerek tanımlanması ve tanınması bizlerin devlet tarafından sağlanan gençlik çalışması anlayışımızın da içini daha dolduracaktır. Fakat tüm bu ‘gençlik çalışması nedir’ tartışmalarının ötesinde gençlik çalışmasının ‘nasıl’larını tartışıyor olmak, gençlik çalışmasının bir sosyal hak olarak kavramsallaştırılabilmesine büyük katkı yapacaktır. Çünkü adeta askeri disiplini içeren metotlar üzerinden kurgulanabilecek bir gençlik çalışması da, hem de hak temelinde, devletler tarafından sağlanabilir. Aşağıda bulunan önermeler, devletin gençlere gençlik çalışması temelinde sağlayabileceği hizmetlerin ‘nasıl’larını tartışırken, aslında bizzat bu nasılların içinin doldurulmasının özerklik ve gençler ilişkisinde ibreyi katılım ve dolayısıyla demokrasiden yana değiştirebileceğini savunacak.

Nasıl bir Gençlik Çalışması?

1. Gençlerin gönüllülük temelinde katıldığı bir gençlik çalışması

Gönüllülük, en dar anlamı ile ‘çok istekli’⁷⁴ kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılabilir. Fakat kelimeyi sadece ‘istek’ ile sınırlı tutmak ve gönüllülüğü sivil toplum bağlamında aktif olmak ve hatta aktif olmayı yurttaşlık kavramı çerçevesinde kullanmak ile ilişkilendirmemek, kavramsal çerçeveyi darlaştırma tehlikesi ile bizi baş başa bırakır. Bu yüzden burada kullanıldığı anlamı ile gönüllülük, yurttaşların (bu durumda gençlerin) bir toplumsal sorunu çözmelerine yönelik emeklerini ve zamanlarını kendi istekleri doğrultusunda, bir kişisel çıkarım gözetmeden belirli bir zaman çerçevesinde vermeleri olarak *algılanmamalıdır*. Çünkü bu yaklaşımın bir sonraki adımı, kendi içinde her işi (bu durumda sosyal devletin yapamadıklarını) devletten beklemeden doğrudan hizmet temelinde yapma yorumunu da içerebilir. Bu yorum da bir dünya görüşü olarak devletin küçülmesini ve sosyal hizmetlerin özelleşmesini, sonuçta yurttaş ve devlet arasındaki ilişkinin niteliğinin hak temelli bir yaklaşımdan uzaklaşma riskini içerebiliyor. Böylece yardımseverlik temelli bir gönüllülük tanımı mevcut sivil toplum söyleminde özellikle Türkiye örneğinde hegemon hale gelebiliyor.⁷⁵ Buna ek olarak STK’ların faaliyet alanlarına da bakıldığında, hizmet sağlamanın bu anlayışa paralel olarak diğer faaliyetler ile karşılaştırıldığında ciddi bir ağırlığa sahip olduğunu da belirtmekte yarar vardır.⁷⁶

74 Türk Dil Kurumu www.tdk.gov.tr

75 Gönüllülerle İşbirliği, Laden Yurttagüler ve Alper Akyüz

76 pp. 15, Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci (Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu, TÜSEV Yayınları No: 39)

Bu yüzden buradaki gönüllülük tanımı, gençlik çalışması sistemine girişin bir zorunluluktan öte isteğe bağlı olmasına ek olarak *gençlerin kendilerini gerçekleştirebilme araçlarından biri* olarak alınmaktadır. Böylece bireyin toplumsal olan ile ilişkisi bir süreç üzerinden bizzat yaşanarak hayata geçerken, bu oluşturulan ilişkiler ağının kendisi hem gençlerde dönüştürücü etkisi yaratmakta, hem de dönüştürdüğü ölçüde toplumda başka bir gerçeklik oluşturmaktadır. Bu çerçevedeki bir gönüllülük tanımı katılım odaklıdır. Yurttaşlık tanımının sınırlarını da – hem haklar, hem de sorumluluklar açısından – genişleten bir tanımdır.

Devlet, gençlik çalışması çerçevesinde gençlere doğrudan sağlayacağı destekler ile bu tür bir gönüllülük sisteminin yaygınlaştırılmasına yönelik çeşitli imkanlar sağlayabilir. Gençlik kuruluşlarına finansal destek sağlamak, devletin elindeki mekan imkanlarının (okul gibi) bu sivil toplum kuruluşlarının kullanımına açılması, kuruluşların faaliyetlerini daha iyi yapabilmelerine yönelik kapasite geliştirme eğitimleri, bu kuruluşların birbirlerinden öğrenme süreçlerini geliştirmeye yönelik gençlik ve gençlik kuruluşları buluşmaları, bu bilgilerin genç dostu biçimde gençlik kuruluşlarına ulaşmasını sağlayacak bilgi(lendirme) sistemleri bu alanda yapılabilecek temel bazı destekler olabilir. Tüm bunlar hayata geçiyorken, temel felsefenin gençleri bizzat örgütlemek değil bu kuruluşların kendi kendilerini örgütleyerek yaptıkları işleri daha iyi yapmalarına yönelik bir destekler bütünü olması, bugün, devletin yurttaşları ile kurduğu ilişkide (ki bu durumda örgütlü gençler ile kurduğu ilişkide) bir dönüşüm olarak algılanmalıdır. Aktif yurttaşlık temelinde gönüllülüğün desteklenmesi bu değişim için çok önemli bir noktadır.

2. Gençlerin hareketliliğini sağlayan gençlik çalışması

Gençlerin fiziksel hareketliliğini sağlamak, gençlerin kendi mevcut zihinsel statükolarına meydan okumanın önemli araçlarından biri olabilme kapasitesine sahiptir. Gençlerin fiziki olarak farklı ortamlara giriyor olması ve özellikle bu hareketli olma durumunun uzun süreli bir zamana yayılarak hayata geçmesi, bu sürece katılanların farklı tecrübeler edinmesini sağlamaktadır. Bu hareket kabiliyeti sosyal yaşama katılmada ve tam birer yurttaş olmada vazgeçilmez unsurlardır.⁷⁷ Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, bu hareketlilik ortamının ‘güvenli’ bir alan yaratılarak oluşturulması gerektiğidir.

⁷⁷ Madde 12, Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılımına İlişkin Yeniden Düzenlenmiş Avrupa Şartı. Avrupa Yerel ve Bölgesel İdareler Meclisince Kabul edilmiştir (10. oturum – 21 Mayıs 2003 – 128 No.lu Tavsiye Kararına Ek), Strasbourg 2003, Avrupa Konseyi.

Üniversite öğrencilerinin birçoğu farklı illerden gelerek öğrenim yaşamlarına devam etmektedirler. Ayrıca ‘modernleşme’nin bir ‘doğal’ sonucu olarak köyden kente iş bulmak ve farklı imkanlardan yararlanmak için göç edenlerin birçoğunun genç olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’deki gençlerin büyük bir kesiminin hareketli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak burada özellikle altının çizilmesi gereken nokta, bu hareketlilik biçiminin yukarıda bahsedilen biçimiyle gençlerin farklı tecrübeler edinmesine - yeteri kadar – olanak sağlamadığıdır.

Öncelikle hareketliliğin bu biçiminin içinde bulunduğu ortam bir ‘öğrenme’ yaratması için tasarlanmamıştır. Aksine toplumsal koşulların zorlaması ile kendiliğinden gelişen bir durumdur. Kendiliğinden geliştiği ölçüde odağı ve öznesi gençler değildir, olması da yapısal olarak mümkün değildir. Böylece öğrenme temelli bir hareketlilik hayata geçememektedir. Gerçi ortamın öğrenme oluşturmak için tasarlanmamış olması bir öğrenmenin gerçekleşmediği anlamına gelmez. Fakat bu ortamın Freire’nin⁷⁸ kurguladığı anlamı ile oluşturulmaması, böylece çevredeki faktörler ve aktörlerin genç ile kurduğu ilişkinin tahakküm içermesi, bu öğrenmenin konformist yanını güçlendirmektedir. Veya bu süreç tam da aksi biçimde bir reddedişe dönüşebilmekte, böylece yaşam ile ilgili belirli değerlerin yerini hayatta kalmak için içgüdüsel olarak oluşan rekabet, yarışma gibi duygulara terk etmektedir.

Hareketliliği sadece ülke içinde gençlerin dolaşımını sağlamak veya seyahat etmelerini kolaylaştırmak olarak algılamamak gerekir. Eğer temel dert mevcut statükoyu gençlerin kendi kendilerinin kırmasına yönelik bir destek sağlamaksa, hareketliliğin sınır ötesi olması da bu süreci destekleyecek temel yönelişlerden biri olabilir. Türkiye’de halen gençlerin hareketliliğini sağlamaya yönelik çeşitli imkanlar bulunmaktadır. Bu hareketliliğin uzun süreli ve öğrenme hedefleri açık biçimde - ve gençlerin bu öğrenme hedeflerinden haberdar olarak bizzat sürecin içine katılımı ile - çerçevesi belirlenerek gençlik çalışmasında kullanılması, gençlerin hem yaşam becerileri edinmelerine destek olacak, hem de farklı kültürlere yaklaşımda pozitif etki yaratabilecektir.

Özellikle ülke dışına yönelik coğrafi hareketlilik ile ilgili – hem bu hizmetlerin bilgisine ulaşmak, hem de doğrudan bu imkanların kullanıcıları olmak adına – Türkiye’de en fazla

78 Paulo Freire, *Pedagogy of the Oppressed*

yaşanılan sorunlardan biri gençlerin yabancı dil kullanmadaki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Zorunlu ilköğretim çerçevesinde '4'üncü sınıftan itibaren zorunlu yabancı dil derslerine yer verilir. Aynı sınıftan itibaren zorunlu yabancı dil derslerinin takviyesi amacıyla ya da ikinci yabancı dil dersi olarak seçmeli yabancı dil derslerine de yer verilebilir ve Tüm sınıflarda ders saatleri dışında öğrencilerin seviyelerine uygun olarak yabancı dil yetiştirici kurs programları uygulanabilir.'⁷⁹ Bu uygulamalara rağmen Türkiye'de yabancı dil bilmeyenlerin oranı %67'dir.⁸⁰

Buna ek olarak, son iki sene içinde yabancı dilini geliştirenlerin yüzdesine baktığımızda Türkiye'de bu oran %11'iken Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Litvanya gibi nispeten 'yeni' AB ülkelerinde bu oranlar %25 ile %40 arasında değişmektedir.⁸¹ Bu yöneliş, Türkiye'de yabancı dil bilmek ile ilgili kamu politikalarının 'sürdürülebilir' biçimde etkisizliğini gözler önüne sermektedir. Bu talebin özel sektör temelli karşılanmasında da ciddi bir sorun olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'de formel eğitim dışında yabancı dil öğrenme ile ilgili maliyetlere bakıldığında TC yurttaşlarının %44'ü (ki en yüksek AB oranıdır) bu hizmetleri çok pahalı bulmaktadır.⁸²

Devlet gençlik çalışması çerçevesinde gençlerin hareketliliğini arttırmaya yönelik çeşitli destekler sağlayabilir. Kamu taşımacılığında yaygın olan öğrenci indirimlerinin yerine gençlik indirimlerinin alması belki de bu konudaki en temel politika aracı olacaktır. Benzer biçimde, gençlerin hem Türkiye içi, hem de dışındaki gençlerle gönüllülük temelinde hayata geçirdiği çeşitli faaliyetlerin gençlerin hareketliliğini özendirecek biçimde desteklenmesi de gençlerin hareketli olmak için bu tür faaliyetlere katılmasını getirebilecektir. Gençlerin hareketliliğine yönelik kolaylıkların sağlanması gençlerin farklı kültürleri yaşayarak görmesini, bunun yanı sıra dil öğrenmeyi bir angarya değil akranları ile iletişimin en temel şartı olarak algılamasını da getirecektir.

3. Gençlerin aktif katılımı ile gençlik çalışması

Gençlerin kendilerini ilgilendiren veya genel olarak hayat ile ilgili konularda katılımını sağlamak için gençlere danışmak ve gençleri karar alma süreçlerine katmak Avrupa'daki

79 Milli Eğitim Bakanlığı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Yönetmeliği, Madde 7, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26184_1.html

80 Europeans and their languages, Eurobarometer (Nov. – Dec. 2005), s.10.

81 a.g.e., s. 26.

82 a.g.e., s. 38.

kamu yönetimi anlayışının modernleşmesi çerçevesindeki ilkelerden biridir.⁸³ Ulusal düzeyde olduğu kadar yerel düzeyde de hayata geçmesi önemli olan bu yönetim ilkesi, bizzat gençlik çalışması düzeyinde de uygulanışı ile gençlerin güçlendirilmesi yönündeki önemli stratejilerden biridir.

Katılımı toplumsal hayat üzerinden kurarken, bu katılımın oy vermek gibi artık gelenekselleşmiş katılım araçlarından daha geniş anlamı ile kavramsallaştırmak gerekir. Böylece ‘Katılımcılık ve aktif vatandaşlık daha iyi bir toplum oluşturmaya katkıda bulunacak şekilde eylem ve girişimlere katılma ve bunları etkilemeye yönelik haklara, araçlara, mekana, fırsatlara ve gereğine göre desteğe sahip olmak demektir.⁸⁴ Böylece örgün eğitim dışında, bizzat pratik hayat içinde gerçeğe dönüşen bir değerler bütünüün gençler tarafından içselleştirilmesi mümkün olacaktır. Bu biçimi ile katılım gençlerin topluma entegrasyonunu da güçlendiren bir süreçtir. Çünkü gençlik çalışmasında katılım belirli tür bir *örgütlenmeyi* içerir. Mevcut diğer sosyal hizmetlerden önemli bir farkı, gençlik çalışmasının bu biçiminin örgütlenme temelli olmasıdır.⁸⁵ Ek olarak bu örgütlenme sürecinde gençler ile gençlik çalışanları arasındaki ilişkisinin olabildiğince yatay bir ilişkiler yumağında oluştuğunun da altını çizmek gerekir. Böylece nispeten (nispeten çünkü kendi içinde her tür insan ilişkisi bir hiyerarşi barındırır) daha az hiyerarşik bir örgütlenme temelinde katılım, belirli tür değerlerin de bizzat yaşanılarak içselleştirilmesi anlamında bir araç haline gelir.

Devlet gençlik çalışması temelinde gençlerin katılımını arttırmaya yönelik çeşitli uygulamaları hayata geçirebilir. Yerel ve ulusal çapta verilen hizmet ile ilgili süreçlere gençlerin müdahil olmasına yönelik danışma kurulları bu yönde atılabilecek önemli bir adımdır. Benzer biçimde, hizmetlerin sağlandığı gençlik merkezleri gibi mekanlara gençlerin yönetim açısından ortaklığı da ciddi bir açılım yaratabilecektir. Böylece gençler için olan çalışmalar gençlerin katılımı ile genç dostu olma özelliğini de kazanacaktır. Böylece gençlik çalışması ihtiyaç temelli olma yönünde de bir girdiye sahip olacaktır.

Yukarıda özetlenmeye çalışıldığı biçimi ile gönüllülük temelinde, hareketliliği sağlayarak ve katılımı odaklı bir gençlik çalışmasının devlet tarafından hak temelinde gençlere

⁸³ European Commission White Paper: A New Impetus for European Youth, Brussels, 21.11.2001 COM(2001) 681 final, s. 8.

⁸⁴ Strasbourg 2003, Avrupa Konseyi.

⁸⁵ Jean Spence and Carol Devanney with Kylie Noonan; Youth Work: Voices of Practice, Durham University, The National Youth Agency, March 2006, s.2.

sağlanabildiği ölçüde hem demokratik değerlerin bizzat hayata geçmesini sağlayacak bir hizmet olacağı, hem de gençlerin özerkliğini sağlamaya yönelik bir süreci de başlatacağını tartışmaya çalıştık. Bunu yaparken özellikle bir sosyal politika olarak gençlik çalışmasının nasıl olabileceğini kavramsallaştırmaya çalıştık. Pratik bazı önermelerle bu ‘nasıl’ ların hayata geçiş biçimi ile ilgili de birkaç ipucu sağlamaya çalıştık. Tüm bunları yaparken devletin bir sosyal hak olarak gençlik çalışmasını hangi ilkesel temeller çerçevesinde sağlaması gerektiğine de kısaca değinmezsek, gençlik çalışmasını sosyal politika bağlamına oturtmak konusunda eksik kalmış oluruz.

Gençler, Devlet ve Sosyal Haklar

Eğer gençlik çalışmasından yararlanmak bir hak ise, devletin sağladığı olanakları kullanabilmek için bir önkoşul olmamalıdır. Başka bir deyişle, bu olanakları kullanmak için başarılı olmak, kurayı kazanmak veya belirli bir ücret ödemek gerekmemelidir. Bu hakkı fiziksel engel, fırsat eşitsizliği, başka bir toplumsal neden veya dezavantaj yüzünden kullanamayacaklar için pozitif ayrımcılık yaklaşımı benimsenerek devlet müdahaleci olmalıdır. Böylece farklı ihtiyaçlar için farklı gençlik çalışmaları modeli ile cinsel yönelim, toplumsal sınıf, kültürel farklılık gibi konularda gruba özel çözümler hayata geçebilmelidir. Gençlere sağlanan hizmetler hak temelli olduğu için bir karşılıklılık aranmaması gerektiği gibi bu hakkın olası olarak kaybedilmesi de çeşitli şartlara bağlanmamalıdır. Herhangi bir şart, gençlerin ‘ehlileştirilmesi’ için bir araca dönüşme potansiyelini kendi içinde barındırır. Oysa gençlere yönelik herhangi sosyal politika müdahalesi, kendi içinde benzer bir ‘uyumlulaştırma’ amacı güttüğü ölçüde hak temelli olmaktan çıkar, uyum gösterenlerin içine girebildiği bir ayrıcalık halini alır.

Gençler için oluşturulacak herhangi bir hizmet kurgulanırken, ihtiyaç temelli olması olmazsa olmazlardan biridir. Fakat burada – her ne kadar kısıtlı kaynakların bir dağıtım sorunu yapısal olarak mevcut olsa da – ihtiyaçlar hiyerarşisinin oluşturulması⁸⁶, bu hiyerarşinin nüfus dağılımı gibi sadece ‘ölçülebilir’ler üzerinden önceliklendirilmesi, gençler içinde daha özel ihtiyaca sahip olup bu ihtiyacın karşılanmasının maliyetinin yüksek olabileceği kesimlerin – ekonomik rasyonalite gerekçesiyle – dışlanmasını kurumsal hale getirecektir. Bu yüzden – konjonktürel olarak – mecbur kalınabilecek bu önceliklendirme

86 İhtiyaçların hiyerarşisi konusundaki bu yaklaşımın en önemli örneği Abraham Maslow, A Theory of Human Motivation, 1943 makalesinde tartışılmıştır.

sürecinin tüm basamaklarının – maliyeti ne olursa olsun – karşılanmasına yönelik bir iradenin kurumsal açıdan hep gündemde olması gençlerin içinde daha da dışlanan kesimin sosyal dışlanmasını önlemek yolunda atılacak en önemli adımlardan biridir.

Kategorik bir sosyal politika aracı olarak devletin gençlere sağladığı hizmetler, toplumdaki diğer dezavantajlı kesimler ile gençler arasında eşitsizlik yaratma eğilimindedir. Başka bir deyişle, devletin sadece genç oldukları için gençlere sağlayacağı herhangi bir olanak, gençler ile – mesela – yetişkin özürülüler arasındaki eşitsizliğe katkıda bulunacaktır. Bu yüzden gençlere tanınan imkanların ve hakların, tüm yurttaşlara tanınması gereken haklar bütününe giden yoldaki önemli aşamalardan biri olduğunu akılda tutarak gençlere yönelik politikaları savunmak gerekmektedir.

Sosyal politika tartışmalarında kaynakların kısıtlılığı üzerinden maliyet hesapları yapılması, özellikle baskın iktisat söylemi çerçevesinde, sıklıkla rastlanılan bir yöntemdir. Gençlere yönelik herhangi bir hizmet iyileştirmesinin finansal açıdan bir maliyeti pek tabii olacaktır. Fakat gençler yararlanmadığı için yine gençler üzerinden toplumun ödediği genel bedele bakılırsa, aslında esas sorunun maliyet değil öncelik olduğu ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle - bu raporun sıklıkla eleştirdiği ekonomik bakış açısından bakarsak bile - şöyle bir örnek tablo ile karşılaşmaktayız: gençlerin günlük hayatta risk alabilmesini sağlamanın yolu gençlerin bu yetisini okul dışı zamanda geliştirmekse, ve devlet bununla ilgili bir olanağı gençlere sağlamıyorsa, o zaman bu gençlerin – risk olarak – kendi ayakları üzerinde durabilecekleri iş imkanlarını yaratmaları, böylece ekonomiye olumlu katkı yapmaları sağlanamayacaktır. Bunun genel ekonomik göstergeler çerçevesindeki maliyeti, okul dışı olanakların bir sosyal hak temelinde kurumsallaştırılmasından kat be kat fazla olacaktır.

Fakat ‘neden gençlere böyle bir hizmet sağlanmalı’ sorusunun karşılığı sosyal politika açısından değerlendirildiğinde, ‘çünkü gençlere yapılan her yatırım, topluma yapılan yatırımdır’ *olmamalıdır*. Çünkü böylesi bir yaklaşım, gençleri edilgen hale getirerek gençlere genç oldukları için değil, gençlere toplumsal bir fayda için destekler verilmesini meşrulaştırır. Bu da öznesi gençler olan herhangi bir sosyal politika aracını ‘toplumsal ilerleme’nin bir aracı olarak kurgular; başka bir deyişle bu hizmetleri araçsallaştırır. Bu araçsallaştırma, hizmetleri olduğu kadar gençleri de araçsallaştırmanın bir yoludur.

Gençlere sağlanacak bu hizmetler yoksulluğu önlemek amacı ile hayata geçen politikaların da bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Sosyal politika yazınında yoksulluk sadece finansal yoksunluk olarak kavramsallaştırılmamıştır. Bu çerçevede devletin gençlere gençlik çalışması temelinde sağlayacağı her hizmet, gençlerin bu tanım çerçevesinde, durumlarının daha iyileştirilmesine de katkı yapacaktır.

Türkiye’de devlet eksenli gençlik çalışmasının yukarıda önerilen biçimde eleştiriye tabi tutulması ve içeriğinin geliştirilmesine yönelik yapılan tüm çalışmalar, ihtiyaç temelli politikaların hayata geçmesini, gençlerin toplumsal hayatta görünürlüğünü arttırmayı ve demokratik bir kültürün hak temelinde yaygınlaşmasına da örnek teşkil edecektir. Böylece gençler gibi varolmasına rağmen hem yazında hem günlük hayatta aslında bir istatistikten de fazlası ol(a)mayan *ötekiler* için de yeni bir düzlemde farklı tartışmaların başlamasına da önayak olabilecektir.

Kaynakça

Autonomy for Young People: Report on the ETUC Youth Working Seminar, 11 – 12 September 2002

Europeans and their languages, Eurobarometer (Nov. – Dec. 2005)

Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılımına İlişkin Yeniden Düzenlenmiş Avrupa Şartı. Avrupa Yerel ve Bölgesel İdareler Meclisince Kabul edilmiştir (10. oturum – 21 Mayıs 2003 – 128 No.lu Tavsiye Kararına Ek) , Strasbourg 2003, Avrupa Konseyi

White Paper on Youth, European Commission, 2001

Gordon, Colin. Foucault, Michel. Power/Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977. New York: Pantheon Books, 1980

Howard Williamson, Howard; Hoskins, Bryony with Boetzelen, Philipp (edt.) Charting the landscape of European youth voluntary activities, 2006

Spence, Jean and Devanney, Carol with Noonan, Kylie; Youth Work: Voices of Practice, Durham University, The National Youth Agency, March 2006

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2003

Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci (Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu, TÜSEV Yayınları No: 39, 2006

World Youth Report 2005, UN, (Young People today and in 2015) , 2005

Yurttagüler, Laden ve Akyüz, Alper; Gönüllülerle İşbirliği, STK Çalışmaları – Eğitim Kitapları Dizisi:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

G. EĞİTİM HAKKI: UYGUNLUK VE ULAŞILABİLİRLİK

Laden Yurttagüler

Eğitim Hakkı:

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 26. maddesi

Madde 26

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.
2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.
3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Kaynak: 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca önerilen ve adapte edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, onaylanmış son metin. New York, Birleşmiş Milletler, 1950.

Eğitim günümüzde, sıklıkla, toplumda görülen her soruna ilişkin getirilen çözüm önerisidir. Sorunun yapısal nedenlerine ilişkin bir analize gitmeden, bireylerin “yeterince” eğitim sahibi olmaları durumunda ilgili sorunla karşılaşmayacağı ya da sorunun mutlak çözümünün bulunacağı konusunda ciddi bir fikir birliği görmek çok olasıdır. Yoksulluktan, suçla mücadelede, doğum kontrolden şiddete karşı yürütülen tüm uygulamalarda, eğitime yüklenen ulvi sorumluluk bir yandan şaşırtıcı, bir yandan da eğitimin kendisine yüklenen anlam açısından düşündürücüdür. İyi bir toplumda yaşamak için toplumsallığa ilişkin değil, bireylere ilişkin çözümün temel unsuru olarak eğitimin altı çizilmektedir. Özellikle yoksulluk, sosyal dışlanma ve işsizlikle mücadelede eğitim en önemli araç olarak ön saflara sürülmektedir. Ancak eğitimin sorunlu öğeleri ehlileştirmenin yanında, bireyleri seçebilir kılma, bireylere kendini gerçekleştirebileceği alanlar sunma ve/ya bireylere iyi toplumu oluşturabilme ve hayal edebilmede gerekli olan araçları sağlama gibi özellikleri es geçilmektedir. Eğitimin sorunlarla “mücadele”deki yerinin yanı sıra, gençlerin kendilerini gerçekleştirebilmelerindeki önemi göz önüne alındığında hak olarak tanımlanmasının ve kullanılmasına ilişkin olanakların sağlanmasının da ne kadar gerekli ve değerli olduğu daha net ortaya çıkacaktır.

Bu makalede uluslararası metinlerde eğitim hakkının nasıl tanımlandığına genel olarak değinilecek, Türkiye’deki eğitim ile ilgili son veriler paylaşılacak ve son olarak eğitim ve istihdam arasında kurulan ilişkiye eleştirel bir gözle bakılacaktır.

Anayasa'nın 90. maddesine 7 Mayıs 2004'te "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." hükmü eklenmiştir.⁸⁷ Bu düzenlemeyle Türkiye Cumhuriyeti devletinin taraf olduğu tüm insan hakları sözleşmeleri kapsamaktadır. T.C. ilgili sözleşmelerin hükümleri ve iç mevzuatın çeliştiği durumlarda uluslar arası sözleşmeler uygulanmakla yükümlüdür.⁸⁸ Bu madde uyarınca iç hukuktaki yasalar kapsamasa ya da güvence altına almasa bile, Türkiye Cumhuriyeti devletinin imza attığı anlaşmalarda güvence altına alınmış haklar, T.C. devleti yurttaşlarının hukuki olarak talep edebilecekleri haklarıdır. Anayasa'nın 90. maddesi, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda eğitim hakkının savunulması ve ilgili konuda strateji geliştirmek için önemli bir adımdır. Bu anlaşmalar arasında Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı sayılabilir. Anlaşmaların temelini oluşturan ana metnin ise İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olduğunu belirtmek gerekir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na ilan edilmiş ve 6 Nisan 1949 Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararınca resmi gazetede yayınlanmasına ve yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Beyanname'nin 26. maddesinde eğitimin bir hak olduğunu belirtmiştir. Evrensel Beyanname uyarınca, eğitim, hak olmanın yanı sıra herkesin ulaşabileceği fiziki koşullarda ve ücretsiz olmalıdır. Beyanname eğitimin bireylerin gelişimi hedeflemesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda eğitim insan haklarına saygıyı ve temel özgürlüklerin yaygınlaştırılmasına hizmet etmelidir. Beyanname, eğitimle ilgili son konu ise ebeveynlerin çocuklarının hangi eğitimi alacağı konusunda söz sahibi olmasının önemini vurgular.⁸⁹

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ise 3 Ocak 1976'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış ve sözleşme 4 Haziran 2003 tarihinde TBMM'de onaylanmıştır. Sözleşme bugüne kadar Birleşmiş Milletler üyesi 188 ülkeden 137 tarafından imzalanmıştır. Sözleşmenin 13. ve 14.

⁸⁷ http://www.yol-is.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=171

⁸⁸ http://www.yol-is.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=171. Onaylama sürecinden geçmeyen bildirgeler ve tavsiye kararları, bu kapsamın dışındadır.

⁸⁹ Eğitim hakkını içeren ve vurgulayan başka sözleşmeler olmasına rağmen, seçtiklerim ana hatları oluşturdukları ve konuyla doğrudan ilgili oldukları için bu sözleşmelerle sınırlı tutulacaktır.

maddeleri eğitimle ilgili hükümleri içermektedir. Sözleşmeye göre, taraf devlet olarak herkese eğitim hakkı tanımak devletin yükümlülüğüdür. Verilecek eğitim insan kişiliğini ve onurunu geliştirmeyi, korumayı ve güçlendirmeyi amaçlar. Eğitim hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için devletler herkese zorunlu ve ücretsiz ilköğretim sağlamakla; teknik ve mesleki öğretimi ulaşılabilir kılmakla; yüksek öğrenimi yetenek ölçüsüne göre herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirmekle, ilk eğitimini alamamış kişilere uygun olanakları sağlamakla; gerek okul sisteminin, gerekse öğretim elemanlarının durumunu iyileştirmek ve ücretsiz eğitimin yanı sıra, öğrencilere gerekli bursları sağlamakla yükümlüdür. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Beyannamesi özellikle ilköğretimde zorunlu ve parasız eğitime dikkati çekmektedir.

Değınilecek bir başka önemli sözleşme ise Avrupa Sosyal Şartı'dır. Sözleşme 18 Ekim 1961'de Torino'da imzalanmış ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamış ve 16 Haziran 1989 tarihinde onaylamıştır. Sözleşme Birleşmiş Milletler sözleşmesinden farklı olarak mesleki eğitimle ilgili hükümleri ortaya koymaktadır. Sözleşme uyarınca taraf devlet herkese mesleki eğitim için uygun imkanlar sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca sözleşme engellilerin, gençlerin ve çocukların zorunlu ve gerekli eğitimi almalarından, çalışırken korunmalarından ve kendilerini geliştirecek olanakların sağlanmasından devleti sorumlu tutar. Sözleşme uyarınca engellilerin mesleki eğitimini, öğrenimi, rehabilitasyonu ve topluma entegrasyonunu sağlayacak kurumları oluşturmak ve bu kurumları koordine etmek devletin görevidir. Ancak sözleşme devletin bunu kamu kaynaklarıyla mı, özel kaynaklarla mı gerçekleştireceğini açıkta bırakır. Gençlerin korunması, gerekli mesleki eğitim olanaklarının sağlanması, ve kişisel yeteneğe dayalı olarak yüksek teknik eğitim veya üniversite öğrenimi görme kolaylıkları sağlamayı yine devletin görevi olarak tanımlar. Avrupa Sosyal Şartı eğitime yaklaşımı ve eğitimin ne ölçüde devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda diğer uluslararası anlaşmalardan mesleki eğitime yaptığı vurguyla ayrılmaktadır. Gerek Evrensel İnsan Hakları

Beyannamesi, gerekse BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Beyannamesi eğitimi hak olarak ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinde araç olarak tanımlamaktadır. Avrupa Sosyal Şartıysa, eğitim ve istihdam olanakları arasında bir ilişki kurmaktadır. Şart, bireylere mesleki eğitim verilmesi, bu eğitimin içeriği ve eğitim ve istihdam arasındaki ilişkiyi tanımlamaya yöneliktir.

Eğitim hakkının pek çok beyanname, antlaşma, şart ya da sözleşmede altının çizilmesinin yanı sıra eğitime ulaşımda kadınların erkeklere oranla, özellikle sosyal-ekonomik sebeplerden ve ataerkil yapıdan ötürü, dezavantajlı olduğunun altı çizilmektedir. UNESCO'nun verilerine göre gelişmekte olan ülkelerde kız çocuklarının %57'sinin eğitime erişimi yoktur.⁹⁰ Avrupa Konseyi'nin 16 Kasım 1988'de Bakanlar Kurulu'nca adapte edilen ve yayınlanan deklarasyonda politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim alanında yapılan cinsiyete dayalı ayrımcılığın insan haklarının tanınmasında, insan haklarına dayalı yaşanmasında olumsuz etkisi olduğu belirtilmiştir. Deklarasyonda yukarıda sayılan alanlarda ayrımcılığı yok etmeye ilişkin politikalar üretmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Özellikle kadınlara ve erkeklere yasaların önünde eşit haklara ve olanaklara sahip olup kendilerini geliştirebilmeleri için eşit biçimde davranılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Deklarasyon eğitime eşit erişim, eğitimin başlangıcında ve ilerleyen sredeki teknik eğitimde kadınlara ve erkeklere seçim özgürlüğünün tanınması gerektiğini 11. maddesinde belirtmiştir.⁹¹

Yukarıda örneklenen sözleşme ve beyannameelerde de görüleceği gibi eğitim hakkı (eğitime ulaşım, eğitimde ayrımcılık yapılmaması gibi) sözleşmelerle vurgulanan ve garanti altına alınan bir haktır. Ancak garanti altına alınmış olmasına rağmen, eğitim hakkı üzerine uzlaşmaya varılan küresel bir politika mevcut değildir. Eğitimin hangi özne tarafından sağlanacağına ve içeriğinin ne olacağına ilişkin yürütülen tartışmaların Birleşmiş Milletler adına temsilcisi UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu - *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) olup, yanı sıra mevcut tartışmaları etkileyen önemli aktörler Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, G8 lkeleri, OECD lkeleri olarak sıralanabilir. Eğitim alanında uluslararası bir politika oluşturulamamasının en önemli sebebi, eğitim hakkının uluslararası anlaşmalarla korunmasına ve uluslarüstü önerilerle düzenlenmeye çalışılmasına rağmen eğitimin kaynağının büyük oranda devletlerin kendisi olması küresel bir politikayı engellemektedir. UNESCO'nun verilerine göre eğitime ilişkin fonların sadece %2'si uluslararası yardımlardan karşılanmakta, %63'n devletler kendileri finanse etmekte ve geri kalan %35 ise özel sektör tarafından karşılanmaktadır.⁹² Her ne kadar zorunlu ve parasız eğitim anlaşmalarla garanti altına alınmış olsa da, küresel bir politikanın yürütülememesi ve farklı aktörlerin eğitim kaynağının nasıl

⁹⁰ http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=30870&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

⁹¹ Council of Europe - Declaration on the Equality of Women and Men"

⁹² UNESCO - *Bulletin of the UNESCO Education Sector*, Paris, No. 5, Nisan-Haziran 2003.

sağlanacağına ve içeriğinin ne olacağına ilişkin farklı önerileri, eğitim alanında temel bir tartışma yaratmaktadır. Tartışmanın odak noktası eğitimin paralı mı, parasız mı olacağıdır.⁹³

Eğitimin içeriği ve hangi eğitimin sağlanacağı ise kaynakla ilişkili bir başka konudur. Parasız ve zorunlu eğitim ile ilgili savunuculuk çalışmaları ilköğretim düzeyinde kalmaktadır.⁹⁴ Dahası mesleki eğitim dışında bireylerin kendilerini geliştirmek, gerçekleştirmek ve güçlendirmek için eğitime ulaşmalarının gerekliliği tartışmalarda ikinci planda kalmaktadır. Gerek eğitimin alıp satılabilir bir servis haline gelmesi, gerekse ilköğretim dışında bireylere istihdam olanakları sağlamak için kurgulanması eğitimi kendini geliştirme ve güçlendirme olanağı olmaktan çıkarıp, iş bulmak için bir araç haline getirmektedir. Eğitim hakkına ilişkin tartışmalara gençlik perspektifinden bakıldığında odak noktasının iş olması, gençlerin kendilerini ifade etmeleri, güçlenmeleri ya da gelişmelerini sağlamak yerine “iş bulmalarını” sağlayacak eğitim almalarına ilişkin bir yönlendirme söz konusudur. Eğitime ilişkin tartışma “iş bulmak” için eğitim perspektifiyle yapıldığında, özellikle eğitimin parasız olmadığı durumlarda, gençlerin kendilerini geliştirmelerine değil, emek piyasasında nasıl varolabileceklerine ilişkin stratejiler üretmelerine ilişkin bir tartışmaya odaklanmaktadır.

Eğitime 18-30 yaş grubu için bakıldığında, ilköğretimi tamamladıkları ya da ilköğretim yaşı dışında kaldıkları için yüksek öğretimden ya da yaşam boyu alınabilecek mesleki eğitimden (yetişkin eğitimi) bahsedilebilir. Birleşmiş Milletler’in Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Uluslar arası Anlaşması’nın 13. maddesinin uygulanmasına ilişkin 1999 yılında yapılan önerilerde yüksek öğretimin de ilköğretim gibi, eğitimin elverişliliği (availability), ulaşılabilirliği (accessibility), kabul edilebilirliği (acceptability) ve uyumlu olmasından oluşan 4 temel ilkeyi kapsamı gerektiği vurgulanmaktadır.⁹⁵ Yüksek öğretimi sadece üniversite ile sınırlamayan doküman aynı ilkelerin mesleki eğitim ve/ya yetişkin eğitimi için de geçerli olduğunu belirtmektedir. Yüksek ya da mesleki öğrenimin, farklı sosyal ve kültürel yapılardan

⁹³ Katarina Tomasevski, “Free or Fee: 2006 General Report”,

⁹⁴ İlköğretimin parasız ve zorunlu olmasına ilişkin kural 1921’de çocuk işçiliğini önlemek amaçlı konulmuştur. Çocukları eğitim sistemi içinde tutarak emek piyasasına girişleri için minimum bir yaş sınırlaması getirilmektedir. 1921’de çocukların eğitim sistemi içinde tutulmalarıyla ilgili getirilen yaş sınırı 14 iken, 2007 yılında ilköğretimin dünya genelinde 18 yaşına kadar uzatılması hedeflenmektedir.

⁹⁵ Eğitimin elverişliliği (*availability of education*): tüm çocuklar için ücretsiz ve zorunlu eğitim; Eğitimin kabul edilebilirliği (*acceptability of education*): Eğitimin kalitesinin tüm çocuklar için garanti altına alınması; Eğitimin uyumlu olması (*adaptability of education*) – çocuk için en faydalı olacak eğitimin kurgulanması; Eğitimin ulaşılabilirliği (*accessibility of education*): eğitimin ırk, cinsiyet, milliyet, etnisite ya da sosyal sınıf gözetilmeksizin tüm çocuklar için erişilebilir olması (ayrımcılığın önlenmesi)

gelen öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini önermektedir. Farklı ihtiyaçları karşılayabilmek için yüksek ve/ya mesleki eğitimin esnek müfredatlı ve uzaktan öğrenim, farklı ya da pratiğe ağırlık veren yöntemlerle verilmesini önermektedir. Öte yandan yüksek öğrenimin herkes için ulaşılabilir olması belirtilmesine rağmen, bireylerin kapasitesi doğrultusunda ibaresi eklenmiştir. Ancak bireylerin kapasitesinin ölçümü için farklı metotlar geliştirilmesi ve deneyimleri doğrultusunda değerlendirilmeleri gerektiği belirtilmektedir. Son olarak yüksek öğrenim de ilköğretim gibi parasız olması yolunda devletlerin çalışması önerilmektedir.⁹⁶

Eğitim hakkının, yüksek öğrenim söz konusu olduğunda, tartışıldığı 2 temel zemin bulunmaktadır. Bunlardan ilki parasız olup olmayacağı, ikincisi ise içeriği yani kimlerin yüksek öğrenime hak kazanabileceği ve bununla ilişkili olarak eğitimin içeriğidir. Yüksek öğrenimde eğitimin içeriğini temelde belirleyen tartışma eğitimin “meslek edinme/iş bulma” odaklı mı yoksa kendini gerçekleştirme odaklı mı olacaktır. Türkiye’ye bakıldığında 2000 nüfus sayımına göre, Türkiye’deki toplam nüfusun 18,56’sını 19–29 yaş arası nüfus oluşturmaktadır.⁹⁷ Nüfusun yüzde 20’sine yakınına oluşturan gençlerin zorunlu eğitim dışında oldukları için ya işgücü piyasası içinde yer almaları ya da üniversite ya da yüksek okullarda eğitim görmeleri iyi olasılıklardan biridir. 2003–2004 yılında yükseköğretimdeki kayıtlı öğrenci sayısı 1.189.000; 2004-2005’te öğrenci sayısı: 1.273.000 ve 2005-2006’da öğrenci sayısı: 1.382.000. Sadece 2006 yılında üniversiteye başvuran öğrenci sayısı ise 1.678.000’dir. Yüksek öğrenime ulaşabilen gençlerin sayılarının genç nüfusa oranla düşüklüğünün ana nedenlerinden bir tanesi mevcut yüksek öğrenim kurumu sayıdır. Türkiye’de 2006 yılında kurulan 15 tane yeni üniversite ile 68’si devlet ve 25’i vakıf olmak üzere toplam 93 tane üniversite vardır.⁹⁸ Üniversitelerin sayılarının kısıtlılığının yanı sıra Devlet Planlama Teşkilatı’nın sağladığı 2005–2006 yılı verilerine göre öğretim üyesi başına devlet üniversitelerinde düşen öğrenci sayısı 46.7 iken, vakıf üniversitelerinde 39.3’tür. Öğrenci sayısının çokluğu üniversite sayılarını arttırmanın çözüm olamayacağını, yanı sıra öğretim elemanı yetiştirmenin de gerekliliğini göstermektedir.

⁹⁶ “Right to education: Scope and Implementation; General Comment 13 on the right to education”, Economic and Social Council, General Comment No. 13, 21th session, 1999, p. 6-7.

⁹⁷ İstatistiklerle Türkiye’de Gençlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi, 2007(TÜİK, 2000). Bu oranın OECD verilerine göre durumu ise : 19,12’dir.

⁹⁸ “2007 yılı programı: 19 ekim 2006 gün ve 26324 sayılı resmi gazetede yayımlanan 16 ekim 2006 gün ve 2006/11105 sayılı 2007 yılı programının uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine dair Bakanlar Kurulu kararı eki”

Üniversite sayılarının ve kontenjanın kısıtlı olması yüksek öğrenime ulaşılabilirliği olumsuz yönde etkileyen önemli sebeplerden biriyken, öğrencilerin yerleştirilme yöntemi de bir başka etkidir. ÖSYM, 19 Kasım 1974 tarihinde, Üniversitelerarası Kurul tarafından, 1750 sayılı Üniversiteler Kanununun 52. Maddesine göre, "Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM)" adıyla kurulmuştur. 1981 yılında yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Yükseköğretim Kuruluna (YÖK) bağlanarak "Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)" adını almıştır.⁹⁹ ÖSYM tarafından yapılan sınavla sıralanan ve sıralanmalarına göre yerleştirilen gençlerin kapasitelerin ölçülmesine ilişkin, diğer bir deyişle ÖSS sınavının içeriğine ve ölçtüğü becerilere ilişkin süregelen yaygın bir tartışma mevcuttur. Ancak konu ile ilgili önemli bir diğer tartışma ÖSS sınavı aracılığıyla bir üniversiteye yerleştirilebilmek için gerekli olan okul dışı desteklerin dersaneler aracılığıyla sağlanmasıdır. Dersanelerin paralı olması ve belli ekonomik ve sosyal sınıfa ait gençlerin dersanelerden yararlanabilmesi bir yandan eğitimde eşitlik ilkesini sarsarken, öte yandan eğitime ulaşılabilirlik konusunda büyük bir engel yaratmaktadır. Eğitim parasız olması koşulunu sarsan bir diğer etken ise vakıf üniversiteleridir. Vakıf üniversitelerinin "paralı eğitim" in yolunu açması bir tarafa, devlet üniversitelerine ayrılan kaynaklar gün geçtikçe azalmaktadır. Nitekim 2007 yılı hükümet programında devlet üniversitelerine yapılması istenen ve önerilen müdahale aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

"Devlet üniversitelerinin finansman ihtiyacının büyük bir bölümü merkezi yönetim bütçesinden karşılanmaktadır. 2005 yılı itibarıyla üniversite gelirlerinin yaklaşık yüzde 56,4'ünü bütçe, yüzde 37,6'sını döner sermaye, yüzde 4'ünü öğrenci katkı payları ve yüzde 2'sini diğer özel gelirler oluşturmaktadır. Bütçe payının yüksek olması üniversitelerin gelir yaratma kapasitelerinin düşük olduğunu göstermektedir. Üniversite sanayi işbirliğinin kurulamaması, yerel kalkınmada etkin bir rol oynayamamaları gelir yaratılamamasının temel sebepleridir. Diğer yandan, yükseköğretimin yarı kamusal bir hizmet olması ve kişisel getiri oranlarının sosyal getiri oranlarına göre daha fazla olması sebebiyle öğrenci katkı paylarının yükseköğretimin finansmanındaki payının artırılması gerekmektedir."¹⁰⁰

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere hükümetin yüksek öğrenime ayırdığı kaynağı azaltma eğilimi vardır. Dahası kaynak bulmak için üniversiteleri teşvik etmekte, özel

⁹⁹ <http://www.osym.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E1F9F8102006DD7892>

¹⁰⁰ "2007 yılı programı: 19 ekim 2006 gün ve 26324 sayılı resmi gazetede yayımlanan 16 ekim 2006 gün ve 2006/11105 sayılı 2007 yılı programının uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine dair Bakanlar Kurulu kararı eki"

sektörle işbirliği önermekte ve öğrencilerin katkı paylarını arttırmaya yönelmektedir. Önerilen çözümün sonucu olarak eğitime ulaşım alt gelir grubundan gençler için bir taraftan oldukça zorlaşırken temel değer olan “eşitlik” zarar görebilecektir. Ayrıca mevcutta üniversitelerin öğretim görevlilerinin sayısı yeterli gelmezken kaynak konusunda sıkıntı çeken ve kaynak yaratmak için özellikle sanayi alanına yönlendirilen üniversite ancak gelir getiren alanlara yönelebilecek ve akademik özelliklerini yerine getirememeye riski ile karşı karşıya kalacaktır.

Yüksek öğrenimle ilgili bir başka sorun ise içeriği ile ilgilidir. Sosyal hak olarak garanti altına alınmayan eğitim içerik açısından “iş /meslek edinme” odaklı bir yüze bürünebilir. Bu durumda kendini gerçekleştirme odaklı bir müfredat yerine meslek edinmeyi amaçlayan bir müfredat geçerli olacaktır. Ancak Yentürk ve Başlevent’in belirttiği gibi Türkiye’de istihdam edilenlerin ortalama eğitim düzeyi düşüktür. İstihdam edilenlerin (15 yaş üstü) üniversite mezunu olanları % 12.4, lise mezunu olanları %20.9, lise altı % 61.4 çıkmaktadır. Gençlerde ise özellikle 25–29 yaş grubunda istihdam edilenler arasında üniversite mezunu olma % 27.6’ya lise mezunu olma % 48.5’e yükselmektedir.¹⁰¹ Eğitimin iş bulmaya odaklanması, arkasında durduğu insan haklarına dayalı ve özgürlüklerin gerçekleşmesini sağlamak için bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayan bir süreç olması engelleyecektir. Dahası geçerli olmayan bir iddia ile işe odaklanacak ve eğitim “iş bulma” üzerinden tanımlanacaktır. Ancak işsizlik oranlarında da görüldüğü üzere eğitim, iş bulmanın garantisi değildir ve iş bulmak için araçsallaştırılmamalıdır.

Eğitimin hak olarak tanımlanması ve pek çok uluslararası belgede insan hakları ve demokrasinin beslediği zemin olarak belirtilmesi şans eseri değildir. Eğitim, bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri, gerçekleştirebilmeleri ve güçlendirebilmeleri için olanak sağlamaktadır. Gençler özelinde bakıldığında eğitim sadece emek piyasasına girmek ve orada varolabilmek için değil, T.H. Marshall’ın belirttiği gibi diğer sivil ve siyasi hakların kullanımı için gerekli olup, bireyin seçim yapabilmesi için gerekli olan zemini hazırlamaktadır. Bu yüzden eğitimin parasız ve bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmelerine uygun olarak kurgulanması önemlidir.

¹⁰¹ Nurhan Yentürk ve Cem Başlevent, “Genç İşsizliği”, Gençlik Çalışmaları Birimi Alan Raporu, 2008.

H. YAZARLARIN KISA BİYOGRAFİLERİ

Evren Ergeç

Lisans eğitimini Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamlayan Ergeç, Temmuz 2003'ten Mart 2005'e kadar Toplum Gönüllüleri Vakfı'nda saha koordinatörü olarak çalışmıştır. Kendisi Ekim 2005'ten bugüne kadar Toplum Gönüllüleri Vakfı'nda saha departmanı yöneticisi olarak çalışmaktadır. Ergeç 2006 yılında Bahçeşehir Üniversitesi'nde gönüllülük ve sosyal sorumluluk alanında ders vermiştir.

Laden Yurttagüler

Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamlayan Yurttagüler, aynı üniversitenin Modern Türkiye Tarihi Atatürk Enstitüsü yüksek lisans programından mezun olmuştur. Kendisi hala Modern Türkiye Tarihi Atatürk Enstitüsü doktora öğrencisidir. Şubat 2005'ten itibaren İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi'nde program yöneticisi olarak çalışan Yurttagüler, aynı üniversitede sosyal sorumluluk dersleri vermektedir. Laden Yurttagüler'in gönüllülük, gençlik, eğitim politikaları ve toplumsal cinsiyet üzerine yayınları bulunmaktadır. Kendisi insan hakları ve sivil toplum kapasite geliştirme alanında çok sayıda eğitimde eğitmen olarak çalışmıştır.

Yörük Kurtaran

Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamlayan Kurtaran, sivil toplum kuruluşlarındaki deneyimlerini takiben Toplum Gönüllüleri Vakfı'nda (TOG) 2003 ve 2006 yılları arasında saha departmanında görev almıştır. 2006'dan bu yana TOG ve İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığında kurulan Gençlik Çalışmaları Birimi'nde çalışmaktadır. Aynı üniversitenin İletişim Fakültesi'nde öğretim görevlisidir. Açık Radyo'da Herkes Farklı Herkes Eşit Programı'nı Gülesin Nemutlu ile beraber hazırlayıp sunmaktadır.

Yiğit Aksakoğlu

Lisans öğrenimini Yıldız Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği'nde tamamlayan Aksakoğlu, yüksek lisans öğrenimini Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimi Okulu'nda (London School of Economics and Political Science) Sivil Toplum Kuruluşu Yönetimi alanında tamamlamıştır. Ekim 2003'ten yakın zamana kadar İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi'nde program yöneticisi olarak çalışmış ve sosyal sorumluluk dersleri vermiştir. Kendisinin sivil toplum kuruluşları alanında önemli sayıda yayını bulunmaktadır.

II. ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE SOSYAL HAKLAR KONFERANSI ÇIKTILARI

A. SOSYAL HAKLAR, GENÇLİK ve TÜRKİYE

A.1. GENÇLİK VE SOSYAL DIŞLANMA

Yrd. Doç. Dr. Serra Müderrisoğlu

Konuşmama önce **sosyal dışlanma kavramının** bize neler sunduğunu tartışarak başlamak istiyorum. Kabaca dört bağlantılı ayağı olan bir kavram sosyal dışlanma:

1. Öncelikle bu kavramda ortaya sürülen bir **süreç** mevcut – belirli özellikler taşıyan kişi ya da belirli grupların (örnek: yoksul, etnik azınlık mensubu, özürlü gibi) yaşadıkları **topluma katılım** şanslarından tamamen ya da kısmen mahrum olma/bırakılma sürecini ele almaktadır.
2. Topluma katılım şansının eşitsizliği/dengesizliği kişi ya da grupları **sosyal hiyerarşinin dışına itmekte** olduğu aşikar bir sonuçtur. (“Ötekileşme”)
3. Ancak, bu sürecin bir de içsel, bireysel yönü var ki o da “**iyi olma** (well-being) **yoksunluğu**” olarak görülebilir – kişinin kendi seçim ve değerleri doğrultusunda yaşama şansının gelişimsel süreçlerde yaşanan yoksunluklar yüzünden ortadan kalkması. Kendini yeterince geliştirememiş, olanakların eşit olarak sunulmadığı kişinin durumunda olduğu gibi.
4. Sonuç olarak kişi ya da grupların **toplumla bağlarının ciddi anlamda zedelenmesi** ve doğurduğu sonuç olarak **kırılganlığa** yol açılması.

Açıkçası, benim sosyal dışlanma kavramını bu kadar önemsememin nedeni kavramın temelde **ilişkisel süreçlere** odaklı düşünmeye izin vermesidir. Yukarıda tanımlamaya çalıştığım süreçler ilişki düzeneklerini içermekte. Dolayısıyla bu konuşmada gençlik ve sosyal dışlanmayı konu edinirken bu ilişkisel çerçeveden yaklaşacağım. Aslında amacım dıştan başlayarak, iç süreçlere geçmek ve gençlik ve sosyal dışlanmaya buradan bakmak.

Şimdiye kadar sosyal dışlanma kavramının genel geçer içeriğine bakmış olduk. Ancak, kişilerin yaşamlarındaki bu süreçlere bakmak, etkilerini gene kişilerin gözünden görmek çok önemli. Ötekileşen, ya da dışlanan bireyler/gruplar, yaşadıkları deneyimlerin adlarını koyarken sosyal dışlanma terimini kullanmıyorlar. Bu adı koymadıkları gibi, deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları çok önemli bir konu oluyor. Çünkü bahsettiğimiz eşit olmayan

süreçleri barındıran, dışlayan mekanizma aslında son derece uzak (distal) ve elle tutulur olmayan/görülemeyen bir mekanizma. Bizler kavramsallaştırdığımızda belki daha adı konur, elle tutulur bir şey halini alabilmekte ancak, yaşayan kişi için hiç de böyle olmayan bir durum aslında. Topluma katılımı yapısal nedenlerle kısıtlanmış kişilere sorulduğunda yaşadıklarını nasıl anlamlandırdıkları, verdikleri cevaplar sorunu çok daha içselleştirdiklerini ve kendilerine atfettiklerini göstermekte. Yani sorun aslında varolan sistemdeyken, kişi sorunu kendinde görmesi ya da sorunun kaynağının belirsizliği (*benim yüzümden mi, benim dışımda nedenlerden mi bu sorunu yaşıyorum?*) – adını koyamama durumu çok yıpratıcı süreçleri getirmekte. Kişinin durduğu yerden bakacak olursak bireysel yaşamdaki yoksunluklar, sorunlar kişilerle ya da kurumlarla temaslarında ortaya çıkmakta, ve bu temasta yaşananlar özellikle dezavantajlı durumda olan kişi tarafından kendi eksikliği olarak algılanması çok daha olası oluyor. Özellikle yaşamın başlarında – yani çocukluk ve gençlik dönemlerinde. Dolayısıyla, sosyal dışlanmaya kavram olarak baktığımızda ortaya çıkan özne-nesne ilişkisi, bireyin gözünden bakıldığında tam tersinden kurgulanabilmekte ve bu durum da aslında sosyal dışlanma kavramının gelişimsel süreçlerle iççeliğini ve vuruculuğunu ortaya koymakta kanımca.

Sosyal dışlanma kuşkusuz yaşamın tüm dilimlerinde yaralayıcı olabilmektedir, ancak yaşamın farklı evrelerindeki anlamı değişik olmak durumunda. Eğitimde dışlanma sürecine bir örnek göstermem gerekirse, 7 yaşında bir çocuğun öğretmeni tarafından Kürtçe bir isme sahip olmasından dolayı dışlanan çocuk, bu süreci temel hak ve özgürlüklerine bir ihlal durumu olarak görmeyecektir. O kendinde yanlış bir şey, taraf, özellik olduğunu düşünmeye başlayıp kendi varolan özelliklerine dair çevreden gelen mesajlara göre bir tutum içine girecektir. Otorite konumundaki öğretmenin tepkisi normalleştirilip, sorunlu özne kendisi olacaktır kendi gözünde. Güç eşitsizliklerinin var olduğu ortamlarda ve özellikle otoritedeki kişiye duyulan saygı ve gereksinim arttıkça kaçınılmaz olarak sorun içselleştirilecektir.

Yoksunluk süreçleri çoğunlukla kronik bir durum içerebildiği için özellikle gelişimsel süreçler olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Olumsuz koşulların çocukları çok yönlü etkilemesinin başlıca sebepleri bunların her türlü – fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel, kimlik oluşturma gibi gelişim süreçlerine kalıcı izler bırakabilmesi, gelişebilecek yetilerinin gelişiminin ketlenmesi ve sonuç olarak zedeleyici duygu /düşünce /davranış kalıplarının oluşması. Çocukların içinde biriken öfke, değersizlik, umutsuzluk, horlanmışlık duyguları taşınması çok zor duygular olup, onları nasıl olumluya dönüştürebileceğine dair bir yol

çizememe durumu söz konusu. Yaşadıklarını nasıl anlamlandırabilirler? Çevreden gelen olumsuz mesajları nasıl görmezden gelebilirler? Nasıl bir “ben” yaratabilirler?

Erken dönemde yaşanmaya başlanan eşit koşullarda katılamama hali – ilişkisel temaslar - bir sonraki döneme de miras kalabilmektedir. Giderek pekişen ve çoğalan bu süreçler çocukta önce kendini güvensiz ve yetersiz hissetme, aidiyet hissetmeme gibi duygularla ortaya çıkabilir. O dönemde çocuğun algısı, duruma getirmeye çalıştığı çaba ve yöntem durumu çok ümitsiz görmediğini gösterebilir. Hala zihninde çok çalışırsa yakalayabileceği fırsatların, isteklerini gerçekleştirebileceği bir gelecek tahayyülü olumsuz duygularıyla birlikte varolabilir. Ancak, yaş ilerledikçe biriken olumsuz deneyimler kişinin hem kendine yönelik hem de içinde varolduğu topluma yönelik bağları zedeleyebilmekte. Özellikle gençlik dönemine geçişle kimlik konusunun önem kazanması, aidiyet bağları ve gelecek kurgusunun – çocukluğa göre - daha gerçekçi bir yerden oluşturulmaya başlaması, eskiden fark edilmeyen görece kalıcı olumsuzluklar/olanaksızlıklar etrafında büyüyen çaresizlik, umut kaybı, eşitsizliğin farkına varma ve tüm bu durumların getirdiği öfke ile yılgınlık gençlik dönemini son derece hassas bir dönem haline getirmekte. Belki de az önce bahsettiğim “sorun bende mi, dışta mı” karmaşası kişinin taşıyabildiğinden daha da ağır bir yük getirmeye başlayabilir. Peki bütün bunlar yaşanırken gençler hangi çevre, hangi koşullar içinde yaşamaktalar? Temel bir özelliğinden (yoksulluk, etnik kimliği, bedensel bir durumu, gibi) dolayı görülmeyen, önemsenmeyen, katılımı değerli bulunmayan biri olarak toplumun dışına çekilen gençler için çevrelerinde sunulan olanaklar neler? Örnek olarak **yoksulluğu** ele alırsak – ekonomik yoksulluğun getirdiği yoksunluk durumları - çocukluktan gençliğe geçerken çocukların günlük hayatlarında yaşadıkları ikilemleri sıralamak gerekir:

1. **Eğitim – Çalışma ikilemi:** Hepimizin çok yakından bildiği gibi, eğitim sisteminden kopma ya da sisteme hiç katılmama zor koşullara yaşayan çocukların içinde buldukları en büyük risk faktörlerinden biri. Yapılan araştırmalar bize sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukların eğitim sistemiyle olan düzensiz bağlarını gösteriyor. Okula düzenli devam etmek, okulda başarılı olmak, bir üst kademe eğitime devam edebilmek ciddi zorluklar içeriyor. Ancak, yakından baktığımızda ve özellikle çocuk ve gençlere yaşadıkları açısından dinlediğimizde okulla ilişkilerin bozulmasında çok önemli faktörlerin olduğu ortaya çıkıyor – okula gitmesi, sokakta çalışmasa da kapalı mekanlarda çalışmayı birlikte getirebiliyor. Gündüz okula gittikten sonra kapalı mekanlarda – konfeksiyon

atölyeleri gibi, uzun saatlerde çalışan çocukların derslerinde başarılı olmalarını – hele sınıflar ilerledikçe – beklemek imkansız. Bir yandan okula gitmek isteyen, ama orada da tam okula ait hissedemeyen, günlük derslerinde başarısızlık hisseden çocuklar giderek umutsuzluğa düşebiliyorlar. Diğer yandan aileye yardım etmek için çalışma zorunluluğu ve çoğu kez ikisinden birini seç diyen öğretmen/aile/çalıştıranlar arasında kaybolabiliyorlar. Ne ondan ne ondan vazgeçmek istemeyen çocuklar ezilmeye başlıyorlar. Okuldaki başarısızlık ilerisinin eğitim sisteminden geçtiğini pek hissettiremiyor ve bireysel başarısızlık altında birçok ezilme yaşayabiliyorlar. Daha küçük yaşlarda okula bağlılığın ve inancın yüksek olduğu çocuklarda, yaş ilerledikçe dersler zorladıkça geleceğin garantisinin eğitimden geçemeyeceğini hissetmeye başlayabiliyorlar. Bu aslında çok tehlikeli bir kapı açıyor – nereye gidecekler, ne olacaklar sorusunun iyice ağırlaştığı bir nokta.

2. **Ailelerle yaşanan çatışmalar/kimlik sorunları:** Ailelerin de varolan ruh sağlıkları çok önemli. Yaşanan ekonomik, sosyal zorluklar parçalanmış/dağılmış ya da artık işlevini göremez hale gelmiş aileler yaratmakta. Bir yandan çocuklar büyüdükçe ailelerin kaçınılmaz olarak sorunlarının taşıyıcıları oluyorlar ekonomik olarak ya da başka anlamlarda. Ailedeki ciddi geçimsizlikler çocuklara uygulanan kötü muamelelere, tacize yol açabilmekte, özellikle “üvey anne” ya da “üvey baba” varlığında ezilen çocuklar ve gençlerin varlığı bir çok araştırmalarla vurgulanmakta. Ek olarak kronik yoksulluğun ve sosyal dışlanma süreçlerinin şehirlerde tutunamayan babaları son derece ezdiği ortada. Ailedeki temel rollerini kaybeden babaların “babalık fonksiyonlarını” da kaybettiği görülmekte ve özellikle erkek çocuklar ve gençler açısından ayakta kalamayan bir babayı görme olumsuzluğuyla büyüyen ve şekillenen gençlerin bu açıdan yoksunluğu ileride atacakları adımlar, gelecekleri ile ilgili verecekleri kararlar açısından çok önemli bir yerde duruyor. Ailedeki kadınların da yükleri hiç de gözardı edilmeyecek boyutta olup, ailenin sessiz direği olmakla sorumlu annelerin taşıyabileceği yükün çoktan aşıldığı bir durumda yaşamaktalar. Tüm bu olumsuz süreçlerden en çok etkilenenlerden biri de ailedeki “ikame annelik” rolündeki büyük kız çocukları. Annelerin yükünü paylaşma zorunluluğu hisseden / hissettirilen ablalar çoğu kez küçük çocuklara bakım vermek için kendi eğitimlerinden veya çeşitli ilgi alanlarını kendileri adına geliştirmekten

alikonuyorlar. Özetle, aile içinde yaşanan çok katmanlı sorunlar, dış dünyadan gelebilecek olumlu süreçlerle beslenmediği için de aile kendi içinde zarar vermeye gidebiliyor. Gençlerin sıkışan aileler içinde patlamaları, maruz kaldıkları aile içi ve aile dışı olumsuz olaylara verdikleri tepkiler çoğu kez onları ailelerinden uzaklaşmaya, kopmaya ve alternatifleri çevrelerinde aramaya yol açıyor.

3. **Mahalle – akranlar:** Çocuk ve gençlerin sosyalleştikleri alan içinde büyüdüğü mahalleleri ve akranları, yani sosyal çevreleri. Gençlerin giderek farkında oldukları bugüne ve geleceğe dair açmazları yansıttıkları, kimlik bilincinin pekiştiği alanlar olarak da baktığımız zaman özellikle yoksulluk içinde yaşayan kişilerin yaşadıkları mahalleler son derece problemlili yerler. Güvende hissetmeme, etrafta var olan suç odakları, olumlu alternatiflerin kişi ya da kurum bazında olmaması, olumsuz modellerin gücünü çoğaltıyor. Burası birçok gencin yaşanan ortak sorunlara verdikleri tepkilerin biriktiği sosyal bir alan da oluyor. Kendi baş etme normlarını oluşturan ve yaygınlaştıran bir mekanizma olarak da görebiliriz bunu - madde kullanımı, şiddet, suç çetelerinin oluşması gibi.. Sosyal dışlanma süreçlerinin getirdiği bir ortaklık da söz konusu...

Kabaca üçe ayırdığım ikilemler/zorluklar etrafında gençlerin koruyucu mekanizmalardan uzakta ve tek başlarına kaldıklarını düşünüyorum. İlerde de sürmesi muhtemel sosyal ve ekonomik alanda yabancılaşma içinde yetişen gençler, hayatlarını yoksulluk döngüsünden kurtarmaya yönelik çok az umut beslemektedir. Olumluya dönüştürülecek, yardım eden ne var?

Yoksulluk içinde yaşayan çocuklarla ilgili yürütülen araştırmaların temel varsayımı, yoksulluğun ebeveynlik yetilerini zayıflatarak çocuklarda sosyal ve psikolojik zorluklara yol açtığıdır. Yoksulluk ve bolluk içinde yaşayan gençler kıyaslandığında bu iki farklı grup gösterdikleri davranışsal sorunlar açısından birbirlerine benzer bir tablo sergilemektedirler. Madde kullanımı/ bağımlılığı, tehlikeli davranışlar ve eğitime ilgisizlik düzeylerinde benzerlik görülmektedir.¹⁰² Bariz bir şekilde farklı olan ise varlıklı gençlere fırsat eşitsizliği ya da gelecekteki şanslarını etkileyebilecek adli sicil kaydı gibi sonuçlardan muzdarip

¹⁰² Luthar ve Ansary (2005).

olmalarını engelleyerek bu geçiş dönemini telafi etmelerini sağlamak için sunulan mekanizmalardır.

Yoksul mahallelerdeki gençlerin geçiş dönemindeki isyankar davranışlarını düzeltecek kaynaklardan eksik olduğu gerçeği kabul edildiğinde ve yaptıkları her tercihin (uyuşturucuya başlama, okulu bırakma vb.) gelecekte seçecekleri yol için çok ağır sonuçları olduğu düşünüldüğünde, gençlere gerçekten yardımcı olacak herhangi bir “yardım” girişiminde bulunmadan önce kararlarına yön veren durumlar ve içinde buldukları ortamın değerlendirilmesi gereği takdir edilmelidir. Yoksul kesimlerdeki gençler umutlarının kırılması ve isteklerine ulaşamama gibi bir sürü engelle dolu olan yollarına devam etmek için reddedilme ve umutsuzluk hisleriyle mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Öneriler

Sosyal dışlanmayı ilişkisel bir süreç olarak tanımladım konuşmamın başında. Çözümü de kuşkusuz ilişkisel bir temele dayalı olmalıdır. Ancak bu ilişkiler görülmeyeni görülür, yadsınanı saygı ile kabul eden bir ilişki kodu içeriyorsa istediğimiz sonuca götürebilir. Sorun tek başına olumsuz durumların olması değil, onların yanında olumlu durumların varolmaması bence. Sadece aile veya çocuk/genç odaklı bir bakış yerine, çocuklara/gençlere/ailelerine sunduğumuz olanakları/ olanaksızlıkları da düşünüp onları da dönüştürecek şekilde ilerlememiz gerekmektedir.

1. Sadece çocuğa/gence odaklı, ya da çocuğu/genci ortamdaki uzaklaştırıcı modellere inanmıyorum.

2. Sorunun genişleyeceğini öngörebildiğimiz için çalışmaların çok daha toplum temelli bir sosyal hizmet anlayışıyla oluşturulması gerektiğini ve özellikle yoksul mahallerde sosyal hizmetin çok varlık göstermesi gerekir.

3. Sosyal yardımların hak temelli yapılmaları ve bunların planlanmasında kişi ve aileleri giderek daha güçlü kılmaya yönelik şekilde planlanmaları gerektir.

4. Sosyal dışlanma süreçlerini terse çevirebilecek – kaynaşmayı ve birlikte yaşamı destekleyen yapılar olmalı, özellikle okullarda, şehirde.

5. Eğitim sisteminde çocukların tutulabilmeleri sağlanmalı ama bunlar sadece yasaklar veya cezalar üstüden olmamalı – gereken akademik ve maddi desteğin olması gerekli.

6. Mahallelerde alternatif olumlu oluşumların varolması gerekli.

7. Mahallelerde çocuk/genç/ailelerin güvenip danışabilecekleri merkezler olmalı.

A.2. SOSYAL HAKLAR VE AVRUPA SOSYAL MODELİ

Başak Ekim Akkan, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Geleceğin gittikçe belirsizleştiği, ekonomik ve sosyal güvencesizliğin birçok insan için sürekli bir hal aldığı ve çözümlerin çoğu zaman piyasaya bırakıldığı dünyamızda “sosyal haklar” talebi sivil toplum hareketi için gittikçe daha fazla önem kazanıyor. Her şeyden önce, sosyal devletin varlığını savunan bizler için sosyal hakların var olmadığı bir vatandaşlık tahayyülü mümkün değil. Birinci kuşak haklar olan siyasi ve sivil hakların yanında **ikinci kuşak** haklar olarak tanımlanan sosyal haklar, **vatandaşlık haklarını** bütünler nitelikte. Bauman’ın dediği gibi “sosyal haklar olmadan siyasi haklar ulaşılamaz bir hayal ve kötü bir şaka olarak kalırlar”(Bauman, 2007).

Esping-Anderson’ın sorduğu şu soru sosyal hak arayışının çıkış noktası olmalıdır belki de: Kapitalizmin yarattığı sosyal eşitsizliklerin ve sınıf ayrımlarının parlamenter demokrasi içerisinde telafi edilmesini sağlayacak toplumsal koşullar neler olmalıdır ve nasıl yaratılmalıdır? (Esping Anderson, 2002). Bugün gerek araştırmacıların, gerekse insan hakları savunucularının hem fikir olduğu yaklaşım, insanca (decent) bir yaşamın en temel insan hakkı olduğu yönünde. Hiç şüphesiz, bireyin otonomisi ve iyi olma hali (well-being) insanca yaşama hakkının vazgeçilmez iki ögesi. Otonomi bireylerin yaşama dair seçimlerini ve gelecek kararlarını özgürce tayin edebilmeleri anlamına gelirken, iyi olma hali farklı sebeplerden (hastalık, yoksulluk, vs.) kaynaklanabilecek ıstıraplar çekmemeleri anlamına geliyor. Birey olarak otonomimizi ve iyi olma halimizi belirleyen temel sosyal ihtiyaçlarımız var. Bu sosyal ihtiyaçlar, barınma, sağlıklı olma, temel bir eğitime sahip olma, hayatımız ile ilgili kararlar almamıza yardım edecek bilgiye erişim gibi insanca bir yaşamı öngören temel gereksinimler ve karşılandıkları ölçüde insanca bir yaşam garanti altına alınabilir.

Tabii ki, bireylerin sosyal ihtiyaçlarını belirleme ve karşılama noktasında bir toplumsal uzlaşma gerekiyor ve ihtiyaçları karşılamının çeşitli yolları oluşabiliyor. Ancak, sosyal hak savunucuları için bireylerin sosyal ihtiyaçlarının, insan onurunu sarsmayacak ve vatandaşlık temelinde eşitliği gözetecek şekilde karşılanması önemli. Ve bu ancak sosyal haklar gözetilerek hayata geçirilebilir. Yani, eğitime, konuta, sağlığa, sosyal hizmetlere erişimin sosyal hak olarak tanımlanması ve bu hakların güvence altına alınması yolu ile bireylerin toplumsal katılımlarının sağlanabileceği “güvence” ortamı yaratılabilir. Buradaki temel

yaklaşım piyasanın oluşturduğu risklerin ve belirsizliklerin sosyal devlet eliyle ortadan kaldırılması ve burada da iyi işleyen ve herkes için erişilebilir **sosyal kurumlara** (sağlık teşkilatı, erişilebilir okullar, örgün sosyal hizmetler, sosyal yardım mekanizması gibi) ihtiyaç var.

Avrupa sosyal modeli bu bağlamda önemli bir model olarak karşımıza çıkıyor. Toplumsal bütünleşmeyi (social cohesion) demokratik yaşamın vazgeçilmez parçası olarak gören ve kurumsallaştıran bu modelin en can alıcı yanı, sosyal politikaların nesiller arası dayanışmayı öngören ve bir ortak gelecek tahayyülü üzerine inşa edilen toplumsal uzlaşma projesine hizmet eden politikalar olmaları. Avrupa sosyal modelini diğer demokratik toplum modellerinden ayıran temel unsur da bu aslında. Yani, toplumsal bütünleşmenin korunması yönündeki politikaların sosyal devlet anlayışına uygun ve sosyal taraflar ile diyalog içerisinde hayata geçirilmesi yönünde sosyal alanı yaratmak.

Bugün, Avrupa sosyal modelinin geleceği de en çok tartışılan konulardan biri. Sosyal modelin, değişen ekonomik ve toplumsal koşullara uyum gösterecek şekilde yeniden tasarlanması ve modernleştirilmesi tartışmaların odağında yer alıyor. Sosyal modelin zaman içinde değişim göstermesi ki, genelde negatif anlaşılıyor, sosyal kurumların o günkü ekonomik koşullara uyumu gerekliliği, bizi sosyal hakların bugünün insan hakları arayışlarının parçası olamayacağı fikrinden uzaklaştırmamalı. Aksine, sosyal kurumların varlığına sahip çıkmak, sosyal hakları talep etmek her zamankinden daha büyük önem kazanıyor. Amartya Sen de, bu kurumların yetersiz olmasının sosyal hakları toptan ret etmemiz anlamına gelmeyeceğini tam tersine kurumların iyileştirilmesi çabasının ve reformların desteklenmesinin sosyal haklar için önemli olduğunu ifade ediyor (Sen, 2004).

Kendimizi tekrarlırsak, bireyler “güvenceli” bir yaşam yaşadıkları ölçüde siyasi haklarını kullanabilirler. Sosyal hakların olmadığı bir ortamda siyasi ve sivil yurttaşlıktan, iyi işleyen bir demokrasi modelinden bahsetmek çok mümkün görünmemekte. Toplumsal uzlaşmaya dayanan demokratik modellerin sivil aktörlerin katılımı ile sağlanması son derece önemli. Bu noktada da sivil toplumun rolünü tekrar hatırlamakta yarar var. Bugün, gerek Avrupa Birliği’nde gerekse Türkiye’de birçok sivil toplum örgütü, eğitim, sosyal hizmetler, sosyal yardım gibi alanlarda faaliyet gösteriyorlar. Kadın, çocuk, yaşlı, engelli, göçmenler gibi sosyal dışlanma tehdidi ile karşı karşıya kalan gruplara yönelik toplum temelli çalışmalar yürütüyorlar. Hiç kuşkusuz, sivil toplum örgütlerinin hizmet sağlamadaki rollerinin önemi

yadsınmaz. Ancak, unutmamak gerekir ki, sivil toplum örgütleri sağladıkları sosyal hizmetlerin sürekliliğinden sorumlu değiller. Yani, hizmet göturdükleri gruplara vatandaşlık temelinde bir sorumlulukları yok. Ancak, sivil toplum örgütlerinin bir diğer rolü var ki, sosyal politikaların oluşturulmasında son derece ivedi. O da, devletin sosyal politika oluşturma süreçlerine müdahil olmak ve sosyal hakları gözeten politikaları talep etmek. Yani sosyal devletin etkinliğini mümkün olduğunca arttırmak. Sivil ağların, sosyal modellerin savunulması ve korunması yönünde yaptığı savunuculuk faaliyetleri ve kendilerinin belirledikleri sosyal ihtiyaçlara da dayalı sosyal hak talepleri sivil toplum örgütlerinin “iyi toplum” arayışındaki rolleri üzerine düşünenler için son derece önemli... Özellikle gençlik örgütleri açısından bu önemli. Gençleri ilgilendiren sosyal ihtiyaçların gençler tarafından belirlenmesi ve bunların sosyal hak taleplerine dönüşmesi gençlik hareketi için öncelikli adımlar gibi görünüyor.

Teşekkür ediyorum.

Kaynakça

Esping-Anderson Gosta (2002) *Why We Need a New Welfare State*, New York: Oxford University Press

Bauman Zygmunt (2007) *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*, UK: Polity Press

Sen Amartya (2004) *Elements of a Theory of Human Rights*, Philosophy & Public Affairs 32(4): 315-56

B. TÜRKİYE’DE GENÇLİK ALANI

B.1. GENÇLİK VE TÜRKİYE: ALAN RAPORUNDAN ÇIKARIMLAR

Prof. Dr. Nurhan Yentürk-Gençlik Çalışmaları Birimi

Gençlik Çalışmaları Birimi olarak “Türkiye’de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları” başlıklı bir kitabı yayına hazırlamaktayız. Bu kitapta, bir yandan şimdiye kadar hiç tartışılmamış olan Türkiye’de gençlik çalışmalarının kapsamı ve gelişimi ele alınırken, diğer yandan gençlik çalışmasına ilişkin, eğitim, istihdam, barınma, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi gençliğin sosyal haklara ilişkin ve kimlik, siyasi katılıma ilişkin konularda politika önerileri ortaya atılmaktadır. Bu politika önerileri konu ile ilgili çeşitli akademik makalelere ve alan araştırmalarına dayandırılarak yapılmaktadır. Bu toplantının konusunun “Gençlik ve Sosyal Haklar” olması nedeniyle, sözünü ettiğim kitapta değineceğimiz politika önerilerinin sosyal haklarla ilgili olanlarına dayalı bir konuşma yapacağım.

Bazı saptamalara başlarsak, gençleri yaşanan önemli toplumsal değişimlerden bağımsız olarak her zaman dinamik, siyasi hayata katılan, yenilikçi ve özgürleşmenin taşıyıcısı olmaları beklemek, gençliğin tarihsel ve toplumsal olaylardan etkilenmeyen, değişmeyen bir doğası olduğunu varsaymak anlamına gelecektir. Gençlik tartışılırken ona böyle bir anlam yüklemek kadar, gençler hakkında topyekûn bir negatif eleştiri yapılmasının (olay çıkartan, günah keçisi..), da gençliğin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır diyebiliriz.

Gençlerin ‘her yerde’ olmasının ‘hiçbir yerde’ olmamasından daha iyi olduğu kabul edilirse, gerekli bakış açısı ‘gençliğin ana akıma yerleştirilmesi (mainstreaming youth)’ olarak ifade edilebilir. Bunun için hem spesifik yaklaşımlar hem de ana mekanizmalar gerekir (Avrupa Komisyonu, 2005). Örneğin eğitim, spor, sağlık, kültür, adalet, insan hakları, güvenlik, sosyal güvenlik, şehir planlama vb. gibi gençlerle de ilgili tüm alanlarda gençlerin paydaş olarak bulunması ve temsili olarak düşünülebilir. Gençler için Beyaz Kitap’a (Avrupa Birliği, 2001) göre böyle bir yaklaşım geliştirmenin temel noktalarından biri vatandaşlık ilkesiyken, diğeri özerkliğe, anlamlı eğitime, mesleki eğitime, istihdama, sosyal güvenliğe ve politika üretme sürecine aktif katılıma izin verecek şekilde bireysel güçlendirme ve yetkinlik kazandırılmasına dayandırılmalıdır.

Yurttagüler (2008)'in raporunuzda da yer alan makalesinde belirttiği gibi, gerek gençlere yönelik üretilen genel politikalarda, gençlerin (özellikle ailelerine) bağımlılıklarından kurtulmaları ve özerkliklerini kazanmaları için desteğe ihtiyaç duyduklarının altını çizmektedir. Bu politikalarda “sorun-odaklı” yerine “ihtiyaç-odaklı” yaklaşımın benimsenmesi, gençlerin tehlike, gelecek, ya da sadece işgücü olarak görülmesini engelleyeceği gibi sosyal alan içinde özerk, bağımsız ve aktif yurttaşlar olarak varolmalarının yolunu açacaktır. Bütüncül yaklaşımla altı çizilen tek bir alanda değil, gençlerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak tüm alanlarda desteklenmeleri gereğidir. Bütüncül yaklaşımda gençlere hayat boyu eğitim olanakları sağlamak ve gençleri toplumsal güvenlik ağı ile donatmak kadar gençlerin aktif ve özerk yurttaşlar olarak varolabilmelerini sağlayacak destek mekanizmaları kurmak ta içerilmektedir. Gençlerin eşit yurttaşlar olarak karar verebilmelerini sağlamanın yolu kendi hayatları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarından geçer.

Türkiye’de gençlere benzeri olanakların sağlandığı, sosyalleşme fırsatlarının yaratıldığı, farklı kimlik ve kültürlerin bir aradalıklarının yaşanabileceği ortamların olmamasının birçok olumsuz sonucu olmaktadır. Bunların başında kültürel farklılıkların, siyasal ve fiziksel şiddet olarak ifade edilmeye başlanması, kişisel ve grup tatminlerinin ancak cemaatlerde sağlanabilmesi, hoşgörüsüzlüğün artması sayılabilir. Toplumsal hayata katılımın zayıf olduğu, geleceğe ilişkin yeni projeler üretebilme, değiştirme ve değişme potansiyelinin çok sınırlı olduğu yapı, gençleri gittikçe daha tutucu, fanatik, toplumunda var olan ahlaki normların, gelenek ve göreneklerin savunucusu, hatta koruyucusu haline getirmektedir. Gençler kendilerinin yarattığı bir projenin, bir geleceğin parçası olamamaktadırlar. İster gecekonduda ister yalıda yaşasın gelişmenin, değişimin en önemli aktörü en sıkı muhafazakar, eski kuşakların projelerinin bekçisi halini almaktadır (Kentel, 2005).

İlgi alanı gençler olan herhangi bir politikanın, mevcut toplumsal tansiyonları azaltıcı yanlarının bulunuyor olması, hak savunuculuğu çerçevesinde, bu politikalar yerine gençlerin özne olduğu – böylece tüm sürecin öznenin doğrudan katılımı ve güçlendirilmesi temelinde hayata geçtiği – başka politikaların savunulması ve hatta bizzat birer sistem olarak mevcut devlet erkinin yurttaşlara sağladığı hizmetler ile bütünleştirilebilmesi olanağını azaltmaz. Gençlerin katılımı ile şekillenecek, ihtiyaç temelli gençlere yönelik her tür politika, çoğulcu demokrasinin gelişimine katkıda bulunacak ve Türkiye’de, yurttaşlar ve devlet arasındaki ibreyi, yurttaşların lehine biraz daha çevirebilme potansiyeline sahip olacaktır (Kurtaran, 2008).

Genç işsizliği

Türkiye’de genç nüfus önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bunlar sadece istihdam olanağı elde etmekle aşılamayacak sorunlardır. Genç işsizliğin azaltılmasının yukarıda sayılan diğer sorunların çözümünde yegane kritik eşik olduğunu önermemekle birlikte, genç işsizliğinin boyutunun sorunların ağırlaşmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Gençlerin, 15-24 yaş grubu için işsizlik oranı % 20, tarım dışı işsizlik rakamları dikkate alındığında 15-19 yaş grubu için % 22.5’e ve 20-24 yaş grubu için % 23.8’e yükselmektedir. Türkiye’de en yüksek işsizlik tarım dışı genç kadınlarda görülmektedir (% 28). Türkiye’de genç işsizliğinin uzun yıllardan beri yetişkin işsizliğinin en az iki katının üzerinde çıkması genç işsizliğini azaltmak için Türkiye’de yeterli politikalar uygulanmadığını göstermektedir. Ayrıca kısa-orta dönemde, büyük bir demografik değişme beklenmiyor olması dikkate alındığında, gençleri ve özellikle genç kadınların işsizliğini azaltmak için özel politikalar tasarlamak yerinde olacaktır. Genç işsizlik oranları, genç işsizliği ile mücadele için ekonomik ve sosyal politikaların birlikte tasarlanmalarını gerektirecek kadar büyüktür. Türkiye’nin tüm paydaşlarla tartışılmış bir gençlik istihdamı stratejisine ihtiyacı vardır .

Türkiye’deki genç kadınlar gerek eğitime gerek işgücüne katılma oranı açısından AB ülkelerine göre çok kötü durumdadır. Türkiye’de tarım dışında 20-29 yaş grubundaki genç kadınların sadece % 25’i işgücüne katılmaktadır. Ancak Türkiye’de eğitim dışında olan gençlerin işgücüne katılımları özellikle tarım-dışı kesimde artmaktadır ve gençlerin işgücüne katılımının artmaya devam etmesi beklenmelidir. İşgücüne katılımın tek başına artışı işsizliği, yoksulluğu ve sosyal güvensizliği kolaylıkla beraberinde getirebilir.

Türkiye’de genç işgücünün eğitim düzeyi yetişkin işgücünün eğitim düzeyine göre belirgin şekilde yükselmiştir. Eğitimin uzun dönemde işsiz kalma riskini düşürmek gibi bir etkisi vardır. Ancak Türkiye’de yeni mezun olan, lise ve üzeri eğitim almış yüksek sayıdaki genç işgücünün istihdam olanaklarının düşük olduğunu görülmektedir. 20-24 yaş grubundaki genç işsizlerin % 18.5’i üniversite mezunudur. Bu sonuçlar yeni mezun eğitilmiş gençlerin iş bulma sorunları olduğunu göstermektedir. Özellikle eğitimden istihdama geçişi

kolaylaştıracak kurum ve politikalara gerek olduğu, örgün eğitim sisteminde edinilen niteliklerin işgücü piyasasının ihtiyaçları ile uyuşmadığı konusu ön plana çıkmaktadır.

Özetle, gerek işgücünün nitelik sorunları, gerek göç, gerek yeni katılım nedeniyle pekişecek olan genç işsizliği ile mücadele için, Türkiye’de işgücü piyasasında gençlere yönelik kurumsallaşma sağlamak gerekmektedir. Gençler için özel olarak tasarlanmış eğitim, rehberlik ve iş eşleştirme kurumları gelişmiş ülkelerde çok yaygındır. Münhasıran gençlere yönelik eğitim, eşleştirme ve rehberlik kurumların olması gençlerin başvurularını artırmak, göç etmiş, cesareti kırılmış ve dezavantajlı gençleri teşvik etmek açısından yararlı olacaktır.

Bu tür kurumların maliyeti kısmen uluslararası sosyal fonlardan karşılanabilir. Bu tür kurumların faaliyetlerinin diğer bir temel kaynağı belediyelerin bütçeleri olabilir. Diğer yandan işsizlik fonundan finanse edilebilir. Kamu kaynaklarından faiz dışı fazlada sağlanabilecek çok küçük bir azalmadan finanse edilebilir. Bu kurumlar özellikle eğitim ve staj faaliyetlerinin düzenlenmesinde üniversiteler, meslek odaları, STK’lar ve özel sektör tarafından insan kaynağı ve finansal kaynak konusunda desteklenebilir. Türkiye’de genç işsizlik oranları ve sürekliliği, sadece firmaların ya da devletin iş yaratması ile mücadele edilebilecek boyutta değildir. Bu sorun tüm dünya için geçerlidir, bu nedenle genç işsizliği ve dışlanmışlık sosyal koruma kurumlarının yaygınlaştırılması ile birlikte düşünülmeli ve sosyal yardım harcamalarından desteklenebilmelidir. IMF ile yapılan kemer sıkma politikaları çerçevesinde uygulanan yüksek faiz dışı fazlanın daha düşük düzeylerde tutularak gençlere yönelik istihdam yaratabilecek sektörler ve bölgelere teşvik ve gençlerin ilgili niteliklere sahip olması için mesleki eğitim çabaları için kullanılabilmesi önemlidir. Diğer yandan finansal küreselleşmenin bir sonucu olarak üretken sektörlerin karşı karşıya olduğu yıpranmanın etkisini azaltabilmek için finansal sermayenin küresel kazancı üzerinden genç işsizliği ve yoksullukla mücadele için küresel kaynak yaratmak uluslararası kuruluşlarca önerilen politikalar arasındadır.

Genç nüfus sayısındaki artış ve gençlerin işgücüne katılımında olası artış dikkate alındığında gençlerin istihdamına yönelik iş alanlarının yaratılabilmesi önemli bir sorun olacaktır. Bu anlamda, gençlerin eğitim düzeyi yükselirken nitelikli işgücü kullanılan sanayi ve hizmet sektörlerine nitelikli istihdam olanağı artırılması önem kazanmaktadır. Özellikle istihdam dostu olarak bilinen hizmet sektörlerindeki istihdam olanakları gençlere yönelik yarı zamanlı çalışma olanakları ile paralel düşünülebilir. Gençlerin yetişkinlere göre çalışma

oranlarının düşük olduğu sosyal hizmetler ve ulaştırma-haberleşme-yazılım gibi yüksek teknolojilerin kullanıldığı sektörlerde çalışmalarını teşvik edecek politikalar tasarlanabilir. Gençler tarım sektöründen uzaklaşmaktadır. Ancak gençler için hala kırsal bölgelere yönelik istihdam yaratma stratejileri (özellikle tarım-dışı) ve altyapı yatırımları ve verimlilik artışı, gündemdeki önemini korumalıdır. Gençlerin kendi işlerini kurma, girişimcilik ve yaratıcılık yeteneklerini geliştirebilmelerine yönelik olarak eğitim, danışmanlık ve sermaye sağlayan kamu ve özel kurumların yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Yentürk ve Başlevent (2007)'ye göre yaptığımız ekonometrik testler ekonomik büyümenin yetişkin ve genç istihdamı üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir.¹⁰³ Bu nedenle gençlere yönelik istihdam dostu büyüme politikalarının ayrı olarak tasarlanmasını da gündeme getirmektedir. Türkiye'de istihdam vergileri yüksektir ve istihdam vergilerinin istihdam üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. İlk işe girecek olan gençleri ve genç kadınları istihdam etmek için gerekli olan istihdam vergilerin azaltılması, belirli süreler için istihdam vergisi muafiyeti gibi uygulamalar genç işsizliğini azaltmakta yararlı olacaktır.

Gençlik ve sosyal güvensizlik

Türkiye'de gençler arasında tam ve sürekli istihdam beklentisi olmadan ve sosyal güvensiz çalışma yaygındır. Kentte yaşayan her yaş grubundan gençlerin bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışma oranı yetişkinlere göre çok yüksektir.

Sosyal güvenlik sisteminin gelecekte alacağı Şekil özellikle dezavantajlı gençler açısından çok önemli bir tartışmadır. 1970'ler öncesi çalışma dünyasının istikrarlı istihdam koşulları temelinde filizlenen kolektif (ortak) sosyal güvenlik yönetimin yerine, 1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak bireyselleşmiş güvenlik geçmeye başlamıştır. Bir başka deyişle istihdam olanağına kavuşanlara yönelik genel sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde koruma sağlanan riskler azalmakta veya yükümlölük eşiği azalmakta, bireysel tamamlayıcı sigorta sisteminin arttığı bir sistem gelişmektedir. Ortaya çıkan ikinci değişim ise, yeni konjonktürde ortaya çıkan yeni iş türleri ile hayatını kazanmaya çalışan kişilere yönelik sosyal güvencelerin hiç olmamasıdır. Bunlar arasında kısa süreli, mevsimsel işlerde çalışan gençler, ev eksenli çalışan genç kadınlar, gündelikçi olarak çalışan genç kadınlar sayılabilir.

¹⁰³ <http://genclik.bilgi.edu.tr/Default.asp?pageID=5>

Yeni sosyal güvenlik reformu çalışmaları içinde yer alan Sosyal Güvenlik Kurumu bu tür yarı zamanlı, mevsimlik, geçici işlerde çalışan gençlere yönelik, tam ve sürekli istihdamdan bağımsız, temel sağlık, sosyal emeklilik ve işsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik konularını da kapsayacak şekilde oluşturulmalıdır. Tarımdan göç ve şehirde yaşayan kadınların işgücüne katılımının artması nedeniyle gerek gündelikçi olarak gerek ev eksenli çalışan genç kadınların (buna ev kadını olarak yaşayan genç kadınlar da dahil edilebilir) sosyal haklarını gündeme getiren politikalar tasarlamak gerekli olacaktır. Benzer şekilde, enformel sektörde çalışan gençleri kayıt içine çekebilmek için yarı zamanlı ya da meslek öğrenme ve staj amaçlı çalışmaların sosyal güvenlik kapsamına alınmasının kolaylaştırılmasına yönelik önlemler alınması gündeme gelmelidir.

Yeni sosyal güvenlik reformuna yönelik eleştiriler esas olarak tam istihdama dayalı ve formel kesimi içine alan bir kapsamda kazanılmış hakların korunması çizgisinde birikmekte ve bunun dışında kalan kesim ve işlerde çalışanları kapsayabilecek yeni açılım ve önerilerin tartışılmasına yer bırakmamaktadır. Aşağıda genç yoksulluğu ve sosyal dışlanmıılığı başlıklarında ele alınacağı gibi, ihtiyaç temelli sosyal yardımlar ve hak temelli vatandaşlık geliri gibi sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele politikaları yeni sağlık ve sosyal güvenlik reformu ile beraber ele alınmalıdır.

Köyde yaşayan genç kızların % 86'sı ücretsiz aile işçisidir. Köyde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların hiç bir sosyal güvence olmadan çalıştıkları dikkate alınırsa, bu şekilde çalışan ve yaşayan genç kadınların özerk birey olarak topluma katılma olanaklarının olmadığını ve en bağımlı kesimi oluşturduklarını vurgulamakta yarar var. Genç kadınlarda ücretsiz aile işçiliği ve bir sosyal güvencesiz olarak çalışma ilerleyen yaş gruplarında da sürmektedir. Köyde yaşayan genç erkekler de esas olarak ücretsiz aile işçisi ve sosyal güvencesiz olarak çalışmakta ancak yaş grubu ilerledikçe kendi hesabına ve sosyal güvenceli olarak çalışma oranı hızla yükselmektedir. Bu çarpıcı sonuç köyde yaşayan ve tüm hayatları boyunca ücretsiz aile işçisi olarak çalışacak olan genç kadınlar için özel bir sosyal güvenlik ağı tasarlanmasını gündeme getirmelidir. Ayrıca, kırsal yerlere yönelik istihdam artırma ve sosyal koruma politikaları, sosyal güvenlikten yoksun ve ücretli aile işçisi olarak çalışan genç kadınların yoksulluklarını azaltıcı etki yaratmak için de gereklidir.

Gençlerin sağlık hakkının olması, eğitim sistemi içinde kalmaları için en temel desteklerden kabul edilmektedir. Türkiye'deki üniversitelerin mediko-sosyal sistemi bu nedenle çok önemlidir ve güçlendirilmelidir. Madde bağımlısı gençler için ücretsiz rehabilitasyon üreme sağlığı, cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda bilgilendirme, madde bağımlısı gençler için ücretsiz rehabilitasyon yapan koruyucu hekimlik uygulamaları yapan merkezlerin kurulması da çok önemlidir.

Gençlik ve barınma

Türkiye'de gençler önemli bir barınma sorunu ile karşı karşıyalar. Bu sorun özellikle gençlerin barındıkları hanelerindeki kişi sayısının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Pultar (2008)'in KONDA'nın araştırmasına dayanan ve kitapta yer alan çalışmasından görülebileceği gibi, Kuzeydoğu Anadolu'daki gençlerin yaşadıkları hanelerin % 39'unda, Ortadoğu Anadolu'da % 44'ünde ve Güneydoğu Anadolu'da % 45'inde birey sayısı altının üzerindedir. Bu oran İstanbul'da % 16, Batı Marmara'da % 8, Ege'de % 10 çıkmaktadır.

Okul ve ev ortamı gençlere özel alanlar sağlayamamaktadır. Bu özellikle kalabalık ailelerin yaygın olduğu Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için geçerlidir. Bu yoksunluk iki önemli sonuç yaratmaktadır. Bunlardan birincisi ev içi kötü mekansal koşullar ile eğitimi bırakmanın doğrudan ilişkili olmasıdır. İkincisi ise gençlerin kişisel ve psikolojik gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Diğer yandan, bu gençler ev ortamında yaratamadıkları kendilerini ifade ortamları için sokak/kahvelere (ve daha ileriye götürülürse uyuşturucu/şiddete) mahkum kalmaktadırlar. Başta bu bölgeler olmak üzere, daha önce ele alınan gençlik merkezleri önemli bir boşluğu doldurabilir. Bu merkezlerin yukarıda sözü edilen gençlerin kendilerini ifade edebilme/geliştirebilme olanağı sağlayan özelliklerinin yanı sıra, eğitimlerini sürdürebilmek için evlerindeki mekanların kısıtlı olduğu gençlere yönelik okuma/çalışma odaları sunma özellikleri de bulunmalıdır. Bu merkezler bölgelerin farklı ihtiyaçlarına göre farklı hizmetler sağlayacak şekilde esnek olmalılar.

Üniversiteyi kazanan gençlerin Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na barınma amaçlı başvurularının taleplerinin karşılanma oranı 2004 yılında % 44'tür. Başvuruların yarısından çoğu reddedilmiştir. Bir çok üniversite ve özel kurum yüksek kira karşılığı barınma olanağı sunmaktadır. Bu olanağı olmayanların öğrencilerin ucuza barınabileceği çeşitli

cemaat/ideolojilerin etkisinde/yönetiminde olan yurtlara yerleşmeleri oldukça yaygın bir olgudur. Birçok genç üniversite eğitimini sürdürürken, bireysel özgürlüklerini geliştiremeyecekleri, bir çok konuda özgür tercihlerini yapamayacakları ve sorgulayamayacakları bir ortam içinde barınmak zorunda kalmaktadır. Üniversite öğrencilerine yurt olanaklarının artırılması, her üniversitenin kontenjanına bağlı olarak kampüs alanı içinde yurt olanağının da Yurt-Kur tarafından geliştirilmesi fırsat eşitliğinin sağlanması açısından vazgeçilemez bir unsurdur. Ancak Yurt-Kur disiplin yönetmeliğinin, herhangi bir sosyal ve kültürel gelişime katkıda bulunmanın ötesinde, tümüyle yasaklayıcı, gençleri potansiyel suçlu kabul eden bir mantıkla hazırlandığı ve değiştirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır (Kurtaran 2007).

Genç yoksulluğu

Genç yoksulluğunu ele almak için, ülkelerin ortanca (medyan) gelirinin % 60'ının altında gelir elde etmek anlamına gelen rakamlara başvurulmaktadır. Bu açıdan Türkiye AB ülkeleri arasında en kötü durumda olan ülkelerdendir. Yoksul genç oranı Türkiye'de % 26' dır. Bu oran 25 AB ülkesinde ortalama % 19'dur (İstatistiklerle Gençlik, 2007). Pultar'ın kitapta yer ve KONDA'nın alan araştırmasına dayanan çalışmasına göre Türkiye'de yaşayan gençlerin % 56'sının hanesine giren aylık gelir 700 YTL veya daha düşüktür. % 30'unun 700 ile 1.200 YTL arasında, %14'ünün 1200 YTL'nin üzerinde hane halkı geliri vardır (Pultar, 2008).

Gençlerin yaşadıkları hanelerine giren gelirin bölgesel dağılımı incelendiğinde çok ciddi bölgesel eşitsizlikler göze çarpmaktadır. Örneğin Pultar (2008)'e göre, Kuzeydoğu Anadolu'daki gençlerin % 67'sinin, Ortadoğu Anadolu'daki gençlerinin % 79'unun ve Güneydoğu Anadolu'daki gençlerin % 83'ünün hanesine giren aylık gelir 700 YTL veya daha düşüktür. Hanesine giren aylık gelirin 700 YTL'den az olma oranı İstanbul için % 33, Batı Marmara için % 57, Ege için % 48 çıkmaktadır.

Türkiye'de yoksulluğun boyutu yoksul bireylere yönelik (genç ve kadın dahil) ihtiyaç temelli yardımları çok önemli kılmaktadır. Ancak yoksullukla mücadelede Türkiye'de çok parçalı bir sosyal yardım sistemi yaygındır. Bu kurumlar arasında Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü sayılabilir (Buğra ve Keyder, 2007). Ancak yoksullara ve genç yoksullara yönelik ihtiyaç temelli yardımlar yardım alanı damgalayan ve yardım alanı başkalarının iyi

niyetine bağılı bırakan dolayısıyla bireylerin özerliğini zedeleyen niteliğe sahiptir. İhtiyaç temelli sosyal yardımlar dışında, toplumdaki bireylere yoksulluk sınırının üzerinde tutacak bir gelirin çalışma durumundan bağımsız ve eşit vatandaşlık hakkı anlayışına dayalı olarak sağlanması yoksullukla ve sosyal dışlanmayla mücadelede önemli katkıları olacağı dikkate alınmalıdır.

Temel gelir, bu konunun savunuculuğunu yapan ‘Temel Gelir Avrupa Ağı’¹⁰⁴ tarafından evrensel vatandaşlık hakkı olarak her bireye verilecek, sonra da vergi mükellefi olanlardan vergilerle geri alınacak düzenli bir nakit transferi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür uygulamalara çeşitli ülkelerde sosyal politikanın unsuru olarak bir çok ülkede başvurulmaktadır (Yurttagüler, 2008; Standing, 2006; Buğra ve Keyder, 2007). Temel gelir 18 yaşının üzerindeki aile kurmamış gençler için aileye değil gencin kendisine ödenecek şekilde tasarlanmalıdır.

Yoksulluğun bir diğer tezahürü sermayeye erişim konusunda olmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006). Yoksul gençlerin arasından hayatlarını kazanabilecekleri bir iş kurmak isteyenlerin yakın çevrelerinden sermaye temin etmeleri kadar kredi almak konusunda gerekli teminatları göstermeleri de zordur. Bu anlamda mikrokredi uygulaması, gençlerin yapmak istedikleri işe yönelik sermaye ihtiyaçlarının kolaylaştırılması açısından yararlı olacaktır.

Türkiye’de ilk kez 2003 yılında Dünya Bankası ve Başbakanlığın bütçe katkısıyla uygulanmış ve ilk uygulama Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Diyarbakır Valiliği ve Grameen Trust İşbirliğiyle Diyarbakır’da yapılmıştır. Türkiye’de mikrokreditinin uygulaması ile ilgili henüz bir kanun yoktur. Uygulama, faiz oranlarının çok yüksek olması açısından eleştirilmektedir. Kredi uygulamasının gençleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi ve sivil toplum örgütleri ile birlikte mikrofinans kuruluşları arasında yapılacak ortaklıklarla sürdürülmesi anlamlı sonuçlar yaratacaktır. Sadece mikro finans kurumları ile yapılmaması ve sivil toplum kuruluşları ile ortak olarak yapılacak kredi dağıtımı, kredi olanaklarını sunmanın yanı sıra çeşitli konularda güçlendirme, bilgilendirme yapılabilecek bir kesim ile daha yakın bir ilişki kurulmasına olanak sağlayabilmesi açısından önemlidir. Ancak yoksul gençlere iş geliştirme ve pazarlama desteği içeren üretim ve kredi kooperatiflerinin

¹⁰⁴ bkz. www.bien.org

geliştirilmesinin, bireysel girişimlerle gelir elde etmeden daha etkili olduğunu gösteren çeşitli sivil toplum kuruluşlarının deneyimleri mevcuttur (Estivill, 2003).

Çalışan gençler ve yoksulluk

Yapılan çalışmalar istihdamın yoksulluğu çözmekte yeterli olmadığını göstermektedir. ILO çalışan yoksulluğunu, çalışıp 1 ya da 2 doların altında gelir elde eden bireyleri tanımlamak için kullanmaktadır. ILO toplam istihdam içindeki gençlerin payı ile toplam işgücüne katılım içinde gençlerin payının ortalamasını kullanarak bölgenin çalışan yoksulluğunun içinde çalışan genç yoksulluğu oranı elde etmiştir (ILO, 2006).

Örneğin 2005 yılı için, dünyada 15-24 yaş aralığında 1 milyar genç yaşamaktadır, bunların yaklaşık 600 milyonu işgücüne katılmakta ve 300 milyona yakın istihdam edilen genç çalışan yoksul kategorisinde kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, çalışan gençlerin %50'den fazlasının çalışan yoksul olarak kabul edilmesi mümkündür (ILO, 2006). Adaman ve Keyder (2006)'in araştırmasında Türkiye'de yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri işsizlik iken diğer neden enformel kesimde ve düşük nitelikli işlerde ücretlerin çok az olması çıkmaktadır.

Türkiye'de, yukarıda söz edildiği gibi, kısa süreli, mevsimsel işlerde çalışan gençlerin, ev eksenli çalışan genç kadınların, gündelikçi olarak çalışan genç kadınların; ev kadını olarak yaşayan genç kadınların, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan gençlerin çoğunluğunun herhangi bir sosyal güvenlikleri yoktur ve sağlık hizmetlerine ulaşım için ödenmesi gereken ücretler bu gençlerin yoksulluklarını pekiştirmektedir.

İşsiz gençlerin istihdamına yönelik eğitim, iş eşleştirme ve rehberlik kurumlarının, niteliksiz ve geçici işlerde çalışan ve bu nedenle yoksulluğu devam eden gençlere ikinci bir eğitim ve nitelik kazanma olanağı sağlaması önemlidir. Eğitimi erken bırakmış, işsiz ve niteliksiz, gençlerin işgücü piyasasına katılabilmeleri ve iş aramaya devam edebilmeleri, iş bulmak için gerekli mesleki eğitimlere devam edebilmeleri ve staj yapmaları koşuluyla bir işsizlik tazminatına hak kazanmaları gereğinden söz etmek mümkündür. Yoksullukları nedeniyle eğitime dahi ara vermek zorunda kalmış olan böyle bir kesimin mesleki nitelik kazanmaları ve uygulamalı eğitimlere devam edebilmeleri böyle bir asgari gelir olması durumunda mümkün olabilecektir.

Gençler ve eğitimde fırsat eşitliği

Kamu tarafından eğitim alanına yapılan harcamalar ve yatırımlar önemli bir yer tutabilir ve gençlerin eğitim haklarını sürdürebilmelerinde fırsat eşitliği sağlamak açısından önemli olabilir. Hükümet bütçesinden eğitime yapılan harcamalar ve yatırımlar çok düşüktür. Eğitim kalitesinin düşük olması, kalabalık sınıflar, eğitim için gerekli teknik donanımların ve kütüphanelerin çok yetersiz olması gençlerin yetişmeleri için olumsuz bir ortam yaratmaktadır.

Türkiye’de sosyal olarak dışlanmış ailelerde, eğitimden uzak kalma nedenlerinin başında ekonomik güçsüzlük ve eğitimin gerektirdiği masrafları karşılayamamak gelmektedir (Adaman ve Keyder, 2006). Gecekonuda yaşayan gençler arasında okulu terk etmenin nedeni olarak geçim sıkıntısını gösteren gençler yaygındır (Gökçe, 1976).

Gençlerin yoksulluğunu telafi edebilecek, özellikle eğitime devam edebilmek için destekler almaları en yaygın başvurulanan desteği oluşturmaktadır. Özellikle yoksulluk döngüsünü kırmak ve fırsat eşitliği ve sosyal adalet açısından eğitime yönelik öğrencilere verilen çeşitli destekler bulunmaktadır. Bunlar kamu tarafından verilenleri burs, kredi ve eğitim yardımı başlıkları altında toplanabilir. Diğer yandan belediyelerin de öğrencilere bu tür destekler verdiği bilinmektedir.

Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü eğitime yönelik burs ve yardımlar dışında Dünya Bankası’nın finanse ettiği Şartlı Nakit Eğitim Transferleri kapsamında maddi imkansızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere eğitim yardımı yapılmaktadır.¹⁰⁵ Bu çerçevede, kısa vadede çocukların çalışmak veya kardeşlerine bakmak suretiyle sağladıkları ekonomik faydayı ve okul masraflarının bir kısmını (okul kitapları, okul kıyafetleri, okul ücretleri) karşılayarak yoksul ailelerin çocuklarının eğitim hizmetlerinden ve imkanlarından yararlanmalarını sağlamak hedeflenmektedir. Bu ve benzeri uygulamalar yoksul çocuk ve gençlerin eğitime katılabilmeleri için çok önemli bir destek oluşturmaktadır.

¹⁰⁵ bkz. www.worldbank.org

Uluslararası karşılaştırma yapmak gerekirse, üniversite öncesi eğitim süresince, öğrencilere devlet tarafından verilen burs, kredi ve yardım gibi maddi desteklerin GSYİH'ya oranının, 2002 yılı için, en yüksek olduğu ülke Danimarka'da % 0.69'dır. Bu oran Macaristan'da % 0.21, Slovakya'da % 0.20, Çek Cumhuriyeti'nde % 0.16, Brezilya'da % 0.10, Polonya'da % 0.08, Tayland'da % 0.07, Türkiye'de % 0.02'dir (İstatistiklerle Gençlik, 2007). Görüldüğü gibi, Türkiye'de devletin üniversite öncesi eğitim için gerekli masrafları karşılamaya yönelik verdiği maddi destekler çok kısıtlıdır. Yoksul ailelerin çocuk ve 15-18 yaş grubu gençlerinin eğitimlerini sürdürebilmeleri için verilen destekler artırılmalıdır ve karşılıksız olmalıdır. Üniversiteye devam etme olanağı olmadığı sürece, yoksullar tarafından, lise eğitimi getirisi maliyetinin altında bir eğitim olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu tür desteklerin karşılığı sadece eğitime devam olabilir. Bu eğitimin bir işgücü piyasasında üstünlük sağlayamayacağı düşünülürse kredi formunda olmamalıdır.

Üniversite öğrencilerin yönelik olarak, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na üniversite katkı payı kredisi için başvuranların kredi alma oranı % 39'a; öğrenim kredisi için başvuranların alma oranı % 40'a düşmüştür. 2004 yılında toplam kredi alabilen üniversite öğrenci sayısı 295.000'dir. Üniversiteye girebilen tüm gençlerin üniversite katkı payı kredisi ve eğitim kredisi karşılanabilmelidir. Bu krediler, iş bulduktan sonra geri ödemeli olabilir. Ancak bu krediler yoksul gençlerin üniversite eğitimini sürdürebilmeleri için kaçınılmazdır.

Üniversite öğrencilerine devlet tarafından verilen burs, kredi ve yardım gibi maddi desteklerin GSYİH'ya oranının en yüksek olduğu ülke yine % 0.85 ile Danimarka'dır. Türkiye üniversiteye devam eden öğrencilere verdiği destek anlamında yukarıda ele alınan üniversite öncesi öğrencilere verdiği destek ile karşılaştırıldığında daha iyi bir performans göstermektedir. Üniversite öğrencilerine verilen bursların oranları karşılaştırıldığında, Tayland % 0.36, İzlanda % 0.28, Macaristan % 0.28, Slovakya % 0.15, Türkiye % 0.15, Portekiz 0.07 ve Polonya 0.04' tür (İstatistiklerle Gençlik, 2007).

Gençlik ve sosyal dışlanma

Hangi öznelerin sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kaldığına odaklanıldığında, ilgili yazında en fazla vurgu yapılan öznelerin yoksullar ve eğitimsizler; hakim etnik kimlik ve kültürün dışında yaşayanlar, göçmenler ve romanlar; madde bağımlısı ve farklı cinsel tercihleri olanlar; yaşlılar, engelliler ve gençler olduğu görülmektedir. Gençler çocukluktan,

yetişkinliğe geçiş dönemi içinde olan bireyler olarak, sosyal dışlanma ve yoksulluk açısından önemli risk taşıyan bir gruptur. Adaman ve Keyder (2006)'in çalışmasına göre yoksul gençler genç oldukları için kendilerini sosyal dışlanmış hissetmektedirler. Uyan (2008)'in çalışmasında, Kayaalp, 2005'e dayanarak belirttiği gibi, yoksul gençler toplumdaki dezavantajlı konumlarının farkındadırlar, gençlerin beklentileri vardır ancak hayalleri kayıptır. Ayrıca, Yurdsever-Ateş 2006'ya göre yoksul gençler kendilerini özgür ve eşit hissetmemektedirler.

Türkiye'de gelir dağılımı ve eğitimin bölgelere göre dağılımı çok bozuktur (İstatistiklerle Gençlik, 2007). Gençlerin yoksulluğu ve sosyal dışlanmışlığı ile ilgili çözüm öneren politikaların ihtiyaç odaklı ve yerele özel geliştirilmesi önemlidir: Dışlanmışlık nedenlerine göre farklı politikalar dikkate alınmalıdır. Örneğin yüksek gelirli şehirlerin içindeki gecekondulu mahalleleri, çöküntüye uğramış ve cinsel tercih ve madde bağımlılığı nedeniyle dışlanmış kişilerin yerleştikleri bölgeler, farklı kültür ve kimlik olarak "dışarıda" sayılabilecek kesimlerin yerleştikleri bölgeler, romanların yerleştiği bölgeler, göç ettirilmiş kişilerin yoğun oturdukları mahallelerde sağlık, eğitim, barınma hizmetlerine yatırım yapılmalı ve özel olarak dezavantajlı gençlere yönelik merkezler öncelikle artırılmalıdır.

Yentürk ve Başlevent (2007) çalışmalarında 2000 Nüfus Sayımı'nda yer alan sorular içinden 15-19, 20-24 yaş grubunda, 5 yıl önce göç yaşamış, işsiz ya da işgücüne katılmayan, lise altı okul mezunu, hanedeki kişi sayısı 6 ve üzeri, evdeki oda sayısı 2 ve daha az ve banyosu konutunun dışında olan ya da hiç olmayan gençlerin sayısını hesaplamışlar ve (yukarıdaki niteliklerin çeşitli bileşimlerine göre) 15-24 yaş grubundaki gençlerin içinden 6.000 ile 170.000 arasındaki gençten dezavantajlı diye söz edilebileceğini öne sürmüşlerdir.

Yukarıda tartışıldığı gibi Türkiye'de sosyal olarak dışlanmış ve dezavantajlı gençlere yönelik merkezlere de ihtiyaç vardır. Bu merkezler mesleki yaygın eğitim ve rehberlik gibi dezavantajlı gençlerin işsizlik sorunlarına yönelik çalışabilecekleri gibi, sosyal içermeye yönelik de katkıda bulunabilirler: Bu katkı öncelikle dezavantajlı gençlerin güçsüz oldukları birçok alanda güçlendirilmesine yönelik olmalıdır: Toplumsal kararlara katılmaları, bağımsız bireyler olabilmeleri, toplumsal değişimin öncüsü olabilmeleri, yaratıcılıklarını ve hayallerini gerçekleştirebilmeleri, bireysel gelişme ve sosyalleşmelerine olanak bulabilmeleri vb. Tüm bu güçlendirme çalışmalarının dezavantajlı gençlerin işgücü piyasasına/yetişkinliğe 'geçişine' odaklanmamaları, gençlerin toplumsal yaşam ile ilgilerinin, katılım ve

yaratıcılıklarının tek değerlendirme kriterinin “piyasada bir değeri olmaya” indirgenmeyeceği özgürlük ortamı olarak kurgulanmaları (kendileri tarafından) önemlidir.

Gençlerin sosyal dışlanması ile mücadelede STK’ların rolü çok önemlidir. Bu kitapta yer alan Yentürk vd. (2008)’in çalışmalarına göre aile çevreleri, gittikleri okulların niteliği ve maddi olanakları nedeniyle küreselleşmeye ve bunun iletişim ve tüketim kalıplarına ayak uydurabilen gençlerin, STK’lara katılma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Dışarıda kalma, eğitimden ve çalışma olanağından uzak kalma kadar, gençlerin bir araya geldikleri sivil toplum örgütlerinin de dışında kalma anlamı taşımaktadır.

Yentürk vd. (2008)’in çalışmalarına göre gençlerin STK üyeliği düşük olmakla birlikte, ankete cevap veren gençlerin yarısı bir STK’ya üye olmayı düşünmektedir. Üye olunan ile üye olunması düşünülen açısından karşılaştırıldığında farkın en düşük olduğu dernek türü öğrenci kulüp ve dernekleri olarak çıkmaktadır. Gençlerin yarısı diğer derneklere/kuruluşlara üye olmayı düşündükleri halde üye olmamaktadırlar. Bu sonuç gençlerin kendi kuşaklarından insanların oluşturdukları örgütlenmelerde kendilerini daha rahat hissettiklerini, karar mekanizmalarına daha doğrudan katılabildikleri için bu tür örgütlenmelere rağbet ettiklerini göstermektedir. Buradan çıkarılacak en temel sonuç, gençlerin kendi aralarında yapacakları örgütlenmelerin teşvik edilmesinin sosyal içerme açısından önemli olduğudur.

Aynı çalışmaya göre, hiçbir derneğe üye olmayan çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyleri daha düşük, STK üyesi gençlerin ebeveynlerinin eğitim seviyesinin önemli ölçüde yüksek oluşu dikkat çekicidir. STK üyesi gençlerin ailesinin hane geliri daha yüksek çıkmaktadır. STK’lara üye olanların ailelerinin ev sahipliği oranı % 85’tir. Bu gençlerin banka hesabı, kredi kartı, bilgisayar ve internet olanağı vardır. Bu nedenle Yentürk, vd. (2008), çalışmalarında sosyal dışlanmış gençlerle ilgili iki politika önerisinde bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre ekonomik ve eğitim düzeyi olarak daha sınırlı ve kısıtlı olanaklara sahip gençlerin örgütlenebilmeleri için olanaklar sağlanması önerisidir. İkincisi ise var olan STK’ların (özellikle gençlik STK’larının) sosyal içermeye, farklı kimlik ve kültürdeki gençleri biraraya getirmeye ilişkin çalışmalara ağırlık verilmeleridir. Bu yapılmadığı takdirde STK’ların yüksek sosyo-ekonomik kesimlerin örgütlenmeleri olarak kalıp, sosyal dışlanmayı pekiştiren bir rol oynaması söz konusu olabilecektir.

Bu nedenle ekonomik olarak, eğitim olarak, kültür ve kimlik olarak “dışarıda” sayılabilecek, göçe maruz kalmış ya da sosyo-ekonomik olarak dışlanmış gençlerin örgütlenebilmeleri için özel olarak olanaklar sağlanmalıdır. Farklı ekonomik ve eğitim düzeyine sahip, farklı kimlik ve kültürdeki gençlerin, kendi başlarına bir arada bulunabilecekleri sosyal içermeye yönelik çalışmalar ve örgütlenmeler geliştirilmelidir. Bu konuda temel görev sivil toplum örgütlerine ve yerel yönetimlere düşmektedir. Bunlar gerek sosyal dışlanmışlığın yaşandığı bölgelerde gençlik merkezleri ve gençlik STK’larını, gerekse farklı coğrafyalardaki gençler arası ilişkiyi artıracak faaliyetleri (festivaller, okullar arası ilişkiler) desteklemek olarak açıklanabilir. Özellikle gençlerin mobilitesini arttıracak faaliyetler hem çeşitli gruplar tarafından üretilen normların farklı toplumsallıklar aracılığı ile kırılmasını sağlayabilecek, hem de gençlerin aktif özneler olarak kendi normlarını farklı coğrafyalarda üretmelerine ve geliştirmelerine katkıda bulunabilecektir. Bu olanaklar ve faaliyetler ne kadar çok ve yaygın olursa, ne kadar sosyal olarak dışlanan ya da dışlanma riski taşıyan gençleri kapsayan etkinlikler olursa ve ne kadar uluslararası olarak gerçekleştirilirse, gençlerin kimliklerinin oluşma sürecine o denli katkıda bulunacaktır. Özellikle kendi kimliğini önceliği haline getirme, farklılıkları tanımama ve ötekine sınırlar çizerek oluşturulacak bir kimlik yerine, farklı görüşlere ve “farklı olmaya” açık, dünya ve çevresi ile ilişkili bireylerin gelişmesine zemin sağlayabilir.

Gençlik ve formel eğitim sistemi

OECD verilerine göre, 2002 yılında, Türkiye, tüm eğitim seviyelerinde yapılan kamu harcamaların GSYİH’ya oranı bakımından OECD ortalamasının altındadır ve birçok gelişmekte olan ülkenin arkasında kalmaktadır. Benzer şekilde, kamu sabit sermaye yatırımları içinde eğitimin payı 2006 için % 11.2’dir. Bu oran 2002’den itibaren düşme göstermektedir (İstatistiklerle Gençlik, 2007).

2006 yılında merkezi hükümetin bütçesi olan konsolide bütçe harcamaları, Maliye Bakanlığı verilerine göre, 175.303.995 milyar YTL’dir. Bunun 45.945.232 YTL’si borç faizi ödemeleridir. Merkezi hükümetin bütçeden tüm eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerine ayırabildiği miktar ise 48.394.863’dir (İstatistiklerle Gençlik, 2007). Her ne kadar borçların azalması ile birlikte bu rakamlar 2004 yılına göre faiz ödemeleri azalma gösteriyorsa da, hali hazırda yıllar önce alınmış ve kötü kullanılmış borçları nedeniyle ülkenin gençlerinin eğitim ve sosyal güvenlik hakları uzun dönemli olarak ipotek altına girmiştir. Borçların yükselmesi

nedeniyle uzun yıllar da böyle sürmesi beklenmelidir. Diğer yandan, ilginç bir şekilde, 2004 - 2006 arasında diğer harcama kalemleri artarken eğitim harcamaları yerinde saymakta, görece olarak azalmaktadır.

Hükümet bütçesinden eğitime yapılan harcamalar ve yatırımların çok düşük olması, kalabalık sınıflar, eğitim için gerekli teknik donanımların ve kütüphanelerin çok yetersiz olması gençlerin yetişmeleri için olumsuz bir ortam yaratmaktadır. Kamu tarafından eğitim alanına yapılan harcamalar ve yatırımların artırılması eğitim kalitesinin artmasında katkıda bulunacaktır. Ancak tek başına maddi kaynak ayırmanın eğitim kalitesini artırmakta yeterli olmayacağı rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye’de eğitim reformu yapılması gereği çok boyutlu olarak tartışılmaktadır. Ezberci eğitim anlayışı ve yaratıcılığın desteklenmemesinden eğitim sisteminin gençlerin yaratıcılıklarını geliştirebilecekleri bir ortam yaratmamasına, zorunlu eğitimin süresinden meslek okullarının yeterli ve güncel mesleki eğitim verememesine, lise ve üniversite giriş sisteminden üniversitelerin yeterliliklerine kadar her alanda tartışmalar sürmektedir. Eğitim sistemi ile ilgili eleştiriler ve reform çalışmaları bu kitabın kapsamı dışındadır.

Sözünü ettiğimiz kitapta gençlik çalışmalarına önemli etkileri olması nedeniyle formel eğitimin iki önemli eleştirisine yer verilmiştir. Bunlardan biri eğitim sisteminin ayrımcılık ve yabancı/etnik farklılıklara karşı düşmanlık ile mücadelede zayıf kaldığı hatta birçok ders kitabında ayrımcılığı pekiştirici öğelerin olması konusudur. İkincisi ise eğitim sisteminin sosyal muhafazakar, sosyal dışlanmayı kıramayan dezavantajlılar lehine işleyemeyen yapısı ile ilgilidir.

Türkiye’de “okul”un barış, uzlaşma ve birlikte yaşama kültürünü esas alan bir dönüşümden geçmesi ve bu bağlamda öğretim programları/ders kitaplarının demokratik değerlerin aktarımını, iç barış ve uluslararası barışın teşviki ve şiddetin bertaraf edilmesini sağlayacak bir biçimde radikal bir değişikliğe uğraması gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Benzeri uygulamalar 1980’lerden itibaren Batı ülkelerinde yapılmıştır (Üstel, 2008). Var olan formel eğitim sisteminin eleştirisine yönelik ele alınan ikinci nokta eğitim sisteminin toplumun dezavantajlı kesimleri lehine değiştirilemeyen ve var olan haliyle bu kesimlerin sosyal eşitsizlikle mücadele için yeterli işlev göremeyen niteliğiyle ilgilidir (İdemen, 2008).

Sosyal eşitsizliği azaltmaya hizmet edebilecek politika önerilerinin başında, okullarda eşitlikçi eğitim verme hedeflerinin öğrencilerin sosyal kökenlerindeki farkların göz ardı edilmediği bir eşitlikçilik olarak algılanması gelmektedir. Ayrıca, sosyal kökenlerin etkilerinin azaltılması için, eğitim sisteminin eleştirel düşünce alışkanlıklarını ödüllendirmesi, bilginin öğrenilmesi ve edinilmesi dışında bunların eleştirel sentezi ve bunlara eleştirel yaklaşım becerisinin geliştirmesi önemlidir. Bilgi yerine beceri öğrenimine, pasif bilgi ediniminin yerine aktif ve bağımsız çalışmaya, kültürler arası öğelere, çok boyutlu bir dil kavrayışına ağırlık vermek gerekir. Gelenekselleşmiş, dallara ayrılmış ders programlarına farklı disiplinleri ortaklaştıran dersler eklenmesi önemlidir.

Diğer yandan, sosyal dışlanma ve eşitsizliği azaltıcı etkisi olabilecek politikalar konusunda dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta, farklı ekonomik ve sosyal gruptan gençlerin bir arada olmasının teşvik edilmesinin en önemli unsurlarından biri burs ve yurt olanaklarının artırılması ve gençlerin özellikle yüksek eğitim süresince bir arada yurtlarda yaşayabilmeleri konusudur. Dezavantajlı gençlerin sanat ve kültür alanındaki ilgilerinin ve bilgilerinin artırılacağı aile dışı sosyal ortamların artırılması, farklı sosyo-ekonomik kökenleri olan gençlerin yine bir arada kültür ve sanat alışkanlıklarını paylaşabilecekleri kültür ve sanat üretimi ve tüketimini gerçekleştirebilecekleri fırsatlar yaratılabilmesi sosyal eşitsizliği azaltıcı etki yapmak bakımından önemlidir.

Kaynakça

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006) Türkiye’de Büyük Kentlerde Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma,

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf

Avrupa Komisyonu (2005) Social Inclusion and Young People, Araştırma Raporu, Avrupa Birliği ve Avrupa Komisyonu Gençlik Araştırması Ortaklığı.

Avrupa Birliği (2001) Gençler için Beyaz Sayfa ,
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11055.htm>

Buğra A. ve Keyder Ç. (2007) Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, İletişim Yayınları, İstanbul.

Estivill, J. (2003) Concepts and Strategies for Combatting Social Exclusion, ILO, STEP, Cenevre.

Gökçe, B. (1976) Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

İdemen, B. (2008) Sosyal Köken, Habitus ve Eğitim: Pierre Bourdieu'nün Yeniden-Üretim Kuramı, Türkiye'de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

ILO, (2006) Global Employment Trends for Youth, ILO, Cenevre

İstatistiklerle Gençlik (2007) İstatistiklerle Türkiye'de Gençlik, 2007, Gençlik Çalışmaları, <http://genclik.bilgi.edu.tr/Default.asp?pageID=5>

Kayaalp, D. (2005) Çalışan Öğrencilerin Eğitim Profili: Ankara İskitler Endüstri ve Meslek Lisesi'nden Örnek Bir Çalışma, Ercan, F. ve Akkaya, Y. (2005) Kapitalizm ve Türkiye II içinde, 109-123, Dipnot Yayınları, Ankara.

Kazgan, G. (2006) İstanbul Gençliği, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kentel, F. (2005) Türkiye'de Genç Olmak: Konformizm ya da Siyasetin Yeniden İnşası, Birikim Dergisi no 196, İstanbul.

Kurtaran, Y. (2008) Türkiye'de Devletin Gençlik Çalışması Temelinde Gençlere Sağladığı Hizmetler, Türkiye'de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

Kurtaran, Y. (2007) Üniversite Öğrencilerinin Barınma Hakkı çerçevesinde YURTKUR Mevzuatı, Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar Raporu, Toplum Gönüllüleri Vakfı, İstanbul.

Pultar, E. (2008) "KONDA-Biz Kimiz?" Toplumsal Yapı Araştırmasında Gençler, Türkiye'de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

Standing, G. (2007) Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla bir Mücadele Yöntemi, Buğra ve Keyder (2007) içinde.

Uyan-Semerci, P. (2008) Çocuktan Yetişkine: Genç Olamayanlar, Türkiye’de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

Üstel, F. (2008) Okul, Gençler ve “Öteki”ler, Türkiye’de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

Yentürk vd. (2006) İstanbul Gençliği – STK üyeliği bir fark yaratıyor mu?, Türkiye’de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

Yentürk, N. ve Başlevent C. (2007) Genç İşsizliği, Gençlik Çalışmaları Birimi Araştırma Raporu, no 2. <http://genclik.bilgi.edu.tr/Default.asp?pageID=5>.

Yurdsever-Ateş, N. (2006) İstanbul Gençliğinin Siyasal Değerleri, Kazgan, 2006 içinde, 85-151.

Yurttagüler, L. (2008) Sosyal Dışlanma ve Gençlik, Türkiye’de Gençler: Gençlik Çalışması ve Gençlik Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, yayımlanmak üzere.

B.2. GENÇLİK, ÖRGÜTLENME VE SOSYAL HAKLAR

İbrahim Betil

Toplum olarak diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en büyük avantajımız toplam nüfus içinde genç nüfusun payının büyüklüğüdür.

	İngiltere ¹⁰⁶	Fransa	Almanya	İspanya	Yunanistan	Türkiye	AB Ort
Toplam Nüfus (m)	60	61	82	40		70	
Yaş 0-14 (%)	18	18	14	14		26	
15 - 24 (%)	31.1	31.6	29.4	27.2	27.9	47.3	29.1
65 + (%)	16	16	19	18		7	
Ortalama Yaş	39	39	42	39.5	40.5	27.7	

1980 yılından sonra bir anlamda sindirilen, etkisizleştirilen gençliğin toplum yaşamında yaratabileceği olağanüstü potansiyeli görmezlikten geldik. Toplum bugüne kadar “*etliye - sütliye karışmaktan*” uzak tutulan genç kuşağın enerjisinden yoksun bırakılarak, uzun yıllar geçirdi. Gençlere yetki vermemek, gençlerin enerjisini küçümsemek ya da görmezlikten gelmek, nerdeyse en az bir kuşak için toplum kültürümüzün parçası olarak benimsendi.

Haklara sahip çıkmak tabii çok önemli. Ancak haklara *nasıl* sahip çıkılabileceğini sorgulamak, tartışmak ve tasarımı buna göre geliştirmek en az haklara sahip çıkmak kadar, belki de ondan daha fazla önemli.

Gençliği ilgilendiren sosyal haklar sadece:

- Barınma,
- Eğitim,

¹⁰⁶ Eurostat 2004, - Turkey State Statistics, 2002,-- CIA World Factbook, 2005

- Sağlık alanlarından mı ibarettir?

İnsan hakları alanına giren başka haklar da var. Bunlar aynı zamanda gençlerin de hakkı değil midir? ¹⁰⁷

Örneğin: Düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi?

Örneğin: Vicdan ve inanç özgürlüğü?

Örneğin: Dil özgürlüğü ?

Örneğin: Temsil Hakkı ve Temsiliyette cinsiyet eşitliğinin sağlanması hakkı?

Örneğin: Ekonomik haklar ? Yoksulluktan arınma hakkı?

Örneğin: Adalete erişim hakkı?

Örneğin: Engellilerin hakları?

Örneğin: Çevre hakkı ?

Toplumda sadece gençlerin değil, herhangi bir kesimin haklardan yararlanamaması, süreç içinde, hakları engellenen kesimin toplumdan **dışlanmışlık** duygusunu yaşaması sonucunu getirecektir. Dışlanmışlık yaşayan kesimin süre içinde parçası olduğu toplumdan uzaklaşması, toplumdan kopması kaçınılmazdır. Gençlik içinde yapılan bazı araştırmaların, genelde gençlerin mutsuzluğunu, karamsarlığını vurgulamakta olmasının olası bir “*dışlanmışlıkla*” ilintisi olabilir mi?

Gençlerimizi olduğu kadar toplumsal gelişimi ve hepimizin geleceğini en yakından yakından ilgilendiren Eğitim alanında haklardan söz ederken, sadece okula, üniversiteye gidiyor olmak **Eğitim Hakkını** kullanmak anlamına gelir mi?

¹⁰⁷ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ÖNSÖZ “ *İnsanlık ailesinin.... İnsan haklarının tanınması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevkeden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçlar olarak ilân edilmiş bulunmasına.... .. Andlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine.... hiçbir ayırım gözetmeksizin, özellikle ırk, renk, cins, dil, din, politik ve diğer düşünce, ulusal ve sosyal köken, mülkiyet, soy ve tüm diğer durumlara dayanan ayrımlar gözetmeksizin uluslararası toplumun tüm üyelerinin.... imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına... göre: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplumun tüm birey ve organlarının bu Beyannameyi daima göz önünde bulundurarak, öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeleri ve ulusal ve uluslararası tedrici tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi ve gerekse onların yönetimi altında bulunan topraklar ahalisi arasında bu hak ve özgürlüklerin evrensel ve fiili bir şekilde garanti edilmesini ve uygulanmasına gayret etmeleri için işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannameğine tüm halk ve tüm ulusların ulaşmak istedikleri ortak ülkü olarak ilan eder.”*

- ** Eğitim ortamlarında düşüncelerini özgürce ifade edebilmek,
- ** Öğrenebilmek için, kendisine sunulan her bilgiyi sorgulayabilmek,
- ** Aldığı eğitim sonucu bir meslek edinebilmek
- ** Sadece belirli bilgilerin aktarıldığı sınıf ve okul ortamlarında eğitim almak yerine,
 - Bireysel yeteneklerini geliştirebileceği,
 - Merakın bastırılmadığı, meraklanmanın teşvik edildiği eğitim ortamlarında bulunabilmek

Eğitim hakkının içinde ele alınmasını gerektirir mi?

Konu eğitim hakkı olduğuna göre biraz daha önemli ve çok temel bir ayrıntıya gireyim: İlköğretimden başlayarak, orta öğretim ve üniversitelerde yaş grubu içinde kızların okullaşma oranındaki düşüklük nedeniyle dünyanın en geri sıralarında yer alan bir toplumuz.¹⁰⁸ **Eğitim Hakkı**'ndan söz ederken özellikle kızların eğitim hakkının öncelikle vurgulanmasının ve kızlara uygulanan bu eşitsizliğin kaldırılması için toplumsal bir çaba ve bilinç yaratılmasının çok önemli olduğunu düşünmekteyim.

Eğitim hakkıyla ilgili bir başka somut örneği de paylaşmak istiyorum: Okula ulaşım sorunu olan çocuklara ve gençlere “*eğitim hakkı*” çerçevesinde oluşturulan yatılı okul olanakları var. Yatılı olanakları sağlamak açısından, sadece iyi bir fiziki ortam sağlamak yeterli olabilir mi? Örneğin ülkede liseler arasında tercih edilen bir grup “*Anadolu Liseleri*”dir. Yatılı bir Anadolu Lisesinde okuyan gençler için devletin ayırabildiği yemek bütçesi öğrenci başına günlük, yani üç öğün için, 4 YTL ise, ve bu miktar parayla sağlıklı beslenme olanağı sağlanamayacağına, dengeli ve dengesiz beslenmenin zihinsel kapasite üzerindeki etkileri de bilimsel olarak kanıtlanmış olduğuna göre, bu gençlere yatılı ortamda fiziki olanakları sağlamış olmak onlara eğitim hakkını sağlamak olarak düşünülebilir mi?

Özellikle Eğitim hakkından söz ederken, daha pek çok başka ayrıntıyı da tartışarak, konuyu bu boyutlarıyla, derinlemesine irdeleyebildiğimiz ölçüde, gelecek kuşaklara daha anlamlı, daha özgürlükçü, daha uygar ve daha demokrat bir toplum sunabiliriz.

¹⁰⁸ **Dünya Çocuklarının Durumu 2006 – UNICEF:** Kızların okullaşmasında **geri kalmış ülkeler:**

a.) 6-14 yaş kızların okullaşma oranı: Çin % 99, Brezilya % 96, Vietnam % 96, Endonezya % 95, Peru % 95, Gabon % 94, Güney Afrika % 94, Tunus % 93, İran % 91, Surinam % 91, Filipinler % 89, **Türkiye % 88**, Fas % 87, Zimbabwe % 86

b.) Orta Öğretimde kızların okullaşma oranı: Mısır: % 68, Türkmenistan: % 61, Vietnam: % 57
Namibya: % 40, **Türkiye: % 36**

Ne yazık ki toplum kültürümüzün önemli bir parçası: “*Baskı*“ uygulamalarıdır:

** Aile içinde çocuğa yönelik baskıyı

** Mahallede, sosyal çevrede insanların bir diğerine uyguladıkları baskıyı

** Okullarda sınıf içinde öğretmenlerin öğrencilere uyguladığı baskıyı

** Devlet – vatandaş ilişkisinde zaman zaman rastlanan baskıları

** Kızlara, kadınlara uygulanan, insan haklarına aykırılık oluşturabileceği dahi düşünülebilecek , gözle veya fiziki tacizi, çalışan kadınlara işyerinde tacizle gelen baskıyı yok etmeden, psikolojik baskı dahil her türlü baskıya karşı tavır almadan **sosyal haklardan** söz etmek mümkün olabilir mi? Hele tüm baskıların zaman zaman şiddete dönüştüğü ortam ve ilişkileri de düşünürsek...

Özellikle sosyal politikaların oluşumunda esas olarak “hakların” hedef alınması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında hakları vermek yeterli olamaz. Önemli olan hakları yaşama geçirebilmek, hakları bireysel ve toplumsal yaşamın uygulanır bir gerçeği haline getirebilmektir. Hakların kağıt üzerinde, yasalarda var olması demek, bu hakların toplum yaşamında uygulanır olduğunu göstermez. Hakkın **verilmesiyle** o haktan **yararlanabilmek** bir diğerinden çok farklı olgulardır. Vatandaşının haklardan yararlanmasını güvence altına alabilmek ise **devletin** en temel görevi olmalıdır.

Bireyin devletine karşı yükümlülükleri olduğu gibi devletin de bireylere karşı yükümlülükleri, bireylerin de birbirlerine karşı yükümlülükleri ve hakları vardır. Bu hak ve sorumlulukları düzenleyen sistemin, yani **Hukuk’un üstünlüğünü** benimseyebilmek, bu anlayışı toplum yaşamının en üstüne yerleştirebilmek, temel hakların sürekliliğini güvence altına alabilecek tek unsurdur.

İnsan hakları tarihçesi, sosyal haklar felsefesi, barınma hakkı, sağlık hakkı ve eğitim hakkı gibi alanların, toplumsal gelişime etkisine ve özellikle ülkemizin toplum koşulları üzerindeki etkilerine baktığımızda, oldukça geri kaldığımız gözlemlenir. Toplumsal tarihimizde, hızlı modernleşme sürecinde ulusal kimliğin nasıl oluşturulacağı sorununun çözümünde, kitlelere siyasi haklar verirken, aynı zamanda ulusal çıkarların bireysel özgürlüklerden, görevlerin

haklardan ve devlet egemenliğinin bireysel özerklikten üstün tutulmasını talep eden bir cumhuriyet dönemi vatandaşlık modeli, yaklaşımı yaşanmıştır.¹⁰⁹

Haklar ve Özgürlükler, toplumsal yaşamda sürekli etkileşim içinde olan iki kavramdır. Özgürlüklerin kısıtlandığı ortamlarda haklardan söz etmek ne kadar zorsa, hakları derinlemesine tartışmaya almadan özgürlüklerden söz etmek de galiba bir o kadar zor.

Diğer yandan hak talebinde bulunan her kesimin bilmesi ve içtenlikle benimsemesi gereken bir gerçek de hakların *sorumluluklarla* birlikte ele alınmasıdır. Bilinmesinin önemli olduğuna inandığım odur ki, haklar yükümlülükleri de birlikte getirir. Hakların ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması da ancak hak ve özgürlük sahibinin *sorumluluk ve yükümlülük* üstlenmeyi bilmesi ve benimsemesi oranında mümkün olabilir.

Özlediğimiz toplumsal tercih hangisi olmalıdır ?

- Toplumların anayasalarından başlayarak alt alta yasakların sıralanması mı? yoksa
- Toplumların anayasalarından başlayarak temel hakların ve özgürlüklerin teminat altına alınması mı?

Başka bireylerin temel özgürlük ve haklarına dokunmadığı sürece, düşüncenin özgürce ifadesi gelişmiş toplumsal anlayışın en önemli özelliklerinden biridir. Bizim toplumumuzda bu yaklaşımın sakıncalı görülmesi ve rastlanan örneklerin “*ceza*” görmesi özellikle 1980’li yılların başlarından bu yana çokça rastlanır hale gelmiştir. Gelişmiş demokrasilerde yoğun olarak rastlanan, en temel toplumsal hak savunuculuğu örneği olarak yorumlanabilecek sivil toplum kuruluşlarının oluşumları ve bu çatılar altında örgütlenme özgürlüğüdür. Toplumumuzda, özellikle gençlik kuruluşlarına yönelik sınırlamalarla etkili yasaklamalar getirilerek, temel haklar arasında varolması beklenen “örgütlenme” özgürlüğü, ‘80’li yılların başından itibaren gençlerin elinden alınmış, gençlerin “*etkisiz*” hale getirilmesi hedeflenmiştir. Sonuç olarak gelişmiş pek çok ülkeyle karşılaştırıldığında ülkemiz, kendi vatandaşına güvenmeyen devletin yasaklamalarıyla “*sivil toplum fakiri*” bir ülke olmuştur.

¹⁰⁹ Keyman, E. Fuat. *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde bir Vaha*.

	ABD	İsveç	Fransa	Türkiye ¹¹⁰
STK sayısı	1.6 milyon	190 000	880 000	75 607
Gönüllü sayısı	110 milyon	2.6 milyon	12.5 milyon	
Toplam Nüfusa oranı	%56	% 28	% 25	
Haftalık Gönüllü Çalışma	3.8 saat	3.6 saat		
Ulusal Gelire katkı:	226 milyar \$		76 milyar avro	

Türkiye’de Sivil Toplum:

Toplam Sayı - (2005):

Dernekler:..... 71 240¹¹¹

Vakıflar:..... 4 367¹¹²

Toplam:..... **75 607**

Bütünyle yersiz korkulardan, endişelerden kaynaklandığını düşündüğüm bu “*yasakçı anlayış*” ne yazık ki içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başlarında da süregelmektedir. Sadece toplum hizmeti aşkıyla, enerjilerini, yaratıcılıklarını bir diğeriyle paylaşarak, bir diğeriyle dayanışma içinde, yereldeki insanı da harekete geçirerek yaşadığı topluma hizmet etmek isteyen, böylesine güzel bir sorumluluğu sahiplenip harekete geçen, böylelikle kendinden küçüklere de güzel örnekler oluşturan toplum gönüllüsü gençlerimizin bile hala bazı üniversitelerde karşılaştığı zorluklar olmaktadır. Bunun, toplum adına utanmamız gereken, ancak bir yandan da ciddi olarak tartışıp, sorgulamamız gereken bir olgu olduğunu düşünmekteyim. Ülkenin değişik noktalarında, doğusunda, batısında, her noktada, kaymakamından, valisinden, polisinden, askerinden, okul müdüründen, yereldeki insandan sadece destek alan ve bu insanların, kurumların işbirliği ile, yüzlerce toplum hizmetini

¹¹⁰ İçişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü (2005)

¹¹¹ Kurulan dernek sayısı: 152 400; Kapanan, kapatılan veya tasfiye olan dernek sayısı 79 100

¹¹² Osmanlı İmparatorluğu döneminde vakıf sayısı: 29 000

başarıyla tamamlayan gönüllü üniversite gençlerimiz ne yazık ki yer yer bu tür sorunları yaşamaktadırlar. Bu toplumun aydınlık geleceğine model olması beklenen, uygar dünyanın örneklerini çoğaltarak yerele örnek uygulamalar yaratacağı umulan üniversitelerimizin, az sayıda da olsa bazı dekanlarının, az sayıda da olsa, bazı üniversitelerin rektörlerinin hala bu yasakçı anlayışın temsilciliğini tutkuyla ve bağınazlıkla sürdürmekte oluşlarını nasıl yorumlamak gerekir bilemiyorum. Ancak gençlerimizin üstlenmeyi talep ettikleri toplumsal sorumluluk bilincine gem vurmak, onları haklarından mahrum ederek, yukarıda sözünü ettiğimiz “*dışlanmışlığa*” itmektedir.

Demokratik devlet düzenin oluşturulması, azınlık hak ve özgürlüklerini de içeren bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi, AB üyeliği için gerekli olan siyasi kriterlerin temelini oluşturmaktadır.¹¹³ Türkiye'nin AB görüşmelerinin sürdürülmesinin en anlamlı nedenlerinden biri toplumumuzu yakından ilgilendiren birey hakları ve özgürlükler kavramının daha da gelişebilmesidir .

Tüm engeller bir yana, bu toplumun en büyük zenginliği olduğunu düşündüğümüz gençlerin barınma, eğitim ve sağlık gibi en temel sosyal ve yasal haklarının bilincine varmaları, bu alanlarda talepkar olmaları demokratik gelişim sürecimiz içinde yepyeni bir başlangıç işaret etmektedir. Bu bilincin yaygınlaşarak gelişmesi, daha sonraki kuşaklarda ve gelecek yıllarda toplumda çok önemli farklar yaratabilecektir.

Bu amaca yönelik olarak, *Gençlik ve Sosyal Haklar projesi* Toplum Gönüllüleri'nin kuruluş felsefesi ışığında, hem kendi sorunlarının çözümünde, hem de toplumsal bilincin oluşmasında gençlerin kendi sözlerini söylemesinin önünün açılmasını talep eden bir çalışma olarak değer bulmaktadır. Bu önemli başlangıcın süre içinde çeşitli kesimlerle yapılacak diyaloglar sonucu geliştirileceğini ve ülkemizin en önemli enerjisi olan gençliğin toplumsal gelişime katkı sağlayabilmesi için sahip oldukları hakları sorgulamaları ve bu haklara kavuşabilmeleri için gereken önlemlerin de alınacağını umuyorum. Bu konferansın ve bu konferansta konuşulanların devlet yöneticileri ve siyasetçilerimiz tarafından *önemsenerek* değerlendirilmesini bekliyorum.

¹¹³ Keyman, E. Fuat. *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde bir Vaha*.

C. ATÖLYE ÇIKTILARI

C.1. GENÇLİK VE KİMLİK

- Gençliği tek bir tanıma sığdırmak oldukça güç. Gençlik tanımları gençlerin kendilerini tanımladığı şekilde ve onların genç olmayanlar tarafından tanımlanması olarak iki şekilde incelenebilir. Genellikle gençlik tanımı belirsizliği ve hareketliliği içerir.
- Yaşçılık (ageism) bir ayrımcılık çeşididir ve gençler yaş ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar. Yaş ayrımcılığı ile mücadele politikaları geliştirilmelidir. Bu amaçla gençlerin karar almak mekanizmalarına tam katılımları sağlanmalıdır.
- Gençliğin bir kimlik oluşturup oluşturamayacağına dair tartışmalarda gençlerin ortak sorunlarının varlığı tartışması göz önünde bulundurulmalıdır.
- Gençliği bir kimlik olarak kabul edersek, gençlerin kendilerini ifade edebilecekleri platformlar yaratılmalıdır.
- Gençlik kimliği, gençliğin maruz kaldığı yaş ayrımcılığına ek olarak diğer ayrımcılık çeşitleri ile birlikte düşünülmeli; dinamik olarak algılanmalıdır.
- Başka bir görüşe göre ise, gençlerin sorunlarını çözmek için kimlik siyaseti yapmanın yanı sıra, gençlerin sorunlarının ayrı ayrı gündeme getirilmesi de olasıdır.
- Gençlik politikaları oluşturulurken, amaç gençlerin ortak iyiliği olmalıdır. Gençlerin kendileri bu ortak iyinin yaratılmasında kuşkusuz en önemli aktörlerdir. Dolayısıyla gençlik politikaları yapılması sürecine gençlerin aktif katılımları sağlanmalıdır.

C.2. GENÇLİK VE SOSYAL DIŞLANMA

- Gençliği tartışırken Avrupa Birliği tarafından geliştirilen “sosyal dışlanma” perspektifinin kullanılmasının önemli avantajları vardır. Sosyal dışlanma yalnız ekonomik temelli bir dışlama mekanizmasına gönderme yapmaması nedeniyle yol gösterici olabilir. Fakat sosyal dışlanma, kavram itibarıyla farklı sosyallikleri gözden kaçırabilmektedir. Sosyal

dışlanma tehlikesi özel ihtiyaç sahibi herkesin ihtiyacını odak alarak özel önlemler almayı gerektirir.

- Gençlik ve aile ilişkisinde, Türkiye örneğinde aile ile çift yönlü bir bağımlılık ilişkisi görülmektedir. Bağımlılık sadece gencin aileye maddi bağımlılığı olarak değil, kimi durumlarda genç bireyin de aileyi ayakta tutan, bakımını üstlenen kişi olmasıyla da oluşabilmektedir. Dolayısıyla gençlere yönelik politikalar aileye yönelik politikalar ile ilişkilidir.
- Devlet tarafından gençlerin ailelerinden bağımsız bireyler olarak tanınması ve gençlik politikalarının gençlerin özerkliklerinin arttırılması perspektifiyle oluşturulması önerilmektedir.
- Eşitlik ilkesi kaynakların eşit dağıtımını değil yapabilirliklerin eşit dağılımı olarak tanımlanmalı ve sağlanmalı. Dolayısıyla yasal eşitliğin yanı sıra, gençlerin ihtiyaçlarına yönelik özel politikalar oluşturulmalıdır.
- Sağlık, eğitim gibi sosyal hizmet alanlarında gençlerin ihtiyaçlarından yola çıkan, gençlere özel hizmet sunabilecek ve karar alma mekanizmalarında gençlerin yer aldığı, kısaca “genç dostu” mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir.
- Üniversite ve gençlerin ilişkisi tek yönlü bir bağımlılık ilişkisinden kurtarılmalı ve gençlerin üniversite yönetimine aktif katılımları için platform yaratılmalıdır. Gençlerin sonucu kendilerine dezavantaj getirmeyecek mekanizmalarla şikayet hakları pratiğe dökülmelidir. Üniversite yönetimleri öğrenci denetimine açılmalıdır.
- Örgütlenme özgürlüğü bağlamında, üniversitelerde kulüp/toplulukların örgütlenmeleri önündeki engeller kaldırılmalı.
- Üniversite öğrencilerinin yükseköğrenime erişimlerinin kolaylaştırılması amacıyla devlet tarafından koşulsuz temel gelir desteği ya da şartsız burs imkanları benzeri politikalar üretilmesi gerekmektedir.

- Özel ihtiyaç sahibi genç gruplarının (örn. engelli gençler) tüm eğitim, sağlık, ulaşım vb. olanaklarından eşit yararlanabilmesi amacıyla pozitif ayrımcılık politikaları uygulanmalıdır.

C.3. GENÇLİK VE OKUL DIŞI ÖĞRENME

- Özellikle Avrupa Birliği tarafından desteklenen deneyimsel öğrenmeye dayalı okul dışı öğrenme, okula alternatif olarak değil, okulu tamamlayıcı olarak düşünülmelidir.
- Bir gençlik politikası olarak okul dışı öğrenme metotlarının oluşturulması, uygulanması ve yaygınlaştırılması için devlet tarafından kaynak ayrılması ve bu kaynağın sivil bir gençlik platformu denetiminde yönetilmesi önerilmektedir.
- Gençlerin kendilerini gerçekleştirmelerine olanak sağlayacak genç merkezli okul dışı mekanlar yaratılması ve bu mekanlarda okul dışı öğrenmenin desteklenmesi sosyal içerme politikaları bağlamında daha da önem kazanmaktadır.

C.4. GENÇLİK VE ÖRGÜTLENME

- Gençlerin örgütlenme modellerinden olan sivil toplum kuruluşlarının mali sıkıntılarını aşmaları için devletin gençlik kuruluşlarına kaynak aktarımının artırılması ve kolaylaştırılması önerildi.
- Sivil toplum kuruluşlarının bünyelerindeki gençleri karar alma mekanizmalarına eşit bireyler olarak katmak amacıyla kurum için yeniden yapılanma süreçlerini başlatması tavsiye edilmektedir.
- Sivil toplum kuruluşlarının bünyelerindeki gençlerin kendi örgütlenmelerini kurmaları için destek vermesinin önemini altı çizildi. 'Doğurgan örgütlenmeler' ülkedeki sivil toplumun canlanmasına ciddi katkılar sağlayabilir.
- Sivil toplum kuruluşlarının internet gibi gençlerin ilgi gösterdiği platformlara yönelmesinin gençlerin örgütlenmelerini kolaylaştırıcı etkisine değinildi. Ayrıca gençlik

kuruluşlarının internet tabanlı eğitimler yolu ile gençlere ulaşmalarının genç katılımını kolaylaştırıcı etkisine vurgu yapıldı.

- Gençlere özgü örgütlenmelerin devletle demokratik mekanizmalarla ilişkilendirilmesinin devleti de gençleştirici bir etki yaratabileceği üzerinde duruldu.
- Farklı gençlik kuruluşlarının bir araya gelmesi amacıyla ortak platform oluşturma çalışmaları katılımcı bir biçimde örgütlenmelidir.
- Gençlerin örgütlenmeleri önünde engel oluşturan tüm bürokratik engeller kaldırılmalıdır.

C.5. GENÇLİK, GÖNÜLLÜLÜK VE AKTİVİZM

- Gençlerin sosyal haklar bağlamındaki ortak sorunlarına çözüm arama çabalarında uluslararası sözleşmelerin ve emsal teşkil eden davaların gençlere referans noktası sağlayabileceği üzerinde duruldu.
- Gençlere yönelik hizmetlerin yalnızca büyük şehir merkezlerinde değil, ülkenin tüm yerellerine ulaşmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması önerildi.
- Devletin gençlik alanındaki hizmetlerinin gençler ve genç örgütleri tarafından denetlenmesinin yolu açılması tavsiye edildi.

C.6. GENÇLİK VE SAĞLIK HAKKI

- Bir iyi olma hali olarak sağlığın, tanı ve tedavinin yanı sıra, rehabilitasyon, koruyucu ve önleyici hizmetleri de kapsayacak şekilde sağlanması gereken bir insan hakkı ve anayasal hak olduğu yaklaşımının temel alınması üzerinde fikir birliği sağlandı.
- Üniversite öğrencilerine ve personeline hizmet veren mediko-sosyal hizmetlerinin artırılması ve bu kurumların temel sağlık hizmetleri veren diğer kurumlarla işbirliğinin sağlanması önerilmiştir.

- Üniversite gençliğinin vaktinin büyük bir çoğunluğunu geçirdiği mekanda, karşılıksız ve nitelikli sağlık hizmeti aldığı mediko-sosyal birimlerinin varlığının korunmasının, geliştirilmesinin ve yaygınlaştırılmasının önemine vurgu yapıldı.

C.7. GENÇLİK, EĞİTİM VE İSTİHDAM

- Eğitimin kaynak odaklı veya istihdam odaklı değil hak temelli, gençlerin kendilerini gerçekleştirmelerine yönelik olarak devlet tarafından sağlanması tavsiye edildi.
- Devlet istihdam alanlarını gençlere yönelik düzenlemeli ve yönlendirme çalışmalarını üstlenmelidir.
- Yükseköğrenime erişim uluslararası sözleşmelerde belirtildiği gibi herkes için ulaşılabilir hale getirilmelidir.
- Üniversite eğitiminin genci eleştirel düşünceye yönelten niteliği arttırılmalıdır. Bu bağlamda her üniversite öğrencisinin insan hakları ve çevre alanlarında dersler almasının sağlanması önerilmektedir.
- Eğitimde fırsat eşitliği bağlamında anadilde eğitim hakkının yaşama geçmesine vurgu yapılmıştır.

C.8. GENÇLİK VE BARINMA HAKKI

- Devlet görevlilerinin yaklaşımının barınmanın yalnızca bir hizmet olduğu yönünde olmasına rağmen, barınmanın bir hak olduğu vurgusu yapıldı.
- Üniversite öğrencilerine yönelik devlet tarafından sağlanan yurt imkanlarının iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması önerildi.
- Üniversite öğrencilerinin yurtlarda yaşadıkları sorunları aktarabilecekleri etkin ve katılımcı bir şikayet mekanizması geliştirilmesi tavsiye edildi.

- Katılımcıların beyanları dahilinde yurtlarda kalan öğrencilerden yurttan bulunmadıkları halde yaz ayları ücretlerinin tahsil edildiği üzerinde durulmuş ve bu haksız uygulamanın kaldırılması gerektiği belirtilmiştir.
- Üniversite öğrencilerinin kaldıkları yurtlarda öğrencilerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri sosyal alanlar yaratılması devlet tarafından desteklenmeli.
- Üniversite öğrencilerinin kaldıkları yurtların engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi aciliyet taşımaktadır.
- Yurtların şehir ve üniversite içindeki konumları gençleri sosyal aktivitelerden mahrum bırakmayacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Yurtlarda çalışan personelin sadece 25% inin “hizmet içi eğitim” aldığı bilgisinden hareketle, personele yönelik hizmet içi eğitimin artırılması önerilmiştir.
- Yerellerdeki sorunların farklılıklarından yola çıkarak, yurtlarla ilgili derinlikli bir saha araştırmasının yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.
- Vakıflara ve devlet kurumlarına ait boş binaların öğrencilerin barınması için değerlendirilmesi önerilmiştir.
- Ülke içinde üniversite eğitimi için yüksek oranda öğrenci hareketliliği göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin barınma ihtiyaçları ile ilgili yurt dışında olasılıkların da değerlendirilmesi önerilmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin ev sahiplerine karşı haklarının korunması amacıyla devlet müdahalesi önemlidir.
- Yurt-kur disiplin yönetmeliği ve mevzuatında bulunan, öğrenciler aleyhine işlemesi muhtemel ve anayasada belirtilmiş kişi hak ve hürriyetleri ile bağdaşmayan maddelerin kaldırılması önerildi.

III. ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA GENÇLİK VE SOSYAL HAKLAR

A. ULUSLARARASI DAYANAKLARIYLA SOSYAL HAKLAR VE GENÇLER

Prof. Dr. Mesut GÜLMEZ

Bildirimi, Türkiye'nin onayladığı ve sosyal hakları tanıyan insan hakları sözleşmeleriyle sınırlandıracağım. Bunlar, sosyal hakları genel olarak güvenceye alan ve birçok sosyal hakkı içeren, dolayısıyla sosyal hakların uluslararası hukuksal dayanaklarını oluşturan sözleşmelerdir. Bunların dışında, yine onayladığımız sözleşmeler arasında, belirli bir sosyal hakkı, daha ayrıntılı olarak tanıyan sözleşmeler de vardır. UÇÖ sözleşmeleri buna örnektir. Bunların, kimilerine değinmekle yetineceğim.

Ancak önce, dünyada sosyal haklardan yararlanmadaki gerçek durumu gözler önüne seren kimi sayısal verileri anımsatmakta yarar görüyorum. Bu veriler, hukuk ve uygulama arasındaki uçurumsal farkı ortaya koymaya, daha açık bir deyişle hukuksal planda tanınan sosyal hakların yaşama geçirilemediğini, sözleşmelerdeki sosyal hakların milyonlar değil milyarlarla anlatılan hak özneleri için somut bir gerçeklik olmadığını görmeye ve göstermeye yetecektir.

Öte yandan, bu sözleşmelerin güvenceye aldığı sosyal haklar listesini vermeden önce, kavram olarak sosyal haklar üzerinde durmak, niteliklerine değinmek, ulusal ve uluslararası düzeylerde hukuksal yaşama girmeleri sürecini anımsatmak istiyorum.

Dünyadan ve Türkiye'den Kimi Sosyal Göstergeler

Birleşmiş Milletler, 2005 yılında hazırladığı “dünyadaki sosyal durum” ile ilgili bir raporunda,¹¹⁴ “*eşitsizlik sorununu*” tüm boyutlarıyla ele alarak, eşitsizliklerin gerek “ekonomik” nitelikli göstergelerinden ve gerekse sağlık ve eğitim gibi “ekonomik olmayan”

¹¹⁴ Nations Unies, Assemblée Générale, **Rapport sur la situation dans le Monde en 2005**, A/60/117/, 13 juillet 2005.

göstergelerinden somut örnekler verip, “eşitsizlik krizi”nin tüm ülkelerde ve ülkeler arasında bulunduğunu belirtiyordu.

Gerçekten de, kimi ekonomik ve sosyal göstergelerle dünyaya baktığımızda, özellikle 1990’lardan sonra gerek ülkeler içinde ve gerekse ülkeler arasında eşitsizlikler artmış ve “eşitsizlik krizi” daha da derinleşmiştir. Ekonomi ve ticaretin küreselleşmesinin nimetlerinden, ileri sürüldüğü gibi, yoksullar yararlanamamışlardır. Sosyal adalet, uluslararası düzeyde de bozulmuştur. Sona eren iki kutuplu dünya, bu kez daha keskin çizgilerle, daha da zenginleşen “Kuzey” ile daha da yoksullaşan “Güney” olarak ikiye ayrılmıştır.

Sosyal hakların varlık nedeni olagelen ve olmayı sürdüren “sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikleri”, dünyadan ve ülkemizden kimi örneklerle özetleyerek somutlaştırmak gerekirse, buna da, insan onuruna yaraşır “insanca” bir yaşamının önkoşulu olan çalışma hakkından, daha doğrusu çalışma hakkının kullanılamaması durumundan, yani işsizlikten başlamak doğru olur. Ancak önce, dünyadaki gelir dağılımının ne denli adaletsiz olduğunu ve yoksulluğun, kimi görece iyileşmelere karşın, üstesinden daha on yıllarca gelinemeyecek boyutlarda bir insanlık sorunu olduğunu gösteren birkaç veri aktarmak istiyorum.

BM’nin “*2005’te Dünyada Sosyal Durum Raporu*”na göre:

- Dünya Bankasının raporlarına dayanarak aktarılan verilerden kimilerine göre; 2001 yılında, *gayri safi dünya hasılasının %80’ini geliştirmiş ülkelerin yurttaşları, %20’sini ise geliştirmekte olan ülkelerdeki 5 milyar insan paylaşmaktadır;*
- Dünya nüfusunun %53’ü (2 735 milyon kişi), günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadır. Günde 1 dolardan daha az gelire yaşayanların oranı ise %21’dir;
- Dünyadaki ortalama işsizlik oranı, 1993’te %5,6 (140 milyon işsiz var) iken 2002’de %6,3’e ve 2003’te de %6,2’ye yükselmiştir (toplam aktif nüfusun %6,2’si, toplam 186 milyon işsiz demektir);
- Dünya nüfusunun en zenginlerinin bulunduğu %10’luk gelir diliminin dünya gelirlerinden aldığı pay %51,6’dan %53,4’e yükselmiştir (Bourguignon et Morisson, 2002’den aktarma);

138 sayılı sözleşmesinde “**genç işsiz**”i, 15-24 yaş dilimleri arasında bulunan çalışanlar olarak tanımlayan UÇÖ’nün Ocak 2007 tarihli “**Dünyada İstihdamın Eğilimleri**” başlıklı yeni bir raporuna göre ise, gençleri çok daha yüksek düzeyde etkileyen işsizlikle ilgili **dünyadaki durum** şöyledir:

- Dünyadaki toplam işsiz sayısı, 1996’da 161,4 milyon iken 2006’da 195,2 milyona çıkmıştır (%6,3). Son yıllardaki güçlü ekonomik büyüme, işçilerde işsizlik yada yoksulluğun düşmesine yansımamıştır;
- Günde 2 AB dolarından (Avrodan) daha az bir gelire yaşayan işçilerin mutlak sayısı artmayı sürdürmektedir. 1996’da 1 354,7 milyon olan bu sayı, 2006’da 1 367,8 milyon kişiye yükselmiştir. Bu sayı, 2006’da toplam istihdamın %47,4’e denk düşmektedir;
- 2006 sonunda, 15 ve daha yukarı yaşlarda çalışan sayısı 2,9 milyar kişidir ve 1996’dan beri %16,6 oranında bir artış olmuştur. İstihdamdaki yoksul işçilerin 1996’da %54,8 olan oranı, 2006’da %47,4’e düşmüştür;
- 15 ve daha yukarı yaşlardaki aktif nüfus, 2006’da %61,4’tür ve on yıl öncesine göre 1,2 puanlık bir düşme olmuştur. Buna karşılık, 15-24 yaşları arasındaki gençlerde daha belirgin bir düşme olmuştur. 1996’da %51 olan oran, 2006’da %46,8’e düşmüştür. Bu düşmenin kısmi nedenlerinden biri, eğitimdeki gençlerin sayısının artmış olmasıdır;
- 1995-2005 arasında, dünyada genç nüfus %13,2 oranında artmıştır, buna karşılık genç istihdamı yalnızca %3,8 oranında artmıştır;
- **Toplam işsizlerin %44’ü gençlerdir.** Oysa genç nüfusun, çalışabilecek yaşlardaki toplam nüfusa oranı %25’tir;
- Gençlerin, yetişkinlere oranla emek piyasasında daha çok güçlükleri vardır;
- 15-24 yaşları arasındaki genç işsizlerin sayısı, 1995’te 74 milyon iken 10 milyon daha artarak 2005’te 85 milyona ulaşmıştır. 300 milyon genç, günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadır; **15-24 yaş grubundaki 1,1 milyar gencin üçte biri ya işsizdir yada çalıştığı halde yoksuldur;**
- 218 milyon çocuk yasa dışı çalıştırılmaktadır.

Türkiye'ye ilişkin işsizlik ve genç işsizliği verilerine gelince; **9. Beş Yıllık Kalkınma Planının** işsizlik ve yoksulluk ile ilgili verileri şöyledir:

- 2000'de %6,5 olan genel (toplam) işsizlik oranı 2002'de %10,3'e yükselmiş ve 2005'te de bu oran değişmemiştir.

Genç işsizliğinde ise, bu oranlar şöyledir: 2000'de %13,1, 2002'de %19,2 ve **2005'te %19,3**. Genel işsizlikten iki kat daha fazla bir genç işsizliği vardır ve önemini korumaktadır. Lisans üstü eğitilmiş genç işsizlik oranları ise daha yüksektir ve sırasıyla şöyledir: %28,2, %38,0 ve %30,9. (s. 37/Tablo 5.9).

- İşgücünün %67,3'ü, lise altı eğitilmiş ve okuma yazma bilmeyenlerden oluşmaktadır. Yüksek öğretim ve fakülte bitirenlerin oranı ise %11,5'tir. Bu oran 2000'de %8,8 idi. Bu oranlar, AB ortalamasına göre düşüktür. (s. 38).
- Yüzde 20'lik gelir dilimlerinin ulusal gelirden aldıkları pay, başka bir deyişle gelir dağılımı ve yoksulluk göstergesi konusundaki veriler, durumdaki görece iyileşmeye karşın adaletsizliğin sürdüğünü ortaya koymaktadır.

2004 yılında, **en zengin %20'lik gelir grubunun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, %46,2'dir**. Buna karşılık, **en yoksul %20'lik gelir grubunun** yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay ise, **ancak %6'dır**. Dolayısıyla, en zengin gelir dilimi, en yoksul gelir diliminden 7,7 kat daha fazla pay almaktadır. 2002'de ise bu oranlar, sırasıyla %50,1 ve %5,3 idi (9,5 kat fazla). (s. 42/Tablo 5.11).

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) **Haziran 2007** dönemine ilişkin hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre ise:

- İşsizlik oranı %8,8'dir ve işsizlerin sayısı ise, 2 milyon 285 bindir;
- Toplam işgücünün %18,3'ünü 15-24 yaş grubundakiler oluşturmaktadır;
- Genç nüfusta işsizlik oranı %18,4'tür, kentlerde %21,6, kırsalda ise %13,3'tür;
- Kayıt dışı istihdam oranı %48,6'tır (11 milyon 450 bin kişi).

Genel Olarak Sosyal Haklar: Kavram ve Temel Nitelikler

Konusu, niteliği ve yararlanıcıları yönlerinden birbirinden ayrılan ve türdeş bir bütün oluşturmayan¹¹⁵ birçok hakkı kapsayan “sosyal (ve ekonomik) haklar” kavramını tanımlamak son derece güçtür. Gerçekten de, uluslararası belgelerde “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” olarak da anılan sosyal haklar listesinde yer alan hakların tümü için geçerli olan ve özellikle bu hakların “geleneksel” olarak adlandırılan kişi haklarından ayırt edilmesini sağlayan bir tanım yapmak yada tüm özelliklerini anlatan tek ve ortak bir ölçüt önermek, kanımca sadece güç değil, neredeyse olanaksızdır.

Bununla birlikte, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Kamu Hukuku, Anayasa Hukuku, Sosyal Hukuk ve Sosyal Politika öğretilerinde sosyal ve ekonomik haklar kavramının içeriğini ve bunları geleneksel haklardan ayırt eden özellikleri ortaya koymayı amaçlayan “teknik”, “maddi”, “sübjektif” ve “sosyolojik” terimleriyle nitelenen çeşitli ölçütler önerilmiştir.¹¹⁶

“**Teknik ölçüt**”e göre sosyal haklar, devletin “*olumlu bir edim*”de bulunmakla görevli olduğu haklardır. Devletin “karışmama”, “zarar vermeme” yada “kaçınma” gibi edilgen bir görev üstlendiği geleneksel haklardan bu yönüyle, yani öznelerine devletten “somut ve olumlu” bir şeyler yapmasını isteme yetkisi vermesiyle ayrılırlar. Başka bir anlatımla, devlet açısından söz konusu olan “olumlu ve somut bir edimde bulunma yükümlülüğü”, hak özneleri açısından sosyal haklardan eylemli (fiili) olarak uygulamada yararlanmayı “*isteme hakkı*” olarak kendisini gösterir. Bunu, hak öznelerinin “alacak hakkı” olarak da açıklayanlar vardır.

Ancak tek başına bu ölçüt, devletin olumlu bir edimini gerektirmeyen kimi sosyal hakları, örneğin sendikal hakları, sosyal haklar listesi dışında tutma sonucu doğurur. Bu nedenle de bir başına teknik ölçüt, sosyal hakların ayırt edici özelliklerinin açıklanması yönünden yetersiz kalır.

¹¹⁵ Jean Rivero, “Les droits et les devoirs économiques et sociaux fondamentaux dans les constitutions modernes”, **Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler (Uluslararası Seminer)**, 5-7 Şubat 1982, İstanbul, İİTİA Ekonomi Fakültesi, s. 14.

¹¹⁶ Bu ölçütler ve herbirinin eleştirisi konusunda geniş bilgi için özellikle bkz: Bülent Tanör, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, May Yayınları, İstanbul, 1978, s. 13-42. Ayrıca bkz.: Claude-Albert Colliard, **Libertés publiques**, 5e édition, précis Dalloz, Paris; 1975, s. 687.

“**Maddi ölçüt**”, hakların “içerik ve konu”sunu temel alır. “Birinci kuşak insan hakları” olarak da nitelenen geleneksel (klasik) haklar, bireyin “moral, entellektüel ve spiritüel” gelişmesini sağlar. “İkinci kuşak insan hakları” olarak nitelenen sosyal haklarsa, **bireyin “maddi, ekonomik ve sosyal” gelişmesini** kolaylaştırır; maddi ve ekonomik içerikli haklardır. Bu nedenle de, temelde, devletin haklar karşısında olumsuz bir aktör olarak “karışmaması”nın ötesinde, kullanılmasının sağlanması için olumlu bir aktör olarak “karışması”nı gerektirir.

Bu ölçüt de doyurucu bulunmamıştır. Ayrıca bu ölçütü benimseyenler arasında, örneğin mülkiyet hakkının sosyal hak sayılıp sayılmaması yönünden görüş ayrılıkları vardır.

“**Sübjektif ölçüt**”, sosyal hakları, yararlanıcılarına, yani **hak öznelerine** bakarak öteki insan haklarından ayırmaya çalışır. Buna göre sosyal haklar, temelde özellikle korunması gereken sınıf, küme yada kesimlerin haklarıdır. Bu haklar, “birey”e değil “**topluluk**”lara tanınır. Sosyal haklar, “**ücretli işçiler**”in haklarıdır.

Subjektif (öznel) ölçüt, aslında unutulmaması gereken bir tarihsel gerçeği vurgular. O da, sosyal hakların ekonomik ve sosyal yönden güçsüz olanların korunması amacıyla doğmuş olmasıdır. “Sanayi devrimi”nin yarattığı olan işçi sınıfının, acımasız ve barbar yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla burjuva sınıfına karşı verdiği uzun, zorlu savaşımın ürünü olarak, “simgesel” sayılabilecek koruyucu yasal düzenlemelerle hukuk alanında doğmuş ve gelişmiştir. Bu tarihsel gerçeğin altını çizen subjektif ölçütün sosyal hakların tanımlanması yönünden yetersiz olan yanı ise, sosyal hakların ulusal Anayasalarda ve uluslararası insan hakları bildirge ve sözleşmelerinde, yaratıcıları olan “topluluk”lara değil, toplulukları oluşturan “birey”lere tanınmış olmasıdır. Ayrıca, sosyal hakların kişiler yönünden kapsamının, bu hakların doğmasına ve geliştirilmesine doğrudan katkıları olan ve etkin bir tarihsel rol yerine getiren “ücretli işçiler” dışına taşıdığı da bir gerçektir.

“**Sosyolojik ölçüt**”e göre de, sosyal haklar, ekonomik ve sosyal alanda, “hukuksal eşitlik” ötesinde daha büyük bir **fırsat eşitliğini** amaçlar. Burjuva sınıfının özlemlerini karşılayan geleneksel haklar, ayrıcalıklı aristokrasi düzeninde “hukuksal eşitlik” sağlamayı amaçlarken, işçi sınıfının özlemlerini karşılayan sosyal haklar, “fiili eşitsizlikler”i ve “sosyal

adaletsizlikler”i düzeltme amacındadır. Daha açık belirtmek gerekirse, sosyal haklar kağıt üzerinde kalan, soyut ve kuramsal, kısacası yazılı hukukun öngördüğü “biçimsel eşitlik” ötesinde, bunun uygulamada sağlanmasını, genel olarak yaşamda ve özel olarak çalışma yaşam ve ilişkilerinde varolan sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklerin giderilmesini, “**soyut eşitliğin somut eşitliğe” dönüştürülmesini** amaçlar.

Sosyal hakların bazı temel nitelikleri, özellikle subjektif ve sosyolojik ölçütlerin vurguladığı kimi noktalar göz önüne alınarak, özetle şöyle saptanabilir.¹¹⁷

Birincisi, sosyal hakların temelde 19. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle de 20. yüzyılda tanınmış, ulusal Anayasalara ve uluslararası belgelere girmiş olmasıdır. Oysa, geleneksel hakların tanınması, daha önce siyasi liberalizmin yükseldiği 18. ve 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu nedendir ki sosyal haklar, yazılı ulusal hukuka girmesi açısından “ikinci kuşak” haklar olarak anılmaktadır. Ancak, sosyal hakların “uluslararası hukuk” alanında belgelere geçirilerek düzenlenmesi yönünden, kanımca durum farklıdır ve sosyal hakların bu açıdan “birinci kuşak haklar” sayılması gerekir. Gerçekten, insan hakları alanında ilk uluslararası hukuksal düzenlemeler, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (UÇÖ / ILO) 1919 yılında kurulmasıyla, “birinci kuşak” insan haklarını önceleyerek başlamıştır. Kısacası, **insan haklarının “uluslararasılaşması”, ikinci kuşak insan haklarından, sosyal haklardan başlamıştır.**

İkinci olarak, **sosyal haklar**, bir yandan aristokratik, feodal ayrıcalıklara son verilmesine, öbür yandan emekçilerin kurbanı olduğu ekonomik ve sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklerin sürmesine ortam hazırlayan eşitlik ilkesini, ekonomik haklarının güvencesi olarak gören **burjuvazi ile** bu ilkenin ve öbür hak ve özgürlüklerin kendisi için yalnızca kağıt üzerinde bir değeri olan **işçi sınıfı arasındaki çelişkiden doğmuştur.** Tarihsel olarak sosyal hakların temelinde, belirttiğim gibi, işçi sınıfının kimi zaman kanlı boyutlar kazanan uzun, çetin ve zorlu savaşları vardır. Ekonomik yönden güçsüz olan ve burjuva hukukunun örgütlenme ve birleşme haklarını yasaklayarak işveren karşısında birey olarak tek başına bıraktığı işçi sınıfının, kapitalizmin acımasız sonuçlarına, yarattığı derin sosyal adaletsizlik ve eşitsizliklere, kısacası “**kara ve barbar çalışma yaşamı**”na karşı verdiği savaşım ve gösterdiği

¹¹⁷ Bülent Tanör, a.g.e., s. 43 vd.

toplular eylemli tepki, sosyal hakların doğmasında ve gelişmesinde temel etken olmuştur. Bu tarihsel bağlam dolayısıyla ki, sosyal haklar, geleneksel haklar gibi “hukuksal yada biçimsel eşitlik” sağlanmasıyla yetinmez. Bu haklar, fiilen varolan ve giderek büyüyen “sosyal eşitsizlikler”i olabildiğince azaltmak amacıyla yönelik olan ve temelinde işçi sınıfının sosyal tepkisi bulunan haklardır. Ancak, işçi sınıfının salt sosyal eşitsizliklere karşı değil, aynı zamanda siyasal eşitsizliklere karşı ve birinci kuşak insan haklarından siyasal hakların kazanılması için de savaşımına giriştiği unutulmamalıdır.

Üçüncüsü, sosyal hakların, temelde kendisine tepki olarak doğduğu ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin kurbanı olan kişilerin yada kesimlerin, daha özlü bir anlatımla, **ekonomik, sosyal ve kültürel vb. yönlerden güçsüz durumda olanların korunmasını amaçlayan haklar** niteliği taşımasıdır. Bununla birlikte, sosyal hakların kişiler yönünden uygulama alanının, daha doğru aşamasında bile bu kişilerle sınırlı olmadığını, “bağımlı” çalışanlar yanı sıra “bağımsız” çalışanları ve hatta, “herkes”i kapsayacak denli geniş olduğunu, özellikle İkinci Dünya Savaşı izleyen dönemde genişlediğini bir kez daha belirtmek gerekir. Bunun uluslararası sosyal politika ve çalışma hukuku alanındaki ilk önemli belgesi, UÇÖ’nün Anayasasına eklenen 1944 tarihli Filadelfiya Bildirgesidir.

Son olarak sosyal haklar, ayırt edici önemli bir özelliğini oluşturmasına karşın, **salt devletin olumlu ve somut bir edimini, parasal kaynak ayırmasını gerektiren ve kimi zaman “isteme yada alacak hakları” olarak da nitelenen haklardan oluşmaz.** Kuşkusuz bu hakların çoğu, devletin maddi yada entelektüel nitelikte bir edimini gerektirir. Ancak, önemli bir bölümü de, devletçe yerine getirilmesi gereken olumlu bir edim içermeyen, geleneksel haklar gibi “olumsuz edim gerektiren”, daha açık bir anlatımla devletin yasaklayıcı, kısıtlayıcı ve baskıcı bir aktör olarak karışmamasını (müdahalede bulunmamasını) gerektiren haklardır. Bununla birlikte, sendikal haklar ile ücretli dinlenme hakkının yer aldığı bu kümedeki ve nitelikteki sosyal haklar, son çözümlemede, olumlu edim gerektiren sosyal hakların güvencesi ve onların daha ileri düzeyde gerçekleştiricisi olma niteliği taşır. Çünkü, işverenin ekonomik gücüne karşı işçilerin dayanışmasını simgeleyen sendikal haklar, işçi ile işveren arasında sadece kuramsal olarak varolan eşitliği, yani temelde uygulamada egemen olan monologu, eşitlerarası bir diyaloga dönüştürerek ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden güçsüz durumda olan tarafı korumayı, dolayısıyla bu durumun yarattığı ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri onun yararına düzeltmeyi amaçlar.

Sonuç olarak, yararlanıcıları ve olumlu bir edim gerektirip gerektirmemeleri yönlerinden türdeş bir yapısı bulunmayan, bu nedenle de **tek bir ölçütten yola çıkarak tanımlanamayan sosyal hakların, temelde ekonomik yönden güçsüz olanların korunmasını** ve öncelikle özel olarak korunmaya gereksinmesi bulunan sosyal sınıflar, elverişsiz konumdaki kişi grup yada kesimleri ve toplumdaki dışlanan kişiler için ekonomik ve sosyal adaleti ve eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlayan haklar olduğu söylenebilir. Kısacası sosyal haklar, sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikleri kaldırması gereken sosyal devleti gerçekleştirmenin hukuksal araçlarıdır.

İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Devlet

Sosyal hakların insan hakları içindeki yeri ve önemi, birkaç başlıkta özetlenebilir.

1. İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar

Sosyal haklar, insan haklarındandır. Hem de, tarihsel olarak ulusal belgelere geçirilme sürecinde, birinci kuşak olarak nitelenen kişisel ve siyasal haklardan sonra gelmesine karşın, **insan hakları alanındaki “uluslararasılaşma”nın ilk kez başladığı insan haklarıdır.** İnsan haklarının “uluslararası” yazılı sözleşmelere girmesi, böylece “ulus devletler”in iç işi olmaktan çıkması, sosyal haklar alanında başlamıştır. Daha açık belirtmem gerekirse, insan haklarının uluslararasılaşması, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kurulmasıyla yaşattır.¹¹⁸ Kurulduğu 1919 yılından itibaren, sanayi devriminin acımasızca sömürdüğü kurbanlarından, çocuk ve kadınlardan başlayarak sosyal haklara ilişkin uluslararası sözleşme ve tavsiyeler kabul eden UÇÖ, sosyal hakların hem pozitif hukuk ve hem de denetim sistemi alanında eşzamanlı uluslararasılaşmasının öncüsü olmuştur.

Bilinen başlıca sosyal hak belgeleri, genel olarak Birleşmiş Milletlerin 1945 yılında kurulmasından sonra kabul edilmiştir. 10 Aralık 1948’de BM Genel Kurulunca tüm insanlara duyurulan **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi** (İHEB), sayısı az da olsa, birinci kuşak hakların

¹¹⁸ Mesut Gülmez, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, Mayıs 2004; Mesut Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, TODAİE Yayını, Ankara, 2000.

yanı sıra –aşağıda saydığım- ikinci kuşak sosyal haklara (bunlardan kimilerine) yer veren ilk belge olarak önem taşır. Evrensel Bildirge sonrasında ise, hem “evrensel” ve hem de “bölgesel” düzeylerde, insan haklarını hukuksal güvenceye alan “sözleşmeler” kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletlerin (BM) “ikiz sözleşmeler” olarak da anılan sözleşmeleri, yani *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi* (KSHUS) ile *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi* (ESKHUS), aynı tarihlerde olmak üzere, 1966’da kabul edilmiş ve 1976’da yürürlüğe girmiştir.¹¹⁹ Ancak, bölgesel ölçeklerde sosyal hakların sözleşmelerle hukuksal güvenceye bağlanması daha gecikmeli olmuştur. Örneğin Avrupa Konseyi, 1949’da kurulduktan hemen sonra 1950’de *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesini* (İHAS) kabul ederken, sosyal hakları güvenceye alan ve bu konudaki boşluğunu dolduran “ikizi”ni, ancak 1961 yılında kabul etmiştir. *Avrupa Sosyal Şartı* (ASŞ), hem yetersiz maddi içeriği ve hem de etkisiz bir denetim sistemi ile 1965 yılında yürürlüğe girmiştir.¹²⁰ Benzer yaklaşım, Amerika ve Afrika bölgeleri için de geçerlidir. 1961 Sosyal Şartının içerik yönünden yetersizliği, önce 1988 yılında kabul edilen bir ek protokolle kısmen giderilmeye çalışılmıştır. Daha sonra 1996’da ise, hem 1961 Şartının eski maddelerinde kimi değişiklikler yapan, hem 1988 ek protokolünü içeren ve bunlara sekiz yeni sosyal hak ekleyerek toplam otuz bir sosyal haktan oluşan geniş bir liste oluşturan *Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı* (GG ASŞ) kabul edilmiştir.¹²¹

2. Bölünmezlik ve Bütünsellik İlkesi

Sosyal hakların insan haklarından olması, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku alanında tartışmasız kabul edilen bir görüştür. Evrensel Bildirge, bunun en önemli kanıtıdır. 1980 yıllarda başlayan küreselleşmeyle, sosyal hakların bu niteliği tartışılmaya ve hatta yadsınmaya başlanmış ise de, 1993’te Viyana’da toplanan *İnsan Hakları Dünya Konferansından* başlayarak her fırsatta “*insan haklarının bölünmezliği ve bütünselliği, karşılıklı bağımlılığı ilkeleri*” yinelenerek vurgulanmaya başlanmıştır. İnsan haklarının “evrenselliği”nin yanı sıra

¹¹⁹ Mesut Gülmez, *Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması*.

¹²⁰ Mesut Gülmez, “Avrupa Sosyal Şartı’na Genel Bir Bakış ve Türkiye”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 12, 1990, s. 91-124.

¹²¹ Mesut Gülmez, “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartına Uyum Sağlayabilecek miyiz?”, *Çalışma ve Toplum*, 2007/1, Sayı 12, s. 27-52; Mesut Gülmez, “Prof. Dr. Mesut Gülmez İle Yeni Sosyal Şart Üzerine Söyleşi: Sosyal Haklar İnsan Haklarıdır, Sosyal Şart İnsan Hakları Sözleşmesidir”, *Sendikal Notlar*, Aralık 2006, Sayı: 31, s. 40-65.

“bölünmezliği ve bütünselliği”, sosyal hakların “insan haklarından olduğunu vurgulama amacı taşıır.

Bu nedenle, tarihsel gelişim süreci göz önüne alınarak pratik ve didaktik kaygılarla yapılan “birinci”, “ikinci” ve “üçüncü” kuşak insan hakları yolundaki sınıflandırma, insan hakları alanında bir hiyerarşinin bulunduğu yada sosyal hakların kişi haklarına oranla daha az önem taşıdığı anlamına gelmez.

Kaldı ki, birinci kuşak insan hakları belgelerinde bile, az sayıda olmakla birlikte, sosyal hakların bulunması, bölünmezlik ilkesini gösterir. İHAS, bunun en çok bilinen ve en sık dile getirilen örneğidir.

Kimi sosyal haklar, eğitim hakkında olduğu gibi, “çokboyutlu” yada “*kuşaklararası*” nitelikte insan haklarıdır;¹²² yani devletin, hem kullanılmasına “engel olmaması, karışmaması” gereken kişi hakları boyutu ve hem de aynı zamanda olumlu ve somut önlemler alarak kullanılmasını “sağlama yükümlülüğü” üstlendiği sosyal haklar boyutu vardır. Bunu, “negatif+pozitif statü hakkı” formülüyle özetlemek yanlış olmaz.

3. Olumlu Edimde Bulunma Yükümlülüğü

Bununla birlikte, sosyal hakların belirleyici özelliği, yukarıda değindiğim gibi, devlet için getirdiği “*olumlu yükümlülük*”te düğümlenir. Sosyal haklar, devletin kullanıcılara engel olmamasıyla herkesin ve her kesimin kendiliğinden kullanılabileceği haklar değildir. Hak öznelerinin çoğunun sosyal haklardan yararlanabilmesi, devletin alması gereken somut önlemlerle gerçekleşir. Kuşkusuz bu önlemler, yalnızca hukuksal düzenlemeler yapmakla sınırlı değildir, uygulamayı da kapsar, kapsamalıdır.

4. Sosyal Devletin Araçları Sosyal Haklar

¹²² Mesut Gülmez, “Eğitim ve İnsan Hakları Eğitimi Hakları”, **İnsan Hakları**, YKY Yayımlı, İstanbul, 2000, s. 309-336.

Devlet, sosyal haklar konusunda ancak böyle bir yaklaşım benimsemekle ve uygulama gerçekleştirmekle “sosyal” devlet niteliği kazanabilir ve taşıyabilir. Anayasaya iki sözcükle yazmakla, hatta bunu Cumhuriyetin “değiştirilemez” ilkelerinden biri düzeyine yükseltmekle, devlet *etkin ve işlevsel bir sosyal devlet* olmaz. *Sosyal devlet*, “jandarma yada liberal devlet” gibi, toplumda sosyal sınıflar, gruplar, elverişsiz durumdaki çeşitli kesimlerin karşı karşıya olduğu eşitsizlik ve adaletsizlikler karşısında pasif, seyirci bir devlet değildir.

“Sosyal devlet” terimindeki “sosyal” ile “devlet”in, birbirini bütünleyen anlamları vardır. *Sosyal devlet terimindeki “sosyal” amacı, devlet ise “aktör”ü anlatır.* Daha açık belirtmek gerekirse, “sosyal” hedef kitlelerin elverişsiz durumunun düzeltilmesini, “devlet” ise bu sorumluluğu üstlenen aktörü anlatır.

Sosyal devletin, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri düzeltmek, daha adaletli bir gelir bölüşümünü sağlamak için kullanmak zorunda olduğu, “olmazsa olmaz” araçları vardır. Bunların başında “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” olarak anılan, geniş anlamda sosyal haklar vardır. Tüm sosyal hakların özünde, olmayan yada çok bozuk olan “*sosyal adalet*”in sağlanması vardır. Sosyal adalet, sosyal hakların ortak amacıdır. Sosyal adalet, sosyal hakların kimilerinden değil tümünden yararlanmadıkça sağlanamaz.

5. Sosyal Hakların Araçları Sendikal Haklar

Sosyal hakları gerçekleştirmenin de önemli araçları vardır. Sendikal haklar ve *geniş anlamda örgütlenme hakları*, bu araçların başında gelir. Örgütlenme hakları, sosyal haklardan somut olarak yararlanmanın, onları uygulamada gerçekleştirmenin toplu araçlarıdır. Örgütlenme haklarını, yalnızca dar anlamda çalışanların hakları olarak düşünmemek gerekir. Çalışma yaşamına, emek piyasasına girmeye hazırlananlar ile emek piyasasının dışında kalanlar ve / yada dışında bırakılanlar, kısacası işgücünün tüm alt kesimleri örgütlenme hakkını kullanabilmelidir, sosyal haklardan yararlanmayı sağlamanın en etkili araçlarından biri olarak, kendi yapısına ve amaçlarına uygun bir biçimini bularak örgütlenebilmelidir.

Kuşkusuz, gençler de, sosyal haklarını kullanmak için, değişik türde ve nitelikte örgütler kurabilir, kurabilmelidir. Bunun dayanakları, uluslararası hukukta vardır. Öncelikle, İHAS'ın örgütlenme hakkını “herkes”e tanımış olması, bu dayanakların başında gelmektedir. Örgütün türünü yada niteliğini, hak özneleri amaçlarına göre belirleyebilirler, belirleme özgürlüğüne sahiptirler.

6. Sosyal Hakların Aşamalı Gerçekleştirilmesi

Sosyal haklar, genellikle kabul edildiği ve çoğu zaman da kaynak yetersizliği gerekçesiyle olumlu edimde bulunma yükümlülüğünden kurtulmak amacıyla ileri sürüldüğü üzere, “*aşamalı*” olarak gerçekleştirilebilecek, “derhal” yada kısa bir sürede değil zaman içinde uygulamaya aktarılacak nitelikte haklardır. Bu özellik, ESKHUS’de olduğu gibi, bazı sözleşmelerde açıkça belirtilmiştir. Sözleşmeye göre, devletin sosyal haklar konusunda üstlendiği olumlu edimde bulunma yükümlülüğü, hak özneleri için “*aşamalı*” ancak “*eksiksiz biçimde*”, yani tam olarak yararlanmayı sağlama anlamı taşıdığı belirtilmiştir. Sözleşmenin denetim organı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK), bu yükümlülüğün anlam ve içeriğini, 14 Aralık 1990 tarihli ve 3 sayılı genel gözlem kararında açıklamıştır.¹²³

Sosyal hakları “aşamalı” olarak gerçekleştirme yükümlülüğü konusundaki bu esneklik, ESKHK’nin de belirttiği gibi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kişisel ve siyasal haklar gibi “derhal” güvenceye alınamayacakları, daha doğrusu eksiksiz yararlanmanın “hemen” yada “kısa bir zaman kesiti içinde” gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinin, özellikle gelişmekte olan devletlerin ekonomik ve mali kaynak ve olanaklarının sınırlı olması gerçeğinin bir sonucudur. Her devlet, bulunduğu ekonomik ve sosyal gelişme düzeyi ve sosyal haklardan yararlanma konusunda uygulamadaki fiili durum çerçevesinde, önceliklerini belirleyerek, aşamalı biçimde ve ama geriye gitmeksizin ve götürülmeksizin, sosyal hakları giderek daha ileri düzeyde gerçekleştirmek ve hak öznelerinin nicel ve nitel olarak daha ileri düzeyde

¹²³ Komitenin taraf devletlerin yükümlülüklerinin niteliği konusundaki 3 sayılı genel gözlemi için bkz.: “La nature des obligations des Etats parties (article 2, par. 1, du Pacte): 14.12.1990, CESCR Observation Générale 3, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CESCR+Observation?generale+3.fr?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CESCR+Observation?generale+3.fr?OpenDocument), Erişim: 13.06.2003.

sosyal haklardan yararlanmasını, sözleşmenin belirttiği gibi “eksiksiz” biçimde yararlanmasını sağlamak amacıyla olumlu önlemler alma yükümlülüğü vardır. Daha açık bir anlatımla, devletin hak öznelerinin sosyal haklardan “aşamalı” biçimde yararlanmalarını sağlama yükümlülüğü, “kaynaklarının yeterli olmadığı” gerekçesiyle “göstermelik” önlemlerle geçiştirilmesi, kağıt üzerinde kalan sosyal politikalar izlemesi anlamına gelmez. Böylesi bir yaklaşım, “sosyal devlet” ilkesiyle de bağdaşmaz. Sosyal haklardan eylemli ve somut olarak yararlanma konusunda ciddi, **sürekli ve kesintisiz biçimde önceki durumdan daha ileri bir düzeye ulaşılmasını sağlayan** olumlu önlemler alınmasını gerektirir. Komitenin anlatımıyla, bu yükümlülük “**sonuç alma yükümlülüğü**”dür. Sözleşmenin bu kuralı, devletin, hak öznelerinin sosyal haklardan eksiksiz biçimde yararlanmalarını sağlama konusundaki temel amaca erişmesi için, olabildiğince hızlı ve etkili biçimde çaba göstermesini, **somut sonuçlar üreten önlemler** almasını dayatmaktadır. Sosyal hakların geliştirilmesini öngören stratejiler ve programlar hazırlanmasını gerektirmektedir. Kaynakların yetersizliği kanıtlanırsa bile, sosyal haklardan en geniş biçimde yararlanılmasını sağlama yükümlülüğü sürmektedir ve bunların ne ölçüde gerçekleştiğinin yanı sıra gerçekleştirilemeyenlerin de Komitece denetimi yapılır.

Ekleme gerekir ki, sosyal hakların tümü için “aşamalı gerçekleştirme” yükümlülüğü yoktur. Özellikle devletin ekonomik ve mali kaynak ayırmasını gerektirmeden ve dolayısıyla “olumlu edimde” bulunma yükümlülüğünü yerine getirmeden, hak öznelerince yararlanılması sağlanabilecek sosyal haklar da bulunmaktadır. Bunun örneklerinden biri, sendikal haklardır. Devlet, insan hakları sözleşmeleriyle uyumlu **anayasal ve yasal düzenlemeler** yaparak, sosyal haklardan eksiksiz yararlanmanın toplu araçlarını oluşturan sendikal haklar alanındaki “olumlu edimde bulunma” yükümlülüğünü yerine getirebilir ve getirmelidir. Yine, sosyal haklardan “hiçbir yönden ayırım gözetilmeksizin” yararlanmayı gerçekleştirmenin ilk adımı da, sendikal haklarda olduğu gibi öncelikle “yasal güvenceler”in sağlanması ve “hak arama yolları”nın açılmasıdır.

Sosyal Hakların Hukuksal Yaşama Girmesi

1. Genel Olarak

Sosyal hakların sanayi devrimi ardından hukuksal yaşama girmesi, ülkelerin sanayileşme düzeyine bağlı olarak, önce bireysel iş ilişkileri çerçevesinde kalan ivedi sorunların her birine “sosyal” olarak nitelenen yasalarla çözüm getirilmesiyle başlamış ve sonra da ilk aşamada yasaklanan sendikal hakların yasal tanınmasıyla sürmüştür.

Sosyal hakların ulusal anayasalar düzeyinde tanınması ve güvence altına alınması ise,¹²⁴ daha eski tarihli (1848 Fransız Anayasası, 1917 Meksika Anayasası, 1919 Weimar Anayasası, 1931 İspanyol Anayasası gibi) örnekleri bulunmakla birlikte, faşist rejimlerin yıkılmasıyla sonuçlanan İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşmış ve genellik kazanmıştır. Sosyal hakları bu dönemde tanıyan ulusal Anayasaların en önemlilerinden ikisi, 1946 Fransız ve 1947 İtalyan Anayasalarıdır. Ayrıca 1946 Brezilya, 1947 Japonya ve 1949 Arjantin Anayasaları da, bu dönemde sosyal haklara yer veren ulusal Anayasalardır.

2. Türk Sosyal Hukuk Yaşamına Girmesi

Sosyal hakların Türk Sosyal Hukuk yaşamına girişi, Batı ülkelerinde sosyal hakların ortaya çıkışında rol oynayan tarihsel, siyasal, ekonomik ve sosyal bağlamların ülkemizde gösterdiği ve burada tartışmasına giremeyeceğimiz kimi ayrılıklar nedeniyle, görece olarak daha geç gerçekleşmiştir.

Sosyal hakların, gerek çalışma koşulları ve gerek sendikal haklarla ilgili olanlarını kapsamak üzere, Türkiye’de hukuksal yaşama girişi yönünden en köklü ve sosyal hakların tarihsel ve çağdaş niteliğine uygun en ileri adımın **1961 Anayasası**’yla atıldığı kuşku götürmez.¹²⁵ Aşağıda ayrıca ve ayrıntılı olarak değinildiği üzere, benimsediği “sosyal devlet” ilkesine ekonomik yönden güçsüz olanların, özellikle işleri bakımından başkasına bağlı olan işçi ve hizmetlilerin, yani bağımlı çalışanların, her türlü dar gelirlilerin ve yoksul kimselerin korunması anlamı yükleyerek sosyal hakların yukarıda değinilen temel niteliğini vurgulayan

¹²⁴ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s. 156 vd.; Jean Rivero, **a.g.m.**, s. 13 vd.

¹²⁵ Sosyal hakların Türk Anayasalarındaki evrimi konusunda bkz: Cahit Talas, “Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi”, **İnsan Hakları Yıllığı/Turkish Yearbook of Human Rights**, Cilt/Vol. 3-4, 1981-1982, s. 38 vd.; Yaşar Gürbüz, “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında Sosyal ve Ekonomik Haklar”, **Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler**, S. 113 vd.

1961 Anayasası,¹²⁶ toplu sözleşme ile o tarihte yasaklanmış olan grev gibi kimi sendikal hakları da anayasal tanıma yoluyla hukuk yaşamına katmıştır.

1961 Anayasası gibi “sosyal devlet”e Cumhuriyetin niteliklerinden biri olarak yer vermiş olmasına karşın, ondan ayrılarak bu kavramın ekonomik ve sosyal yönden güçsüz durumda olan kişilerin korunması anlamı taşıdığı konusuna hiç değinmeyen **1982 Anayasası** da, sosyal haklara geniş biçimde yer vermiştir. Ancak 1982 Anayasası, örneğin “eğitim ve öğrenim hakkı”nı genel bir sosyal hakka dönüştürmüş, çalışma koşulları yönünden özel olarak korunacak kişiler arasına bedeni ve ruhi yetersizliği olanları da katmış olmasına, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile konut hakkını sosyal hak olarak düzenlemesine, sosyal güvenlik yönünden çeşitli kişi ve kesimlerin özel olarak korunmasını öngörmüş bulunmasına karşın, olumlu edim gerektirmeyen sosyal haklar yani sendikal haklar yönünden özellikle benimsediği tepkici ve ayrıntıcı yaklaşım sonucu aşırı kısıtlamalar içermektedir. Mutlak çalışma barışını kurma ve üretimi artırma amacının ürünü olan bu düzenleme, aşağıda görüleceği gibi, ne toplumdaki demokratik açılımlara ve gelişmelere koşul olarak sendikal hak ve özgürlüklerin genişletilmesine, ne de ekonomik ve sosyal yönden güçsüz olan işçilerin toplum ve çalışma yaşamında ağırlıklarını duyurmalarına olanak vermektedir.¹²⁷ Ayrıca Anayasa’daki düzenleniş biçimiyle sendikal haklar, olumlu edim gerektiren öbür sosyal hakların yaptırımı ve gerçekleştiricisi işlevi görebilecek bir içerik ve nitelik taşımaktan uzak olduğu gibi, birçok yönüyle uluslararası kurallara da aykırıdır.

3. Uluslararası Sosyal Hukuka Girmesi

Sosyal hakların uluslararası sosyal hukuka girmesini, üç ayrı uluslararası kuruluş temelinde özetlemek ve buna da Uluslararası Çalışma Örgütünden başlamak doğru olacaktır.

a. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Sosyal Haklar

¹²⁶ Mesut Gülmez, “1961 Anayasası’nda Sendikal Hakların Oluşumu”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 18, Sayı 3, Eylül 1985, s. 79 vd. Ve 102.

¹²⁷ Mesut Gülmez, “Les bases Constitutionnelles des relations collectives de travail”, **Turkish Yearbook of Human Rights**, Vol. 7-8, 1985/1986, s. 95-96.

Sosyal hakların ilk kez uluslararası hukuka girişi,¹²⁸ emek sorunlarına ayrılan ve Uluslararası Çalışma Örgütünün kurulmasını öngören “Çalışma” başlıklı bölümün 28 Haziran 1919 tarihli Versailles Andlaşmasına eklenmesiyle, Milletler Cemiyeti döneminde başlamıştır. Bu bölümün, “Çalışmanın Düzenlenmesi” başlıklı altbölümünün Önsözünde, Milletler Cemiyeti’nin amacının kalıcı bir “evrensel barışı yerleştirmek” olduğu, bununsa ancak “sosyal adalet” temeli üzerine kurulabileceği vurgulanmıştır. Önsöz, iyileştirilmesini öngördüğü çalışma koşulların yanı sıra, sendika özgürlüğü ilkesine de yer vermiştir.

İki büyük Savaş arasındaki yirmi yıllık ilk dönemde (1919-1939), Örgüt daha çok bireysel iş ilişkileri alanında çalışma ve yaşam koşullarının özellikle çocuklar ve kadınların karşı karşıya kaldıkları ivedi sorunları ve sosyal sigortalar ile ilgili sosyal hakları Sözleşme ve Tavsiyelere geçirmiştir.

Sosyal hakların ulusal Anayasalara da girmeye başladığı İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemdeyse, Örgüt, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik alanındaki bu etkinliklerini sürdürmekle birlikte, asıl olarak “özgürlük”, “eşitlik” ve “insan onuru” gibi evrensel değerlerin korunmasına yönelik insan haklarının yüceltilmesine ve korunmasına ağırlık vermiştir.¹²⁹ 1944 yılında kabul edilen ve 1946 yılında da UÇÖ Anayasasına eklenen Filadelfiya Bildirgesi, bu yeni anlayışı yansıtan belgedir.¹³⁰ Sendika ve toplu pazarlık haklarının uluslararası hukuksal çerçevesini belirleyen ve “temel insan hakları sözleşmeleri” olarak nitelendirilen iki ana sözleşmenin 1948 ve 1949 yıllarında ardı sıra kabul edilmesi, bu dönemin hemen başlarında gerçekleşmiştir.

b. Birleşmiş Milletler ve Sosyal Haklar

Sosyal haklar, hukuksal bağlayıcılık taşımasa da küçümsenmemesi gereken bir moral etki ve ağırlık taşıyan ***İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde***, ilk kez “evrensel” boyutlarıyla yer

¹²⁸ Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz: Cahit Talas, “Uluslararası Belgelerde Sosyal İnsan Haklarının Evrimi ve Yeni Boyutları”, **İnsan Hakları Armağanı** (XXX .Yıl), Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, Ankara, 1978, s. 35 vd.

¹²⁹ Nicolas Valticos, **Droit international du travail. Traité de droit du travail**, Tome 8, Dalloz, Paris, 1983, s. 84-90.

¹³⁰ Mesut Gülmez, **Uluslararası Sosyal Politika**, s. 102-104, 106-112.

almıştır.¹³¹ 87 sayılı Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesinden beş ay sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul ve “ilan” edilen Bildirgede, geleneksel hak ve özgürlüklerin yanı sıra hiçbir ayırım gözetmeksizin “herkes”e tanınan sosyal haklara da geniş biçimde yer verilmiştir. Önemli bir bölümü çalışma koşullarıyla ilgili olan sosyal haklar, Bildirgenin 22-27. maddelerinde tanınmıştır.

Hukuksal yönden bağlayıcı olmayan Evrensel Bildirgede yer alan sosyal hakların, yaptırım gücü olan belgelerle tanınmasıysa, BM Genel Kurulunca 16 Aralık 1966’da kabul edilen *Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi* ile gerçekleştirilmiştir. Kabulünden on yıl sonra 3 Ocak 1976’da yürürlüğe giren ve ülkemizce ancak 2003 yılında onaylanan bu Sözleşme, Bildirge ile tıpatıp aynı içeriği taşımasa da, Bildirge’de tanınan sosyal haklara kimi yenilerini ekleyerek daha ayrıntılı biçimde yer vermiştir. Örneğin bu Sözleşmenin içerdiği, ancak Bildirgede ve hatta UÇÖ Sözleşmelerinde de –açıkça yer almayan, ancak denetim organlarının yerleşik kararlarıyla güvenceye alındığı kabul edilen- yeni sosyal sendikal haklardan biri, grev hakkıdır.

Öte yandan, geleneksel kişi haklarıyla siyasal hak ve özgürlükleri düzenleyen *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinde* de, zorla çalıştırma ve angarya yasağı, sendika hakkı, ailenin ve çocuğun korunması gibi kimi sosyal hak ve kurallara rastlanır.

c. Avrupa Konseyi ve Sosyal Haklar

Amaçları arasında “insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması” ilkesine yer veren Avrupa Konseyi, 5 Mayıs 1949’da kurulmasının ardından, bu ilkeyi yaşama geçirmek için 4 Kasım 1950’de *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesini* imzalamıştır. Temelde geleneksel hak ve özgürlüklerin bir bölümüne yer veren ve giderek protokollerle kapsamı genişletilen Avrupa Sözleşmesinin önemi, sınırlı biçimde tanıdığı bu hak ve özgürlükler için uluslararası bir “yargısal” koruma ve denetim mekanizması kurmuş ve bireyi, insan haklarının

¹³¹ Evrensel Bildirge ve insan haklarıyla ilgili öteki uluslararası belgelerin metinleri için bkz: Muzaffer Sencer, *İnsan Hakları Ana Kuruluşlar ve Belgeler*, TODAİE Yayını, Ankara, 1986; Muzaffer Sencer, *Belgelerle İnsan Hakları*, Beta Yayını, İstanbul, 1988..

korunması açısından “uluslararası hukukta hak öznesi” yapmış olmasındadır.¹³² 10 Mart 1954 tarihli ve 6366 sayılı yasayla onaylanarak ulusal hukukun bir parçası niteliği kazanan ve bireysel başvuru hakkının tanındığı 1987 yılından beri denetim sistemi de işlerliğe geçirilen bu sözleşmede yer alan sınırlı sayıdaki sosyal haklar şunlardır: Zorla çalıştırma ve angarya yasağı, sendika kurma hakkı, eğitim ve öğrenim hakkı, mülkiyet hakkı.

Sosyal hakların Avrupa Konseyi çerçevesinde güvence altına alındığı ikinci temel belge, 18 Kasım 1961’de imzalanan ve 26 Şubat 1965’te yürürlüğe giren *Avrupa Sosyal Şartı*’dır. Ülkemizin, çok sayıda çekince koyarak 1989’da onayladığı Sosyal Şart, sosyal haklar alanında içeriği sınırlı olan İnsan Hakları Avrupa sözleşmesinin bu alandaki benzeri yada karşılığıdır. Uluslararası bir “Sözleşme” niteliği taşıyan ve dolayısıyla onaylayan devletleri bağlayan bu belge, on dokuz sosyal hakkı tanımıştır. 1961 Sosyal Şartının güvence altına aldığı sosyal haklar şunlardır: Çalışma hakkı, adil çalışma koşulları hakkı, iş güvenliği ve işçi sağlığı hakkı; adil bir ücret hakkı, sendika hakkı, grev hakkını da kapsayan toplu pazarlık hakkı, çocukların ve gençlerin korunma hakkı, çalışan kadınların korunma hakkı, mesleksel yönlendirme hakkı, mesleksel yetiştirme hakkı, sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sosyal ve tıbbi yardım hakkı, sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı, bedensel yada zihinsel yönden engelli olan kişilerin mesleksel yetiştirme ve yeniden mesleksel ve sosyal uyum (alıştırılma) hakkı, ailenin sosyal hukuksal ve ekonomik korunma hakkı, ananın ve çocuğun sosyal ve ekonomik korunma hakkı, öteki Sözleşmeciler tarafların ülkesinde kazanç sağlayıcı bir etkinlikte bulunma hakkı, göçmen işçilerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı.

Türkiye, 1961 Sosyal Şartı ile 1988 Ek Protokolündeki sosyal haklara yenilerini ekleyerek, aşağıda listesini verdiğim toplam otuz bir sosyal hakkı güvenceye alan *Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*’nı 2007’de onaylayarak, sosyal haklar alanında Avrupa Konseyine karşı üstlendiği hukuksal yükümlülüklerinin kapsamını çok genişletmiştir. Ancak, 1996 Sosyal Şartının da sendika hakkı ile toplu pazarlık hakkına ilişkin 5. ve 6. maddelerine çekince konulmuştur.

Uluslararası Hukuktaki Dayanaklar

¹³² A. Şeref Gözübüyük, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 9, 1987, s. 11.

Genel olarak sosyal hakların Uluslararası İnsan Hakları Hukukundaki (UİHH) dayanakları nelerdir ve sosyal haklar, hangi insan hakları sözleşmelerinde güvenceye bağlanmıştır? Hak özneleri kimlerdir? Özel olarak “gençler”, insan hakları sözleşmelerinde hak özneleri olarak belirlenen “herkes” yada “çalışan” olmasının yanı sıra, ayrıca ve özel olarak korunması öngörülen hak özneleri arasında sayılmış mıdır?

Bu soruları yanıtlamadan önce, insan hakları sözleşmelerinin ulusal hukukumuzdaki yeri ve değerinin belirlenmesi gerekmektedir.

1. İnsan Hakları Sözleşmelerinin Ulusalüstülüğü ve Doğrudan Etkisi

Bu soruların yanıtını vermeden önce, insan hakları sözleşmelerinin hukuk düzenimizdeki yeri ve değeri konusundaki Anayasa kuralını kısaca anımsatmakta yarar vardır.

Mayıs 2004’ten beri, insan haklarına ilişkin onayladığımız, Anayasanın diliyle “usulüne göre yürürlüğe koyduğumuz” sözleşmelerin, ulusal yasalar karşısında önceliği ve üstünlüğü vardır. Bu özellik, “ulusalüstülük” olarak anılabilir. Uygulayıcılar yönünden söz konusu olan özellik ise, “doğrudan etki”dir. Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasına eklediği üçüncü cümleden sonra, bir insan hakları sözleşmesi, uygun bulma ve onay işlemlerinden sonra, artık Türkiye için “uluslararası” olmaktan çıkmış ve “ulusalüstü” nitelik kazanmıştır.

Artık yasama, yürütme ve yargı, ayrıca insan hakları sözleşmesini uygulamakla karşıya karşıya kalabilen tüm kamu yetkilileri, “uluslararası” insan hakları sözleşmesini “ulusalüstüleştirilen” bu anayasal kuralla bağlıdırlar; daha açık bir anlatımla, insan hakları sözleşmesini yasalara üstün tutarak ve yasalardaki aykırılıkların giderilmesini sağlayan değişikliklerin yapılmasını beklemeksizin, aykırı yasaları ihmal ederek, insan hakları sözleşmesini doğrudan uygulamakla yükümlüdürler.¹³³

¹³³ Mesut Gülmez, “İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması”, **İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması, (Anayasa md. 90/son)**, Türkiye Barolar Birliği (TBB), Ankara, 2005, s. 38-82; Mesut Gülmez, “Anayasa Değişikliği Sonrasında,

2. Sosyal Hakların Listesi

Genel olarak “sosyal haklar nelerdir” sorusunun yanıtını, sosyal hakların olabildiğince en geniş biçimde yer aldığı insan hakları sözleşmesinin, *Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*nın tanıdığı sosyal haklar sıralanarak verilebilir. Özellikle Anayasalarımızda ve hazırlanan Anayasa Önerilerinde yer alan sosyal hakların uluslararası çerçevesinin ve alt sınırının ne olduğunun görülebilmesi için, GG ASS’deki sosyal haklar listesini sıralamakta yarar görüyorum. GG ASS’nin onayladığımız insan hakları sözleşmelerinden olması ve Anayasanın 90. maddesinde öngörülen hukuksal bağlayıcılık taşıması, bu listenin önemini daha da artırmaktadır. Başka bir deyişle, Anayasa ve yasalarımızda tanınması ve güvenceye alınması gereken sosyal haklar, birkaç çekince (m. 2/3, m,4/1, m. 5 ve m. 6) dışında, madde başlıkları, yani ana başlıklar olarak şunlardır.¹³⁴

- 1) Çalışma hakkı (m. 1; zorunlu çekirdek [ZÇ]),
- 2) Adil çalışma koşulları hakkı (m. 2; 3. fıkrası çekinceli),
- 3) İş güvenliği ve işçi sağlığı hakkı (m. 3),
- 4) Adil ücret hakkı (m. 4; 1. fıkrası çekinceli),
- 5) Örgütlenme (sendika) hakkı (m. 5, ZÇ; çekinceli),
- 6) Toplu pazarlık hakkı (m. 6, ZÇ; 4 fıkrası da çekinceli),
- 7) Çocukların ve gençlerin korunması hakkı (m. 7),
- 8) Çalışan kadınların korunma hakkı (m. 8),
- 9) Mesleğe yöneltme hakkı (m. 9),
- 10) Mesleksel eğitim hakkı (m. 10),
- 11) Sağlığın korunması hakkı (m. 11),
- 12) Sosyal güvenlik hakkı (m. 12; ZÇ),
- 13) Sağlık ve sosyal yardım hakkı (m. 13; ZÇ),
- 14) Sosyal refah hizmetlerden yararlanma hakkı (m. 14),

İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 54, Eylül/Ekim 2004, s. 147-161.

¹³⁴ Mesut Gülmez, “Gözden Geçirilen İçeriği ve Etkinleştirilen Denetim Sistemi İle Yeni Avrupa Sosyal Şartı”, **Prof. Dr. Metin Kutal’a Armağan**, Kumu-İş Yayını, Ankara, 1998, s. 327-358.

- 15) Bedensel yada zihinsel özürlülerin mesleksel eğitim ile mesleksel ve sosyal yeniden uyum hakkı (m. 15),
- 16) Ailenin sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkı (m. 16; ZÇ),
- 17) Ananın ve çocuğun sosyal ve ekonomik korunması hakkı (m. 17),
- 18) Öteki Sözleşmeciler Tarafından ülkelerinde gelir getirici bir iş yapma hakkı (m. 18),
- 19) Çalışan göçmenlerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı (m. 19; ZÇ).
- 20) Cinsiyete dayalı ayırım gözetmeksizin istihdam ve meslek konusunda fırsat ve ücret eşitliği hakkı (m. 20),
- 21) Bilgi alma ve danışılma hakkı (m. 21),
- 22) Çalışma koşullarının ve iş çevresinin belirlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkı (m. 22),
- 23) Yaşlı kişilerin sosyal korunma hakkı (m. 23),
- 24) İşten çıkarma durumunda korunma hakkı (m. 24),
- 25) İşverenin iflası durumunda çalışanların alacaklarının korunması hakkı (m. 25),
- 26) Onurlu çalışma hakkı (cinsel tacize ve saldırgan davranışlara karşı korunma hakkı), (m. 26),
- 27) Aile sorumlulukları taşıyan çalışanların fırsat ve işlem eşitliği hakkı (m. 27),
- 28) Çalışan temsilcilerinin işletmede korunma hakkı ve kendilerine tanınacak kolaylıklar (m. 28),
- 29) Toplu işten çıkarma yöntemlerinde bilgilendirme ve danışılma hakkı (m. 29),
- 30) Yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkı (m. 30),
- 31) Konut hakkı (m. 31).

Belirtmeliyim ki, Sosyal Haklar Avrupa Komitesi, 31 maddede hukuksal güvenceye bağlanan yukarıdaki sosyal hakların denetimini, fıkraları da göz önüne alarak toplam 98 fıkra üzerinden yapmaktadır.

Sosyal haklar listesi konusunda örnek alınabilecek bir başka sözleşme, Türkiye'nin 2003 yılında onayladığı –yukarıda değinilen- ***Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi***dir. Sözleşmenin İkinci Bölümünde yer alan 2, 3, 4 ve 5. maddelerinde, taraf devletlere yönelik olarak çeşitli *yükümlülükler* öngörmüştür. GG ASS'deki sosyal haklar listesine oranla daha sınırlı olan sosyal haklardan kimileri, kısaca şunlardır:

- Tüm uygun araçlarla sözleşmedeki haklardan aşamalı olarak eksiksiz biçimde yararlanmayı sağlama (m. 2/1);
- Sözleşmede açıklanan hakların hiçbir yönden ayırım gözetilmeksizin kullanılmasını güvenceye alma (m. 2/2);
- Kadın ve erkeklerin sözleşmedeki tüm haklardan eşit olarak yararlanmalarını sağlama (m. 3);
- Haklardan yararlanmayı, ancak yasayla öngörülen hakların niteliğiyle bağdaşırılığı ölçüsünde sınırlamalara bağlı tutabilme (m. 4);
- Hiçbir kuralının hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan eylemlere yada öngörülenlerden daha geniş sınırlamalara girişme içerdiği biçiminde yorumlanamaması (m. 4);

Sözleşmenin tanıdığı başlıca ekonomik, sosyal ve kültürel *haklar* şunlardır:

- Özgürce seçilen yada kabul edilen bir işle yaşamını kazanma olanağı elde etmeyi içeren çalışma hakkı ve bu hakkın korunması için uygun önlemler alınması (m. 6);
- Herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkı; bu hakkın tüm çalışanlara, asgari olarak:
 - a) Hakça ve ayırım gözetmeksizin eşit değerinde iş için eşit ücret; kendileri ve aileleri için uygun yaşama;
 - b) İşçi sağlığı ve iş güvenliği;
 - c) Herkes için işlerinde ilerleme olanağı;
 - d) Dinlenme, boş zaman, çalışma süresinin makul biçimde sınırlandırılması ve dönemsel ücretli izinler ile resmi tatil günlerinde ücret sağlanması (m. 7);

- Herkesin başkalarıyla sendika kurma ve seçtiği sendikalara üye olma, sendikaların da ulusal federasyon ve konfederasyonlar kurma ve bunların uluslararası sendikal örgütler kurma ve bunlara üye olma hakkı; kimi sınırlamalarla, özgürce sendikal etkinliklerde bulunma ve grev hakkı (m. 8);
- Herkesin, sosyal sigortaları da kapsamak üzere, sosyal güvenlik hakkı (m. 9);
- Ailenin, annenin, çocukların ve **gençlerin** özel olarak korunması; annelere, doğum öncesinde ve sonrasında makul bir dönem için özel koruma sağlanması, ücretli/çalışan annelerin bu dönemde bir ücretli izinden yada uygun sosyal güvenlik ödemelerini kapsayan bir izinden yararlanmaları; tüm **çocuklar ve gençler yararına, ayırım gözetilmeksizin özel koruma ve yardım önlemleri alınması, çocuk ve gençlerin ekonomik ve sosyal sömürüye karşı korunması** (m. 10);
- Herkese, kendisi ve ailesi için yeterli beslenme, giysi ve konut içermek üzere yeterli yaşam düzeyi hakkı ile yaşama koşullarının sürekli iyileştirilmesi hakkı; herkesin açlığa karşı korunma temel hakkının tanınması ve bireysel olarak yada uluslararası işbirliği yoluyla gerekli önlemlerin alınması (m. 11);
- Herkese, erişebileceği en iyi fiziksel ve zihinsel sağlık durumundan yararlanma hakkı; bu hakkın eksiksiz kullanımını sağlamak amacıyla taraf devletlerin aşağıdaki önlemleri alması:
 - a) Ölü doğum ve çocuk ölümü oranlarının düşürülmesini ve çocuğun esenlikli gelişiminin sağlanması;
 - b) Çevresel ve sınıai sağlık koşullarının tüm yönleriyle iyileştirilmesi;
 - c) Salgın, yöresel, mesleksi ve başka hastalıkların önlenmesini, tedavisini ve denetimi;
 - d) Hastalık durumunda herkese sağlık hizmetleri ve tıbbi yardım sağlamaya özgü koşullar yaratılmasını sağlaması (m. 12);
- Herkese **eğitim hakkının tanınması**; taraf devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanımını sağlamak ereğiyle:
 - a) İlk öğretimin, zorunlu ve herkes için parasız olarak erişilebilir kılınması gerektiğini tanımaları;

c) İlk öğretimin, zorunlu ve herkes için parasız olarak erişilebilir olması gerektiğini;

b) Orta öğretimin, teknik ve mesleki orta öğretimi de kapsamak üzere çeşitli biçimlerinin geliştirilmesi ve tüm uygun araçlarla ve özellikle parasız öğretimi giderek yerleştirerek, herkes) Yüksek öğretimin, herkesin yeteneklerine göre, tüm uygun araçlarla ve özellikle parasız öğretimi giderek yerleştirerek, tam bir eşitlikle herkes için erişilebilir kılınması gerektiğini tanımları;

d) Temel eğitimin, ilköğrenim görmemiş ya da ilk öğrenimini tamamlamamış kişiler için olabildiğince özendirilmesi ya da yoğunlaştırılması gerektiğini tanımları;

e) Tüm düzeylerde bir okul sisteminin gelişmesini etkin biçimde izlemek, yeterli bir burs sistemi kurmak ve öğretim personelinin maddî (ekonomik) koşullarını sürekli biçimde iyileştirmek gerektiğini tanımları (m. 13/2);

- Taraf devletlerin, anne-babaların ve gerektiğinde yasal vasilerin, çocukları için kamu yetkililerinininkiler dışında ancak eğitim konusunda devletçe konulmuş yada onanmış olabilen asgari kurallara uygun kurumları seçme ve kendi inançlarına uygun olarak çocuklarının din ve ahlâk eğitimini sağlama özgürlüğüne saygı göstermeyi üstlenmeleri (m. 13/3);¹³⁵
- Sözleşmeye taraf olduğu sırada ülkesinde yada yargı yetkisi içindeki topraklarda ilköğretimin zorunlu parasız niteliğini henüz sağlayamamış olan her taraf devlet, iki yıl içinde herkes için zorunlu ve parasız ilköğretim ilkesinin eksiksiz uygulanmasını, planda saptanan makul sayıda yıllar içinde aşamalı biçimde gerçekleştirmek için gerekli olan önlemleri içeren ayrıntılı bir plan hazırlama ve kabul etme yükümlülüğü (m. 14);¹³⁶

¹³⁵ [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.1999.10,+CESCR+Observation+generale+13.Fr?...](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.1999.10,+CESCR+Observation+generale+13.Fr?...), 13.06.2003.

¹³⁶ Komitenin bu maddenin anlam ve içeriği, yani taraf devletler için getirdiği yükümlülüğün kapsamı konusundaki genel gözlemi için bkz. Mesut Gülmez, "Eğitim ve İnsan Hakları Eğitimi Hakları", **İnsan Hakları**, s. 309 vd.; 11 sayılı genel gözlemin metni için bkz. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.1994.4,+CESCR+Observation+general+11.Fr?O...](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.1994.4,+CESCR+Observation+general+11.Fr?O...), 13.06.2003.

- Herkese, kültürel yaşama katılma, bilimsel ilerlemeden ve uygulamalarından, yazarı (yaratıcısı) olduğu bilimsel, edebi yada sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi çıkarların korunmasından yararlanma hakkı; bu hakkın eksiksiz kullanımını sağlamak için taraf devletlerce alınacak önlemlerin, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan önlemleri içermesi; taraf devletlerin, bilimsel araştırma ve yaratıcı etkinlikler için kaçınılmaz olan özgürlüğe saygı gösterme yükümlülüğü (m. 15).

Uluslararası Sözleşmelerde Gençlerin Özel Korunması

Ulusal ve uluslararası hukuk belgelerinde çeşitli nedenlerle elverişsiz konumda bulunan bazı kişi grup yada kesimlerinin öteki hak öznelerine oranla ayrıca ve “özel” olarak korunmalarının nedeni ve anlamı nedir? Örneğin yaş küçüklüğünün yol açtığı güçsüzlük, herhangi bir engelin neden olduğu kısıtlılık yada elverişsizlik, cinsiyetten kaynaklanan olumsuzluklar, genel olarak tüm hak öznelerini kapsayan, hak ve özgürlükleri “herkes”e tanıyan koruyucu kurallarla giderilemez. Bu durumlarda bulunan kişilerin haklardan gerçekten eşit koşullarda yararlanmalarının önündeki her birine özgü görünen ve görünmeyen engellerin, sorunların ve olumsuzlukların kaldırılması, özel olarak ve “daha fazla” korunmalarını gerektirir. Çünkü, içinde buldukları olumsuzluklardan kurtulmaları, ancak onları bu tür olumsuzlukları bulunmayan hak öznelerine oranla özel somut önlemler alınmasına bağlıdır. Kadınlar için, gerek siyasal katılma hakları ve gerekse çalışma yaşamıyla ilgili hakları konusunda öngörülen “pozitif ayrımcılık”, bunun en çok bilinen örneklerindendir.

İşsizlik, dünyada ve ülkemizde olduğu gibi, genç yaşlarda bulunanlar için genel işsizlikten daha ağır ve yaygın bir sorun niteliği taşıyorsa, bu sorunu çözmeye yönelik “özel” önlemler alınması kaçınılmazdır. Çözmek zorunda olduğu bir sosyal sorunla karşı karşıya olan bir sosyal devletin bu konudaki yükümlülüğü, kuşkusuz yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve kültürel nitelikli özel önlemler alınmasını gerektiren **çokboyutlu bir olumlu yükümlülük**tür.

Çocuklar gibi gençlerin daha yoğun ve yüksek düzeyde karşılaştığı ve yaşadığı işsizlik, insan hakları sözleşmelerinde özel koruyucu önlemler alınmasını gerektiren bir sorun olarak görülmüştür.

Gençlerin ayrıca ve açıkça özel olarak korunmasını öngören sözleşmelerin sayısı çok fazla değildir. UÇÖ sözleşmelerinin yanı sıra, bunlardan özellikle ikisi (GG ASŞ ile ESKHUS) önem taşımaktadır.

1. ILO Sözleşme ve Tavsiyelerinde Gençler

Uluslararası Çalışma Örgütü, kurulduğu 1919 yılından beri, tüm çalışanlar için, bir yandan “genel” nitelikli ve öte yandan da ekonomik ve sosyal yönden güçsüz oldukları için yada cinsiyeti, uyrukluğu, yaşı gibi nedenlerle özellikle ve öncelikle korunması gereken kesimleri kapsayan “sözleşme” ve “tavsiye” nitelikli belgeler kabul etmiştir ve etmektedir.

UÇÖ, daha önce de vurguladığım gibi, “*evrensel ve kalıcı bir barışın*, ki bu barış siyasal barıştır, *ancak sosyal adalet temeline dayanacağı*” düşüncesiyle kurulmuştur. “Sosyal adalet”, henüz “sosyal devlet” kavramı doğmadan, UÇÖ Anayasasında açıkça yer alan temel bir ilkedir. Tüm etkinliklerinin, kabul ettiği sözleşmelerin amacı, sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır.

Uluslararası Çalışma Örgütünün, sosyal haklarla ilgili öteki uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi, temelde “çalışanlar”a ve aktif çalışma yaşamından ayrılarak emeklilik yada yaşlılık aylığı alanlara yönelik olan sözleşme ve tavsiyeleri, kuşkusuz bu konumdaki gençleri de kapsamaktadır. Bu nedenle, gençlere ilişkin “özel” yada ayrı belgeler kabul edilmemiş olması, bir eksiklik değildir ve gençlerin unutulduğu anlamına gelmez. Özellikle, çalışma yaşına ilişkin çok sayıda sözleşme ve bu sözleşmelerin görece en yeni ve ileri olanı, ayrıca sekiz “temel insan hakları sözleşmesi”nden biri olarak kabul edileni, 138 sayılı sözleşmedir.

Bununla birlikte UÇÖ, gençlere yönelik olarak üç belge kabul etmiştir. Bunlardan biri “sözleşme”, ikisi de “tavsiye”dir. 1921’de kabul edilen 16 sayılı *Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi (Deniz Çalışması)*, tüm ekonomik sektörlerde çalışan gençleri kapsamayan, uygulama alanı “deniz çalışması” ile sınırlı olan bir sözleşmedir. 20.11.1922 tarihinde yürürlüğe giren ve 31 Aralık 2006 tarihi itibarıyla 81 devlet tarafından onaylanan bu sözleşmeyi ülkemiz onaylamamıştır.

Aynı tarihte kabul edilen 14 sayılı *Kadınların ve Gençlerin Gece Çalışması Tavsiyesinin* uygulama alanı da, “*Tarım*” sektörüyle sınırlıdır.

Gençleri kapsayan üçüncü ILO belgesi, 1935’te kabul edilen 45 sayılı *İşsizlik Tavsiyesi (Gençler)*dir. Ancak bu tavsiye, 2000 yılında amacını yitirdiği için geri çekilmiştir. Bu gerekçeyle geri çekilen başka tavsiyeler de olduğunu, bunların toplam sayısının 36 olduğunu belirtmekte, dolayısıyla geri çekmenin yalnızca gençlere yönelik bu tavsiyeye özgü olmadığını belirtmekte yarar vardır.

26 Haziran 1973’te kabul edilen, 19 Haziran 1976’da yürürlüğe giren ve ülkemizde 27 Ocak 1998’de onaylanan *İstihdama Giriş Asgari Yaş Sözleşmesi*, sınırlı ve belirli ekonomik sektörlerde uygulanan sözleşmelerin zamanla yerine geçmesi öngörülen ve çocuk işçiliğine tümüyle son verme amacı taşıyan genel bir sözleşmedir. Onaylayan devletlerin üstlendiği yükümlülüklerin başında, çocuk işçiliğinin etkin biçimde (filen) ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik bir sosyal politika izlenmesi gelmektedir. Bu sosyal politika aynı zamanda, gençlerin istihdama yada işe giriş yaşının aşamalı olarak yükseltilmesini sağlamaya yönelik olmalıdır. Böylece gençlerin, bedensel ve zihinsel yönlerden en eksiksiz biçimde gelişimlerine olanak veren bir düzeye erişmelerinin sağlanması amaçlanmıştır (m. 1). Sözleşme, devletlerin belirleyeceği asgari işe girme yaşının, zorunlu öğrenimin sona erdiği yaştan ve her durum ve koşulda da 15 yaşından daha düşük olmaması gerektiğini de belirtmiştir (m. 2/3). 138 sayılı sözleşme, niteliği yada yerine getirildiği koşullar yönünden gençlerin sağlık, güvenlik yada ahlakını tehlikeye düşürmeye elverişli işlerde ise, asgari istihdama yada işe girme yaşının 18’in altında olmaması gerektiğini öngörmüştür (m. 3/1).

2. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ve Gençlik

GG Avrupa Sosyal Şartının İkinci Bölümünde¹³⁷ hukuksal güvenceye bağlanan –ve yukarıda sıralanan- otuzbir sosyal haktan biri, “çocukların ve gençlerin korunması hakkı”dır. “Çocukların ve gençlerin korunması hakkı” başlıklı 7. madde, Türkiye’nin hukuksal yükümlülük üstlenmeyi kabul ettiği (onayladığı) maddeler kapsamındadır. 7. maddeye göre, ***Sosyal Şarta taraf olan devletler, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmişlerdir:***

- 1) “Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında, asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlama;
- 2) Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlama;
- 3) Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlama;
- 4) 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlama;
- 5) ***Çalışan gençlerin ve çırakların adil (hakça) bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanıma;***
- 6) ***Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlama;***
- 7) 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanıma;
- 8) 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlama;
- 9) Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlama;

¹³⁷ GG ASŞ’nin ***Birinci Bölümünde*** de, çocukların ve gençlerin korunmasıyla ilgili şu ilke yer almaktadır:

“7- Çocuklar ve gençler, uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkına sahiptir.”

10) Çocukların ve **gençlerin** özellikle doğrudan veya dolaylı olarak *işlerinden doğan tehlikeler* başta gelmek üzere, uğradıkları *bedensel ve manevi tehlikelere karşı* özel olarak korunmalarını sağlama.”

Bu yükümlülükler, kanımca örnek olarak sıralanmıştır. Çocuk ve gençlerin korunması amacıyla taraf devletlerin üstlendiği tüm yükümlülüklerin listesi bunlardan ibaret değildir.

SHAK'nin kararlarına göre, en küçük işe girme yaşının, tüm sektörlerde 15 olarak belirlenmesi ve buna uygulamada da uyulması gerekir. Bunun istisnası, çocukların sağlığına, ahlakına ve eğitimine zarar verme tehlikesi taşımayan “hafif işler”dir. Tehlikeli işlerde ise, en düşük işe girme yaşı 18’dir.

3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Gençlik

Ülkemizce 2003 yılında onaylanan, ESKHUS, özel olarak korunmasını öngördüğü kişi kesimleri arasında “gençler”i de açıkça saymıştır. Hükümet, 30 Haziran 2005’te göndermesi gereken ilk ayrıntılı raporunu 2007 sonu itibarıyla hala göndermediği için,¹³⁸ sözleşme denetim organı ESKH Komitesi ilk denetimi yapamamış ve sözleşmeye uygun ve aykırı olan anayasal ve yasal düzenlemelerimiz belirlenmemiştir.

Sözleşmenin 10. maddesinde aile, anne, çocuk ve gençler için öngörülen özel korumanın kişi kesimleri ve içerik yönünden kapsamı şöyle belirlenmiştir:

“Ailenin, annenin, çocukların ve *gençlerin* özel olarak korunması; annelere, doğum öncesinde ve sonrasında makul bir dönem için özel koruma sağlanmasını, ücretli/çalışan annelerin bu dönemde bir ücretli izinden yada uygun sosyal güvenlik ödemelerini kapsayan bir izinden yararlanmalarını; tüm *çocuklar ve*

¹³⁸ Türkiye'nin onaydan doğan “uluslararası” hukuksal yükümlülüğü 23 Aralık 2003’te yürürlüğe girmiş ve ilk resmi raporunu gönderme süresi de 30 Haziran 2005’te sona ermiştir. Dolayısıyla, 2007 sonu itibarıyla, 2,5 yıllık bir gecikme vardır (Nations Unies, Conseil économique et social, Comités des droits économiques, sociaux et culturels, **Rapport sur les trente- sixième ete trente- septième sessions** (1er-19 mai 2006, 6-24 novembre 2006), Documents officiels, E /2007/22, E / C. 12/2006/1, Supplément No 2, New York et Genève 2007, s. 121.

gençler yararına, ayırım gözetilmeksizin özel koruma ve yardım önlemleri alınmasını, çocuk ve gençlerin ekonomik ve sosyal sömürüye karşı korunmasını (kapsar)”.

Görüldüğü gibi sözleşme, özel olarak korunmasını öngördüğü kesimler arasına aile, anne ve çocukların yanı sıra “gençler”i de açıkça almıştır. 10. maddedeki bu özel korumanın kapsamı konusunda ise, şu ilkeleri koymuştur: Özel koruma ve yardım önlemleri alınması ve bu konuda ayırım gözetilmemesi, ekonomik ve sosyal sömürüye karşı korunmaları. Kanımca, sömürüye karşı korumanın hem “ekonomik” ve hem de “sosyal” nitelikli önlemlerle sağlanmasının öngörülmesi önemlidir. Bu özel koruma, bir yandan örneğin çocuk ve gençlerin düşük ücretlerle ve kayıt dışı olarak çalıştırılmasına karşı somut önlemler alınmasını gerektirmektedir. Öte yandan da, sömürünün, en geniş anlamda “sosyal” yönleriyle de önlenmesini gerektirmektedir.

4. Avrupa Birliği Belgeleri ve Gençlik

Avrupa Birliğinin sosyal hakların yer aldığı iki belgesi vardır: 1989 yılında kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı (Topluluk Şartı) ile 2000 yılında kabul edilen Temel Haklar Şartı.

a. Topluluk Şartı

1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartından esinlenen Topluluk Şartı, içerdiği sosyal haklar arasında, özel olarak korunacak kişi kesimleri arasında “gençler”e de yer vermiştir. Topluluk Şartının saydığı on iki sosyal hak, genel başlıklarıyla şunlardır: Serbest dolaşım hakkı (m. 1-3), istihdam ve ücret hakkı (m. 4-6), yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi (m. 7-9), sosyal koruma (m. 10), örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık (m. 11-14), mesleki eğitim (m. 15), kadın ve erkekler arasında işlem (davranış) eşitliği (m. 16), çalışanların bilgilendirilmesi, danışılması ve katılımı (m. 17-18), çalışma çevresinde (iş ortamında) sağlık ve güvenliğin korunması (m. 19), çocuk ve gençlerin korunması (m. 20-23), yaşlılar (m. 24-25), engelliler (m. 26).

“**Çocuk ve gençlerin korunması**” başlıklı 20-23. maddelere göre:

“20. Gençler için daha elverişli olan, özellikle eğitim yoluyla mesleksel içermelerini (insertion) güvenceye alan kurallara zarar vermeksizin ve kimi hafif işlere ilişkin sınırlı sapmalar (istisnalar) dışında, işe asgari girme yaşı zorunlu öğretim döneminin sona erdiği yaştan ve her durumda *15 yaşından düşük olmamalıdır.*”

21. Bir işi olan her gencin, ulusal uygulamalara uygun olarak *hakça bir ücret* almaları gerekir.

22. Genç işçilere uygulanabilir iş hukuku kurallarını, gelişmelerinin gereklerine, mesleksel eğitimlerinin gereksinimlerine ve işe girişlerine yanıt vermesi amacıyla düzenlemek ereğiyle, gerekli önlemlerin alınması gerekir.

18 yaşından küçük olan çalışanların iş süresinin, -fazla çalışma saatleriyle karşılanması yoluna (fazla çalışma kaçamağına) başvurulmaksızın- özellikle sınırlandırılması ve gece çalışmasının, ulusal mevzuat yada düzenlemelerle belirlenmiş kimi işler için öngörülen istisnalar dışında, yasaklanması gerekir.

23. Gençlerin, zorunlu öğrenimlerinin sonunda, gelecek mesleksel yaşamlarının gereklerine uyum sağlayabilmelerine olanak vermek için, yeterli sürede bir ilk mesleksel eğitimden yararlanabilmeleri gerekir.”

b. Temel Haklar Şartı

Temel Haklar Şartı, 12. maddesinde tanıdığı “Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü” ile 15. maddesinde tanıdığı “Meslek Seçme ve Çalışma Özgürlüğü”nün hak öznelerini, gençleri de kapsamak üzere “herkes” olarak belirlemiştir.

Temel Haklar Şartınının 32. maddesi ise, öteki insan hakları sözleşmelerinin özel olarak korunmasını öngördüğü kişi kesimleriyle ilgili düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında, en ayrıntılı düzenlemeyi yapmıştır. Gerçekten, “**Çocukların Çalıştırılmasının Yasaklanması ve Çalışan Gençlerin Korunması**” başlıklı 32. maddeye göre:

“Çocukların çalıştırılması yasaktır. İşe giriş asgari yaşı, gençler için daha elverişli kurallara zarar vermedikçe ve sınırlı istisnalar dışında, zorunlu öğretim döneminin sona erdiği yaştan daha düşük olamaz.

İşe kabul edilen gençlerin, yaşlarına uyarlanmış çalışma koşullarından yararlanmaları ve ekonomik sömürüye karşı yada güvenliklerine, sağlıklarına, bedensel, zihinsel, moral yada sosyal gelişmelerine zarar vermeye yada eğitimlerini tehlikeye sokmaya elverişli her türlü çalışmaya karşı korunmaları gerekir.”

Bu düzenlemeye göre, en küçük işe girme yaşının alt sınırı, “zorunlu öğretim döneminin sona erdiği yaş” olarak belirlenmiştir. Ancak bu kuralın, iki istisnası vardır. Birincisi, bu alt sınırın gençler için öngörülen daha elverişli (ileri) kurallara zarar vermemesidir. İkincisi de, öngörülebilecek “sınırlı” istisnalardır.

Maddenin 2. fıkrası ise, çalışan gençlerin özel olarak korunmaları öngörülen konuların sınırlarını göstermektedir. Öteki belgelerde olduğu gibi genel olarak “çalışma koşulları” demekle yetinmeyen THŞ, somut olarak öncelik taşıyan koruma alanlarını belirtmiştir. Somut özel önlemlerle gerçekleştirilecek çokboyutlu korumanın kapsamına giren konular şunlardır:

- Yaşlarına uyarlanmış çalışma koşullarından yararlanmaları;
- Ekonomik sömürüye karşı korunmaları;
- Güvenliklerine, sağlıklarına, bedensel, zihinsel, moral yada sosyal gelişmelerine zarar vermeye elverişli her türlü çalışma;
- Eğitimlerini tehlikeye sokmaya elverişli her türlü çalışma.

Kuşkusuz, gençlerle ilgili korumanın türevsel hukuk belgeleri (özellikle tüzük ve yönergeler) çerçevesinde de incelenmesi gerekir.

Anayasalarımızda Sosyal Haklar ve Gençlik

Ülkemizde, gerek sosyal devlet, gerekse sosyal haklar, ilk kez 1961 Anayasasıyla “Anayasa” düzeyinde tanınmış ve güvenceye alınmıştır. İnsan haklarını ve sosyal hakları, döneminin anlayışına uygun bir anlayış ve görece ileri bir içerikle düzenleyen 1961 Anayasası, bu konudaki yaklaşımını genel gerekçesi ile madde gerekçelerinde belirtmiştir. 1982 Anayasasının sosyal devlet ve sosyal haklar konusundaki yaklaşım ve düzenlemelerini değerlendirebilmek için, bu gerekçelerden bazı alıntılar yapmayı zorunlu görüyorum.

1. 1961 Anayasası: Güçsüzleri Koruyan Sosyal Devlet Anlayışı

1961 Anayasasında sosyal haklara değinmeden önce, “sosyal devlet” anlayışına değinmek gerekir.

1961 Anayasası, “sosyal devlet” ilkesine ekonomik yönden güçsüz olan “bağımlı çalışanlar”ın korunmasını vurgulayan bir anlam ve içerik kazandırmıştır. Anayasa, sosyal ve ekonomik haklara ve ödevlere ilişkin *genel gerekçesinde*, Türkiye’de çağdaş demokrasinin gereklerini yerine getirmenin temel koşullarından birinin güçsüzleri koruma ve bu amaçla onlara sosyal hakları tanıma olduğunu şöyle vurgulamıştır:

“Batı demokrasisi, hürriyetçi yollarla, daha fazla hürriyet elde etme rejimidir. Çağımızın karmaşık sosyal ve iktisadî dünyası içinde daha fazla hürriyet ise, *iktisadî ve sosyal bakımdan zayıf olan kişileri, grupları korumak*, bunların *maddî ve manevî varlıklarını geliştirme şartlarını hazırlamak ve bunlara klâsik kişi hak ve hürriyetleri yanında iktisadî ve sosyal haklar tanımakla kabildir*. Zamanımızın demokratik devleti bu ödevde sahiptir. Devlet hayatı içinde, bu himayenin ve hizmetlerin sağlanmasını, bu alandaki *engellerin kaldırılmasını istemek de sosyal bir haktır*. Türkiye’de, çağdaş bir demokrasinin gereklerini yerine getirmek için bu yolda yürümek zorundadır.”¹³⁹

¹³⁹ T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Temsilciler Meclisi S. Sayısı: 35 (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu [5/7]), Cilt 2, 1961, s. 7.

Bireylere salt özgürlük verilmesinin yeterli olmadığı, onların toplum içinde “bir iktisadi ünite olarak varlığını devam ettirme” hakkının bulunduğu görüşünü de benimseyen Anayasa, sosyal ve ekonomik haklarla “sosyal adaleti gerçekleştirme amacı” gütmüştür.

1961 Anayasası, “çalışma ve sosyal adalet ilkelerine dayan(an)” sosyal devlet kavramına kazandırdığı “güçsüzleri koruma” amacını, **2. maddesinin gerekçesinde** de çok açık biçimde ortaya koymuştur:

“Sosyal Devlet, fertlere yalnız klâsik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda, onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddî ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife edinen Devlettir. (...) Her sınıf halk tabakaları için refah sağlamayı kendisine vazife edinen zamanımızın Devleti (refah devleti), iktisaden zayıf olan kişileri, bilhassa işleri bakımından başkalarına tabi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirlileri ve yoksul kimseleri himaye edecektir.”¹⁴⁰

Anayasa, geleneksel hak ve özgürlüklere ancak güçsüzleri korumakla ve bunun çağdaş demokratik araçları olan sosyal hakları tanımakla gerçeklik kazandırılabilceğinin de bilincindedir. Gerçekten, sosyal hakların tanınması, insan kişiliğine saygının yanı sıra **“klasik hürriyetlerin gerçeklerle alay eden bir mahiyet almasına (da) mani olacak(tır).”** Çünkü “maddi (mali ve iktisadî) imkanlarından, yaşama için zaruri olan gelir kaynaklarından ve varlıktan mahrum olan halk tabakaları için, klasik hürriyetler yalnız kağıt üstünde kalan parlak fakat boş laflardan başka bir değere sahip olamaz.”

Soyut olarak özgürlükleri tanımakla yetinmeyen **Anayasa, insan haklarının bölünmezlik ve bütünselliği ilkesini benimsemiş**; temel hakların yalnızca hukuksal planda “biçimsel” olarak tanınmasıyla yetinmeyip uygulamada “gerçekleştirilmesini” görev olarak verdiği devletin, “özgürleştirici” bir rol oynamasını, seyirci olarak kalmayıp somut ve olumlu önlemler almasını istemiştir. Çünkü 10. maddeye göre “devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan **siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır**, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.”

¹⁴⁰ a.k., s. 9.

1961 Anayasası, bu temel yaklaşımdan yola çıkarak, güçsüzlerin güçlüler karşısında “eşitlerarası diyalog” çerçevesinde ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını koruyup geliştirebilecekleri özgürlükçü ve demokratik bir çalışma ilişkileri düzeninin ana öğelerini oluşturan sendika, toplu sözleşme ve grev haklarını güvenceye almış ve yeni bir dönem başlatmıştır.

1961 Anayasasının “çalışma şartları” başlıklı 43. maddesinde, çalışma koşulları açısından özel olarak korunmasını istediği kişi kesimleri arasında “gençler”e de yer vermiştir. Bu maddeye göre:

“Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz.

Çocuklar, **gençler** ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.”

2. 1982 Anayasası: Güçsüzleri Koruma Amacını Vurgulamayan Bir Sosyal Devlet Anlayışı

Sosyal devlet anlayışı 1961 Anayasasından çok farklı olan 1982 Anayasası, genel olarak temel hak ve özgürlükler alanında “serbestlik” yerine “sınırlama”yı temel ilke edinen bir yaklaşımı benimsemiştir. Mutlak bir çalışma barışı sağlama ve üretimi artırma amacıyla aşırı tepkici ve ayrıntıcı bir düzenleme yapan Anayasa,¹⁴¹ sosyal devlet ilkesini de çağdaş anlam ve içeriğinden uzaklaştırmıştır.

Gerçekten 1982 Anayasası, Cumhuriyet’in niteliklerinden biri olarak “sosyal devlet” ilkesine yer vermekle birlikte, 1961 Anayasasından temelden ayrılan bir yaklaşımla güçsüzleri koruma amacını vurgulamaktan özenle kaçınmıştır. **2. madde gerekçesinde** sosyal hukuk devleti ilkesine verilen anlam şöyledir:

“Sosyal hukuk devleti ise, bizzat devletin koyduğu hukuk kurallarına uyacağı ve çalışan, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için, tasarladığı maddî ve

¹⁴¹ Ayrıntı için bkz.:Mesut Gülmez, “Anayasa Tasarısında Çalışma İlişkileri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, Mart 1986, s. 62 vd.

manevî değerlere sahip olamayan kişilerin yardımcısı olacağı ilkesini belirtmektedir.”¹⁴²

1982 Anayasası, devletin temel amaç ve görevlerini gösteren 5. maddesinde de sosyal hukuk devleti ilkesine yer vermiştir. Buna göre, “... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini **sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle** bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak”, devletin temel amaç ve görevlerindedir.

Görüldüğü gibi Anayasa, kişilerin -Anayasada tanınıp güvenceye alınan- temel hak ve özgürlüklerini sınırlandıran engeller bulunduğunu ve bu engellerin sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmadığını kabul etmiş; bunun doğal sonucu olarak da, devlet için yükümlülükler öngörmüştür. Bu yükümlülüklerden biri, “siyasal, sosyal ve ekonomik” nitelikli engelleri kaldırmaya çalışmaktır. İkincisi de, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini sağlamak amacıyla “gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” Her iki yükümlülük, devletin olumlu edimde bulunmasını gerektirir.

5. maddenin bu kuralının sosyal devlet ilkesi açısından yorumlanıp değerlendirilmesinde, kanımca birkaç noktanın altını çizmekte yarar vardır.

Birincisi, kişilerin hak ve özgürlüklerini kullanmalarının önündeki “siyasal” engeller, hukuksal plandaki yasak yada kısıtlamalarla ilgili olanlardır. Bu engelleri, maddi bir edim gerekmeksizin, hukuksal değişiklik ve düzenlemelerle gidermek olanaklıdır. Buna karşılık, **“ekonomik ve sosyal” nitelikli engeller**, sosyal devlet ilkesiyle doğrudan bağlantılı ilkelere ve hukuksal düzlemde tanınmış olsa da uygulamada insan haklarının kağıt üzerinde kalması, büyük ölçüde bu engellerin sürmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmayan bu engeller, ancak maddi edimde bulunarak, bütçeden parasal kaynak ayrılarak kaldırılabilir.

¹⁴² **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DMTD)**, Yasama Yılı: 1, Danışma Meclisi S. Sayısı: 166’ya 1 inci Ek (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu [1/463]), Cilt 7, s. 5. Aynı kaynaktan yapılan alıntılar, izleyen sayfalarda metin içinde gösterilmiştir M. G.).

İkinci nokta, devlete insanın “maddi ve manevi varlığının gelişmesi için” verilen görevle ilgilidir. Sosyal devlet ilkesi açısından önemli olan, *insanın “maddi” varlığını geliştirmeye* yönelik koşulların hazırlanmasıdır. Bu ise, insana çalışma hakkından başlayıp konut hakkına değin uzanan geniş bir yelpaze içinde sosyal hakların biçimsel olarak tanınmasının ötesinde, uygulamada eylemli olarak kullanılıp yararlanılmasının koşullarının oluşturulmasını gerektirir.

Üçüncü nokta, 1982 Anayasasının, sosyal devletle bağlantılı olarak gerek ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılması ve gerekse insanın maddi varlığının geliştirilmesi amacıyla devlete verdiği görevi esnek ve ürkek bir dille belirtmiş olmasıdır. Gerçekten 1982 Anayasası devleti, sözü edilen engelleri “kaldırmak”la değil “*kaldırmaya çalışmak*”la, anılan koşulları “hazırlamak”la değil “*hazırlamaya çalışmak*”la görevlendirmiştir. İşte kanımca, 1982 Anayasasının resmi yaklaşımının 1961 Anayasasından temelden ayrıldığı noktalardan biri buradadır ve sosyal devlete, anayasal ilke olmakla birlikte, ekonomik ve sosyal yönlerden güçsüz olan bireyleri ve kişi kesimlerini özgürleştirici bir anlam kazandırmaktan, devletin üstlendiği olumlu yükümlülüğü vurgulamaktan özenle kaçınmıştır.

Temelde madde metnini yinelemekle yetinen 5. madde gerekçesinde de, devletin ekonomik yönden güçsüz olanları koruması gerektiğine değinilmemiştir:

“... Devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. *Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştirecektir.* Bu sosyal devletin görevidir. (...) Sosyal devlet her şeyden önce insana ve insanın düşünce hakkına saygılıdır ve bu sınırlar içerisinde *ferdin hak ve hürriyetlerinin kullanılmasını sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak*, onun başlıca görevleri arasındadır.

Ferdin hayatında onun temel hak ve özgürlüklerinden olduğu gibi yararlanmasını engelleyen sebepleri ortadan kaldırmak, sosyal devletin görevidir.” (s. 6)

5. maddenin metni ve gerekçesindeki sosyal devlet anlayışı, “devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları” başlıklı 65. maddesiyle daha da açıklık kazanmıştır. Bu maddeye göre:

“Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.”

Bu madde, 3 Ekim 2001 tarihli ve 4709 sayılı yasanın 22. maddesiyle şöyle değiştirilmiştir:

“Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

Devlete verilen ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya ve insanın maddi varlığını geliştirmeye çalışma görevi, “mali kaynaklarının yeterliliği” ile sınırlandırılmış, sosyal devletin kağıt üzerinde “biçimsel” bir ilke olarak kalmasına fırsat veren bir yaklaşım benimsenmiştir.

Gerek 2. ve 5. maddeler ve gerekse 65. madde konularında benimsenebilecek değişik görüşler ve yapılan tartışmalar bir yana bırakılacak olursa, kanımca 1982 Anayasasının sosyal devlet ilkesine verdiği anlamı saptamanın en doğru yollarından biri, ekonomik ve sosyal hakları kullanma ve onlardan uygulamada yararlanmanın en etkili araçlarından olan sendikal haklar konusundaki düzenlemenin içeriğidir. Çünkü sosyal devlet, salt güçsüzleri onlara asgari, “insanca” bir yaşama düzeyi sağlayarak korumakla yetinme anlamına gelmez. Sosyal devlet aynı zamanda ve bu görevinin ötesinde, ekonomik ve sosyal yönlerden güçsüz olanların etkili ve güçlü sendikalarda ve değişik nitelikli başka örgütlerde örgütlenerek toplum içinde ve özellikle karar mekanizmalarına karşı kitlesel seslerini ve ağırlıklarını duyurmalarına ve siyasal iktidarın kararlarını etkileyebilmelerine de olanak sağlar, sağlamalıdır. Sendikal haklarsa, katılımcı demokrasinin, siyasal katılıma sosyal boyut kazandırmanın en temel araçlarından biridir. Dolayısıyla da, tek yanlı kararlarla alınacak kimi sosyal politika önlemleri devlete “sosyal” nitelik kazandırmaya yetmez. Tüm çalışanlara, bir yandan özel yada kamusal işverenlere karşı hak ve çıkarlarını koruyup geliştirmelerine, öbür yandan da toplum içinde varlıklarını duyurmalarına ve kamu politikalarının oluşumuna etkili biçimde katılmalarına olanak sağlayan bir içerikle sendikal hakların tanınmış olması, devlete “sosyal” nitelik kazandıran temel öğelerden biridir. Kuşkusuz, çalışanların yanı sıra çalışma

yaşamından dışlanmış yada ayrılmış olanların da, ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını geliştirmeleri için örgütlenme hakkının tanınması, sosyal devletin gereklerindedir.

1982 Anayasasının, benimsediği resmi yaklaşım ve yaptığı düzenleme çerçevesinde, sosyal devlet ilkesine böyle bir anlam ve içerik kazandırmak istediği ve kazandırdığı söylenemez. Tersine, Anayasa sendika, toplu sözleşme ve grev haklarını çalışanların yalnızca bir bölümüne tanımakla kalmamış, yasakçı ve kısıtlayıcı yaklaşımıyla anılan hakları çalışma ilişkileriyle sınırlı mesleki alanda da anlamsız, etkisiz ve göstermelik bir konuma indirgemıştır.

1982 Anayasası, sosyal devlete ilişkin bu düzenlemesi dışında, 1961 Anayasasından farklı olmak üzere, özel olarak alınacak önlemlerle korunacak kişi kesimleri arasında “gençler”e yer vermemiştir. “Çalışma şartları ve dinlenme hakkı” başlıklı aşağıdaki 50. madde, saydığı üç kesim içinde gençlerden söz etmemiştir:

“Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştıramaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.”

Gençler, kuşkusuz, bu maddenin 1. fıkrasındaki “kimse” kapsamındadır. Ancak bu maddenin çalıştırılmayacak işler yönünden sağladığı koruma “yaş”, “cinsiyet” ve güç” ile sınırlıdır. Yaşına uymayan işlerde çalıştırılma yasağının gençleri de kapsadığı unutulmamalıdır. Ancak bu düzenlemenin, çocuklar ve gençler için “eğitim” yönünden de gereksinme duydukları korumayı sağladığı tartışılabilir.

1982 Anayasası, “çalışan” gençler konusundaki bu boşluğunu, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin maddelerinin dışında, “gençlik ve spor” başlıklı IX. Bölümün “gençliğin korunması”

başlıklı” 58. maddesiyle doldurmaya çalışmış, “gençler”i unutmadığını göstermek istemiştir. Bu maddede “gençler” şöyle geçmektedir:

“Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği **gençlerin** müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve **cehaletten korumak** için gerekli tedbirleri alır.”

Sonuç ve Öneriler

İnsan haklarından olduğu hiçbir kuşku götürmeyen, Türkiye’nin de onayladığı evrensel ve bölgesel ölçekli insan hakları uluslararası sözleşmeleriyle hukuksal güvenceye alınan sosyal haklar, özellikle son çeyrek yüzyıldan beri küreselleşmenin olumsuz sosyal sonuçlarının yaşandığı dünyada ve ülkemizde, her zaman olduğundan daha çok önem ve ivedilik kazanmıştır. Sosyal haklar, dün olduğundan daha çok “bugün” ve “yarın”, özellikle ekonomik ve sosyal yönlerden elverişsiz durumda bulunan ve yazgıları her geçen gün daha da kötüleşen insanlar ve onlar arasında bulunan gençler için daha çok gereklidir.

Bu nedenle, sosyal hakların özneli olarak, sosyal hakların gerçekleştirilmesini, uygulamada eksiksiz biçimde yararlanılmasının sağlanmasını **sürekli biçimde devletten istemek** gerekir. Sosyal hakları uygulamaya aktarmasını devletten isteme konusunda, 2004 yılında Anayasada yapılan değişiklikten beri, elimizde güçlü hukuksal güvenceler vardır. Onayladığımız UÇÖ sözleşmeleri ile BM’nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Avrupa Konseyinin Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, yasaların üstünde, doğrudan uygulanması gereken belgelerdir.

Sosyal haklar alanındaki “olumlu edimde bulunma” yükümlülüğünü yerine getirmesini devletten isteme konusunda, **üniversite gençliğine düşen sorumluluğun daha büyük olduğu ve özel bir önem taşıdığı** kanısındayım. Bir yandan, bilinç ve eğitim düzeyinin yüksekliği, öte yandan çalışma yaşamının eşliğinde bulunması, üniversite gençliğinin sorumluluğunu

artırmaktadır. Öğrenim yaşamından çalışma yaşamına geçerken, tüm yaşamı boyunca, yani yalnızca aktif çalışma yaşamında değil sonrasında da yüz yüze geleceği, çalışma yaşamının kural ve koşullarını ve sosyal hakları iyi öğrenmesi gerekir.

Kuşkusuz, sosyal hakları istemek için, iyi ve doğru öğrenmek gerekir. Bu da ancak, genel olarak insan hakları eğitiminin yanı sıra, sosyal haklar alanında ulusal ve uluslararası hukuku, koruma ve denetim mekanizmalarını, denetim organlarının karar ve içtihatlarını vb. konuları içeren kapsamlı bir *insan hakları eğitimi* programının uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir. Üniversitelerdeki insan hakları derslerinde, sosyal haklara yeterince yer verildiğini sanmıyorum. Bu nedenle temel sorumluluk, örgün öğretim sisteminin dışındaki eğitim programlarına düşmektedir.

Üniversite gençliğinin, sosyal haklar konusundaki yakın ve önümüzdeki döneme ilişkin bir başka sorumluluğunun daha bulunduğunu düşünüyorum. Yeni Anayasa arayışı sürecinde, onayladığımız insan hakları sözleşmelerinde varolan asgari çerçevesiyle, *sosyal hakların yeni Anayasaya yazılmasını sağlamak için çaba göstermelidir*. Bu amaçla, sivil, siyasal, sendikal çevrelerle, görsel ve işitsel kitlesel iletişim organlarıyla etkin bir diyalog ve etkileşim kurarak, bu süreçte gençlerin sesini duyurmalıdır.

Çünkü, “Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar” raporundan esinlenerek diyebilirim ki, gençlerin sosyal haklara, sosyal hakların da gençlere gereksinimi vardır.

B. AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR ŞARTI ÖNSÖZ

Avrupa’da yaşayan halklar, aralarında gittikçe daha da güçlenen bir birlik yaratmak üzere, ortak değerlere dayanan barışçı bir geleceği paylaşmaya karar vermiş bulunmaktadır.

Sahip bulunduğu manevi ve ahlaki mirasın bilincinde olan Avrupa Birliği, insan onurunu, özgürlük, eşitlik ve dayanışma gibi bölünmez evrensel değerler üzerine kurulmuş ve demokrasi ile hukukun üstünlüğüne dayandırılmıştır. Avrupa Birliği, Birlik vatandaşlığını oluşturarak ve bir özgürlük, güvenilirlik ile adalet alanı yaratarak, bireyi Birlik faaliyetlerinin merkezine yerleştirmiştir.

Birlik, bir taraftan Avrupa haklarının kültür ve gelenek farklılıklarına, üye ülkelerin ulusal kimliklerine, bu ülkelerin ulusal-bölgesel-yerel düzeylerdeki kamu yönetim örgütlerine saygı duyarken diğer taraftan da yukarıda belirtilen ortak değerlerin korunma ve geliştirilmelerine katkıda bulunmakta; dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınmayı hedeflemekte, aynı zamanda da kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşımı ile girişimcilik özgürlüğünü garantiye almaktadır.

Bütün bu amaçlar için toplumda görülen girişimlere, toplumsal gelişmelere ve bilimsel-teknik ilerlemelere bağlı olarak temel hakların resmi bir belge içerisinde daha görülür duruma getirilmesi ve böylece bu hakların korunmalarının güçlendirilmesi gereği doğmuştur.

Belge, Topluluk ve Birliğin yetki ve görevleri ile bağlılık ilkesini göz önüne de alarak söz konusu hakları özellikle üye ülkelerin paylaştıkları anayasal gelenek ve uluslararası yükümlülüklerde Avrupa Birliği Antlaşması’nda, Topluluk Antlaşmaları’nda, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Konvansiyonu’nda, Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş Toplumsal Belgelerde ve Avrupa Toplulukları Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında kazandıkları özellikleri ile bir kere daha teyit etmektedir.

Bu haklardan yararlanmak aynı zamanda diğer kişilere, bütün insanlığa ve gelecek kuşaklara karşı ödev ve sorumlulukları da beraberinde getirir.

Yukarıda bütün bu açıklamalara dayanarak, Avrupa Birliği aşağıda belirtilen hakları, özgürlükleri ve ilkeleri resmen tanımaktadır.

BÖLÜM I

ONUR

Madde 1

İnsan Onuru

İnsan onuruna saldırılamaz. İnsan onuruna saygı duyulup korunmalıdır.

Madde 2

Yaşama Hakkı

1. Herkes yaşama hakkına sahiptir.
2. Hiç kimse idam cezasına mahkum edilemez, bu ceza hiç kimseye uygulanamaz.

Madde 3

Kişinin Bütünlük Hakkı

1. Herkesin kendi fiziksel ve zihinsel bütünlüğüne karşı saygı duyulmasını isteme hakkı vardır.
2. Tıp ve biyoloji bilimleri alanlarında, özellikle aşağıdaki hususlar yerine getirilmelidir:
 - İlgili kişilerin, yasalarda belirtilen işlemlere göre özgür ve bilinçli olarak izinlerinin alınması,
 - Özellikle insanlar arasında seçkinciliğe yönelik olanlar da dahil, tür gelişimi uygulamalarının yasaklanması,
 - İnsan bedeninin ve onur kırılmalarının para kazanma aracı yapılmasının yasaklanması,
 - İnsanların klonlama yoluyla üremelerinin/üretilmelerinin yasaklanması.

Madde 4

İşkencenin, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleler ile böyle cezaların yasaklanması

Hiç kimseye işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleler uygulanamaz, böyle cezalar verilemez.

Madde 5

Kölelik ve Angaryanın Yasaklanması

1. Hiç kimse köle olarak tutulamaz.
2. Hiç kimseden angarya veya zorunlu hizmet istenilemez.
3. İnsan ticareti yasaktır.

BÖLÜM II

ÖZGÜRLÜKLER

Madde 6

Özgür ve Güven İçinde Yaşama Hakkı

Herkes, özgür olma ve güven içinde yaşama hakkına sahiptir.

Madde 7

Kişisel ve Aile Hayatına Saygı

Herkes, kendi özel ve aile hayatı ile iletişim faaliyetlerine saygı duyulmasını isteme hakkına sahiptir.

Madde 8

Kişisel Bilgilerin Korunması

1. Herkes, kendine ait kişisel bilgilerin korunması hakkına sahiptir.
2. Söz konusu bilgiler, hukuka uygun bir şekilde, belli amaçlar için ve ilgili kişinin iznine veya yasaların koyduğu diğer haklı nedenlere dayanılarak işleme tabi tutulmalıdır. Herkes, kendisi ile ilgili olarak toplanmış verilere erişmek ve bunların düzeltilmesini sağlamak hakkına da sahiptir.
3. Bu kurallara uyulup uyulmadığının denetimi bağımsız bir yetkili makam tarafından yapılacaktır.

Madde 9

Evlenme ve Aile Kurma Hakkı

Evlenme ve aile kurma hakları, bu hakların kullanışlarını düzenleyen ulusal yasalarla garanti altına alınacaktır.

Madde 10

Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

1. Herkes, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hakka, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile ister tek başına ister diğerleri ile birlikte bir topluluk içinde, ister kamuya açık olarak, ister özel biçimde, tapınmada, öğretimde, uygulamada ve uymada dini veya inancı açığa vurmamak da dahildir.

2. İnançsızlık hakkı da, bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasaların hükümlerine uygun olarak kabul edilmiştir.

Madde 11

Düşünceleri Açıklama ve Bilgi Alış-Verişi Özgürlüğü

1. Herkes düşüncelerini açıklama özgürlüğüne sahiptir. Bu hakka fikir edinme ve kamu makamlarının müdahalesi olmadan bilimsel araştırma alanlarında bilgi ve fikir alış-verişi yapma özgürlüğü de dahildir.

2. Medyanın özgürlüğüne ve çoğulculuğuna saygı duyulacaktır.

Madde 12

Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü

1. Herkes barışçı bir şekilde toplanma ve özellikle siyasi, işçi sendikaları ve toplum konuları ile ilgili olarak her düzeyde dernek kurma hakkına sahiptir; bu özgürlüğe, herkesin kendi çıkarlarını korumak için işçi sendikaları kurmak ve bu sendikalara katılma hakkı da dahildir.

2. Avrupa Birliği düzeyindeki siyasal partiler, Birlik vatandaşlarının siyasal isteklerini açıklamalarına katkıda bulunurlar.

Madde 13

Sanat ve Bilim Özgürlüğü

Sanatlar ve bilimsel araştırmalarda hiçbir kısıtlama olamaz. Akademik özgürlüğe saygı duyulacaktır.

Madde 14

Öğrenim Hakkı

1. Herkes öğrenim görme, mesleki ve sürekli eğitime erişebilme hakkına sahiptir.

2. Bu hakka, ücretsiz zorunlu öğrenim görme olanağı da dahildir.

3. Demokrasi ilkelerine uygun öğrenim kurumları bulabilme özgürlüğü ile ana-babaların çocuklarını kendi dinsel, felsefi ve eğitsel konularına göre yetiştirme haklarına, bu özgürlük ve hakların kullanımlarını düzenleyen ulusal yasalara göre saygı duyulacaktır.

Madde 15

Meslek Seçme ve Çalışma Özgürlüğü

1. Herkes bir işte çalışma ve özgürce seçtiği veya kabul ettiği işini sürdürme hakkına sahiptir.

2. Avrupa Birliği vatandaşları, üye ülkelerden herhangi birisinde iş arama, çalışma, yerleşme hizmet verme haklarını kullanma özgürlüğüne sahiptirler.

3. Üye ülkelerin topraklarında çalışma yetkisi kendilerine tanınan üçüncü ülkelerin vatandaşları da Birlik vatandaşlarının sahip oldukları çalışma şartlarının aynısı olan şartlardan yararlanma hakkına sahiptirler.

Madde 16

İş Yapma (Girişim) Özgürlüğü

Birlik yasası ile ulusal yasalara ve uygulamalara göre iş kurma ve yapma özgürlüğü kabul edilmiştir.

Madde 17

Mal Edinme Özgürlüğü

1. Herkes yasal olarak edindiği mallarına sahip olma, bunları kullanma, elden çıkarma ve miras bırakma hakkına sahiptir. Kamu yararı olmadan, yasaların belirlediği şartlar gerçekleşmeden, karşılıkları adil tutarda ve uygun bir sürede ödemedi kimsenin malları elinden alınamaz. Taşınmaz malların kullanılması kamu yararının gerektirdiği durumlarda yasalarla düzenlenebilir.

2. Fikri haklar korunacaktır.

Madde 18

Sığınma Hakkı

Sığınma hakkı, mültecilerin durumları ile ilgili 28 temmuz 1951 tarihli Cenevre Konvansiyonu ile 31 Ocak 1967 tarihli Protokol kurallarına ve Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Antlaşma'nın hükümlerine uygun olarak garanti altına alınacaktır.

Madde 19

Yer Değiştirme, Ülkeden Çıkarma, Suçlu İadeleri Sırasında Koruma

1. Toplu sürgün yasaktır.
2. Hiç kimse, kendisinin ölüm cezasına, ya da işkenceye, diğer insanlık dışı veya aşağılayıcı cezaya ciddi olarak tabi tutulma riskinin bulunduğu bir ülkeye sürülemez veya sınır dışı edilemez.

BÖLÜM III

EŞİTLİK

Madde 20

Yasalar Karşısında Eşitlik

Yasalar karşısında herkes eşittir.

Madde 21

Ayrımcılık Yasağı

1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya toplumsal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasal veya başka konulardaki görüşler, ulusal bir azınlığın üyesi olmak, mal, doğum, engellilik/özürlülük, yaş, cinsel eğilimler gibi hususlara dayanılarak ayrımcılık yapılamaz.

2. Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın ve Avrupa Birliği Antlaşması'nın uygulanmaları kapsamında olmak ve söz konusu bu antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak kaydıyla vatandaşlığa dayalı ayrımcılık da yasaktır.

Madde 22

Kültür, din ve Dil Farklılıkları

Avrupa Birliği, kültür, din ve dil farklılıklarına saygı duyar.

Madde 23

Kadın- Erkek Eşitliği

Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik, istihdam, iş ve ücret konuları da dahil olmak üzere her alanda sağlanmalıdır.

Eşitlik ile ilgili bu ilke, daha düşük düzeyde temsil edilen cinsiyet için özel avantajlar sağlayacak önlemlerin kabul edilip sürdürülmesini engellemeyecektir.

Madde 24

Çocuk Hakları

1. Çocuklar, esenlikleri için gereken bakım ve korunma haklarına sahip olacaklardır. Çocuklar, görüşlerini açıkça belirtebilirler. Bu görüşler, onların yaş ve olgunluk düzeyleri ile ilgili konularda dikkate alınacaktır.

2. Çocuklarla ilgili eylem ve işlemlerde, bunlar ister kamu ve ister özel kurumlar tarafından gerçekleştirilecek olsun, dikkate alınacak birinci husus çocukların yararı olmalıdır.

3. Kendi menfaatlerine ters düşmedikçe her çocuk ana-babasının her ikisiyle de düzenli olarak kişisel ve doğrudan ilişki kurup bu ilişkiyi sürdürme hakkına sahiptir.

Madde 25

Yaşlıların Hakkı

Avrupa Birliği, yaşlıların bağımsız ve onurlu bir yaşam sürme ve toplumsal ve kültürel hayata katılma haklarını tanır ve bu haklara saygı duyar.

Madde 26

Özürlü Kişilerin topluma Katılmaları

Avrupa Birliği, özürlü kişilerin bağımsızlıklarını, sosyal ve mesleki açıdan içinde yaşadıkları topluma katılıp katkıda bulunmalarını sağlayacak önlemlerden yararlanma haklarını tanır ve bu haklara saygı duyar.

BÖLÜM IV

DAYANIŞMA

Madde 27

Çalışanların, İşyerlerinde Bilgi Edinme ve Danışma Hakları

Çalışanların veya onların temsilcilerinin Topluluk yasası ile ulusal yasaların ve uygulamaların saptadığı şartlara ve durumlara bağlı olarak, uygun düzeylerde ve uygun zamanlarda bilgi edinme ve danışma hakları garanti altına alınmalıdır.

Madde 28

Toplu Pazarlık ve Eylem Hakkı

İşçiler ve işverenler veya bunların kuruluşları, topluluk yasası ile ulusal yasaların ve uygulamaların belirttiği hususlara göre gerekli, uygun düzeyde toplu pazarlık yapmak ve sonuçlandırmak, karşılıklı çıkarların çatıştığı durumlarda da –grev de dahil olmak üzere- söz konusu çıkarlarını korumak için topluca eylem yapmak haklarına sahiptirler.

Madde 29

İş Bulma Hizmetlerine Erişebilme Hakkı

Herkes ücretsiz olarak iş bulma hizmetine erişme hakkına sahiptir.

Madde 30

Haksız Yere İşten Çıkarılmaya Karşı Korunma

Topluluk yasası ile ulusal yasaların ve uygulamaların hükümlerine bağlı olarak her çalışan haksız yere işten çıkarılmaya karşı korunma hakkına sahiptir.

Madde 31

Adil Çalışma Şartları

1. Her çalışan, kendi sağlığına, güvenliğine ve onuruna uygun çalışma şartlarında iş görme hakkına sahiptir.

2. Her çalışan, azami çalışma saatlerinin sınırlandırılması, günlük ve haftalık dinlenme süreleri ve ücretli yıllık izin haklarına da sahiptir.

Madde 32

Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Çalışan Gençlerin Korunması

Çocukların çalıştırılması yasaktır. İstihdama kabul için minimum yaş, öğretimden ayrılmanın minimum yaşından daha erken olamaz bu kurallar saklı kalmak kaydıyla ve sınırlı durumlarda bu yaşın düşürülmesi hariç olmak üzere gençler için daha yararlı kurallar benimsenebilir.

İşe kabul edilen gençlerin çalışma şartları onların yaşlarına uygun olmalı; kendilerinin de ekonomik olarak sömürülmeye ve güvenliklerine, sağlıklarına, fiziksel, zihinsel, ruhsal,

toplumsal gelişmelerine zarar verebilecek veya öğretimlerini zorlaştıracak, engelleyecek işlere karşı korunmalıdırlar.

Madde 33

Aile ve Meslek Hayatı

1. Aileler, yasal, ekonomik ve toplumsal korumalardan yararlanmalıdırlar.
2. Aile hayatı ile iş hayatının bağdaştırılması bakımından herkes, anne olmakla bağlantılı bir nedenden dolayı işten çıkarılmaya karşı korunma hakkı ile ücretli annelik, ayrıca doğumdan veya bir çocuğun evlat edinilmesinden sonra ücretli velilik izni haklarına sahip olacaktır.

Madde 34

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

1. Avrupa Birliği, annelik, hastalık, iş kazaları, bağımlılık veya yaşlılık gibi durumlarda ve iş kaybı durumunda Birlik Yasası ile ulusal yasaların ve uygulamaların kurallarına göre koruma sağlayan sosyal güvenlik haklarını ve sosyal hizmetleri tanır ve bu hak ve hizmetlere saygı duyar.
2. Avrupa Birliği içerisinde yasal olarak ikamet eden veya dolaşan herkes, birlik Yasası ile ulusal yasalara ve uygulamalara göre sosyal güvenlik sistemlerinden ve sosyal fırsatlardan yararlanma hakkına sahiptir.
3. Toplumdan dışlanma ve yoksulluk konularıyla mücadele ile ilgili olarak Birlik, Topluluk yasası ve ulusal yasalarla uygulamaların ilkelerine göre, olanakları elverişli olmayan herkese uygun bir yaşam sağlamak için sosyal yardım ve konut yardımı haklarını kabul ederek bu haklara saygı duyar.

Madde 35

Sağlık Koruma

Herkes, ulusal yasalar ile uygulamaların belirlediği şartlara göre koruyucu sağlık sistemlerine erişme ve tıbbi tedaviden yararlanma haklarına sahiptir. Avrupa Birliği'nin tüm politikalarının saptanmasında ve uygulamasının gerçekleştirilmesinde insan sağlığının korunmasının sağlanmasına birinci derecede öncelik verilir.

Madde 36

Genel Ekonomik Yasalara İlişkin Hizmetlere Erişebilme

Avrupa Birliği, Birlik içerisindeki coğrafi ve toplumsal bağlılığı güçlendirmek üzere, Avrupa Topluluğu'nun oluşturan Antlaşmaya uygun olarak ve ulusal yasalar ile uygulamaların sağladığı şekilde genel ekonomik yararlarla ilişkin hizmetlere erişebilme hakkını tanır ve bu hakka saygı duyar.

Madde 37

Çevrenin Korunması

Çevrenin en ileri derecede korunması ile çevre kalitesinin geliştirilmesi hususları Avrupa Birliği'nin politikalarına dahil edilmeli ve bunların uygulanması sürdürülebilir kalkınma ilkesine göre sağlanmalıdır.

Madde 38

Tüketicinin Korunması

Avrupa Birliği'nin politikaları, tüketicilerin en ileri düzeyde korunmasını sağlamalıdır.

BÖLÜM V

VATANDAŞLIK HAKKI

Madde 39

Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde

Oy Verme ve Aday Olma Hakkı

1. Avrupa Birliği'nin tüm vatandaşları oturdukları üye ülkede o ülkenin uyrukluğunda olanlar ile aynı şartlarla Avrupa Parlamentosu için oy verme ve Avrupa Parlamentosu'na aday olma haklarına sahiptirler.

2. Avrupa Parlamentosu üyeleri, serbest ve gizli oyla, doğrudan/evrensel oy hakkı kullanılarak seçilirler.

Madde 40

Belediye Seçimlerinde Oy Verme ve Aday Olma Hakkı

Avrupa Birliği'nin tüm vatandaşları kendi oturdukları üye ülkelerde o ülkenin uyrukluğunda olanlar ile aynı şartlarla belediye seçimleri için oy verme ve aday olma haklarına sahiptir.

Madde 41

İyi Yönetilme Hakkı

1. Herkes, konu ve işlerini Avrupa Birliği kurum ve organları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir zaman süresi içerisinde ele alınması hakkına sahiptir.

2. Bu hakka:

- Kendisi ile ilgili olarak olumsuz bir etki yaratacak herhangi bir önlem gerçekleştirilmeden herkesin ifadesinin alınması hakkı;
- Herkesin, gizlilik konusundaki yasal çıkarlarına ve meslek ve işi ile ilgili gizlilik hususlarına saygı duyularak kendisine ilişkin bilgilere erişebilme hakkı;
- İlgili idarelerin de verdiği kararların nedenlerini açıklama yükümlülüğü dahildir.

3. Herkes, üye ülkeler yasalarının ortak genel ilkelerine uygun olarak Topluluk kuruluşlarının veya görevlilerinin neden olacağı zararların topluluk tarafından giderilip düzeltilmesi hakkına da sahiptir.

4. Herkes, Avrupa Birliği kurumlarına Antlaşmalarda belirtilen dillerden birisi ile yazılı başvuruda bulunabilir ve aynı dilden yanıt alır.

Madde 42

Belgelere Erişme Hakkı

Birliğin vatandaşlarından herhangi birisi veya üye ülkelerden birisinde oturan ya da tescilli bürosu üye ülkelerden birisinde bulunan gerçek veya tüzel bir şahıs, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu belgelerine erişebilme haklarına sahiptir.

Madde 43

Ombudsmanlık

Birliğin vatandaşlarından herhangi birisi veya üye ülkelerden birisinde oturan ya da tescilli bürosu üye ülkelerden birisinde bulunan gerçek veya tüzel bir kişi adli işlemlerini uygulayan Adalet Mahkemesi ve Asliye Mahkemesi hariç olmak üzere Topluluk kurum ve kuruluşlarının hatalı eylem ve işlemlerinden dolayı Ombudsman'a (Konu Hakemine) başvurma hakkına sahiptir.

Madde 44

Dilekçe Hakkı

Birliğin vatandaşlarından herhangi birisi veya üye ülkelerden birisinde oturan ya da tescilli bürosu üye ülkelerden birisinde bulunan gerçek ve tüzel bir kişi, Avrupa Parlamentosu'na dilekçe ile başvurma hakkına sahiptir.

Madde 45

Dolaşma ve Yerleşme Hakkı

1. Avrupa Birliği'nin her vatandaşı, üye ülkelerin topraklarında özgürce dolaşma ve yerleşme haklarına sahiptir.
2. Oturma ve yerleşme özgürlüğü, Avrupa Topluluğunu oluşturan antlaşma hükümlerine göre Birlik topraklarında yasal olarak oturmakta olan üçüncü ülkelerin vatandaşlarına da tanınabilir.

Madde 46

Elçilikler ve Konsolosluklar Tarafından Korunma

Birliğin herhangi bir vatandaşı kendisinin vatandaşı olduğu üye ülkelerin temsil edilmediği üçüncü bir ülkede bulunduğu sırada diğer bir üye ülkenin elçilik ve konsolosluk yetkilileri tarafından söz konusu üye ülkenin vatandaşları ile aynı şartlarla koruma hakkına sahiptir.

BÖLÜM VI

HUKUK İŞLERİ

Madde 47

Hakkın Elde Edilmesi ve Adil Mahkeme Hakkı

Hak ve özgürlükleri Birlik yasaları ile garantiye alınmış olan herhangi bir kimsenin bu hakları ihlal edildiğinde, bu kimse bu maddede belirtilen şartlara uygun bir şekilde bir mahkeme karşısında hakkını geri alma yetkisine sahiptir.

Ayrıca herkes, önceden yasalarla oluşturulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede ve makul bir zaman süresi içerisinde adil ve açık yargılamaya tabi olma hakkına da tabidir.

Adil yargıya erişebilmek için gereken durumlarda, yeterli mali olanağı bulunmayanlara hukuki yardım sağlanır.

Madde 48

Suçsuzluk Karinesi ve Savunma Hakkı

1. Suçlanan herkes, yasalara göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar suçsuz kabul edilir.
2. Suçlanan kişilerin savunma haklarına saygı garanti altına alınmıştır.

Madde 49

Ceza Gerektiren Suçlar ile Cezaların

Yasallık ve Dengelilik İlkeleri

1. Hiç kimse olduğu sırada ulusal veya uluslararası yasalara göre suç kabul edilmeyen yaptığı veya yapmadığı bir eylem veya işlem nedeniyle suçlanamaz. Hiç kimseye suçun gerçekleştiği sırada uygulanması gerekenden daha ağır bir ceza verilemez. Eğer cezayı gerektiren bir suçun işlenmesinden sonra yasa daha hafif bir ceza verilmesini öngörecektense, suça bu daha hafif ceza uygulanır.

2. Bu madde hükmü, gerçekleştiği sırada uluslar topluluğunca kabul edilen genel ilkelere göre suç oluşturan (yaptığı veya yapmayı ihmal ettiği) eylemlerden dolayı herhangi bir kimsenin mahkeme edilerek cezalandırılması durumu ortadan kaldırmaz.

3. Cezaların ağırlığı, suça göre dengesiz ve nispetsiz olamaz.

Madde 50

Aynı Suçtan Dolayı İki Kere Yargılanmama ve Ceza Görmeme Hakkı

Hiç kimse, Birlik içinde yasalara göre kesin olarak aklandığı veya hüküm giydiği bir suçtan dolayı yeniden yargılanamaz veya cezalandırılmaz.

BÖLÜM VII

GENEL HÜKÜMLER

Madde 51

Kapsam

1. Bu belgenin hükümleri, Avrupa Birliği kurum ve kuruluşları ile üye ülkelere “bağlantılılık” ilkesine göre yöneliktir, buna göre üye ülkeler bu bölgedeki ilkeleri kendi yetkilerine göre izleyecek ve uygulamaları kendi yetkilerine göre gerçekleştireceklerdir.

2. Bu belge, topluluk veya Birlik için yeni yetkiler vermediği gibi Antlaşmaların belirledikleri yetki ve görevleri değiştirmiş de değildir.

Madde 52

Garanti Altına Alınmış Hakların Kapsamları

1. Bu belgeyle tanınan ve verilen hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısıtlanmaları ancak yasalarla yapılır. Bu kısıtlamalarda söz konusu hak ve özgürlüklerin özleri korunur. “Dengelik” ilkesine bağlı olarak söz konusu kısıtlamalar, ancak gereken durumlarda ve Birliğin kabul edebileceği kamu yararı amaçlarını gerçekten karşılıyor veya diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması için gerek duyuluyorsa yapılır.

2. Bu belgede topluluk antlaşmalarına veya Avrupa Birliği Antlaşmasına dayanılarak tanınan ve verilen haklar, söz konusu antlaşmalar içerisinde kullanılır.

3. Bu belgede yer olan ve “İnsan Hakları ile Temel Özgürlüklerin korunması konvansiyonu” ile garanti altına alınmış haklarla çakışan haklarla ilgili olarak bölgedeki hakların anlam ve kapsamı, Konvansiyon’daki hakların anlam ve kapsamının aynıdır.

Ancak bu hüküm Birlik yasaları ile daha geniş kapsamlı korunmalarını sağlanmasını engellenemez.

Madde 53

Korumanın Düzeyi

Bu belgede yer alan hiçbir husus “İnsan hakları ile Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa konvansiyonu” ve üye ülkelerin kendi anayasaları da dahil olmak üzere Birlik yasalarının, uluslararası yasaların, Birliğin, topluluğun veya tüm üye ülkelerin taraf oldukları uluslararası anlaşmaların kendi uygulama alanlarında tanıdığı insan hakları ile temel özgürlükleri sınırlandırıcı veya olumsuz etkileyici biçimde yorumlanamaz.

Madde 54

Hakların Kötüye Kullanılması Yasağı

Bu belgede bulunan hiçbir husus, belgede tanınan hak ve özgürlüklerden herhangi birisini ortadan kaldırıcı nitelikte bir hak verildiği veya verilen hakların bu belgede belirtilenden daha geniş kapsamda kullanılabileceği şeklinde yorumlanamaz.

C. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME

GİRİŞ

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilmiş ilkelere uygun olarak, insanlık ailesinin tüm mensuplarının doğuştan sahip oldukları onurun ve eşit ve devredilmez haklarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu göz önünde bulundurarak;

Bu hakların, kişinin doğuştan sahip olduğu onurundan kaynaklandığını kabul ederek;

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne uygun olarak, korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip özgür insan ülküsüne ancak, herkesin kişisel ve siyasal haklarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanabileceği şartların yaratılması ile ulaşılabileceğini kabul ederek;

Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca, Devletlerin insan hak ve özgürlüklerine tüm dünyada saygı gösterilmesini ve bunların uygulanmasını teşvik etmek yükümlülüğünü göz önüne alarak;

Diğer bireylere ve bağlı olduğu topluluğa karşı görevleri olan bireyin bu Sözleşme'de tanınan haklara saygı gösterilmesi ve bunların uygulanması için çaba gösterme sorumluluğu altında bulunduğunu dikkate alarak;

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

MADDE 1

1. Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar, kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.

2. Bütün halklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hanel getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk, hiç bir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olan kendi olanaklarından yoksun bırakılamaz.

3. zerk olmayan ve Vesayet altında bulunan ülkelerin yönetilmesinden sorumlu olan Devletler de dahil, bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nın hükümleri uyarınca, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaklar ve bu hakka saygı göstereceklerdir.

BÖLÜM II

MADDE 2

1. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet, münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla, mevcut kaynakların azamisini kullanarak, bilhassa yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek Şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, bu Sözleşme'de tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almayı taahhüt eder.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler.

3. Gelişmekte olan ülkeler, insan haklarını ve kendi ulusal ekonomilerini dikkate alarak, bu Sözleşme'de tanınan ekonomik hakları hangi lde yabancılara da vereceklerini belirleyebilirler.

MADDE 3

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlamakla ykmldrlер.

MADDE 4

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'ye uygun olarak Devletin sağladığı haklardan yararlanılmasında, Devletin, bu hakları ancak yasanın belirlediği lde sınırlayabileceğini ve bu sınırlamayı da ancak bu hakların niteliği ile bağdaştığı lde ve

yalnızca demokratik bir toplumda genel refahın arttırılması amacı ile yapabileceğini kabul ederler.

MADDE 5

1. Bu Sözleşme'deki hiç bir hüküm, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, Sözleşme'de tanınmış hakların ya da özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlanmasına yönelik herhangi bir eyleme girişme ya da bir davranışta bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.

2. Bir ülkede kanun, sözleşmeler, yönetmelik ya da teamül ile tanınmış ya da var olan temel insan haklarından hiç biri, bu Sözleşme'nin bu gibi hakları tanımadığı ya da daha az ölçüde tanıdığı gerekçesiyle sınırlanamaz veya kaldırılamaz.

BÖLÜM III

MADDE 6

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

MADDE 7

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını kabul ederler. Bu hak özellikle şunları güvence altına alır:

(a) Bütün işçilere emeklerine karşılık, asgari olarak;

(i) Adil ücretler ve eşit işlere, hiç bir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara, kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmayacağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi;

(ii) Bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi;

(b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

(c) Herkese, işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmede eşit olanak ve bu yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması;

(d) Dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

MADDE 8

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler aşağıdaki hakları güvence altına almakla yükümlüdürler:

(a) Herkesin, ekonomik ve sosyal çıkarlarını geliştirmesi ve koruması için sendika kurma ve yalnızca ilgili örgütün kurallarına bağlı olarak dilediği sendikaya girme hakkı. Bu hakkın kullanılmasına, yasalarda belirtilen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ve kamu düzeni menfaati ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka bir sınırlama getirilemez;

(b) Sendikaların ulusal federasyonlar ya da konfederasyonlar kurma hakkı ve konfederasyonların uluslararası sendikal örgütler kurma ya da bunlara katılma hakkı;

(c) Sendikaların, yasalarda belirtilen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ve kamu düzeni menfaati ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka bir sınırlama olmaksızın özgürce faaliyette bulunma hakkı;

(d) Her ülkenin yasalarına uygun olarak kullanılmak kaydıyla, grev hakkı.

2. Bu madde, sözü edilen hakların, silahlı kuvvetler, polis ya da devlet yönetiminin mensupları tarafından kullanılmasına yasal kısıtlamalar getirilmesine engel olmaz.

3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunmasına İlişkin 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne Taraf Devletlere, Sözleşme'de öngörülen güvenceleri haleldar edici yasal tedbirler alma ya da yasaları bu güvenceleri ihlal edici şekilde uygulama yetkisi vermez.

MADDE 9

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakkını tanırlar.

MADDE 10

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler aşağıdaki hususları kabul ederler:

1. Toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle ailenin kurulması için ve aileye bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu oldukları sürece, en geniş koruma ve

yardımların yapılması gerektiğini kabul ederler. Evlenme, buna istekli olan eşlerin hür rızası ile olmalıdır.

2. Annelere, doğumdan önce ve sonra makul bir süreyle özel bir koruma sağlanmalıdır. Bu dönem içinde, çalışan anneler ücretli izinden ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini kapsayan izinden yararlanmalıdırlar.

3. Bütün çocuklar ve gençler yararına, ebeveynlikten ya da başka koşullardan dolayı hiçbir ayırım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım tedbirleri alınmalıdır. Çocuklar ve gençler ekonomik ve sosyal sömürden korunmalıdır. Onların ahlaki değerlerine ya da sağlıklarına zararlı olabilecek, hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişmelerini engelleyebilecek işlerde çalıştırılmaları yasalarla cezalandırılmalıdır. Devletler, ayrıca, yaş sınırları koyarak, çocukların bu yaş sınırları altında ücretli olarak çalıştırılmasını yasalarla yasaklamalı ve cezalandırmalıdırlar.

MADDE 11

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin açıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri aşağıdaki amaçlara yönelik olarak alacaklardır:

(a) Teknik ve bilimsel bilgilerden tam olarak yararlanmak suretiyle, beslenme ilkeleri konusundaki bilgileri yayarak ve doğal kaynakların en etkin bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarımsal sistemleri düzelterek ya da geliştirerek, besinlerin üretilmesi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek; ve

(b) Gerek gıda maddeleri ihraç eden, gerek gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate alarak, dünyadaki besin maddelerinin ihtiyaca göre adil bir şekilde dağıtımını sağlamak.

MADDE 12

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:

(a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;

(b) Çevresel ve sınıai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;

(c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;

(d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

MADDE 13

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:

(a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;

(b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;

(c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;

(d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;

(e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların veya -bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme

özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.

MADDE 14

Bu Sözleşme'ye Taraf olup, taraf olduğu tarihte, ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan topraklarda zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlayamamış olan her Devlet, Taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde, herkes için zorunlu parasız ilköğretim ilkesinin, tedricen uygulanması amacıyla ayrıntılı bir eylem planını, planda belirtilen makul sayıda yıllar içinde uygulamak ve kabul etmekle yükümlüdür.

MADDE 15

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin:

(a) Kültürel yaşama katılma hakkına;

(b) Bilimsel ilerlemeden ve uygulamalarından yararlanma hakkına;

(c) Kendisinin yarattığı herhangi bir bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen doğan maddi ve manevi çıkarların korunmasından yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlama yönünde alacakları tedbirler, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri kapsayacaktır.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası işbirliğinin ve temasların özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları kabul ederler.

BÖLÜM IV

MADDE 16

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de tanınmış haklara saygı gösterilmesinin sağlanmasında aldıkları tedbirler ve kaydedilen gelişmeler konusunda, Sözleşme'nin bu bölümüne uygun olarak, raporlar vermekle yükümlüdürler.

2. (a) Bütün raporlar Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne sunulacaktır; Genel Sekreter, bu raporların birer örneğini, bu Sözleşme'nin hükümleri uyarınca, incelenmek üzere Ekonomik ve Sosyal Konsey'e gönderecektir.

(b) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşme'ye Taraf ve aynı zamanda ihtisas kuruluşlarına da üye olan Devletlerden gelen raporların veya bunların bazı bölümlerinin, kuruluş belgeleri uyarınca ihtisas kuruluşlarının sorumluluk alanları içine giren konulara ilişkin olması halinde, bu raporların veya ilgili bölümlerinin örneklerini, sözkonusu ihtisas kuruluşlarına da gönderecektir.

MADDE 17

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, raporlarını aşamalı olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, bu Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini izleyen bir yıl içinde Taraf Devletlere ve ilgili ihtisas kuruluşlarına danışarak hazırlayacağı bir programa uygun olarak sunacaklardır.

2. Raporlar, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilme derecesini etkileyen unsurları ve güçlükleri belirtebilir.

3. Şayet bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerden biri tarafından Birleşmiş Milletler'e ya da ihtisas kuruluşlarına ilgili bilgiler daha önce verilmiş ise, aynı bilgiyi tekrar vermek gerekli olmayacak, bu şekilde sunulmuş bilgiye yapılacak açık bir atıf yeterli olacaktır.

MADDE 18

Ekonomik ve Sosyal Konsey, insan hakları ve temel özgürlükler alanında Birleşmiş Milletler Şartı'ndan doğan sorumlulukları uyarınca, ihtisas kuruluşlarıyla, bu Sözleşme'nin, ihtisas kuruluşlarının faaliyet alanlarına giren konulardaki hükümlerine uyulmasında sağlanan ilerlemeler hakkında kendisine rapor sunmalarına ilişkin düzenlemeler yapabilir. Bu raporlar, ihtisas kuruluşunun yetkili organlarının, uygulama konusunda kabul ettiği karar ve tavsiyelerin ayrıntılarını içerebilir.

MADDE 19

Ekonomik ve Sosyal Konsey, 16. ve 17. maddeler uyarınca insan hakları konusunda devletlerin sundukları raporlarla, 18. madde uyarınca insan hakları konusunda ihtisas

kuruluşlarının sundukları raporları, incelemek ve genel tavsiyelerde bulunulmak üzere ya da, gerekiyorsa, bilgi için İnsan Hakları Komisyonu'na gönderebilir.

MADDE 20

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler ve ilgili ihtisas kuruluşları, 19. madde uyarınca verilmiş bir genel tavsiye konusunda, ya da İnsan Hakları Komisyonu'nun herhangi bir raporunda yer alan böyle bir genel tavsiye konusunda, veya orada belirtilen herhangi bir belge konusunda, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e görüş bildirebilirler.

MADDE 21

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin ve ihtisas kuruluşlarının, bu Sözleşme'de tanınan haklara genel olarak saygı gösterilmesini sağlamak üzere alınan tedbirler ve gerçekleştirilen gelişmeler konusunda verdikleri bilgilerin bir özetini ve genel nitelikli tavsiyeleri içeren raporları zaman zaman Genel Kurul'a sunabilir.

MADDE 22

Ekonomik ve Sosyal Konsey, bu Sözleşme'nin bu bölümünde sözü edilen raporlardan doğan herhangi bir sorunu Birleşmiş Milletler'in diğer organlarının, bunların yardımcı organlarının ve teknik yardım sağlamakla görevli ihtisas kuruluşlarının dikkatlerine sunabilir. Böylece, bu Sözleşme'nin tedricen etkili şekilde uygulanmasına katkıda bulunabilecek uluslararası tedbirlerin uygunluğu konusunda bu organların kendi yetki alanları çerçevesinde karar vermelerine yardım edebilecek sorunlar dikkatlerine sunulmuş olacaktır.

MADDE 23

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de tanınan hakların gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası düzeyde tedbirlerin, Sözleşmeler yapılması, tavsiye kararları alınması, teknik yardımda bulunulması ve danışma ve inceleme amacı ile ilgili Hükümetlerle birlikte düzenlenecek bölgesel ve teknik toplantılar yapılması gibi yöntemleri kapsadığını kabul ederler.

MADDE 24

Bu Sözleşme'nin hiç bir hükmü, Sözleşme'de ele alınan konularda Birleşmiş Milletler'in ve ihtisas kuruluşlarının çeşitli organlarının sorumluluklarını belirleyen Birleşmiş Milletler

Şartı'nın ve ihtisas kuruluşlarının kuruluş belgelerinin hükümlerini haleldar edecek şekilde yorumlanamaz.

MADDE 25

Bu Sözleşme'nin hiç bir hükmü, tüm halkların, doğal zenginlik ve kaynaklarından tam olarak özgürce yararlanma ve bunları kullanma konusunda kendiliğinden sahip buldukları hakları haleldar edecek şekilde yorumlanamaz.

BÖLÜM V

MADDE 26

1. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler'in ya da onun ihtisas kuruluşlarından herhangi birine üye olan ya da Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne taraf olan bir Devletin ya da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bu Sözleşme'ye taraf olmaya çağrılan herhangi bir başka Devletin imzasına açıktır.

2. Bu Sözleşme onaya tabidir. Onay Belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilecektir.

3. Bu Sözleşme, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen herhangi bir Devlet'in katılmasına açıktır.

4. Katılma, bir katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilmesi ile gerçekleşir.

5. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, her onaylama ya da katılma belgesinin kendisine iletildiğini, bu Sözleşme'yi imzalamış ya da ona katılmış olan tüm Devletlere bildirecektir.

MADDE 27

1. Bu Sözleşme, otuzbeşinci onaylama belgesinin ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne iletilmesi tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.

2. Otuzbeşinci onaylama belgesinin ya da katılma belgesinin iletilmesinden sonra bu Sözleşme, onaylayan ya da buna katılan her Devlet bakımından, o Devletin kendi onaylama ya da katılma belgesinin iletilmesinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.

MADDE 28 Bu Sözleşme'nin hükümleri, hiçbir sınırlama ya da istisna yapılmaksızın Federal Devletlerin bütün kesimleri bakımından geçerli olacaktır.

MADDE 29

1. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet değişiklik önerebilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edebilir. Bunun üzerine, Genel Sekreter bütün değişiklik önerilerini bu Sözleşme'ye Taraf Devletlere göndererek, önerileri ele almak ve bunlar üzerinde bir oylama yapmak amacı ile bir Taraf Devletler konferansı düzenlenmesinden yana olup olmadıklarını bildirmelerini ister. Taraf Devletlerden en az üçte birinin böyle bir konferans toplanmasını desteklemesi halinde Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler'in gözetimi altında böyle bir konferansı toplar. Konferansta hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen herhangi bir değişiklik, onaylanmak üzere Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulur.

2. Değişikliklerin yürürlüğe girmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca onaylandıktan ve bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından kendi anayasa kurallarına uygun olarak kabul edilmesiyle olur.

3. Değişiklikler yürürlüğe girdiği zaman, bunları kabul eden Devletleri bağlar; öteki Taraf Devletler ise bu Sözleşme'nin hükümleri ile ve daha önce kabul etmiş oldukları değişiklikler ile bağlı kalırlar.

MADDE 30

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 26. maddenin 5. fıkrasındaki bildirimler dışında, aynı maddenin 1. fıkrasında zikredilen bütün Devletlere şunları bildirir:

(a) 26. madde uyarınca yapılan imzalar, onaylamalar ve katılmalar;

(b) 27. madde uyarınca bu Sözleşme'nin yürürlüğe giriş tarihi ve 29. madde uyarınca değişikliğin yürürlüğe giriş tarihi.

MADDE 31

1. Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça metinleri aynı derecede geçerli olan bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler arşivinde saklanacaktır.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşme'nin onaylı örneklerini, 26. maddede belirtilen tüm Devletlere iletacaktır.

D. GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI

Başlangıç

Bu Şartı imzalayan Avrupa Konseyine üye Hükümetler;

Avrupa Konseyi hedefinin, kendilerinin ortak mirası olan ideal ve ilkelerin gerçekleştirilmesi ve korunması amacıyla üyeleri arasında daha güçlü bir birliğin sağlanması ve özellikle İnsan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi yoluyla sosyal ve ekonomik gelişmenin kolaylaştırılması olduğunu dikkate alarak;

Avrupa Konseyine üye Devletlerin, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesi ile 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzaya açılan Ek Protokollerde, halklarına bu belgelerde belirtilen sivil ve siyasi özgürlükleri sağlamayı kabul ettiklerini dikkate alarak;

Avrupa Konseyi üyesi Devletlerin 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da imzaya açılmış olan Avrupa Sosyal Şartı ve buna ek Protokollerde halklarına, yaşam standartlarını ve sosyal refah düzeyini yükseltmek için bu belgelerde belirtilen sosyal hakları sağlamayı kabul ettiklerini dikkate alarak;

5 Kasım 1990 tarihinde Roma'da yapılan İnsan Hakları konusunda Bakanlar Konferansında, bir yandan bütün insan haklarının, bunlar kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ya da kültürel olsun, bölünmezliğinin korunması, diğer yandan Avrupa Sosyal Şartı'na yeni bir atılım kazandırılması gereğinin vurgulandığını anımsatarak;

21 ve 22 Ekim 1991 tarihinde Torino'da yapılan Bakanlar Konferansı sırasında kararlaştırıldığı gibi, özellikle Şart metninin kabul edildiği tarihten bu yana ortaya çıkan temel sosyal değişimleri dikkate almak için Şartın içeriğinin güncelleştirilmesi ve uyarlanması konularında kararlı olarak;

Şarta yeni haklar eklemek ve Şartın değişik biçimiyle güvence altına alınan haklar ile 1988 tarihli Ek Protokolle güvence altına alınan hakların, Avrupa Sosyal Şartı'nın yerini almak üzere hazırlanan Değiştirilmiş bir Şartta yer almasının yararının bilincinde olarak;

Aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

BÖLÜM I:

Akit Taraflar, ulusal ve uluslararası nitelikteki tüm uygun yollarla aşağıdaki hak ve ilkelerin etkili bir biçimde gerçekleştirilebileceği koşullara ulaşmayı politikalarının amacı sayarlar:

- 1- Herkes, özgürce edinebildiği bir işle yaşamını sağlama fırsatına sahiptir.
- 2- Tüm çalışanların adil çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
- 3- Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
- 4- Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli adil bir ücret alma hakkı vardır.
- 5- Tüm çalışanlar ve işverenler, ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.
- 6- Tüm çalışanlar ve işverenler, toplu pazarlık hakkına sahiptir.
- 7 - Çocuklar ve gençler, uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkına sahiptir.
- 8- Çalışan kadınlar, anne olmaları durumunda, özel korunma hakkına sahiptir.
- 9- Herkesin, kişisel ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleği seçmesine yardımcı olacak uygun mesleki yönlendirme imkanına sahip olma hakkı vardır.
- 10- Herkesin, mesleki eğitim için uygun imkanlara sahip olma hakkı vardır.
- 11- Herkes, ulaşılabilir en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemden yararlanma hakkına sahiptir.
- 12- Tüm çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
- 13- Yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes, sosyal ve tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.
- 14- Herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.
- 15- Özürlüler toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve toplumsal yaşama katılma hakkına sahiptir.
- 16- Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
- 17- Çocuklar ve gençler uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.

18- Herhangi bir Âkit Tarafın vatandaşları, inandırıcı sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla, diğer bir Âkit Taraf ülkesinde, o ülke vatandaşlarıyla eşit koşullar altında kazanç getirici herhangi bir işte çalışma hakkına sahiptir.

19- Bir Âkit Taraf vatandaşı olan göçmen işçiler ve bunların aileleri herhangi bir başka Âkit Taraf ülkesinde korunma ve yardım alma hakkına sahiptir.

20- Tüm çalışanlar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkına sahiptir.

21- Çalışanlar, işletmede bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.

22- Çalışanlar işletmedeki çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkına sahiptir.

23- Her yaşlı insan sosyal korunma hakkına sahiptir.

24- Tüm çalışanlar, iş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkına sahiptir.

25- Tüm çalışanlar, işverenlerinin aciz haline düşmesi durumunda alacak taleplerinin korunması hakkına sahiptir.

26- Tüm çalışanlar, onurlu çalışma hakkına sahiptir.

27- Ailevi sorumlulukları olan ve çalışan ya da çalışmak isteyen herkes, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve ailevi sorumluluklarıyla çalışması arasında, olabildiğince, uyumsuzluk olmadan bunu gerçekleştirme hakkına sahiptir.

28- İşletmelerde çalışanların temsilcileri kendilerine zarar veren eylemlere karşı korunma hakkına sahiptir ve görevlerini yerine getirmek için uygun imkanlarla desteklenmelidirler.

29- Tüm çalışanlar toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.

30- Herkes, yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahiptir.

31- Herkes konut edinme hakkına sahiptir.

BÖLÜM II:

Âkit Taraflar kendilerini, III. Bölümde belirtildiği gibi, aşağıdaki madde ve fıkralarda yer alan yükümlülüklerle bağlı saymayı;

taahhüt ederler.

Madde 1:

Çalışma hakkı

Âkit Taraflar çalışma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Tam istihdamı gerçekleştirmek amacıyla olabildiğince yüksek ve istikrarlı bir istihdam düzeyine ulaşmayı ve bu düzeyi korumayı başta gelen amaç ve sorumluluklarından biri saymayı;

2- Çalışanların özgürce edindikleri bir işle yaşamlarını sağlama haklarını etkili bir biçimde korumayı;

3- Tüm çalışanlar için ücretsiz iş bulma hizmetlerini kurmayı ya da sürdürmeyi;

4- Uygun mesleğe yönlendirme, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini sağlamayı ya da teşvik etmeyi;

taahhüt ederler.

Madde 2:

Adil çalışma koşulları hakkı

Âkit Taraflar, adil çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1- Verimlilik artışı ve ilgili diğer etkenler izin verdiği ölçüde haftalık çalışma süresinin aşamalı olarak azaltılmasını öngören makul günlük ve haftalık çalışma saatleri sağlamayı;

2- Ücretli resmi tatil imkanı sağlamayı;

3- En az dört haftalık ücretli yıllık izin sağlamayı;

4- İçinde bulunulan tehlikeli ve sağlığa zararlı işlerdeki riski ortadan kaldırmayı ve bu risklerin henüz yeterince azaltılmadığı ya da kaldırılamadığı durumlarda bu işlerde çalışanlara ücretli ek izin verilmesini veya bunların çalışma saatlerinin azaltılmasını sağlamayı;

5- İlgili ülke veya yörenin geleneklerine göre dinlenme günü olarak kabul edilen günle olabildiğince bağdaşmak üzere, haftalık bir dinlenme günü sağlamayı;

6- Çalışanların, derhal ve en geç çalışmaya başladıkları tarihten itibaren iki ay içinde, sözleşmenin ya da iş ilişkisinin asli unsurları hakkında yazılı olarak bilgilendirilmelerini sağlamayı;

7- Gece çalışması yapan çalışanların, yaptıkları işin özellikleri göz önünde tutularak alınacak önlemlerden yararlanmalarını sağlamayı;

taahhüt ederler.

Madde 3:

Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı

Âkit Taraflar, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1- İş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı hakkında tutarlı bir ulusal politika oluşturmayı, uygulamayı ve bunu belli aralıklarla gözden geçirmeyi, bu politikanın temel hedefi, iş güvenliği ve iş sağlığını iyileştirmeyi ve özellikle çalışma ortamının doğasından kaynaklanan tehlike sebeplerini en aza indirmek yoluyla, çalışma sırasında ortaya çıkan ya da bununla bağlantılı olan hastalıkları ve kazaları önlemeyi;

2- Güvenlik ve sağlık alanlarında yönetmelikler hazırlamayı;

3- Denetim yoluyla bu yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamayı;

4- Tüm çalışanlar için, aslen koruma ve danışmanlık işlevlerine sahip iş sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesini desteklemeyi;
taahhüt ederler.

Madde 4:

Adil bir ücret hakkı

Âkit Taraflar, adil bir ücret hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı;

2- Özel durumlara ilişkin istisnalar dışında, çalışanların fazla mesai karşılığında zamlı ücret alma hakkına sahip olduklarını tanımayı;

3- Çalışan erkekler ile kadınların eşit işe eşit ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı;

4- Tüm çalışanların, işlerine son verilmeden önce makul bir bildirim süresi verilmesi hakkını tanımayı;

5- Ücretlerden ancak, ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenmiş ya da toplu sözleşmeler veya hakem kararıyla saptanmış koşullar ve ölçüler içinde kesinti yapılmasına izin vermeyi;

taahhüt ederler.

Bu hakların kullanılması, özgürce yapılmış toplu sözleşmeler, yasal ücret saptama usulleri veya ulusal koşullara uygun başka yollarla sağlanır.

Madde 5:

Örgütlenme hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların ve işverenlerin ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak için yerel, ulusal ve uluslararası örgütler kurma ve bu örgütlere üye olma özgürlüğünü sağlamak

veya desteklemek amacıyla ulusal yasanın bu özgürlüğü zedelemesini veya zedeleyici biçimde uygulanmasını önlemeyi;

taahhüt ederler.

Bu maddede öngörülen güvencelerin, güvenlik güçleri bakımından hangi ölçüde uygulanacağı ulusal yasalarla ya da yönetmeliklerle belirlenir. Bu güvencelerin silahlı kuvvetler mensuplarına uygulanmasına ilişkin ilke ile bu kesime hangi düzeyde uygulanacağı, yine ulusal yasalar ya da yönetmeliklerle saptanır.

Madde 6:

Toplu pazarlık hakkı

Âkit Taraflar, toplu pazarlık hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Çalışanlar ve işverenler arasındaki ortak görüşmeleri teşvik etmeyi;

2- Gerekli ve uygun olduğu durumlarda, toplu sözleşme yoluyla ücretlerin ve iş koşullarının düzenlenmesi amacıyla işverenlerin ya da işveren örgütlerinin çalışanların örgütleriyle isteğe bağlı görüşmelerini sağlayacak yolları teşvik etmeyi;

3- İş uyuşmazlıklarının çözümü için uygun uzlaştırma ve isteğe bağlı hakemlik sisteminin kurulmasını ve işletilmesini teşvik etmeyi;

taahhüt eder ve

4- Menfaat uyuşmazlığı durumunda çalışanların ve işverenlerin, daha önce yapılan toplu sözleşmelerden doğabilecek yükümlülöklere bağlı olmak koşuluyla grev hakkı dahil, toplu eylem hakkını tanır.

Madde 7:

Çocukların ve gençlerin korunması hakkı

Âkit Taraflar, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamayı;

2- Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamayı;

3- Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

4- 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;

5- Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımayı;

6- Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı;

7- 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımayı;

8- 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

9- Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamayı;

10- Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı;

taahhüt ederler.

Madde 8:

Çalışan kadınların analığının korunması hakkı

Âkit Taraflar, çalışan kadınların annelik durumunda korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlik yardımı veya kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla toplam olarak en az on dört haftalık izin sağlamayı;

2- İşverenin, bir kadının işverene hamile olduğunu bildirmesi ile doğum iznine ayrılması arasındaki dönem içinde veya süresi bu döneme rastlayacak şekilde işten çıkarma bildiriminde bulunmasını yasadışı saymayı;

3- Emzirme döneminde annelere, bu amaçla yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı;

4- Hamile, yeni doğum yapmış ve çocuklarını emzirme dönemindeki kadınların gece çalışmalarını düzenlemeyi;

5- Hamile, yeni doğum yapmış ve çocuklarını emzirme dönemindeki kadınların yeraltı madenlerinde ve tehlikeli, sağlığa zararlı ya da ağır nitelikleri nedeniyle uygun olmayan diğer işlerde çalıştırılmalarını yasaklamayı ve bunların çalışma haklarını korumaya yönelik uygun önlemleri almayı;

taahhüt ederler.

Madde 9:

Mesleğe yöneltme hakkı

Âkit Taraflar mesleğe yöneltme hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, gerektiğinde, engelliler de dahil olmak amacıyla herkese, niteliklerine ve bu niteliklerin iş olanaklarıyla ilişkisine göre işini seçme ve mesleğini geliştirmesine ilişkin sorunları çözmek için yardımcı olacak bir hizmet vermeyi veya bunu teşvik etmeyi ve bu yardımın okul çocukları da dahil olmak üzere gençler ve yetişkinler için ücretsiz yapılmasını sağlamayı; taahhüt ederler.

Madde 10:

Mesleki eğitim hakkı

Âkit Taraflar, mesleki eğitim hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Gerektiğinde, engelliler de dahil olmak üzere herkese, işveren ve çalışanların örgütlerine danışarak teknik ve mesleki eğitim olanağı sağlamak veya bunu teşvik etmek ve salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylıkları sağlamayı;

2- Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken eğitilmeleri için bir çıraklık sistemi ve başka sistematik düzenlemeleri sağlamayı veya teşvik etmeyi;

3- Gerektiğinde;

a- Çalışan yetişkinler için yeterli ve kolayca ulaşılabilir eğitim olanakları ile;

b- Teknolojik gelişmelerin veya yeni çalıştırma eğilimlerinin sonucu olarak çalışan yetişkinlerin duyduğu yeniden eğitim gereksinimlerini karşılamak için özel kolaylıklar sağlamayı veya bunları teşvik etmeyi;

4- Gerektiğinde, uzun süreli işsiz kalanların yeniden eğitilmesi ve işe yeniden uyumlarının sağlanması için gerekli özel önlemlerin alınmasını sağlamayı veya teşvik etmeyi;

5- a- Tüm harç ve masrafların azaltılmasını veya kaldırılmasını,

b- Uygun durumlarda mali yardım yapılmasını,

c- Çalışanın, işi sırasında işverenin talebi üzerine gördüğü ek eğitimde harcanan zamanın normal çalışma süresinden sayılmasını,

d- Yeterli denetim yoluyla, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak, çıraklık ve gençlerin eğitimiyle ilgili olarak yapılan diğer düzenlemelerin etkililiğinin ve genel olarak genç işçilerin yeterli bir biçimde korunmalarının sağlanması gibi, uygun önlemlerle sağlanan olanakların tam olarak kullanılmasını özendirmeyi,

taahhüt ederler.

Madde 11:

Sağlığın korunması hakkı

Âkit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılması sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra;

- 1- Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak;
- 2- Sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak;
- 3- Kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı;

taahhüt ederler.

Madde 12:

Sosyal Güvenlik hakkı

Âkit Taraflar, sosyal güvenlik hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı ya da sürdürmeyi;
- 2- Sosyal güvenlik sistemini Avrupa Sosyal Güvenlik Kodunun onaylanması için gereken düzeyden daha düşük olmamak üzere yeterli bir düzeyde sürdürmeyi;
- 3- Sosyal güvenlik sistemini giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çalışmayı;
- 4- Uygun ikili veya çok taraflı sözleşmeler akdiyle ya da başka yollarla bu sözleşmelerde yer alan koşullara bağlı olarak, aşağıdaki hususları sağlamak için girişimlerde bulunmayı;

a- Korunan kişilerin Taraf Ülkeler arasında ne suretle olursa olsun yer değiştirmeleri sırasında, sosyal güvenlik mevzuatından doğan yardımların muhafazası da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakları açısından diğer Tarafların vatandaşları ile kendi vatandaşlarının eşit muamele görmelerini,

b- Âkit Taraflardan her birinin mevzuatına göre tamamlanan sigorta ve çalışma sürelerinin birleştirilmesi yoluyla sosyal güvenlik haklarının verilmesi, sürdürülmesi ve yeniden başlatılmasını,

taahhüt ederler:

Madde 13:

Sosyal ve tıbbi yardım hakkı

Âkit Taraflar sosyal ve tıbbi yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

1- Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı;

2- Böyle bir yardım görenlerin, bu nedenle siyasal ve sosyal haklarının kısıtlanmasını önlemeyi;

3- Herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek ya da hafifletmek için gerekebilecek öneri ve kişisel yardımları uygun kamusal ya da özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamayı;

4- Bu maddenin 1., 2. ve 3. fıkralarında değinilen hükümleri, ülkelerinde yasal olarak bulunan diğer Âkit Tarafların vatandaşları ile kendi vatandaşlarını eşit tutarak, 11 Aralık 1953'te Paris'te imzalanmış olan Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi ile üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde uygulamayı;

taahhüt ederler.

Madde 14:

Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı

Âkit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

1- Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı;

2- Bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirme;

taahhüt ederler.

Madde 15:

Özürülülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı

Âkit Taraflar, yaşları ve özürlerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, özürülülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla:

1- Mümkmn olduğunda genel plan çerçevesinde, ya da bu mümkmn değilse, kamusal ya da özel uzmanlaşmış organlar aracılığıyla özörlölerin yönlendirilmesini, öğrenimini ve mesleki eğitimini sağlamak için gerekli önlemleri almayı;

2- Normal çalışma ortamında özörlöleri istihdam etmek ve onların istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını özörlölerin gereksinimlerine uyarlamak, ya da özörlölük nedeniyle bunun mümkmn olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek ya da özrün düzeyine göre güvenli bir istihdam türü yaratmak için, işverenleri özendirmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerini teşvik etmeyi;

Bazı durumlarda bu önlemler uzmanlaşmış yerleştirme ve destekleme hizmetlerine başvurmayı gerekli kılabilir.

3- Özellikle, teknik yardımları da içermek üzere, iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelmeyi ve ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamayı hedefleyen önlemler yoluyla özörlölerin toplumla tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etmeyi;

taahhüt ederler:

Madde 16:

Ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı

Âkit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla; sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi

taahhüt ederler.

Madde 17:

Çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı

Âkit Taraflar, çocukların ve gençlerin kişilikleri ile fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetişme haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal ve özel örgütlerle işbirliği yaparak, aşağdaki hususlara yönelik tüm uygun önlemleri almayı taahhüt ederler:

1-a- çocukların ve gençlerin, ebeveynlerinin hak ve ödevleri göz önünde tutularak, gereksinim duydukları bakım, yardım, öğretim ve eğitim olanaklarına sahip olmalarını özellikle bu amaç için uygun ve yeterli kurum ile hizmetlerin kurulması ve sürdürölmesini sağlamak,

- b- çocukları ve gençleri ihmal, şiddet ve sömürüye karşı korumak,
c- ailelerinin desteğinden geçici ya da mutlak olarak yoksun kalan çocukların ve gençlerin korunmasını ve bunların devletten özel yardım almasını sağlamak,
2- Çocukların ve gençlerin okula devamlarının özendirilmesinin yanı sıra parasız ilk ve orta öğrenim sağlamak.

Madde 18:

Diğer âkit tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinme hakkı

Âkit Taraflar, diğer Âkit Taraflardan herhangi birinin ülkesinde gelir getirici bir iş edinme hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- 1- Varolan yönetmelikleri demokratik bir anlayışla uygulamayı;
- 2- Yürürlükteki formaliteleri basitleştirmeyi ve çalışan yabancılar ya da onları çalıştıranlar tarafından ödenen resim ve diğer harçları azaltmayı ya da kaldırmayı;
- 3- Çalışan yabancıların istihdamını düzenleyen mevzuata, tek tek ya da topluca, esneklik getirmeyi taahhüt ederler ve
- 4- Kendi vatandaşlarının diğer Âkit Tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinmek üzere ülkeden çıkış hakkını tanırlar.

Madde 19:

Çalışan göçmenlerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı

Âkit Taraflar, çalışan göçmenlerin ve ailelerinin bir başka Taraf ülkesindeki korunma ve yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- 1- Bu tür çalışanlara, özellikle doğru bilgilendirme hususunda yardımcı olacak yeterli ve ücretsiz hizmetleri sağlamayı veya bu hizmetleri sürdürmeyi ve ulusal yasaların ve yönetmeliklerin imkan verdiği ölçüde ülkeden bir başka ülkeye göçe ilişkin yanıltıcı propagandaya karşı tüm uygun önlemleri almayı;
- 2- Kendi yetki alanları içinde bu çalışanlar ile ailelerinin ülkeden çıkışlarını, yolculuklarını ve karşılanmalarını kolaylaştıracak uygun önlemler almayı ve yine kendi yetki alanları içinde bunlara yolculukları sırasında uygun hizmetleri ve sağlık ve tıbbi bakım ile yeterli hijyen koşulları sağlamayı;
- 3- Uygun olduğu ölçüde, göçmen gönderen ve göçmen alan ülkelerdeki özel ya da kamusal sosyal servisler arasındaki işbirliğini teşvik etmeyi;
- 4- Kendi ülkesinde yasal olarak bulunan bu tür çalışanlara, yasalar ya da yönetmeliklerle düzenlenmek ya da idari makamların denetimine bağlı olmak üzere;

a- ücret, diğer istihdam ve iş koşulları,
b- sendika üyeliği ve toplu pazarlığın sağladığı olanaklardan yararlanma,
c- barınma konularında kendi vatandaşlarına olduğundan daha az lehte davranılmamasını sağlamayı;

5- Kendi ülkelerinde yasal olarak bulunan bu tür çalışanların, çalıştırılan kişiler için ödenmesi gereken istihdam vergileri, harç ve primler bakımından kendi vatandaşlarından daha az lehte bir muameleye tabi olmamalarını sağlamayı;

6- Ülkede, yerleşmesine izin verilmiş bir yabancı çalışanın ailesinin yeniden birleşmesini, olabildiğince kolaylaştırmayı;

7- Kendi ülkelerinde yasal olarak bulunan bu tür çalışanların bu maddede belirtilen konulara ilişkin yargısal işlemler bakımından kendi vatandaşlarından daha az lehte bir muameleye tabi olmamalarını sağlamayı;

8- Kendi ülkelerinde yasal olarak ikamet eden bu tür çalışanların, ulusal güvenliği tehlikeye sokmadıkça, kamu yararı ya da genel ahlaka aykırı bir eylemde bulunmadıkça sınır dışı edilmemesini sağlamayı;

9- Bu tür çalışanların kazanç ve tasarruflarının diledikleri kadarını transfer etmelerine yasal sınırlar içinde izin vermeyi;

10- Bu madde ile sağlanan koruma ve yardımların kapsamına, bunların uygulanabilirliği ölçüsünde, bağımsız çalışan göçmenleri de dahil etmeyi;

11- Göçmen olarak çalışanlara ve ailelerine, onları kabul eden devletin ulusal dilinin veya birden fazla ulusal dil olması halinde bunlardan birinin öğretilmesini teşvik etmeyi ve bunu kolaylaştırmayı;

12- Göçmen olarak çalışan kişinin çocuklarına, elverişli olduğu ölçüde, göçmen olarak çalışan kişinin ana dilinin öğretilmesini teşvik etmeyi ve bunu kolaylaştırmayı;
taahhüt ederler.

Madde 20:

İstihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı

Âkit Taraflar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla, bu hakkı tanımayı ve bunun aşağıdaki alanlarda uygulanmasını sağlamak ve teşvik etmek için uygun önlemler almayı taahhüt ederler;

a- İşe giriş, işten çıkarılmaya karşı korunma ve yeniden işe yerleştirilme;

- b- Mesleki yönlendirme, eğitim, yeniden eğitim ve rehabilitasyon;
- c -İstihdam koşulları ve ücreti de kapsayan çalışma koşulları;
- d- Yükselmeyi de kapsayan meslekte ilerleme.

Madde 21:

Bilgilendirilme ve danışılma hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların işletmede bilgilendirilme ve danışılma hakkının etkili bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla, ulusal mevzuat ve uygulama çerçevesinde çalışanların ya da temsilcilerinin;

a- işletmeye zarar verebilecek bazı bilgilerin açıklanmasının reddedilebilmesi ya da gizliliğe tabi olabileceği koşuluyla, kendilerini çalıştıran işletmenin ekonomik ve mali durumu hakkında düzenli olarak ya da uygun zamanlarda ve anlaşılabilir bir biçimde bilgilendirilmelerine; ve

b- esas itibarıyla çalışanların çıkarlarını etkileyebilecek, özellikle de işletmenin istihdam durumunda önemli bir etkiye sahip olacak nitelikteki, alınması düşünülen kararlar hakkında bunlara zamanında danışılmasına olanak veren önlemleri almayı ya da bunu özendirmeyi taahhüt ederler.

Madde 22:

Çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların işletmede çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, ulusal mevzuat ve uygulama uyarınca çalışanların ya da temsilcilerinin;

a- çalışma koşullarının, işin örgütlenmesinin ve çalışma ortamının düzenlenmesi ve iyileştirilmesine;

b- işletmede sağlığın ve güvenliğin korunmasına;

c- işletmede sosyal ve sosyo-kültürel hizmetlerin ve olanakların örgütlenmesine;

d- bu konulardaki düzenlemelere ilişkin uyumun denetimine katılma olanağı veren önlemler almayı ya da bunları özendirmeyi;

taahhüt ederler.

Madde 23:

Yaşlıların sosyal korunma hakkı

Âkit Taraflar, yaşlıların sosyal korunma hakkını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği yaparak,

Özellikle:

- Yaşlılara,

a- iyi bir yaşam sürmeleri ve kamusal, sosyal ve kültürel yaşama etkin olarak katılmalarına olanak sağlayan yeterli kaynakları;

b- yaşlılar için varolan hizmetler ve kolaylıklar ve onların bunlardan yararlanma olanakları konusunda bilgi sağlamak yoluyla, yaşlıların olabildiğince uzun bir süre toplumun bütün haklara sahip üyesi olarak kalabilmelerine olanak sağlamayı;

- Yaşlılara

a- gereksinimlerine ve sağlık durumlarına uygun konutlar ya da konutlarının buna uygun hale getirilmesi için yeterli destek sağlamayı;

b- durumlarının gerektirdiği sağlık bakım ve hizmetleri yoluyla yaşlıların kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmelerine ve alıştıkları çevrede yaşamlarını istedikleri ve yapabildikleri sürece bağımsız olarak sürdürmeye olanak vermeyi;

- Kurumlarda yaşayan yaşlılara, özel yaşamlarına saygı içinde, uygun yardım ve bunların kurumdaki yaşam koşullarına ilişkin kararlara katılımlarını sağlamayı amaçlayan önlemler almayı ya da bunları özendirme;

taahhüt ederler.

Madde 24:

İş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların iş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

a- tüm çalışanların, yetenekleri ya da davranışlarıyla bağlantılı olarak ya da işletmenin, kuruluşun ya da hizmetin işleyişinin gereklerine dayanarak, iş akitlerinin geçerli nedenler olmadan sona erdirilmemesi hakkını;

b- iş akitleri geçerli bir neden olmaksızın sona erdirilen çalışanların yeterli tazminat ya da diğer uygun yardımlar alma hakkını tanımayı;

taahhüt ederler.

Bu amaçla Âkit Taraflar, iş akdinin geçerli bir neden olmaksızın sona erdirildiğini düşünen çalışanın bağımsız bir organa başvurma hakkını güvence altına almayı;

taahhüt ederler.

Madde 25:

İşverenlerinin iflası halinde çalışanların haklarının korunması hakkı

Âkit Taraflar çalışanların, işverenlerinin iflas haline düşmesi durumunda alacak taleplerinin korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, çalışanların istihdam sözleşmesinden ya da istihdam ilişkilerinden kaynaklanan alacak taleplerinin, bir garantör kurum ya da diğer bir etkili koruma biçimiyle güvence altına alınmasını sağlamayı,

taahhüt ederler.

Madde 26

Onurlu çalışma hakkı

Âkit Taraflar, tüm çalışanların onurlu çalışma haklarının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak,

1- Çalışanların işyerinde ya da işle bağlantılı cinsel taciz konusunda bilinçlenmesi, bilgileneceği ve bunun engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı;

2- Çalışanların birey olarak işyerinde ya da işle bağlantılı olarak maruz kaldıkları kınanılacak ya da açıkça olumsuz ya da suç oluşturan, yinelenen eylemler konusunda bilinçlenmesi, bilgileneceği ve bunların engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı;

taahhüt ederler.

Madde 27

Ailevi sorumlulukları olan çalışanların fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı

Âkit Taraflar, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlar ve bunlarla diğer çalışanlar arasında fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla;

1- Aşağıdaki konularda uygun önlemleri almayı taahhüt ederler:

a- Mesleki yönlendirme ve eğitim konularında alınacak önlemler de dahil olmak üzere, ailevi sorumlulukları olan çalışanların istihdam edilmesi ve istihdam edilmeye devam edilmesinin yanı sıra, bu sorumluluklar nedeniyle işten ayrılanların yeniden istihdam edilmesi.

b- Çalışma koşulları ve sosyal güvenliğe ilişkin gereksinimlerinin dikkate alınması.

c- Özellikle kreş hizmetleri ve diğer çocuk bakımı ile ilgili düzenlemeler olmak üzere, kamusal ya da özel hizmetleri geliştirmek ya da teşvik etmek.

2- Her bir ebeveyne, süresi ve koşulları ulusal mevzuat, toplu sözleşmeler ya da uygulama tarafından belirlenecek, doğum izni sonrasındaki bir dönemde, çocuğa bakmak için aile izni verilmesi olanağını sağlamak;

3- Bu tür ailevi sorumlulukların, geçerli bir işe son verme nedeni oluşturmamasını sağlamak.

Madde 28

Çalışanların temsilcilerinin işletmede korunma ve kolaylıklardan yararlanma hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların temsilcilerinin görevlerini yerine getirme haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla işletmede;

a- işletmedeki çalışanların temsilcisi olarak etkinlikleri ya da statüleri nedeniyle kovulmalarını da içermek üzere kendilerine yönelik zarar verici eylemlere karşı etkili bir korumadan yararlanmalarını,

b- ilgili işletmenin gereksinimleri, büyüklüğü ve kapasitesi ve ülkenin endüstriyel ilişkiler sistemi göz önünde tutularak, görevlerini derhal ve etkili bir biçimde yerine getirmelerini mümkün kılmak için uygun olabilecek olanaklar tanınmasını;

taahhüt ederler.

Madde 29

Çalışanların toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkı

Âkit Taraflar, çalışanların toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla, toplu işten çıkarmaları önlemenin ya da bunların ortaya çıkışını sınırlamanın ve örneğin özellikle ilgili çalışanların yeniden eğitimine ya da yeniden yerleştirilmesine yardım amaçlı sosyal önlemlere katılmak yoluyla sonuçlarını azaltmanın araç ve yolları hakkında bu tür toplu işten çıkarmalardan belli bir süre önce işverenlerin, çalışanların temsilcilerine zamanında danışmasını ve bilgi vermesini sağlamayı;

taahhüt ederler.

Madde 30

Toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı

Âkit Taraflar, toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

a- toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin, özellikle istihdam, konut, eğitim, öğrenim, kültür ile sosyal ve tıbbi yardım olanaklarına fiilen ulaşmalarını teşvik edecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almayı;

b- bu önlemleri, uyarlanmasını sağlamak amacıyla gerektiğinde gözden geçirmeyi; taahhüt ederler.

Madde 31

Konut hakkı

Âkit Taraflar, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1-yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye;

2-evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemeye ve azaltmaya;

3- ev fiyatlarını, yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almayı;

taahhüt ederler.

BÖLÜM III

Madde A

Yükümlülükler

1-Aşağıdaki B maddesinin hükümleri uyarınca, her Taraf;

a- bu Şartın I. Bölümünü, bu bölümün giriş fıkrasında da belirtilmiş olduğu gibi, uygun araçlarla izleyeceği hedeflerin bir bildirim saymayı;

b- bu Şartın II. Bölümünde yer alan ve aşağıda sayılan dokuz maddenin (1., 5., 6., 7., 12., 13., 16., 19. ve 20 nci maddeler) en az altısı ile kendisini bağlı saymayı;

c- Şartın II. Bölümünden, bağlı olduğu maddelerin ve numaralandırılmış fıkraların toplam sayısı on altı madde ve altmış üç fıkradan az olmamak kaydıyla, ek olarak seçebileceği maddeler ve numaralandırılmış fıkralarla kendisini bağlı saymayı taahhüt eder.

2- Bu maddenin 1 inci fıkrasının b ve c bentleri uyarınca seçilen madde ve fıkralar; onay, kabul ya da uygun bulma belgelerinin verildiği esnada Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirilecektir.

3- Herhangi bir taraf, daha sonraki bir tarihte, Genel Sekretere yapacağı bir bildirimle, henüz bu maddenin 1 inci fıkrasına uygun olarak kabul etmemiş olduğu, Şartın II. Bölümünde yer alan madde ve numaralanmış fıkralarla kendini bağlı saydığını açıklayabilir. Daha sonra kabul edilmiş olan bu yükümlülükler onay, kabul ya da uygun bulma işlemlerinin ayrılmaz bir parçası sayılacak ve bildirim verilmesinden sonra bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününden itibaren aynı etkiye sahip olacaktır.

4- Her Taraf, çalışmayı denetleyecek ulusal koşullara uygun bir sistem kuracaktır.

Madde B

Avrupa Sosyal Şartı ve 1988 Tarihli Ek Protokolle Bağlantılar

1- Avrupa Sosyal Şartı'nın ya da 5 Mayıs 1988 tarihli Ek Protokolün tarafı olan hiçbir Âkit Taraf, bu Şartı, bağlı olduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın ve uygun olan yerlerde Ek Protokolün, en azından bu Şartın hükümlerine karşılık gelen hükümleri ile kendisini bağlı saymaksızın onaylayamaz, kabul edemez ya da uygun bulamaz.

2- Bu Şart hükümlerinden herhangi birinin getirdiği yükümlülüklerin kabul edilmesi, bu yükümlülüklerin ilgili Taraf açısından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Avrupa Sosyal Şartı'nın ve uygun olan yerlerde 1988 tarihli Ek Protokolün bunlara karşılık gelen hükümlerinin, bu belgelerin birincisiyle ya da her ikisiyle bağlı olması durumunda ilgili tarafa uygulanmasını sona erdirir.

BÖLÜM IV

Madde C

Şartta yer alan yükümlülüklerin uygulanmasına ilişkin denetim

Bu Şartta yer alan hukuksal yükümlülüklere uygunluk, Avrupa Sosyal Şartı'ndaki ile aynı denetime tabi olacaktır.

Madde D

Kolektif şikayet

1- Avrupa Sosyal Şartı'na Ek Protokolün kolektif şikayet sistemi getiren hükümleri, bu Protokolü onaylamış olan Devletler bakımından, bu Şarttan kaynaklanan yükümlülüklerle de uygulanacaktır.

2- Avrupa Sosyal Şartı'na kolektif şikayet sistemi getiren Ek Protokol ile bağlı olmayan herhangi bir Devlet, bu Şartın onay, kabul ya da uygun bulma belgesini verirken ya da daha

sonraki bir tarihte, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bu Şarttan kaynaklanan yükümlülüklerinin denetlenmesinde, anılan Protokolde öngörülen usullerin kullanılmasını kabul ettiğini bir bildirimle açıklayabilir.

BÖLÜM V

Madde E

Ayrımcılık yasağı

Bu Şartla yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiç bir ayrımcılığa tabi olmaksızın sağlanacaktır.

Madde F

Savaş ya da olağanüstü halde yükümlülükler aykırı önlemlerin alınması

1- Bir savaş durumunda ya da ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü hallerde herhangi bir Âkit Taraf ancak, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülükler aykırılık oluşturmamak koşuluyla durumun gerektirdiği ölçüde bu Şartla öngörülen yükümlülüklerine aykırı önlemler alabilir.

2- Yükümlülüklerine aykırı önlemler alma hakkını kullanan herhangi bir Âkit Taraf, makul bir süre içinde Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne alınan önlemler ve bunları gerektiren nedenler ile ilgili olarak tam bilgi verir. Yine aynı biçimde, söz konusu Taraf anılan önlemlerin sona erdiği ve Şart hükümlerinin tamamıyla uygulanmasına yeniden başlandığı tarihten de Genel Sekreteri haberdar eder.

Madde G

Sınırlamalar

1- I. Bölümde anılan hak ve ilkelerin etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi ve II. Bölümde öngörüldüğü gibi bunların etkili bir biçimde uygulanmasının sağlanması, bu bölümlerde öngörülenler dışında, sadece demokratik bir toplumda başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ya da kamu yararının, ulusal güvenliğinin, halkın sağlığının ya da ahlakın korunması için ve ancak yasayla sınırlamaya ve kısıtlamaya tabi tutulabilir.

2- Bu Şartın hükümleri çerçevesinde, anılan hak ve yükümlülükler yapılan sınırlamalar öngörüldüklerinden başka bir amaç için kullanılamazlar.

Madde H

Sart ile iç hukuk ya da uluslararası anlaşmalar arasındaki bağlantı

Bu Şartın hükümleri, ilgili kişilerin daha lehte bir muameleye tabi olmalarını sağlayacak; yürürlüğe girmiş ya da girecek olan tek ya da ikili ya da çok taraflı sözleşme, antlaşma ya da anlaşma veya ulusal hukuk hükümlerinin uygulanmasını engellemez.

Madde I

Kabul edilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi

1- Bu Protokolün II. Bölümünün 1 ilâ 31 inci maddelerinin hükümleri, bu maddelerde öngörülen uygulama yöntemlerine etki etmeksizin,

a- yasalar ya da yönetmeliklerle;

b- işverenler ya da işveren örgütleri ile çalışanların örgütleri arasında akdedilmiş toplu sözleşmelerle;

c- bu iki yöntemden elde edilen karma bir yöntemle; ya da

d- diğer uygun araçlarla yerine getirilebilir.

2- Bu Protokolün II. Bölümünün 2 nci maddesinin 1, 2, 3, 4, 5. ve 7 nci fıkraları, 7 nci maddesinin 4, 6. ve 7 nci fıkraları, 10 uncu maddesinin 1, 2, 3. ve 5 inci fıkraları ve 21 inci ile 22 nci maddelerinden doğan yükümlülükler, hükümler bu maddenin 1 inci fıkrasına uygun olarak ilgili çalışanların büyük çoğunluğuna uygulanmışsa yerine getirilmiş kabul edilecektir.

Madde J

Değişiklikler

1- Herhangi bir Taraf ya da Hükümetler Komitesi tarafından önerilen, bu Şartın III. ve IV. Bölümlerine ilişkin herhangi bir değişiklikte olduğu gibi, I. ve II. Bölümlerinde bu Şartta güvence altına alınan hakların kapsamını genişletmek için yapılacak herhangi bir değişiklikte de, bu değişiklik önerisi Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne iletilecek ve Genel Sekreter de bunu Şartın Taraflarına aktaracaktır.

2- Yukarıdaki fıkranın hükümlerine göre yapılan herhangi bir değişiklik önerisi, Parlamenterler Meclisi'ne danıştıktan sonra kabul ettiği metni onaylaması için Bakanlar Komitesi'ne sunacak olan Hükümet Komitesi tarafından incelenir. Bakanlar Komitesi'nin onaylamasından sonra, bu metin Tarafların kabulüne sunulur.

3- Bu Şartın I. Bölümü ve II. Bölümüne ilişkin herhangi bir değişiklik, bunu kabul eden Taraflar bakımından, üç Tarafın Genel Sekretere bu değişikliği kabul ettiklerini bildirdikleri

tarihten sonra bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir.

Değişiklik, onu daha sonra onaylayacak her Taraf için, Tarafın Genel Sekretere bu değişikliği kabul ettiğini bildirdiği tarihten sonra bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir.

4- Bu Şartın III. Bölümü ve IV. Bölümüne ilişkin herhangi bir değişiklik, bütün Tarafların Genel Sekretere bu değişikliği kabul ettiklerini bildirdikleri tarihten sonra bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir.

BÖLÜM VI

Madde K

İmza, onay ve yürürlüğe girme

1- Bu Şart Avrupa Konseyi üyesi Devletlerin imzasına açıktır. Bu Şart onay, kabul ya da uygun bulma şartlarına tabidir. Onay, kabul ya da uygun bulma belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine verilecektir.

2- Bu Şart, Avrupa Konseyi Üyesi üç Devletin bu Şartla bağlı olma iradesini bir önceki fikraya göre açıkladıkları tarihten sonra, bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir.

3- Bu Şart, onu daha sonra onaylayacak her imzacı Devlet için onay, kabul ya da uygun bulma belgesinin verildiği tarihten sonraki bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir.

Madde L

Ülkesel uygulama

1- Bu Şart her Tarafın ana ülkesinde uygulanır. Her imzacı Devlet, imza sırasında ya da onay, kabul ya da uygun bulma belgesini verirken, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yapacağı bir bildirimle, bu amaca yönelik olarak ana ülkesi sayılacak olan toprakları belirtir.

2- Herhangi bir imzacı Taraf, bu Şartı imzalaması sırasında veya onay, kabul ya da katılma belgesini verirken ya da daha sonra herhangi bir zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yapacağı bir bildirimle, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu ya da uluslararası sorumluluğunu üstlendiği ve adı geçen bildirimde belirtilen ana ülkesi dışındaki ülke ya da ülkelere bu Şartın tümüyle ya da bir bölümüyle uygulanacağını bildirebilir. Bu

bildirimde, bu Şartın II. Bölümünün madde ya da maddelerinden bildirimde belirtilen ülkeler bakımından bağlayıcı saydıklarını belirtir.

3- Şart, yukarıda belirtilen bildirimde yer alan toprak ya da topraklarda Genel Sekreterin bu bildirim alacağı tarihten sonraki bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın ilk gününde yürürlüğe girecektir.

4- Taraflardan herhangi biri, daha sonraki bir tarihte, bu Maddenin 2. fıkrası kurallarına uygun olarak bu Şartın uygulanma alanına alınan ülke ya da ülkelerde, bu ülke ya da ülkeler yönünden henüz kabul etmemiş olduğu herhangi bir maddeyle ya da numara verilmiş fıkralarla kendisini bağlı saydığını Avrupa Konseyi Genel Sekreterine göndereceği bir bildirimle açıklayabilir. Daha sonra kabul edilmiş olan bu yükümlülükler ilgili toprak yönünden ilk bildirimden ayrılmaz bir parçası sayılacak ve Genel Sekreterin bu bildirim alacağı tarihten sonraki bir aylık dönemin sona ermesini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir.

Madde M

Fesih

1- Herhangi bir Taraf bu Şartı, ancak, Şartın kendisi açısından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıllık bir dönemin sonunda ya da sonraki her iki yıllık dönemin sonunda ve her iki durumda da, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine altı ay önceden bildirimde bulunarak feshedebilir.

2- Herhangi bir Taraf, önceki fıkrada yer alan hükümlere uygun olarak, bu Şartın II. Bölümünün kabul etmiş olduğu herhangi bir madde veya fıkrasını, bağlı olacağı madde ve fıkra sayısı, maddeler bakımından on altı ve fıkralar bakımından altmış üçün altına düşmemesi ve bu Taraf tarafından seçilen aynı sayıdaki madde ve fıkraların Madde A'nın 1 maddesinin b bendinde özel olarak atıf yapılan maddeleri içermesi koşuluyla feshedebilir.

3- Herhangi bir Taraf, madde L'nin 2 nci fıkrası uyarınca yapılan bildirim gereği Şartın uygulandığı herhangi bir toprak yönünden, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen koşullar uyarınca bu Şartı ya da Şartın II. Bölümünün herhangi bir maddesini feshedebilir.

Madde N

Ek

Bu Şartın Eki onun ayrılmaz bir parçasıdır.

Madde O

Bildirimler

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri

a- her imzayı;

b- onay, kabul ya da uygun bulma belgesinin verilmesini;

c- Madde K uyarınca bu Şartın yürürlüğe giriş tarihini;

d- Madde A'nın 2. ve 3 üncü fıkraları, madde D'nin 1. ve 2 nci fıkraları, madde F'nin 2 nci fıkrası ile madde L'nin 1., 2., 3. ve 4 üncü fıkralarının uygulanmasında yapılan bildirimleri;

e- Madde J uyarınca yapılan herhangi bir değişikliği;

f- Madde M uyarınca yapılan herhangi bir feshi;

g- bu Şart ile ilgili diğer her işlemi, bildirimi ya da iletiyi Konsey üyesi Devletlere ve Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne bildirecektir.

Usulüne göre yetkili kılınmış olan aşağıda imzası bulunan temsilciler bu değiştirilmiş Şartı imzalamıştır.

Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanacak her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere Fransızca ve İngilizce dillerinde 3 Mayıs 1996' da Strasbourg' ta imzalanmış olup onaylanmış kopyalar Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından her bir üye devlete, bu Şartın hazırlanmasına iştirak eden üye olmayan devletlere ve bu Şartı onaylamak üzere davet edilmiş olan herhangi bir devlete gönderilecektir.

Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Sartı'nın Eki

Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Sartı'nın ilgili kişiler yönünden kapsamı

1- 12 nci maddenin 4 üncü fıkrası ve 13 üncü maddenin 4 üncü fıkrası hükümleri saklı kalmak üzere 1 ilâ 17 nci maddeler ve 20. ilâ 31 inci maddelerde belirtilen kişiler, bu maddeler 18. ve 19 uncu madde hükümleri ışığında yorumlanmak koşuluyla, yabancılardan yalnızca ilgili Taraf ülkesinde yasal olarak oturan ya da düzenli olarak çalışan diğer Tarafların vatandaşlarını kapsar.

Bu yorum, Taraflardan herhangi biri tarafından benzer kolaylıkların başka kişilere yaygınlaştırılmasını engellemez.

2- Her Taraf, 28 Temmuz 1951'de Cenevre'de imzalanan Mültecilerin Statüsüne ilişkin Sözleşmede ve 31 Ocak 1967 tarihli Protokolde tanımlanan ve ülkesinde yasal olarak bulunan mültecilere, olabildiğince lehte ve her halde Tarafın yukarıda belirtilen sözleşme ve bu mültecilere uygulanabilecek olan diğer uluslararası belgelerle üstlenmiş olduğu yükümlülüklerden daha az olmamak üzere lehte muamelede bulunacaktır.

3- Her Taraf, 28 Eylül 1954'te New York'ta yapılan Vatansızların Statüsüne ilişkin Sözleşmede tanımlanan ve ülkesinde yasal olarak bulunan vatansızlara, olabildiğince lehte ve her halde Tarafın yukarıda belirtilen belgeyle ve bu vatansızlara uygulanabilecek olan diğer

uluslararası belgelerle üstlenmiş olduğu yükümlülüklerden daha az olmamak üzere lehte muamelede bulunacaktır.

BÖLÜM I, Fıkra 18 ve

BÖLÜM II, Madde 18, Fıkra 1

Bu hükümler, Tarafların ülkelerine giriş sorunuyla ilgili olmadığı ve 13 Aralık 1955'te Paris'te imzalanan Avrupa İskân Sözleşmesi hükümlerinin uygulanmasına engel teşkil etmediği şeklinde anlaşılır.

BÖLÜM II

Madde 1. Fıkra 2

Bu hüküm, istihdam için sendika üyeliği koşulunu ya da uygulamasını yasakladığı ya da buna izin verdiği biçiminde yorumlanamaz.

Madde 2. Fıkra 6

Taraflar, bu hükmün;

a- toplam süresi bir ayı geçmeyen ve ya da haftalık çalışma süresi sekiz saati geçmeyen bir sözleşme ya da istihdam ilişkisi ile çalışanlara;

b- nesnel değerlendirmelerle bunun haklılaştırılması koşuluyla, geçici ve ya da özel nitelikli sözleşme ya da istihdam ilişkisinin olduğu durumlarda uygulanmayacağını öngörebilirler.

Madde 3. Fıkra 4

Bu hüküm, bu hükmün amaçları açısından bu hizmetlerin işlevleri, örgütlenmesi ve işleyiş koşullarının ulusal yasalar ya da yönetmelikler, toplu sözleşmeler ya da ulusal koşullara uygun diğer araçlarla belirleneceği biçiminde anlaşılır.

Madde 4. Fıkra 4

Bu hüküm, ağır bir suç işleme durumunda derhal işten çıkarmayı yasakladığı biçiminde anlaşılabilir.

Madde 4. Fıkra 5

Bir Tarafın bu fıkroda öngörülen yükümlülüğü, kapsam dışı kalan kimseler hariç olmak üzere, yasayla ya da toplu sözleşme ya da hakem kararı yoluyla çalışanların büyük çoğunluğunun ücretlerinden kesinti yapılarak mağdur edilmelerine izin verilmemişse yerine getirmiş sayılacağı şeklinde anlaşılır.

Madde 6. Fıkra 4

Bu hakka getirilebilecek bunun ötesindeki sınırlamaların G Maddesi uyarınca haklı çıkarılması koşuluyla, Taraflardan her biri, kendisine göre, yasa yoluyla grev hakkının kullanımını düzenleyebilir.

Madde 7. Fıkra 2

Bu hüküm, Tarafların mevzuatlarında, belirlenen yaş sınırına ulaşmamış genç insanların, bu çalışmanın yetkili makamların öngörmüş olduğu koşullara uygun olarak yapıldığı ve bu genç insanların sağlık ve güvenliklerini korumak için önlemlerin alındığı yerlerde, mesleki eğitimleri için kesinlikle gerekli olduğu ölçüde çalışmalarını öngörmelerini engellemez.

Madde 7. Fıkra 8

Bir Tarafın bu fıkroda öngörülen yükümlülüğü, on sekiz yaşından küçüklerin büyük çoğunluğunun gece işinde çalıştırılmayacağını yasayla öngörerek bu yükümlülüğün anlamına uygun davranılmış ise yerine getirmiş sayılacağı şeklinde anlaşılır.

Madde 8. Fıkra 2

Bu hüküm, mutlak bir yasak koyduğu biçiminde yorumlanamaz. Aşağıdaki durumlarda olduğu gibi, istisnalar getirilebilir:

a- bir kadın çalışanın, istihdam ilişkisinin sona erdirilmesini haklı kılan görevini kötüye kullanmadan suçlu olması,

b- ilgili işletmenin çalışmayı durdurması,

c- iş akdinde öngörülmüş bulunan sürenin dolması.

Madde 12. Fıkra 4

Bu fıkranın girişindeki "bu sözleşmelerde yer alan koşullara bağlı olarak" ibaresi, diğerlerinin yanı sıra, bir Tarafın diğer Tarafların vatandaşlarına herhangi bir sigorta katkısından bağımsız olarak yapılan yardımlara ilişkin, belli bir ikamet süresinin tamamlanmasını isteyebileceği anlamına gelir.

Madde 13. Fıkra 4

Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi'ne taraf olmayan Hükümetler, diğer Tarafların vatandaşlarına adı geçen Sözleşme hükümlerine uygun muamelede bulunmaları koşuluyla Şartı bu fıkra bakımından onaylayabilirler.

Madde 16

Bu hüküm, burada sağlanan korumanın tek ebeveynli aileleri kapsadığı biçiminde anlaşılır.

Madde 17

Bu hüküm, çocuğa uygulanacak hukukta ergenlik yaşı daha düşük olmadıkça, özellikle 7 Madde olmak üzere Şartın öngörmüş olduğu diğer özel hükümler saklı kalmak üzere, 18 yaşın altındaki herkesi kapsar şeklinde anlaşılır.

Bu, yukarıda belirtilen yaşa kadar zorunlu eğitim sağlama yükümlülüğü anlamına gelmez.

Madde 19. Fıkra 6

Bu hükmün uygulanmasında "bir yabancı çalışanın ailesi" teriminden, en azından çalışanın eşi ile kabul eden Devlet tarafından küçük sayıldıkları ve göçmen çalışana bağımlı oldukları sürece evlenmemiş çocukları anlaşılır.

Madde 20

1- İşsizlik yardımı, yaşlılık yardımı ve dul ve yetimlere yapılan yardımlar ile ilgili diğer hükümlerde olduğu gibi sosyal güvenliğe ilişkin konuların, bu Maddenin kapsamı dışında tutulabileceği kararlaştırılmıştır.

2- Özellikle gebelik, loğusalık ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadının korunmasına ilişkin hükümler, bu Maddede belirtildiği biçimde ayrımcılık sayılmaz.

3- Bu Madde, fiili eşitsizliklerin giderilmesini amaçlayan özel önlemlerin alınmasını engellemez.

4- Nitelikleri ya da yerine getirilme koşulları nedeniyle yalnızca belli bir cinsiyetten olan kişilere ayrılacak mesleki etkinlikler bu Maddenin ya da bu Maddenin bazı hükümlerinin kapsamı dışında tutulabilir. Bu hüküm Tarafların, yasalar ya da düzenleyici işlemlerle, nitelikleri ya da yerine getirilme koşulları nedeniyle belli bir cinsiyetten olanlara özgülenebilecek bir meslekler listesi oluşturmaları gerektiği biçiminde yorumlanamaz.

Madde 21 ve 22

1- Bu maddelerin uygulanmasında, "çalışanların temsilcileri" terimi, ulusal mevzuat ya da uygulama tarafından böyle nitelendirilen kişiler anlamına gelir.

2- "Ulusal mevzuat ve uygulama" terimi, duruma göre, yasaların ve yönetmeliklerin yanı sıra toplu iş sözleşmelerini, işverenler ve çalışanların temsilcileri arasındaki diğer anlaşmaları, gelenekleri ve ilgili yargı kararlarını kapsar.

3- Bu maddelerin uygulanmasında, "işletme" terimi, tüzel kişiliği olan ya da olmayan, maddi kazanç elde etmek üzere hizmet sağlamak veya mal üretmek için oluşturulmuş ve kendi pazar politikasını belirleme gücü olan maddi ve maddi olmayan bileşenler bütünü belirtir biçimde anlaşılır.

4- Dinsel toplulukların ve bunların kurumlarının, bu kurumlar 3 fıkrada belirtilen anlamda işletme olsalar bile, bu maddelerin uygulanma alanının dışında bırakılabilecekleri anlaşılır. Ulusal mevzuatın koruduğu bazı ideallerden esinlenen ya da bazı ahlaki kavramların yönlendirdiği etkinliklerde bulunan kuruluşlar, işletmenin doğrultusunun korunmasının gerektirdiği ölçüde bu maddelerin uygulama alanı dışında bırakılabilirler.

5- Bir Devlette, bu Maddelerde yer alan haklar işletmenin çeşitli kuruluşlarında kullanıldığı zaman, ilgili Tarafın bu hükümlerden doğan yükümlülükleri yerine getirmiş olduğu anlaşılır.

6- Taraflar, ulusal mevzuat ya da uygulama tarafından belirlenen, belirli bir sayıdan daha az çalışanı istihdam eden işletmeleri bu Maddelerin uygulanma alanı dışında tutabilirler.

Madde 22

1- Bu hüküm, ne Devletlerin işyerlerinde sağlık ve güvenlik ile ilgili yönetmelikler yapma yükümlülüğü ve yetkisini ne de bunların uygulanmasını izlemekle görevli organların yetki ve sorumluluklarını etkiler.

2- "Sosyal ve sosyo-kültürel hizmet ve imkanlar" terimleri, bazı işletmelerin çalışanlara sağladığı sosyal yardım, spor alanları, emzirme odaları, kütüphaneler, çocuklar için tatil kampları vb. gibi sosyal ve/veya kültürel olanakları belirtir biçimde anlaşılır.

Madde 23. Fıkra 1

Bu fıkranın uygulanmasında, "olabildiğince uzun bir süre" terimi, yaşlı kişinin fiziksel, ruhsal ve zihinsel yeteneklerine ilişkindir.

Madde 24

1- Bu madde bakımından "iş akdinin sona ermesi" ve "sona erme" terimleri, iş akdinin işverenin inisiyatifiyle sona erdirilmesi anlamına gelir.

2- Bu madde bütün çalışanları kapsar ancak bir Taraf, aşağıdaki türlerde istihdam edilen kişileri bu maddedeki güvencelerin bazısının ya da tümünün kapsamı dışında bırakabilir:

a- belirli süreli ya da belirli bir iş için yapılan istihdam sözleşmesiyle çalışanlar;

b- önceden belirlenmesi ve makul bir süresinin olması koşuluyla, staj dönemi ya da deneme döneminde olan çalışanlar;

c- geçici olarak kısa bir süre için çalışanlar.

3- Bu madde açısından, özellikle, aşağıda belirtilen hususlar iş akdinin sona erdirilmesi için geçerli bir neden oluşturmaz:

a- sendika üyeliği ya da çalışma saatleri dışında ya da işverenin izniyle çalışma saatlerinde sendika etkinliklerine katılma;

b- çalışanların temsilcisi olarak görev almayı istemek, bu sıfatı taşımak ya da taşımış olmak;

c- yasaları ya da yönetmelikleri ihlal ettiği iddiasıyla bir işveren hakkında şikayette bulunmak ya da yürütülen yargılamaya katılmak ya da yetkili idari makamlara başvurmak;

d- ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, ailevi sorumluluk, hamilelik, din, siyasi görüş, ulusal ya da sosyal köken;

e- annelik ya da aile izni;

f- hastalık ya da yaralanma nedeniyle geçici olarak işe gelememe;

4- geçerli bir neden olmaksızın sona erdirilen iş âkitlerinden, çalışanların tazminat ya da diğer uygun yardımlar almaları, ulusal yasalar ya da yönetmelikler, toplu sözleşmeler ya da ulusal koşullara uygun diğer araçlarla tayin edileceği anlaşılır.

Madde 25

1- Yetkili ulusal makam, istisnai olarak ve işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danıştıktan sonra, istihdam ilişkilerinin özel niteliği gereği çalışanlar gruplarından bazılarını bu hükmün sağladığı koruma dışına çıkarabileceği anlaşılır.

2- "Aciz hali" tanımının, ulusal mevzuat (hukuk) ve uygulama tarafından yapılması gerektiği anlaşılır.

3- Bu hükmün kapsamına aldığı çalışanların alacak talepleri en azından şunları içerir:

a- çalışanların aciz halinden ya da iş akdinin sona ermesinden önceki, bu dönem üç aydan az olmamak üzere imtiyazlı alacak ve sekiz haftadan az olmamak üzere garanti edilmiş alacak niteliğinde olmak üzere, öngörülen bir döneme ilişkin ücret alacakları talepleri;

b- çalışanların, aciz halinin ya da iş akdinin sona ermesinin gerçekleştiği yıl boyunca yapılan çalışmaların sonucu olarak ödenmesi gereken tatil ödemesi talepleri;

c- çalışanların aciz halinden ya da iş akdinin sona ermesinden önceki, bu dönem üç aydan az olmamak üzere imtiyazlı alacak ve sekiz haftadan az olmamak üzere garanti edilmiş alacak niteliğinde olmak üzere, belirlenen bir döneme ilişkin ödenmesi gereken diğer ücretli izinler için alacak talepleri.

4- Ulusal yasalar ya da yönetmelikler çalışanların alacak taleplerinin korunmasını, sosyal açıdan kabul edilebilecek bir düzeyde olmak koşuluyla, belirlenen bir miktarla sınırlandırabilir.

Madde 26

Bu madde, Taraflarca kanun çıkartılmasını gerektirmez şeklinde anlaşılır. 2. fıkranın, cinsel tacizi kapsamadığı anlaşılır.

Madde 27

Bu maddenin, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlara, bu sorumlulukları ekonomiye ilişkin faaliyetlere hazırlanmalarını, katılmalarını veya bu faaliyetlerde ilerlemelerini engellediği durumlarda, onlara bağımlı olan çocukları ve onların bakım ve desteğine muhtaç yakın aile fertleri açısından uygulandığı anlaşılır.

"Bakmakla yükümlü oldukları çocukları" ve "onların bakımına ve desteğine muhtaç olan yakın aile fertleri" terimleri, ilgili Tarafın ulusal mevzuatının böyle tanımladığı kişiler anlamına gelir.

Madde 28 ve 29

Bu maddelerin uygulanmasında, "çalışanların temsilcileri" terimi, ulusal mevzuat ya da uygulama tarafından böyle nitelendirilen kişiler anlamına gelir.

BÖLÜM III

Şartın, uluslararası nitelikte hukuksal yükümlülükler içerdiği ve bunların uygulanmasının yalnızca IV. Bölümde belirtilen denetime bağlı olduğu anlaşılır.

Madde A, Fıkra 1

Numaralanmış fıkraların, yalnızca bir fıkradan oluşan maddeleri de kapsayabileceği anlaşılır.

Madde B, Fıkra 2

B maddesinin 2 nci fıkrası için, değiştirilmiş Şart hükümleri, aşağıdaki istisnalarla, aynı madde ya da fıkra numarasını taşıyan Şart hükümlerine karşılık gelmektedir:

a- Şartın 3 üncü maddesinin 1. ve 3 üncü fıkralarına karşılık gelen, değiştirilmiş Şartın 3 üncü maddesinin 2 nci fıkrası;

b- Şartın 3 üncü maddesinin 2. ve 3 üncü fıkralarına karşılık gelen, değiştirilmiş Şartın 3 üncü maddesinin 3 üncü fıkrası;

c- Şartın 10 uncu maddesinin 4 üncü fıkrasına karşılık gelen, değiştirilmiş Şartın 10 uncu maddesinin 5 inci fıkrası;

d- Şartın 17 nci maddesine karşılık gelen, değiştirilmiş Şartın 17 nci maddesinin 1 inci fıkrası.

BÖLÜM V

Madde E

Nesnel ve makul bir gerekçeye dayanan farklı uygulamalar ayrımcılık sayılmayacaktır.

Madde F

"Savaş ve diğer olağanüstü hallerde" terimleri, savaş tehdidini de kapsayacak biçimde anlaşılır.

Madde I

21 ve 22 Maddelerin eki uyarınca kapsam dışı bırakılan çalışanlar, ilgili çalışanların sayısının saptanmasında hesaba katılmaz şeklinde anlaşılır.

Madde J

"Değişiklik" terimi, Şarta yeni maddelerin eklenmesini de kapsayacak biçimde genişletilecektir.